ÖĞRENCİ DOSTU® SERİSİ

Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen tarafından M.S. 229-533 yıllarında İstanbul'da hazırlatılıp yürürlüğe konulan *Corpus Iuris Civilis*'ten önce Roma İmparatorluğunda hukuk eğitimi tam bir kaos içindeydi. Hukuk kuralları dağınık; hukuk kitapları ise kalın ve bulanıktı. Üstelik "hiçbir servetin satın alamıyacağı ve hiçbir yeteneğin sindiremeyeceği" sayıda ders kitabı vardı. Dolayısıyla hukuk eğitimi, insanın anlama kapasitesini aşacak derecede zordu.

Rivayete göre hukuk öğrencileri, hukuk hocalarını İmparator Jüstinyen'e şikayet ederler. Bunun üzerine İmparator Jüstinyen bir yanda dağınık hukuk kurallarının derlenmesini emreder ki ortaya *Codex* çıkar (7 Nisan 529). Jüstinyen diğer yandan, "hukuka âşık gençler *(cupidae legum iuventuti)*" için "açık ve basit *(levi ac simplici)*" bir ders kitabı hazırlanmasını emreder ki ortaya *Institutiones* çıkar (21 Kasım 533). *Institutiones* yazıldıktan sonra İmparator Jüstinyen, hukuk fakültelerinde *Institutiones*'ten başka ders kitabı okutulmasını yasaklar ve böylece Doğu Roma İmparatorluğundaki öğrenciler işkenceden kurtulurlar.

Günümüz Türkiye'sinde de hukuk eğitimi, Jüstinyen'den önce İstanbul'daki hukuk eğitimini andırmaktadır. Ülkemizde hukuk eğitimi tam bir kaos içindedir. Sayısız ders kitabı vardır. Üstelik bunlar hacim bakımından kalın, içerik bakımından ise bulanıktırlar.

Günümüz Türkiye'sinde de artık *Institutiones* ayarında kısa, açık ve basit ders kitapları yazmak ve bulanık ders kitaplarını tasfiye etmek gerekmektedir. Nasıl Jüstinyen'in *Institutiones*'i 533 yılında Doğu Roma'daki, yani İstanbul'daki hukuk öğrencilerini işkenceden kurtarmış ise, günümüz Türkiye'sinde de hukuk öğrencilerini işkenceden kurtaracak ders kitapları yazmanın vaktidir. İşte "öğrenci dostu" serisi, böyle bir anlayışla yola çıkıyor.

"Öğrenci dostu" kitap, *Institutiones*'in açtığı yoldan giden, "açık ve basit *(levi ac simplici)*"bir şekilde yazılmış olan ve öğrencilere hukuku "kolay yoldan *(ad leniore via)*" ve "çok büyük emek harcamaksızın *(sine magno labore)*" öğretmeyi amaçlayan kitap demektir.

"*Öğrenci dostu"* kitap, hacim bakımından ince, içerik bakımından ise kaynak suyu gibi berrak" olan kitaptır. *"Öğrenci dostu"* kitap ile ders çalışmak işkence değil, bir zevk haline gelecek. *"Öğrenci dostu"* kitap ile öğrencinin kendine güveni geri gelecek.

Cupidae legum iuventuti salutem (Hukuka aşık gençlere selam olsun)! K.G.

Bölüm 1: Hukukun Bilgi Kaynakları
Bölüm 2: Toplumsal Düzen Kuralları
Bölüm 3: Hukukun Kaynakları
Bölüm 4: Hukukun Dalları
Bölüm 5: Yargı Örgütü
Bölüm 6: Dava türleri
Bölüm 7: Hukuk Kurallarının Uygulanması
Bölüm 8: Hukuki Olaylar, Fiiller ve İşlemler
Bölüm 9: Hak Kavramı
Bölüm 10: Müeyyide Kavramı
Bölüm 11: Kişilik Kavramı
Bölüm 12: Sorumluluk Kavramı
Bölüm 13: Borç Kavramı
Bölüm 14: Mülkiyet kavramı
Bölüm 15: Miras Kavramı

Lady Justice - Allegory of Justice - Statue at Court Building in at Trida Svobody Street Olomouc (Czech Republic).(Sculptor: J.L.Urban) http://en.wikipedia.org/wiki/File:Justice_statue.jpg

EKİ
Şehrel
Durak
Tel :0.
Fax:0
e-mail:info@ekinyayinevi.com

ONLİNE SATIŞ
www.ekinyayinevi.com

ISBN: 978-605-327-893-1
9 786053 278931

HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI • Kemal Gözler

EKİN 2019

ÖĞRENCİ DOSTU® SERİSİ

İngilizce Karşılıklarıyla

HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI

Kemal Gözler

EKİN

21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununa göre güncellenmiştir.
EK: Türkçe-İngilizce ve İngilizce-Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü

17. BASKI
Temmuz 2019

ÖĞRENCİ DOSTU® SERİSİ

SUNUŞ

Roma İmparatorluğunda hukuk eğitimi, Doğu Roma İmparatoru Jüstinyen tarafından M.S. 529-533 yıllarında İstanbul'da hazırlatılıp yürürlüğe konan *Corpus Iuris Civilis*'ten önce tam bir kaos içindeydi. *Corpus Iuris Civilis*'ten önce hukuk kuralları dağınık hâldeydi. Hukuk kitapları ise uzun, karışık ve bulanıktı. Üstelik F. H. Lawson'ın ifadesine göre "hiçbir servetin satın alamayacağı ve hiçbir yeteneğin sindiremeyeceği" sayıda hukuk kitabı vardı. Jüstinyen, *Corpus Iuris Civilis*'in bir parçası olan *Digesta*'nın başlangıcında "kanunların insanın anlama kapasitesini aşan sonsuz bir karmaşa içinde (*ita esse confusum, ut in infinitum extendatur et nullius humanae naturae capacitate concludatur*)" olduğunu söylüyordu (*Corpus Iuris Civilis* [Ed. Paul Krueger], Berlin, 1954, s.XXIII <https://archive.org/stream/corpusjuriscivil01krueuoft>).

Dolayısıyla hukuk eğitimi olağanüstü derecede zordu. Rivayete göre hukuk öğrencileri, hukuk hocalarını İmparator Jüstinyen'e şikayet ederler. Bunun üzerine İmparator Jüstinyen bir yandan dağınık hukuk kurallarının derlenmesini emreder ki ortaya *Corpus Iuris Civilis*'in bir parçası olan *Codex* çıkar (7 Nisan 529). Jüstinyen diğer yandan, hukuk öğrencileri için, açık ve basit bir ders kitabı hazırlanmasını emreder ki ortaya *Institutiones (Dersler)* çıkar (21 Kasım 533). Bu husus Jüstinyen'in ağzından *Institutiones*'in daha başlangıcında (*Proemium*) "hukuka âşık gençler (*cupidae legum iuventuti*)"e hitaben şu şekilde açıklanır:

"Şimdiye kadar karmakarışık olan kanunlarımızı uyumlu hâle (*constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam*) getirdikten sonra, artık kulaklarınız ve beyniniz gereksiz ve yanlış şeyler (*iam aures quam animae vestrae nihil inutile nihilque perperam positum*) işitmesin, ama sadece uygulanabilecek olan şeyler öğrenesiniz diye (*sed quod in ipsis rerum optinet argumentis*) Tribonian, Theofilus ve Dorotheus'u hukuk biliminin temel unsurlarını (*legitimae scientiae prima elementa*) içeren bu kitabı hazırlamakla görevlendirdik. Bu kanunları şevk ve arzuyla öğreniniz ve kendinizi öyle yetiştiriniz ki, öğreniminizin sonunda, devletimizin size emanet edilecek kısımlarını yönetmeye ehil olun" (*Ibid*).

Aynı bakış açısı *Institutiones*'in birinci kitabının ilk başlığının ikinci paragrafında da şu şekilde açıklanır:

"Hukukun öğretilmesinde en uygun yol, konuları önce açık ve basit bir şekilde (*si primo levi ac simplici*) açıklamak, sonra da her bir konuyu ayrıntılarıyla ve tam olarak (*post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula*) incelemektir. Yok eğer henüz acemi ve bilgisiz olan öğrencinin beynini daha başlangıçta pek çok şeyle doldurmaya (*ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus*) kalkarsak şu iki şeyden biri olur (*duorum alterum aut*): Ya öğrenci hukuk eğitiminden kaçar (*desertorem studiorum*); ya da normalde kolay bir yoldan (*ad quod leniore via*) daha çabuk ulaşabileceği bir noktaya ancak çok büyük bir emekle (*cum magno labore eius*) ve çoğunlukla da kendine güvenini yitirdikten (*saepe etiam cum diffidentia*) sonra ulaşır" (*Ibid*).

Codex ve *Institutiones* yürürlüğe girdikten sonra İmparator Jüstinyen, sadece *Codex*'in uygulanmasını ve hukuk fakültelerinde ders kitabı olarak sadece *Institutiones*'in okutulmasını emreder. Yeni uygulamayı desteklemek için Jüstinyen bütün eski kanun kitaplarının imha edilmesini emreder. Jüstinyen bununla da yetinmez; *Codex* ve *Institutiones*'in yorumlanmasını yasaklar. Zira ona göre bunlar "kayadan akan su kadar berrak"tır (http://fr.wikipedia.org/wiki/Corpus_juris_civilis).

Günümüz Türkiye'sinde de hukuk eğitimi, Jüstinyen'den önce İstanbul'daki hukuk eğitimini andırmaktadır. Ülkemizde hukuk eğitimi tam bir kaos içindedir. Sayısız ders kitabı vardır. Bunlar hacim bakımından kalın, içerik bakımından ise bulanıktırlar. Bu kitaplarda neyin söylendiği anlaşılmaz. Pek çok yoruma, görüşe ve karşı görüşe yer verilir. Hukuk kuralının kendisinden habersiz öğrenciler, bu kural hakkında farklı yorumları, görüş ve karşı görüşleri öğrenmek zorunda kalırlar. Öğrenciler, bir hukuk kuralı hakkında pek çok yazarın görüşünü öğrenirler; ama ne hikmetse kuralın kendisini bir türlü öğrenemezler.

Günümüz Türkiye'sinde de artık *Institutiones* ayarında kısa, açık ve basit ders kitapları yazmak ve bulanık ders kitaplarını tasfiye etmenin zamanı gelmiştir. Nasıl Jüstinyen'in *Institutiones*'i 533 yılında Doğu Roma'daki, yani İstanbul'daki hukuk öğrencilerini işkenceden kurtarmışsa günümüz Türkiye'sinde de hukuk öğrencilerini işkenceden kurtaracak ders kitapları yazmanın vaktidir. İşte *"öğrenci dostu" serisi*, böyle bir anlayışla yola çıkıyor.

"Öğrenci dostu" kitap, Institutiones'in açtığı yoldan giden, "açık ve basit (*levi ac simplici*)" bir şekilde yazılmış olan ve öğrencilere hukuku "kolay yoldan (*ad leniore via*)" ve "çok büyük bir emek harcamaksızın (*sine magno labore*)" öğretmeyi amaçlayan kitap demektir.

"Öğrenci dostu" kitap, hacim bakımından ince, içerik bakımından ise "kaynak suyu gibi berrak" olan bir kitaptır. "Öğrenci dostu" kitapla ders çalışmak işkence değil, bir zevk haline gelecek. *Öğrenci dostu kitapla* öğrencinin kendine güveni geri gelecek.

*Cupidae legum iuventuti salutem!**

Kemal Gözler

* Hukuka âşık gençlere selam olsun!

Ekin Basın Yayın Dağıtım, ISBN: 978-605-327-893-1
Öğrenci Dostu® Serisi, No: 3

Birinci Baskı: Ekim 2003; **Onyedinci Baskı:** Temmuz 2019
Dizgi ve Sayfa Düzeni: Kemal Gözler
Onüçüncü Baskı Düzeltme: Melih Dalbudak
Ondört ve Onbeşinci Baskı Düzeltme: Umut Akyüz
Kapak: Kemal Gözler (*Fikir*), Füsun Baykan (*Uygulama*)
Eleştirileriniz İçin: kgozler@hotmail.com
Kitabın Tanıtımı: www.anayasa.gen.tr/htk.htm

Baskı: Star Ajans Ltd. Şti. 634. Sokak, NİLTİM, 2. Bölge, Ayaz Plaza No 24, Nilüfer - BURSA Tel: 0224 249 23 20 *Sertifika No:* 15366

Yayınevi: Ekin Basım Yayın Dağıtım, Şehreküstü Mahallesi, Cumhuriyet Caddesi, Durak Sokak No 2, Osmangazi- BURSA.
Tel: 0224-220 16 72; 223 04 37; Fax: 0224-223 41 12. *Sertifika No:* 0607-16-008681
Web: www.ekinyayinevi.com *E-mail:* info@ekinyayinevi.com

Kütüphane Tasnif Numaraları
Library of Congress: K230.G69 H8 2019; *Dewey*: 340.1 GÖZ 2019

KORSAN YAYINCILARA VE FOTOKOPİCİLERE UYARI: 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71'inci maddesi, bir kitabı, hak sahibi kişinin yazılı izni olmaksızın, herhangi bir şekilde (fotokopi dahil) çoğaltanları, dağıtanları, satanları, her türlü işaret, ses veya görüntü nakline yarayan araçlarla umuma iletenleri, ticari amaçla satın alanları, elinde bulunduran ya da depolayanları **bir yıldan beş yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla** cezalandırmaktadır.

OKUYUCULARA UYARI

Elinizde tuttuğunuz kitap, kağıt ve mürekkepten ibaret değildir. Yazarın alın terinin ürünüdür. Bir kitabın korsan baskısı veya fotokopi yoluyla çoğaltılması, başta yazar olmak üzere, bu kitabın ortaya çıkması için çalışan pek çok kişinin emeğinin çalınması anlamına gelir. **Korsan veya fotokopi kitap satın alarak emek hırsızlığına ortak olmayınız!** Lütfen bu kitabın korsan veya fotokopi nüshalarını satanları yayınevine (0224 223 04 37) veya yazara (kgozler@hotmail.com) bildiriniz.

Bir kitabın fiyatı ile o kitabın korsan baskısının veya fotokopisinin fiyatını karşılaştırmamak gerekir. Bir kitabın fiyatı, kağıt ve baskı giderinin yanında, telif ücreti, dizgi ve grafiker ücreti, yayıncı ve dağıtımcı payı ve vergilerden oluşmaktadır. Korsan yayıncının veya fotokopicinin ise kağıt ve mürekkepten başka bir gideri yoktur.

Bir kitabın kağıt değeri ile o kitabın emek değeri arasında nasıl bir fark oluğunu anlamanız için size şunu yapmanızı tavsiye ederiz: Bu kitabın sonunda yer alan "*Türkçe-İngilizce Hukuk Terimleri Sözlüğü*"nü yapmaya çalışınız. Bunun için kitabın içinde geçen tırnak içindeki 800 küsur Türkçe hukuk terimini ve onların yanında yer alan parantez içindeki İngilizce karşılıklarını tek tek yazmanız, daha sonra bunları alfabetik olarak sıralamanız gerekmektedir. Böylece 15 sayfadan oluşan Sözlüğü siz yapmış olacaksınız. Bu iş için en az 5 gün çalışmanız gerekir. Ancak sizin harcadığınız bu 5 günlük emeği, bir başkası, bu kitabın sözlük bölümünü 5 saniyede fotokopi ederek gasp edebilmektedir.

Şunu çok iyi biliniz: Bütün öğrencilerin korsan veya fotokopi kitap aldığı gün Türkiye'de yeni bir ders kitabı yayınlanmayacaktır ve o zaman bu öğrenciler fotokopi ettirecek kitap da bulamayacaklardır. **Korsan baskı ve fotokopi, kitabı öldürmek üzere. Haberiniz olsun!**

Prof. Dr. Kemal GÖZLER

İngilizce Karşılıklarıyla
HUKUKUN TEMEL KAVRAMLARI

EK: Türkçe-İngilizce ve İngilizce-Türkçe
Hukuk Terimleri Sözlüğü

Onyedinci Baskı

21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa
Değişikliği Kanununa göre güncellenmiştir.

EKİN
Basım Yayın Dağıtım
Bursa - Temmuz 2019

BAZI KÖTÜ NİYETLİ YAZARLARA UYARI

Geçmişte yaşadığım acı tecrübeler, bana bu ülkede yazılan kitap ve makalelerin ve hatta çizilen şemaların bazı kötü niyetli yazarlar tarafından çalındığını öğretti.

Bu satırları okumak zorunda kalan dürüst meslektaşlarımdan özür dileyerek belirtmek isterim ki, bu kitap, yağmalanacak bir maden veya herkesin serbestçe yararlanacağı bir "kamu malı" değildir; yazarının alın teri ve fikrî eseridir.

Kitaplarımdan alıntı yapılması, her yazar gibi beni de mutlu eder. Ancak bu alıntının kaynağının gösterilerek usûlüne uygun olarak yapılması ve makul bir miktarı geçmemesi gerekir.

Maalesef ülkemizde bir KPSS kursunda ders veren ve bir süre sonra da kendini "hukuk hocası" sanan sözde yazarlar türedi.

Benim kitaplarımdan usûlsüz alıntılar yaparak veya benim kitaplarımı kendi cümleleriyle özetleyerek kitap yazmaya kalkacak kötü niyetli yazarlara şunu söylemek isterim ki, bir kitaptan özetlenerek yazılan kitap, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununa göre "işleme eser" niteliğinde bir eserdir. Adı geçen Kanunun 21'inci maddesine göre "işleme hakkı" da "münhasıran eser sahibine ait" bir haktır.

Kitabımdan ancak 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 35'inci maddesindeki şartlara uyularak iktibas (alıntı) yapılabilir. Bu şartlar şunlardır: **(1)** İktibas, bir eserin "*bazı cümle ve fıkralarının*" bir başka esere alınmasıyla sınırlı olmalıdır (m.35/1). **(2)** İktibas, maksadın haklı göstereceği bir nispet dâhilinde ve münderecatını aydınlatmak maksadıyla yapılmalıdır (m.35/3). **(3)** İktibas, belli olacak şekilde yapılmalıdır (m.35/5) [Bilimsel yazma kurallarına göre, aynen iktibasların tırnak içinde verilmesi ve iktibasın üç satırdan uzun olması durumunda iktibas edilen satırların girintili paragraf olarak dizilmesi gerekmektedir]. **(4)** İktibas ister aynen, ister mealen olsun, eserin ve eser sahibinin adı belirtilerek iktibasın kaynağı gösterilmelidir (m.35/5). **(5)** İktibas edilen kısmın alındığı yer (sayfa numarası) belirtilmelidir (m.35/5).

5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71'inci maddesinin birinci fıkrasının üçüncü bendi "*bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi*"nin altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılmasını ve beşinci bendi de "*bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösteren kişi*"nin altı aya kadar hapis cezası ile cezalandırılmasını öngörmektedir.

İntihalci yazarlara hatırlatmak isterim ki, yukarıdaki şartlara uyulmadan bu kitaptan yapılan alıntılara karşı eser sahipliğinden kaynaklanan haklarımı korumak için bütün kanunî yollara başvuracağımdan şüpheniz olmasın. Nitekim şimdiye kadar kitaplarımdan usûlsüz alıntı yapanları teşhir eden kitaplar yayınladım; bu yazarları kurumlarına şikâyet ettim ve onlar hakkında pek çok dava açtım.

Davalardan birkaç örnek vermek isterim: İzmir 1. F.S.H. Ceza Mahkemesinin 3.7.2014 tarih ve E.2012/836, K.2014/283 sayılı kararıyla Prof. Dr. unvanlı bir yazar; Ankara 1. F.S.H.Ceza Mahkemesinin 25.4.2018 tarih ve E.2014/168, K.2018/82 sayılı kararıyla Yard. Doç. Dr. unvanlı bir yazar, Ankara 1. F.S.H. Ceza Mahkemesinin 3.4.2018 tarih ve E.2015/20, K.2018/99 sayılı kararıyla okutman unvanlı bir yazar mahkûm olmuş ve hükmün açıklanması geri bırakılmıştır. Kararlar kesinleşmiştir. Ankara 2. F.S.H. Hukuk Mahkemesinin 12.7.2017 tarih ve E.2012/49, K.2017/292 sayılı kararıyla Prof. Dr. unvanlı bir yazar; Bursa 3. Asliye Hukuk Mahkemesinin 7.3.2018 tarih ve E.2013/305 sayılı kararıyla, Prof. Dr. unvanlı bir yazar; 7.3.2018 tarih ve E.2013/582 sayılı kararıyla Yard. Doç. Dr. unvanlı bir yazar; 7.3.2018 tarih ve E.2013/591 sayılı kararıyla okutman unvanlı bir yazar; 7.3.2018 tarih ve E.2013/592 sayılı kararıyla okutman unvanlı bir yazar, 7.3.2018 tarih ve E.2014/11 sayılı kararıyla emniyet müdürü unvanlı bir yazar mahkûm olmuştur. Davalar istinaf aşamasındadır.

Kemal GÖZLER

ÖNSÖZ

Hukukun Temel Kavramları başlıklı bu kitap, beşinci baskısından itibaren birtakım değişikliklere uğradı.

Kitapta göze çarpan ilk değişiklik boyutundadır. Önceki baskılarda 16,5 cm x 23,5 cm boyutlarında olan bu kitap, beşinci baskısından itibaren 13,5 cm x 19,5 cm boyutlarına indirilmiştir.

İkinci değişiklik ise sayfa sayısındadır. Önceki baskılarda 192 sayfa olan bu kitap, beşinci baskıdan itibaren 350 sayfaya ulaşmıştır. Sayfa sayısı artışının temel nedeni, kitabın boyutlarının küçülmesidir. Sayfanın eni-boyu küçülünce hâliyle sayfa sayısı artmıştır. Sayfa sayısı artışındaki ikinci neden, metin içinde pek çok hukukî terimin İngilizce karşılıklarının verilmesi ve kitabın sonuna 30 sayfalık bir *Türkçe-İngilizce* ve *İngilizce-Türkçe* hukuk terimleri sözlüğü eklenmesidir.

Üçüncü değişiklik ise beşinci baskıdan itibaren bu kitabın ana metninde standart olarak 11 punto *times* karakterlerinin kullanılmasıdır. Önceki baskılarda, kitap çok kalın olmasın diye, pek çok bölümde, ana metinde yer yer 9 puntoya kadar inen küçük puntolar kullanılmıştır. Punto küçüklüğü yüzünden önceki baskılarda bazı bölümlerin okunması oldukça zorlaşmıştı.

Biçim bakımından son değişiklik ise beşinci baskıdan itibaren kitabın bazı yerlerine konuyla ilgili resimler konulmasıdır.

Bu kitabın beşinci baskısından itibaren içerik bakımından yeniliği, kullanılan Türkçe hukuk terimlerinin yanına parantez içinde italik harflerle İngilizce karşılıklarının verilmesidir. Bunu yapmamızın başlıca sebebi şudur: Bir kere, artık günümüzde hukuk alanında da uluslararası ilişkilerde geçerli dil İngilizce hâline gelmiştir. Bir öğrencinin İngilizce bilmesi mezuniyetten sonra iyi bir iş bulması bakımından ona büyük bir avantaj sağlamaktadır. Zaten bu nedenle bazı üniversitelerde eğitim İngilizce olarak yapılmaya çalışılmaktadır. Türkçe eğitim veren üniversitelerin bazılarında da İngilizce hazırlık sınıfları, eğitim dönemlerinde de mesleki İngilizce dersleri bulunmaktadır. Bu tür üniversitelerde *Hukukun Temel Kavramları* veya *Hukuka Giriş* derslerinin verilmesinde büyük güçlük çekilmektedir. Çünkü bu alanda Türkiye'deki hukukun temel

kavramları veya hukuka giriş kitapları anlayışıyla yazılmış uygun İngilizce hukuka giriş ders kitapları yoktur veya yetersizdir. Biz de hiç olmazsa, *Hukukun Temel Kavramları* kitabımızda geçen Türkçe hukuk terimlerinin yanına İngilizce karşılıklarını verelim; böylece bu sorun bir ölçüde çözülsün diye düşündük.

Ayrıca şunu da belirtelim: Bir yabancı dil öğrenmek bir yılda olacak bir şey değildir. Gerçek ve kalıcı bir yabancı dil bilgisi uzun yıllara yayılmış, günlük, olağan ve istikrarlı bir öğrenme sürecini gerektirir. Öğrencilerin normal hukuk eğitimi sürecinde, Türkçe olarak bir hukuk kavramı veya kurumunu öğrenirken aynı kavram ve kurumun İngilizce karşılığını da görmeleri, bu kavramın İngilizcesini öğrenmelerine ve hafızalarına yerleştirmelerine önemli bir katkı sağlar. Kanımızca Türkçe anlatılan hukuk derslerinin içine yeri geldikçe çeşitli İngilizce hukuk terimlerinin serpiştirilmesinde pedagojik açıdan sayısız yarar vardır.

Kitabın sonuna bu kitapta verilen İngilizce terimleri sıralayarak bir Türkçe-İngilizce ve bir de İngilizce-Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü ekledik. Her birinde 800'den fazla terim bulunmaktadır.

Türk hukuk terimlerinin İngilizceye çevrilmesi konusunda karşılaşılan güçlükle ilgili olarak 316'ncı sayfada yer alan açıklamaya bakınız.

Kitabın onüçüncü baskısı Melih Dalbudak; ondördüncü ve on beşincibaskılarının düzeltmeleri Umut Akyüz tarafından yapılmıştır. Kendilerine teşekkür ederim.

Kitabın onaltıncı baskısı, 9 Temmuz 2018 tarihinde bütünüyle yürürlüğe giren 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununa göre güncellenmiştir. Kemal Gözler

BENZER KİTAPLARIMIZ HAKKINDA AÇIKLAMA.- *"Hukuka giriş"* alanında yazılmış dört kitabımız vardır: **Birincisi** (*Hukukun Genel Teorisine Giriş*, Ankara, US-A Yayıncılık, 1998) yüksek lisans-doktora öğrencilerine ve bu alanın uzmanlarına yönelik olarak hazırlanmış bir teorik inceleme kitabıdır. **İkincisi** (*Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin, 16. Baskı, 2019), hukuk fakültesi lisans öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir ders kitabıdır. **Üçüncüsü** *(Hukukun Temel Kavramları*, Bursa Ekin, 17. Baskı, 2019) iktisadî ve idarî bilimler fakültesi öğrencilerine yöneliktir. **Dördüncüsü** (*Genel Hukuk Bilgisi*, Bursa Ekin, 19. Baskı, 2018) ise meslek yüksekokulu öğrencilerine yönelik olarak hazırlanmış bir kısa ders kitabıdır.

İÇİNDEKİLER

Bölüm 1
HUKUKUN BİLGİ KAYNAKLARI

I. Mevzuat 1
II. Yargı Kararları 3
1. Anayasa Mahkemesi Kararları 3
2. Yargıtay Kararları 4
3. Danıştay Kararları 4
4. Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları 5
III. Bilimsel Eserler 5
A. Hukuk Dergileri 5
B. Başlıca Genel Eserler 6
Kaynak Arama 14

Bölüm 2
TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI

I. Hukuk Kuralları 16
II. Din Kuralları 18
III. Ahlâk Kuralları 21
IV. Örf ve Âdet Kuralları 23
- Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma 26
- Toplumsal Düzen Kurallarının Ortak Fonksiyonu 28

Bölüm 3
HUKUKUN KAYNAKLARI

I. Hukukun Asıl Kaynakları 31
A. Yazılı Kaynaklar 31
1. Anayasa 32
2. Kanun 34
3. Uluslararası Andlaşmalar 36
4. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 38
5. Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri 40
6. Yönetmelikler 42

7. 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Kaldırılan Hukukun Kaynakları 43
a) Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK'ler) 44
b) Tüzükler 45
B. Yazısız Kaynak: Örf ve âdet Hukuku 45
II. Yardımcı Kaynaklar 46
A. Doktrin (Bilimsel Görüşler) 47
B. İçtihatlar (Yargı Kararları, *Judicial Decisions*) 47

Bölüm 4
HUKUKUN DALLARI
(Kamu Hukuku - Özel Hukuk Ayrımı)

I. Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı 48
1. Özel Hukuk 48
2. Kamu Hukuku 49
II. Kamu Hukukunun Dalları 51
A. Uluslararası Hukuk (Devletler Hukuku) 51
B. Anayasa Hukuku 51
C. İdare Hukuku 53
D. Vergi Hukuku 54
E. Ceza Hukuku 54
F. Ceza Usûl Hukuku 55
III. Özel Hukukun Dalları 56
A. Medenî Hukuk 56
1. Kişiler Hukuku 57
2. Aile Hukuku 57
3. Miras Hukuku 58
4. Eşya Hukuku 58
B. Borçlar Hukuku 59
C. Ticaret Hukuku 60
1. Ticarî İşletme Hukuku 61
2. Şirketler Hukuku 61
3. Kıymetli Evrak Hukuku 62
4. Sigorta Hukuku 62
5. Deniz Ticareti Hukuku 62
D. Devletler Özel Hukuku 63
1. Vatandaşlık (Tabiiyet) Hukuku 63
2. Yabancılar Hukuku 64
3. Kanunlar İhtilafı 65
4. Milletlerarası Usûl Hukuku 65

E. İş Hukuku 66
1. Bireysel İş Hukuku 68
2. Toplu İş Hukuku 68
Sosyal Güvenlik Hukuku 69
F. Medenî Usûl Hukuku 69
G. İcra ve İflas Hukuku 70

Bölüm 5
YARGI ÖRGÜTÜ

Yargı ve Mahkeme Kavramı 73
I. Anayasa Yargısı 74
A. Kuruluşu 74
B. Görev ve Yetkileri 75
C. Anayasaya Uygunluk Denetiminin Şekilleri (Denetim Yolları) 76
1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası) 76
2. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu) 77
3. Bireysel Başvuru Yolu 78
D. İç Yapısı ve Çalışma Düzeni 78
II. Adlî Yargı 79
A. İlk Derece (Bidayet) Mahkemeleri 80
1. Hukuk Mahkemeleri 81
a) Sulh Hukuk Mahkemeleri 81
b) Asliye Hukuk Mahkemeleri 81
2. Ceza Mahkemeleri 83
a) Asliye Ceza Mahkemeleri 84
b) Ağır Ceza Mahkemeleri 85
B. Ara Derece (İstinaf) Mahkemeleri: Bölge Adliye Mahkemeleri 86
1. Kuruluşları 86
2. Görevleri 87
a) Adlî Yargının Hukuk Kısmında İstinaf Yolunun İşleyişi 87
b) Adlî Yargının Ceza Kısmında İstinaf Yolunun İşleyişi 89
C. Üst Derece (Temyiz) Mahkemesi: Yargıtay 90
1. Yapısı 90
2. Görevi 92
a) Hukuk Usûlünde Temyiz Yolu 92
b) Ceza Usûlünde Temyiz Yolu 93
III. İdarî Yargı 95
A. İlk Derece (Bidayet) Mahkemeleri 96
1. İdare Mahkemeleri 96

2. Vergi Mahkemeleri 96
3. Danıştayın Bir Dairesi 97
B. Ara Derece (İstinaf) mahkemeleri: Bölge İdare Mahkemeleri 97
C. Üst Derece (Temyiz) Mahkemesi: Danıştay 97
KUTU 5.1: Tarihsel Bilgi-Askerî Ceza Yargısı: Askerî Yargıtay 99
KUTU 5.2: Tarihsel Bilgi-Askerî İdari Yargı: AYİM 100
IV. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık Mahkemesi 100
V. Yargı Organına Hâkim Olan Temel İlkeler 102
A. Tabiî (Kanunî) Hâkim İlkesi 102
B. Hakimlerin Bağımsızlığı ve Hakimlik Teminatı 103
VI. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 105

Bölüm 6
DAVA TÜRLERİ

Dava Kavramı 107
Dava Türleri 108
I. Hukuk Davaları 108
A. Eda Davaları 109
B. Tespit Davaları 109
C. İnşaî Davalar (Yenilik Doğuran Davalar) 110
Hukuk Davalarıyla İlgili Diğer Hususlar 110
Davada Taraflar 110
İspat Yükü 110
Delil 111
Taraflarca Hazırlama İlkesi 111
Taraflarca Tasarrnuf İlkesi 112
Tarafların Talepleriyle Bağlılık İlkesi 113
Hüküm 113
Cebrî İcra 113
II. Ceza Davaları 114
Ceza Davalarıyla İlgili Diğer Hususlar 115
Davada Taraflar 115
Re'sen Araştırma İlkesi 115
Deliller 115
Karar 116
İnfaz 116
III. İdarî Davalar 117
A. İptal Davası 117
B. Tam Yargı Davaları 118

1. Tazminat Davaları ... 118
2. İdari Sözleşmelerden Doğan Davalar ... 119
3. Vergi Davaları ... 119

Bölüm 7
HUKUK KURALLARININ UYGULANMASI

I. Kanunda Kural Bulunmayan Hâllerde Örf ve Âdet Hukukunun Uygulanması ve Hakimin Hukuk Yaratması Sorunu ... 121
A. Özel Hukuk Alanında Örf ve Âdetin Uygulanması veya Hakimin Hukuk Yaratması ... 122
B. Kamu Hukuku Alanında Hâkim Örf ve Âdete Göre Karar Veremez ve Keza Hukuk Yaratamaz ... 123
II. Kanunlardaki Boşlukların Hakimin Takdir Yetkisiyle Doldurulması Sorunu ... 124
III. Hukuk Kurallarının Uygulanmasında Yorum Sorunu ... 126
IV. Hukuk Kurallarının Uygulanmasında Çatışma Sorunu ... 127
1. *Lex Superior* (Üst Kanun) İlkesi ... 128
2. *Lex Posterior* (Sonraki Kanun) İlkesi ... 128
3. *Lex Specialis* (Özel Kanun) İlkesi ... 129
V. Hukuk Kurallarının Yer Bakımından Uygulanması Sorunu ... 130
A. Mülkîlik İlkesi ... 130
B. Şahsîlik İlkesi ... 130
VI. Hukuk Kurallarının Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu ... 131
A. Kanunların Yürürlüğe Girmesi ... 132
1. Kanunda Açık Hüküm Varsa ... 132
2. Kanunda Açık Hüküm Yoksa ... 132
B. Kanunların Yürürlükten Kalkması ... 133
1. Kendiliğinden Yürürlükten Kalkma ... 133
2. Başka Bir Kanunla Yürürlükten Kaldırma: İlga ... 133
a) Sarih İlga ... 134
b) Zımnî İlga ... 134
3. Anayasa Mahkemesinin Kararıyla Yürürlükten Kaldırma: İptal ... 134
VII. Kanunların Geçmişe Uygulanması Sorunu ... 135
A. Kural: Kanunların Geçmişe Uygulanmaması İlkesi ... 135
B. Kanunların Geçmişe Uygulanmaması İlkesinin İstisnaları ... 137
1. Özel Hukuk Alanında: Kamu Düzeninden Kaynaklanan İstisnalar Olabilir ... 137

2. Ceza Hukuku Alanında: Failin Lehine Olan Kanun Geçmişe Uygulanır 138
3. Muhakeme Hukuku Alanında: Derhal Yürürlük İlkesi Geçerlidir 138

Bölüm 8
HUKUKÎ OLAYLAR, FİİLLER VE İŞLEMLER

I. Hukukî Olaylar 139
II. Hukukî Fiiller 141
A. Hukuka Aykırı Fiiller 141
B. Hukuka Uygun Fiiller 142
III. Özel Hukukta Hukukî İşlemler 143
A. Hukukî İşlemin Unsurları 144
1. İrade Açıklaması 144
2. Hukukî Sonuç 144
B. Hukukî İşlemlerin Çeşitleri 145
1. Tek Taraflı Hukukî İşlemler–Çok Taraflı Hukukî İşlemler 145
2. Sağlararası Hukukî İşlemler-Ölüme Bağlı Hukukî İşlemler 146
3. İvazlı Hukukî İşlemler–İvazsız Hukukî İşlemler 147
4. Taahhüt İşlemleri–Tasarruf İşlemleri 147
5. Sebebe Bağlı Olan–Sebebe Bağlı Olmayan İşlemler 148
IV. Kamu Hukuku İşlemleri 149
A. Yasama İşlemleri 149
B. Yargı İşlemi 150
C. Yürütme İşlemleri veya İdarî işlemler 150
1. Tek-Yanlı İdarî İşlemler 151
a) Bireysel İdarî İşlemler 152
b) Düzenleyici İdarî İşlemler 152
2. İki-Yanlı İdarî İşlemler: İdarî Sözleşmeler 152

Bölüm 9
HAK KAVRAMI

I. Genel Olarak 153
II. Hakların Çeşitleri 154
A. Kamu Hakları 155
1. Negatif Statü Hakları 156
2. Pozitif Statü Hakları 156
3. Aktif Statü Hakları 157
B. Özel Haklar 157

1. Mutlak Haklar 158
a) Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar 158
aa) Maddî Mallar Üzerindeki Haklar 158
i) Mülkiyet Hakkı 158
ii) Sınırlı Aynî Haklar 159
bb) Gayrimaddî Mallar Üzerindeki Haklar 159
b) Kişiler Üzerindeki Mutlak Haklar 160
2. Nispî Haklar 161
III. Hakların Korunması 162
A. Talep Yolu 162
B. Dava Yolu 162
1. Özel Hukukta: Eda Davası, Tespit Davası ve İnşaî Dava 163
2. Ceza Hukukunda: Kamu Davası 163
3. İdare Hukukunda: İptal Davası ve Tam Yargı Davası 164
C. Kişinin Kendi Hakkını Bizzat Koruması Yolu 164
1. Meşru Müdafaa 164
2. Iztırar Hâli 165
3. Kendi Hakkını Korumak İçin Kuvvet Kullanma Yolu 166

Bölüm 10
MÜEYYİDE KAVRAMI

I. Genel Olarak 167
II. Müeyyide Çeşitleri 169
A. Özel Hukuk Müeyyideleri 169
1. Cebrî İcra 170
2. Tazminat 171
3. Geçersizlik 172
a) Yokluk 172
b) Butlan 172
aa) Mutlak Butlan 173
bb) Nispî Butlan 174
B. Kamu Hukuku Müeyyideleri 175
1. Cezaî Müeyyideler (Ceza Hukuku Müeyyideleri) 175
2. İdari Müeyyideler (İdare Hukuku Müeyyideleri) 175
a) Özel Kişilere Karşı Müeyyideler 176
b) İdareye Karşı Müeyyideler 177
aa) Yokluk 177
bb) İptal 177
cc) Tazminat 177

Bölüm 11
KİŞİLİK KAVRAMI

Genel Olarak Kişi ve Kişilik Kavramı ... 179
I. Gerçek Kişiler ... 180
A. Kişiliğin Başlangıcı ve Sona Ermesi ... 180
1. Gerçek Kişiliğin Başlangıcı ... 180
2. Gerçek Kişiliğin Sona Ermesi ... 180
a) Ölüm ... 180
b) Gaiplik ... 181
B. Kişinin Ehliyetleri ... 181
1. Hak Ehliyeti ... 182
2. Fiil Ehliyeti ... 182
a) İçeriği ... 182
b) Şartları ... 183
aa) Ergin (Reşit) Olmak ... 183
bb) Ayırt Etme (Temyiz) Gücüne Sahip Olmak ... 184
cc) Kısıtlı Olmamak ... 184
c) Fiil Ehliyeti Bakımından Kişilerin Sınıflandırılması ... 185
aa) Tam Ehliyetliler ... 185
bb) Sınırlı Ehliyetliler ... 185
cc) Sınırlı Ehliyetsizler ... 186
dd) Tam Ehliyetsizler ... 187
II. Tüzel Kişiler ... 188
A. Özel Hukuk Tüzel Kişileri ... 189
1. Kişi Toplulukları ... 190
a) Dernekler ... 190
b) Şirketler ... 191
Kolektif Şirket ... 192
Komandit Şirket ... 192
Anonim şirket ... 192
Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket ... 193
Limited Şirket ... 193
Kooperatifler ... 193
2. Mal Toplulukları: Vakıflar ... 194
B. Kamu Hukuku Tüzel Kişileri ... 195
1. Kişi Topluluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri: Kamu İdareleri ... 197
a) Devlet (Merkezî İdare) ... 197
b) Mahallî İdareler ... 198

aa) İl Özel İdaresi 198
bb) Belediye 199
cc) Köy 200
2. Mal Topluluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri: Kamu Kurumları 200
a) İdarî Kamu Kurumları 201
b) İktisadî Kamu Kurumları 201
c) Sosyal Kamu Kurumları 201
d) Bilimsel, Teknik ve Kültürel Kamu Kurumları 202
e) Düzenleyici ve Denetleyici Kamu Kurumları 202
f) Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları 202

Bölüm 12
SORUMLULUK KAVRAMI

I. Siyasî Sorumluluk 204
A. Kolektif Siyasî Sorumluluk 204
B. Bireysel Siyasî Sorumluluk 205
II. Cezaî Sorumluluk 206
A. Suçun Maddî Unsuru 207
1. Hareket 207
2. Netice 207
3. Nedensellik Bağı 207
B. Suçun Manevî Unsuru 208
1. İsnat Yeteneği 208
2. Kusurluluk 209
a) Kast 209
b) Taksir 209
Ceza Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Hâller 210
1. Kaza ve Tesadüf 210
2. Mücbir Sebep 211
3. Cebir 211
4. İkrah ve Tehdit 212
5. Meşru Müdafaa 212
6. Iztırar Hâli 213
III. Malî Sorumluluk 214
A. Medenî Sorumluluk 215
1. Akdî Medenî Sorumluluk 216

2. Haksız Fiil Sorumluluğu 216
3. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Sorumluluk 217
B. İdarî Sorumluluk 218
1. Akdî İdarî Sorumluluk 218
2. Sözleşme Dışı İdarî Sorumluluk 219
a) Kusurlu Sorumluluk 220
b) Kusursuz Sorumluluk 220
aa) Risk Sorumluluğu 220
bb) Fedakarlığın Denkleştirilmesi İlkesi 220
- İdarenin Sorumluluğunun Şartları 221
- İdarenin Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Hâller 222
Mücbir Sebep 222
Beklenmeyen Hâl 222
Sorumluluk Türleri Arasında Karşılaştırma 223
1. Müeyyideleri Bakımından 223
2. Muhatapları Bakımından 223
3. Yetkili Makam Bakımından 223
4. Sebepleri Bakımından 224

Bölüm 13
BORÇ KAVRAMI

I. Borç ve Borç İlişkisi Kavramı 227
A. Borç Kavramı 227
B. Borç İlişkisi Kavramı 227
II. Borcun Kaynakları 228
A. Hukukî İşlemlerden (Sözleşmelerden) Doğan Borçlar 229
1. Sözleşme Kavramı 230
2. Sözleşmenin Kurulması (Sözleşmelerin Unsurları) 230
a) Öneri (İcap) 230
b) Kabul 231
3. Sözleşmelerin Şekli 232
a) Kural: Şekil Serbestisi 232
b) Yazılı Şekil 233
c) Resmî Şekil 233
4. Muhtelif Sözleşme Türleri 233
a) Mülkiyetin Devri Amacı Güden Sözleşmeler 234
aa) Satış 235
bb) Mal Değişimi (Trampa) 235
cc) Bağışlama 235

b) Kullandırma Amacı Güden Sözleşmeler 236
aa) Kira Sözleşmesi 236
bb) Kullanım Ödüncü (Ariyet) Sözleşmesi 237
cc) Tüketim Ödüncü (Karz) Sözleşmesi 238
c) İş Görme Amacı Güden Sözleşmeler 238
aa) Hizmet Sözleşmesi 238
bb) Eser (İstisna) Sözleşmesi 239
cc) Yayım Sözleşmesi 240
dd) Vekâlet Sözleşmesi 240
d) Muhafaza (Saklama) Amacı Güden Sözleşmeler 241
Saklama (Vedia) Sözleşmesi 241
e) Teminat Amacı Güden Sözleşmeler 242
Kefalet Sözleşmesi 242
f) Talih ve Tesadüf Sözleşmeleri 243
aa) Kumar ve Bahis Sözleşmesi 243
bb) Ömür Boyunca Gelir Sözleşmesi 243
cc) Ölünceye Kadar Bakma Sözleşmesi 243
g) Şirket Sözleşmeleri: Adî Şirket (Ortaklık) 243
B. Haksız Fiillerden Doğan Borçlar 244
1. Haksız Fiil Sorumluluğunun Şartları 245
a) Fiil 245
b) Zarar 245
aa) Maddî Zarar 245
bb) Manevî Zarar 246
c) Nedensellik Bağı 246
d) Kusur 246
aa) Kast 246
bb) İhmal 246
e) Hukuka Aykırılık 248
2. Haksız Fiil Sorumluluğunun Sonucu: Zararın Tazmini 248
C. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borçlar 249
III. Borçların Hüküm ve Sonuçları 250
A. Borcun İfası 251
B. Borcun İfa Edilmemesi 252
1. Kavram 253
2. Sonuçları 253
a) Aynen İfa Davası 253
b) Tazminat Davası 253

c) Sözleşmeden Dönme ve Fesih 254
C. Borçlunun Temerrüdü 254
1. Tanımı 254
2. Şartları 254
a) Borç Muaccel Olmalıdır 254
b) İhtar 255
3. Borçlunun Temerrüdünün Hüküm ve Sonuçları 255
a) Genel Sonuçlar 256
b) Özel Sonuçlar 256
aa) Para Borçlarına İlişkin Sonuçlar 256
(1) Temerrüt Faizi 256
(2) Munzam Zarar Tazminatı 257
bb) İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde Borçlunun Temerrüdünün Sonuçları 257
IV. Borçların Sona Ermesi 258
A. İfa 258
B. İbra 258
C. Yenileme (Tecdit) 258
D. Alacaklı ve Borçlu Sıfatının Birleşmesi 259
E. Kusursuz İmkânsızlık 259
F. Takas 261
G. Zamanaşımı 262

Bölüm 14
MÜLKİYET KAVRAMI

I. Mülkiyet Hakkının Tanımı ve Komşu Kavramlar 264
Aynî Hakların Türleri 265
1. Mülkiyet Hakkı 265
2. Sınırlı Aynî Haklar 265
II. Mülkiyetle İlgili Görüşler 267
A. Klasik (Liberal-Bireyci) Görüş 267
B. Marksist (Kolektivist) Görüş 268
C. Modern (Karma) Görüş 269
D. Türk Hukukundaki Mülkiyet Anlayışı 269
III. Mülkiyet Hakkının Konusu: "Eşya"dır 270
A. Eşya Kavramı 270
1. Maddi Olma 271

2. İktisadi Değeri Bulunmak ... 271
3. Hakimiyet Kurulmaya Elverişli Olma ... 271
4. İnsan Vücuduna İlişkin Olmama ... 272
5. Sınırlanabilir Olma ... 272
B. Eşya Türleri ... 273
1. Taşınır Eşya ... 273
2. Taşınmaz Eşya ... 273
IV. Mülkiyet Hakkının Kapsamı ... 273
A. Asıl Eşya ... 273
B. Bütünleyici Parça ... 274
C. Eklenti ... 274
V. Mülkiyet Hakkının İçeriği: Mülkiyet Hakkından Doğan Yetki ve Ödevler ... 275
A. Mülkiyet Hakkından Doğan Yetkiler ... 276
1. Aktif (Müspet, Olumlu) Yetkiler ... 276
a) Kullanma Yetkisi ... 277
b) Yararlanma Yetkisi ... 277
c) Tasarruf Yetkisi ... 277
2. Koruyucu Yetkiler (Menfi Yetkiler) ... 278
a) İstihkak Davası ... 278
b) Haksız El Atmanın Önlenmesi Davası ... 278
B. Mülkiyet Hakkına Getirilen Sınırlamalar ve Mülkiyet Hakkından Doğan Ödevler ... 279
VI. Mülkiyet Hakkının Türleri ... 281
A. Tek Mülkiyet ... 281
B. Birlikte Mülkiyet ... 281
1. Paylı Mülkiyet ... 282
2. Elbirliği Mülkiyeti ... 283
VII. Mülkiyet Hakkının Kazanılması ... 284
A. Taşınmaz Mülkiyetinin Kazanılması ... 285
1. Aslen Kazanma ... 285
2. Devren Kazanma: Resmî Şekil+Tapu Siciline Tescil ... 286
B. Taşınır Mülkiyetinin Kazanılması ... 287
1. Aslen Kazanma ... 287
a) Sahiplenme (İhraz) ... 287
b) Bulma ... 288

c) Düşme ve Sürüklenme 288
d) İşleme 288
e) Karışma ve Birleşme 288
f) Kazandırıcı Zamanaşımı 289
2. Devren Kazanma 289

Bölüm 15
MİRAS KAVRAMI

I. Mirasçılar 291
A. Yasal Mirasçılar 292
Hısımlık Kavramı ve Hısımlığın Türleri 292
a) Kan Hısımlığı 293
b) Kayın Hısımlığı 293
c) Evlat Edinmeden Doğan Hısımlık 294
1. Kan Hısımlarının Mirasçılığı 294
a) Birinci Dereceden Mirasçılar: Altsoy 294
b) İkinci Dereceden Mirasçılar: Ana-Baba 295
c) Üçüncü dereceden Mirasçılar: Büyük Ana ve Büyük Baba 295
2. Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı 295
3. Evlatlığın Mirasçılığı 297
4. Devletin Mirasçılığı 297
B. Atanmış Mirasçılar 297
1. Mirasçı Atama 297
2. Belirli Mal Bırakma 297
II. Ölüme Bağlı Tasarruflar 298
A. Ölüme Bağlı Tasarruf Şekilleri 298
1. Vasiyet 298
2. Miras Sözleşmesi 299
B. Miras Bırakanın Tasarruf Özgürlüğü ve Yasal Mirasçıların Saklı Payları 299
III. Mirasın Geçişi 302
A. Mirasın Açılması (m.575-576) 302
B. Mirasa Ehliyet (m.577-583) 303
1. Miras Bırakanın Ölümü Anında Sağ Olmak 303
2. Mirastan Yoksun Olmamak 304
IV. Mirasçılıktan Çıkarma 305

V. Mirasın Kazanılması 307
1. Kendiliğinden Geçiş 308
2. Bütün Olarak Geçiş 308
3. Kişisel Sorumluluk 308
4. Elbirliği Mülkiyeti 309
5. Müteselsil Sorumluluk 309
VI. Mirasçılık Sıfatının İspatı 310
VII. Mirasın Paylaştırılması 311

Bibliyografya 313-315
Hukuk Terimlerinin İngilizceye Çevirisi Konusunda Açıklama 316-317
Dizin 318-334
Türkçe-İngilizce Sözlük 318-334
İngilizce-Türkçe Sözlük 335-351
Yazarın Özgeçmişi ve Yayın Listesi 352

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 2.1: Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma 28
TABLO 3.1: Hukukun Yazılı Kaynakları 43
TABLO 5.1: Türkiye'de Yargı Kolları 73
TABLO 11.1: Fiil Ehliyeti Bakımından Kişi Türleri 188
TABLO 11.2: Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Hukuku Tüzel Kişilerinin Karşılaştırılması 196
TABLO 12.1: Sorumluluk Türlerinin Karşılaştırılması 224

ŞEMALAR LİSTESİ

ŞEMA 3.1: Hukukun Kaynakları 31
ŞEMA 3.2: Anayasa Değişikliği Usûlü 33
ŞEMA 4.1: Hukukun Dalları 49
ŞEMA 5.1: Adlî Yargı Örgütü 80
ŞEMA 5.2: İdarî Yargı Örgütü 95
ŞEMA 6.1: Dava Türleri 108
ŞEMA 7.1: Özel Hukukta Hukukun Uygulanması 123
ŞEMA 7.2: Kanunların Zaman Bakımından Uygulanması 132
ŞEMA 7.3: Kanunların Geçmişe Uygulanması 135
ŞEMA 8.1: Olaylar 143
ŞEMA 8.2: Tek Yanlı Hukukî İşlem, Sözleşme ve Karar 146
ŞEMA 8.3: İdarî İşlemler 151

ŞEMA 9.1: Haklar 155
ŞEMA 9.2: Hakların Korunması Yolları 162
ŞEMA 10.1: Müeyyide Çeşitleri 169
ŞEMA 11.1: Kişiler 179
ŞEMA 11.2: Gerçek Kişilerin Ehliyetleri 185
ŞEMA 11.3: Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Türleri 189
ŞEMA 11.4: Kamu Tüzel Kişileri 196
ŞEMA 12.1: Hukukta Sorumluluk Türleri 203
ŞEMA 12.2: Malî Sorumluluk 215
ŞEMA 13.1: Borcun Kaynakları 229
ŞEMA 13.2: Borçların Hükümleri 250
ŞEMA 14.1: Aynî Haklar 266
ŞEMA 14.2: Mülkiyet Hakkının İçeriği (Yetkiler ve Ödevler) 276
ŞEMA 14.3: Mülkiyet Türleri 281
ŞEMA 14.4: Mülkiyet Hakkının Kazanılması 285
ŞEMA 15.1: Mirasçılar 292
ŞEMA 15.2: Hısımlık Türleri 293

KISALTMALAR

AÜHF: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
AY: Anayasa
BTHAE: Bankacılık ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü
BK: 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı Borçlar Kanunu
CK: 26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu
CMK: 4 Aralık 2004 tarih ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu
HUMK: 18 Haziran 1927 tarih ve 1086 sayılı Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu
İİK: 9 Haziran 1932 tarih ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu
İÜHF: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
İYUK: 6 Ocak 1982 tarih ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usûlü Kanunu
KHK: Kanun hükmünde kararname
m.: Madde
MK: 22 Kasım 2001 tarih ve 4721 sayılı yeni Türk Medenî Kanunu
RG: Resmî Gazete
TK: 29 Haziran 1956 tarih ve 6762 sayılı Türk Ticaret Kanunu
Yeni BK: 11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanunu
Yeni HMK: 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu
Yeni TK: 13 Ocak 2011 tarih ve 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu

Bölüm 1
HUKUKUN BİLGİ KAYNAKLARI

PLÂN
I. Mevzuat
  1. Resmi Gazete
  2. Mevzuat Bilgi Sistemi
II. Yargı Kararları
  1. Anayasa Mahkemesi Kararları
  2. Yargıtay Kararları
  3. Danıştay Kararları
  4. Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları
III. Bilimsel Eserler
  A. Hukuk Dergileri
  B. Başlıca Genel Eserler
  Kaynak Arama

Bu kitabın konusunu "hukukun temel kavramları (*fundmental concepts of law*)" oluşturmaktadır. Ancak hukukun temel kavramlarını görmeden önce "hukukun bilgi kaynakları (*literary sources of law*)"nı, yani hukuk kurallarının bulunacağı yerleri ve bunların kapsamları hakkında bilgi edinilecek metinleri kısaca görmek gerekir. Hukukun bilgi kaynakları "mevzuat", "yargı kararları" ve "bilimsel eserler" olmak üzere üçe ayrılır:

I. MEVZUAT

Hukukun bilgi kaynaklarından birincisi mevzuattır. "Mevzuat (*legislation*)", anayasa, kanun, kanun hükmünde kararname, uluslararası andlaşma, tüzük, yönetmelik ve diğer düzenleyici işlemlerden oluşur. Mevzuata ulaşmanın iki resmi yolu vardır: Resmî Gazete ve Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi.

A. MEVZUAT

T.C.
Resmî Gazete
Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı
Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğünce Yayımlanır
3 Temmuz 2016
CUMA
Sayı : 29787
YASAMA BÖLÜMÜ
KANUN

1. Resmî Gazete.- "Resmî Gazete (*Official Gazette*)", *RG* harfleriyle kısaltılır. "Resmî Gazete, internet ortamında Cumhurbaşkanlığınca [Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğünce] yayımlanır. Ayrıca lüzum görüldüğü takdirde, ihtiyaç duyulan sayıda basılı ortamda da yayımlanabilir" (10 sayılı CBK, m.2). Resmî Gazete, ulusal bayram ve genel tatil günleri dışında her gün yayımlanır. Gerekli durumlarda aynı gün içerisinde tekrar yayınlanabilir (m.3). Bu sayıya mükerrer sayı denir ve o günün sayısı ile aynı numarayı taşır. Birden fazla mükerrer sayı da olabilir. Resmî Gazetenin 1921'den bu yana olan bütün sayılarına internet üzerinden *www.resmigazete.gov.tr* adresinden ücretsiz olarak ulaşılabilir ve bu sitede mevzuat araması yapılabilir. *Resmî Gazete,* 31 Temmuz 2016, Sayı 29787. Resmî Gazetenin *RG* şeklinde kısaltıldığı da olur.

2. Mevzuat Bilgi Sistemi.- Mevzuata ulaşmanın ikinci resmi yolu "Mevzuat Bilgi Sistemi (*www.mevzuat.gov.tr*)"dir. Buradan Anayasa, kanun, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve çeşitli yönetmeliklere ücretsiz olarak ulaşılabilmekte ve mevzuat araması yapılabilmektedir.

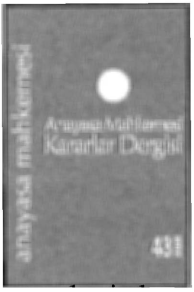
Ayrıca kanunların hazırlık çalışmalarına (teklif ve tasarı metinlerine, gerekçelerine, kanunun kabulü sırasında TBMM'de yapılan tartışmalara) da *www.tbmm.gov.tr* adresinden erişilebilir.

İnternette mevzuat ararken o mevzuatla ilgili olan kamu kurum ve kuruluşunun web sitesi de ziyaret edilebilir. Özellikle yönetmelik, tebliğ, sirküler, genelge, yönerge gibi çeşitli düzenleyici işlemler için böyle yapmak gerekir. Örneğin kamu mallarıyla ilgili bir yönetmeliği veya genelgeyi Maliye Bakanlığı Millî Emlâk Genel Müdürlüğünün internet sitesinden (*www.milliemlak.gov.tr*) bulmak mümkün olabilir. Keza bir belediye

yönetmeliğini bulmak için o belediyenin web sayfasına; bir üniversite yönetmeliğini bulmak için o üniversitenin web sayfasına; bir YÖK yönergesini bulmak için ise YÖK'ün web sayfasına bakılabilir.

II. YARGI KARARLARI

Hukukun bilgi kaynaklarından ikincisi "yargı kararları (*jurisdictional decisions*)" veya daha doğrudan bir ifadeyle "mahkeme kararları (*court decisions*)"dır. Hukuk alanında çalışacak herkes, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi (ve 2017'de lağvedilmeden önce Askeri Yargıtay ve AYİM) kararlarına ihtiyaç duyar. O nedenle bu yüksek mahkemelerin kararlarına nasıl ulaşılacağının bilinmesi gerekir.

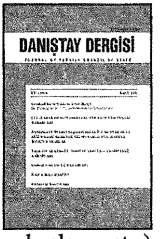

1. Anayasa Mahkemesi Kararları.- "Anayasa Mahkemesi kararları (*decisions of the Constitutional Court*)", Resmî Gazetede ve *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*nde yayınlanmaktadır. Bu dergi, *AMKD* veya *AYMKD* şeklinde kısaltılmaktadır. Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisinin ilk sayısı 1964 yılında yayınlanmıştır. 2017 yılı itibarıyla 54'üncü sayısı yayınlanmıştır. Türk Anayasa Mahkemesi kararlarına bu mahkemenin resmî internet sitesi olan *www.anayasa.gov. r* adreninden ulaşılabilmektedir. Anayasa Mahkemesi kararlarına atıf usûlü örneğin şöyledir: Anayasa Mahkemesi, 19 Mart 2015 Tarih ve E.2015/146, K.2015/31 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, Sayı 52, Cilt 4, s.592.

Not.- Mahkeme kararlarında yılın önündeki "E." "esas sayısı"nı, "K." de "karar sayısı"nı gösterir. Esas sayısı, dava dosyasına verilen numara, karar sayısı ise karara verilen numaradır. Örneğin "E.2017 /15" bu davanın o mahkemede 2017 yılında açılan on beşinci dava olduğunu, "K.2017 /28" ise o mahkemenin o türden 2017 yılında verdiği 28'inci karar olduğunu gösterir).

2. Yargıtay Kararları.- "Yargıtay kararları (*decisions of the Court of Cassation*)", *Yargıtay Kararları Dergisi*nde (*YKD*) yayınlanmaktadır. Bu dergi *YKD* şeklinde kısaltılmaktadır.

Yargıtayın pek çok emsal kararına internet üzerinden *www.yargitay.gov.tr* adresinden ulaşılabilir. Yargıtay kararlarına atıf usûlü örneğin şöyledir: Yargıtay Dördüncü Hukuk Dairesi, 7 Şubat Tarih ve E.2004/7324, K.2005/859 Sayılı Karar, *Yargıtay Kararları Dergisi,* Cilt 22, Sayı 1, s.27.

3. Danıştay Kararları.- 1937-1971 yılları arasında olan "Danıştay kararları (*decisions of the Council of State*)", *Danıştay Kararları Dergi-si*nde; 1971 yılından bu yana olan kararlar ise *Danıştay Dergisi*nde yayınlanmıştır. (NOT: 2003-2004 yıllarında Danıştay kararları *Danıştay Kararları Dergisi*nde yayınlanmıştır. Bu Dergi 6 sayı çıktıktan sonra Danıştay kararları yine *Danıştay Dergisi*nde yayınlanmaya başlanmıştır). Danıştay kararlarına örneğin şöyle atıf yapılır: Danıştay Sekizinci Dairesi, 4 Kasım 2015 Tarih ve E.2015/5182, K.2015/4932 Sayılı Karar, *Danıştay Dergisi,* Sayı 141, s.255-261. Danıştayın pek çok kararına "Danıştay Karar Arama" sisteminden (*http://emsal.danistay.uyap.gov.tr/BilgiBankasiIstemciWeb/*) ulaşılabilir ve burada karar araması yapılabilir.

4. Uyuşmazlık Mahkemesi Kararları.- "Uyuşmazlık Mahkemesinin (*Court of Conflicts, Court of Jurisdictional Conflicts*)"nin kararlarına *http://www.uyusmazlik.gov.tr/uyusmazlik-mahkemesi-kararlari* adresinden ulaşmak mümkündür. Uyuşmazlık Mahkemesinin kararları *Resmî Gazete*de de yayınlanmaktadır. Uyuşmazlık Mahkemesi kararlarına atıf usûlü örneğin şöyledir: Uyuşmazlık Mahkemesi, 8 Mayıs 2017 Tarih ve E.2017/243, K.2017/290 Sayılı Karar, *Resmî Gazete,* 1 Haziran 2017, Sayı 30083.

Tarihsel Bilgi: 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla lağvedilmeden önce "Askerî Yargıtay (*Military Court of Cassation*)" ve "Askerî Yüksek İdare Mahkemesi (*High Military Administrative Court*)" tararları da hukukun önemli bilgi kayankalrı arasındaydı. Askerî Yargıtay kararları *Askerî Yargıtay Kararlar Dergisi*nde Askerî Yüksek İdare Mahkemesi kararları da *Askerî Yüksek İdare Mahkemesi Dergisi*nde yayınlanıyordu.

III. BİLİMSEL ESERLER

Hukukun üçüncü bilgi kaynağı, hukuk alanında yazılmış bilimsel eserlerdir. "Bilimsel eserler (*doctrine, books of authority*)", genel eserler, monografiler ve makaleler olarak üç grup altında toplanabilir. Genel eserler belirli bir hukuk dalının bütünü hakkında bilgi verirler. Örneğin bir "borçlar hukuku kitabı" bir genel eserdir. Monografiler belirli tek bir konuyu derinlemesine inceleyen kitaplardır. Örneğin kira sözleşmesi üzerine yazılmış bir kitap bir monografidir.

A. HUKUK DERGİLERİ

"Makaleler (*articles*)" dergilerde yayınlanan kısa inceleme yazılarıdır. Türkiye'de yayınlanan başlıca "hukuk dergileri (*law journals*)" şunlardır:

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)
Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜSBFD)
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHFM)
Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)
Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜEHFD)
Adalet Dergisi (AD)
Türkiye Barolar Birliği Dergisi (TBBD)
Ankara Barosu Dergisi (ABD)
İstanbul Barosu Dergisi (İBD)
Âmme İdaresi Dergisi (AİD)
Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)
Terazi Aylık Hukuk Dergisi
Legal Hukuk Dergisi

B. BAŞLICA GENEL ESERLER

Biz aşağıda hukukun çeşitli alanlarında yazılmış ve piyasada bulunan kitaplardan oluşan bir genel eserler listesini sunuyo-

ruz. Hukukun çeşitli dalları hakkında bilgi edinmek isteyen öğrenciler şu kitaplara başvurabilirler[1]:

1. Hukuka Giriş, Hukuk Başlangıcı, Hukukun Temel Kavramları, vs.

İngilizce:

ANSAY (Tuğrul) ve Don Wallace, *Introduction to Turkish Law,* The Hague, Kluwer ve Ankara, Turhan, 6. Baskı, 2011.

AYBAY (Rona), *An Introduction to Law,* İstanbul, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Baskı, 2018.

GÜVEN (Kudret), *General Principles of Turkish Law,* Ankara, Yetkin, 4.B., 2016.

OĞURLU (Yücel) ve Bünyamin Gürpınar, *Introduction to Turkish Law*, İstanbul, On İki Levha, 2. Baskı, 2015.

ADAL (Erhan), *Fundamentals of Turkish Private Law,* İstanbul, Legal, 10. Baskı, 2012.

Türkçe:

ADAL (Erhan), *Hukukun Temel İlkeleri El Kitabı,* İstanbul, Legal, 12.B., 2012.

AKILLIOĞLU (Tekin), *Hangi Hukuka Giriş? Hukuk Üstdili İncelemesine Giriş,* Ankara, İmaj, 3. Baskı, 2017.

AKINTÜRK (Turgut), *Hukuka Giriş* (Ed. Neval Okan), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 7. Baskı, 2007.

AKYILMAZ (Bahtiyar), M. Fatih Uşan, Şahin Akıncı, Vahit Doğan, Süleyman Yalman, *Hukuka Giriş*, Konya, Sayram, 2005.

ANAYURT (Ömer), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Seçkin, 18. Baskı, 2018.

ANSAY (Sabri Şakir), *Hukuk Bilimine Giriş,* Ankara, Güzel İstanbul Matbaası, 7. Baskı, 1958.

ARAL (Vecdi), *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul, XII Levha, 7. Baskı, 2012.

ARSAL (Sadri Maksudi), *Hukukun Umumi Esasları,* Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937.

ASLAN (Yılmaz) ve Doğan Şenyüz, *Hukuka Giriş,* Bursa, Ekin, 10. B., 2017.

ATAR (Yavuz) *et alii*, *Hukuk Bilimine Giriş,* Konya, Mimoza, 1997 .

AYAN (Mehmet) *et al., Temel Hukuk Bilgisi,* Konya, Mimoza, 9. Baskı, 2015.

---

1. Bu eserler, bu kitabın yazılmasında yararlanılan eserler değildir. Bunlar, konu hakkında bilgi edinmek isteyen öğrenciler için hazırlanmış kaynaklardır. Bu nedenle burada en son baskıları verilmeye gayret edilmiştir. Bu kitabın yazılmasında yararlanılan kaynaklar için dipnotlarda zikredilen eserlere ve kitabın sonunda yer alan bibliyografyaya bakılmalıdır.

AYBAY (Aydın) ve Rona Aybay ve Ali Pehlivan, *Hukuka Giriş,* İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 12. Baskı, 2016.

BATTAL (Ahmet), *Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin, 9. B., 2015.

BİLGE (Necip), *Hukuk Başlangıcı: Hukukun Temel Kavram ve Kurumları,* Ankara, Turhan, 35. Baskı, 2017.

BOZKURT (Enver), *Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Legem, 13. B., 2018.

CANSEL (Erol) *et al., Hukuka Giriş*, Ankara, Seçkin, 3. Baskı, 2015.

ÇAĞIL (Orhan Münir), *Hukuk Başlangıcı Dersleri,* İstanbul, İÜHF Yay, 1963.

ÇAKICI GERÇEK (Leyla), *Genel Hukuk Bilgisi (Hukuka Giriş),* İstanbul, Beta, 3. Baskı, 2016.

DEMİR (Abdullah) ve Yahya Deryal, *Hukuk Başlangıcı ve Hukuk Metodolojisi,* Ankara, Adalet, 2013.

DOĞAN (İlyas) (Ed.), *Hukuka Giriş,* İstanbul, Astana, 2017.

DİNÇKOL (Abdullah), *Hukuka Giriş*, İstanbul, Der, 13. Baskı, 2017.

ESENER (Turhan), *Hukuka Giriş,* İstanbul, Vedat, 11.Baskı, 2015.

FENDOĞLU (Hasan Tahsin), *Hukuka Giriş,* Ankara, Yetkin, 3. Baskı, 2017.

GÖĞER (Erdoğan), *Hukuk Başlangıcı Dersleri,* Ankara, AÜHF Yay., 1976, 2 Cilt.

GÖRGÜN (Şanal), *Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Yetkin, 6. B., 2008.

GÖZLER (Kemal), *Hukuka Giriş,* Bursa, Ekin, 14. B., 2017.

GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Turhan, 38. Baskı, 2015.

GÜRİZ (Adnan), *Hukuk Başlangıcı,* Ankara, Siyasal, 18. Baskı, 2017.

HİRŞ (Ernest E.), *Pratik Hukukta Metod*, Ankara, Bankacılık ve Ticaret Hukuku AE Yayını, 8. Baskı, 2017.

IŞIKTAÇ (Yasemin), *Hukuk Başlangıcı,* İstanbul, Filiz, 3. Baskı, 2015.

KARAYALÇIN (Yaşar) ve Aynur Yongalık, *Hukukta Öğretim-Kaynaklar-Metod Problem Çözme*, Ankara, Bankacılık ve Ticaret Araştırma Enstitüsü Yayını, 7. Baskı, 2008.

KEYMAN (Selahattin), *Hukuka Giriş ve Metodolojisi*, Ankara, Doruk, 1981.

KEYMAN (Selahattin) ve Haluk Toroslu, *Hukuka Giriş,* Ankara, Yetkin, 5. Baskı, 2012.

ÖNEN (Mesut), *Hukuka Giriş,* İstanbul, İ. Kültür Üniv. Yayınları, 2. Baskı, 2010.

PULAŞLI (Hasan) ve Ömer Korkut, *Temel Hukuk,* Adana, Karahan, 15. B., 2015.

ŞAFAK (Ali), *Hukuk Başlangıcı,* Ankara, Alkım Yayınları, 3. Baskı, 1994.

UMAR (Bilge), *Hukuk Başlangıcı,* İzmir, DEÜ Hukuk Fakültesi Yay.,1997.

YÖRÜK (A. Kemal), *Hukuk Başlangıcı*, İstanbul, 1956.

2. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi

CAN (Cahit), *Hukuk Sosyolojisinin Antropolojik Temelleri ve Genel Gelişim Çizgisi*, Ankara, Siyasal, 3. Baskı, 2011.

FURTUN (Ayşen), *Hukuk Felsefesi Dersleri*, İstanbul, Beta, 2. Baskı, 2014.

GÜRİZ (Adnan), *Hukuk Felsefesi,* Ankara, Siyasal, 13. Baskı, 2018.

GÜRKAN (Ülker), *Hukuk Sosyolojisine Giriş,* Ankara, Siyasal, 9. B., 2017.
HİRŞ (Ernest), *Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri,* Ankara, BTHAE Yayınları, 3. Baskı, 2001.
IŞIKTAÇ (Yasemin) ve Umut Koloş, *Hukuk Sosyolojisi,* İstanbul, İst. Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
IŞIKTAÇ (Yasemin), *Hukuk Felsefesi,* İstanbul, Filiz, 4. Baskı, 2015.
İZVEREN (Adil), *Hukuk Felsefesi*, İzmir, DEÜ Yayınları, 1995.
ÖZCAN (Mehmet Tevfik), *Hukuk Sosyolojisine Giriş,* İstanbul, Oniki Levha, 5. Baskı, 2015.
TROPER (Michel), *Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Işık Ergüden), Ankara, Dost, 2012.
WACKS (Raymond), *Hukuk Felsefesine Kısa Bir Giriş,* İstanbul, Tekin, 2017.
YÜCEL (Mutafa Tören), *Hukuk Felsefesi*, Ankara, T.Adalet Akademisi, 2014.

3. Hukuk Tarihi

AYDIN (M. Akif), *Türk Hukuk Tarihi,* İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2017.
CİN (Halil) ve Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi,* Konya, Sayram, 8. B., 2017.
UMUR (Ziya), *Türk Hukuk Tarihi Dersleri I*, İstanbul, Beta, 2000.
ÜÇOK (Coşkun) ve Ahmet Mumcu, Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi,* Ankara, Turhan 18. Baskı, 2016.

4. Roma Hukuku

ÇELEBİCAN-KARADENİZ (Özcan), *Roma Hukuku,* Ankara, Turhan, 17.B., 2014.
UMUR (Ziya), *Roma Hukuku Ders Notları,* İstanbul, Beta, 3. Baskı, 2010.
TAHİROĞLU (Bülent) ve Belgin Erdoğmuş, *Roma Hukuku Dersleri,* İstanbul, Der Yayınları, 11. Baskı, 2018.
VILLEY (Michel), *Roma Hukuku: Güncelliği,* İstanbul, Der, 2010.

5. Uluslararası Hukuk

Yücel Acer ve İbrahim Kaya, *Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı*, Ankara, Seçkin, 9. Baskı, 2018.
BOZKURT (Enver), M. Akif Kütükçü ve Yasin Poyraz, *Devletler Hukuku,* Ankara, Yetkin, 8. Baskı, 2015.
ÇELİK (Edip F), *Milletlerarası Hukuk,* İÜHF Yayınları, 1975.
DOĞAN (İlyas), *Devletler Hukuku,* Ankara, Astana, 3. Baskı, 2016.
GÜNDÜZ (Aslan), *Milletlerarası Hukuk: Temel Belgeler, Örnek Kararlar,* İstanbul, Beta, 8. Baskı, 2015.
PAZARCI (Hüseyin), *Uluslararası Hukuk Dersleri,* Ankara, Turhan, I. Kitap, 13. Baskı, 2016; II. Kitap, 10. Baskı, 2014; III. Kitap, 5. Baskı, 2015; IV. Kitap, 3. Baskı, 2016.
PAZARCI (Hüseyin), *Uluslararası Hukuk* Ankara, Turhan, 15. Baskı, 2016.
SUR (Melda), *Uluslararası Hukukun Esasları,* İstanbul, Beta, 10. B., 2016.
TOLUNER (Sevin), *Milletlerarası Hukuk Dersleri*, İstanbul, Beta, 4.B.,1996.

6. Anayasa Hukuku

ERDOĞAN (Mustafa), *Anayasa Hukuku,* Ankara, Orion, 8. Baskı, 2014.
GÖZLER (Kemal), *Anayasa Hukukunun Genel Esasları,* Bursa, Ekin, 11. B., 2019.
GÖZLER (Kemal), *Türk Anayasa Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin, 24. B., 2019.
ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku,* Ankara, Yetkin, 18. Baskı, 2018.
SABUNCU (Yavuz), *Anayasaya Giriş,* Ankara, İmaj, 16. Baskı, 2014.
TANÖR (Bülent) ve Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku,* İstanbul, Beta, 16. Baskı, 2016.
TEZİÇ (Erdoğan), *Anayasa Hukuku,* İstanbul, Beta, 20. Baskı, 2016.

7. İdare Hukuku

DURAN (Lûtfi) , *İdare Hukuku Ders Notları,* İstanbul, İÜHF Yayınları, 1982.
AKGÜNER (Tayfun) ve Kahraman Berk, *İdare Hukuku,* İstanbul, Der Yay., 8. Baskı, 2017.
GÖZLER (Kemal), *İdare Hukuku,* Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2019, 2 Cilt; *İdare Hukukuna Dersleri,* Bursa, Ekin, 21. Baskı, 2019; *İdare Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 25. Baskı, 2019.
GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Yönetim Hukuku,* Ankara, Turhan, 34. B., 2016.
GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Yönetsel Yargı,* Ankara, Turhan, 36. Baskı, 2017.
GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref) ve Turgut Tan, *İdare Hukuku,* Ankara, Turhan, c.I: 10. Baskı, 2016; c.II: 8. Baskı, 2016.
GÜNDAY (Metin), *İdare Hukuku,* Ankara, İmaj Yayıncılık, 11. Baskı, 2017.
ONAR (Sıddık Sami), *İdare Hukukunun Umumî Esasları,* İstanbul, Hak Kitabevi, 1966, 3 Cilt.
ÖZAY (İl Han), *Günışığında Yönetim,* İstanbul, Filiz Kitabevi, 2004.
YAYLA (Yıldızhan), *İdare Hukuku,* İstanbul, Beta, 2. Baskı, 2010.
KALABALIK (Halil), *İdare Hukuku Dersleri,* Konya, Sayram, 2. B., 2016.
ULUSOY (Ali D.), *Yeni Türk İdare Hukuku*, Ankara, Yetkin, 2019.

8. Vergi Hukuku

BİLİCİ (Nurettin), *Vergi Hukuku,* Ankara, Savaş, 47. Baskı, 2019.
KARAKOÇ (Yusuf), *Genel Vergi Hukuku,* Ankara, Yetkin, 8. Baskı, 2017.
ŞENYÜZ (Doğan) *et al., Vergi Hukuku,* Bursa, Ekin, 9. Baskı, 2018.
ÖNCEL (Mualla), Ahmet Kumrulu ve Nami Çağan, *Vergi Hukuku,* Ankara, Turhan Kitabevi, 27. Baskı, 2018.
ÖNCEL (Mualla) ve ÇAĞAN (Nami), *Bankacılar İçin Malî Hukuk Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 15. Baskı, 2017.

9. Ceza Hukuku

ARTUK (M. Emin), Ahmet Gökçen ve A. Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku: Genel Hükümler,* Ankara, Adalet, 10. Baskı, 2016.
ARTUK (M. Emin), Ahmet Gökçen ve A. Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku: Özel Hükümler,* Ankara, Adalet, 15. Baskı, 2015.

CENTEL (Nur), Hamide Zafer ve Özlem Çakmut, *Türk Ceza Hukukuna Giriş,* İstanbul, Beta, 10. Baskı, 2017.
DÖNMEZER (Sulhi) ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul, Beta Yayınları, 1997, 1999, 3 Cilt.
İÇEL (Kayıhan) ve Yener Ünver, *Uygulamalı Ceza Hukuku,* İstanbul, Beta, 4. Baskı, 2015.
ÖZGENÇ (İzzet), *Türk Ceza Hukuku-Genel Hükümler,* Ankara, Seçkin, 13. B., 2017.
TEZCAN (Durmuş), Mustafa Ruhan Erdem ve R. Murat Önok, *Teorik ve Pratik Ceza Özel Hukuku,* Ankara, Seçkin, 16. Baskı, 2018.
TOROSLU (Nevzat) ve Haluk Toroslu, *Ceza Hukuku: Genel Kısım,* Ankara, Savaş, 24. Baskı, 2018.
TOROSLU (Nevzat), *Ceza Hukuku: Özel Kısım,* Ankara, Savaş, 9. B., 2018.

10. Ceza Muhakemesi Hukuku

CENTEL (Nur) ve ZAFER (Hamide), *Ceza Muhakemesi Hukuku,* İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2017.
KUNTER (Nurullah), Feridun Yenisey ve Ayşe Nuhoğlu, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Beta, 18. Baskı, 2010.
TOROSLU (Nevzat) ve Metin Feyzioğlu, *Ceza Muhakemesi Hukuku,* Ankara, Savaş, 17. Baskı, 2017.
ÖZTÜRK (Bahri), *Ceza Muhakemesi Hukuku*, Ankara, Seçkin, 3. B., 2016.

11. Medenî Hukuk

a) Genel, Başlangıç Hükümleri

AKINTÜRK (Turgut) ve Derya Ateş, *Medeni Hukuk*, İstanbul, Beta, 24. Baskı, 2018.
AYAN (Mehmet), *Medeni Hukuka Giriş,* Konya, Mimoza, 11. Baskı, 2015.
KILIÇOĞLU (Ahmet), *Medenî Hukuk,* Ankara, Turhan, 1. Baskı, 2016.
OĞUZMAN (M. Kemal) ve Nami Barlas, *Medeni Hukuk,* İstanbul,Vedat, 22. Baskı, 2016.
ÖZTAN (Bilge), *Medenî Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Turhan, 42. B, 2017.
SEROZAN (Rona), *Medenî Hukuk: Genel Bölüm-Kişiler Hukuku,* İstanbul, Vedat, 7. Baskı, 2017.

b) Kişiler Hukuku

AKİPEK (Jale), Turgut Akıntürk ve Derya Ateş Kahraman, *Türk Medenî Hukuku: Başlangıç Hükümleri, Gerçek Kişiler,* İstanbul, Beta, 13. B., 2016.
AYAN (Mehmet), *Kişiler Hukuku,* Konya, Mimoza, 8. Baskı, 2015.
DURAL (Mustafa) ve Tufan Öğüz, *Türk Özel Hukuku, Cilt II: Kişiler Hukuku*, İstanbul, Filiz, 17. Baskı, 2017.
HATEMİ (Hüseyin) ve Burcu Kalkan Oğuztürk, *Kişiler Hukuku,* İstanbul, Vedat, 6. Baskı, 2017.

OĞUZMAN (Kemal), Özer Seliçi ve Saibe Oktay Özdemir, *Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler),* İstanbul, Filiz, 17. Baskı, 2018.

c) Aile Hukuku

AKINTÜRK (Turgut) ve Derya Ateş, *Türk Medenî Hukuku, 2. Cilt: Aile Hukuku,* İstanbul, Beta, 21. Baskı, 2018.

DURAL (Mustafa), Tufan Öğüz ve Alper Gümüş, *Türk Özel Hukuku, Cilt III: Aile Hukuku,* İstanbul, Filiz, 12. Baskı, 2016.

ÖZTAN (Bilge), *Aile Hukuku,* Ankara, Turhan, 6. Baskı, 2015.

d) Miras Hukuku

AYAN (Mehmet), *Miras Hukuku,* Ankara, Seçkin, 9. Baskı, 2016.

DURAL (Mustafa), Turgut Öz, *Türk Özel Hukuku, Cilt IV: Miras Hukuku,* İstanbul, Filiz, 9. Baskı, 2015.

İMRE (Zahit) ve Hasan Erman, *Miras Hukuku,* İstanbul, Der, 12. Baskı, 2016.

KILIÇOĞLU (Ahmet), *Miras Hukuku,* Ankara, Turhan, 8. Baskı, 2018.

ÖZTAN (Bilge), *Miras Hukuku,* Ankara, Turhan, 7. Baskı, 2016.

SEROZAN (Rona) ve Baki İlkay Engin, *Miras Hukuku,* Ankara, Seçkin, 5. Baskı, 2018.

e) Eşya Hukuku

AYAN (Mehmet), *Eşya Hukuku,* Ankara, Seçkin, 13. Baskı, 2016.

AYBAY (Aydın) ve Hüseyin Hatemi, *Eşya Hukuku,* İstanbul, Vedat, 4. B., 2014.

ERTAŞ (Şeref), *Eşya Hukuku,* İzmir, Fakülteler Barış, 13. Baskı, 2016.

OĞUZMAN (M. Kemal), Özer Seliçi ve Saibe Oktay Özdemir, *Eşya Hukuku,* İstanbul, Filiz, 20. Baskı, 2017.

12. Borçlar Hukuku

AKINTÜRK (Turgut) ve Derya Ateş, *Borçlar Hukuku,* İstanbul, Beta, 26. Baskı, 2017.

ARAL (Fahrettin) ve Hasan Ayrancı, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri,* Ankara, Yetkin, 11. Baskı, 2015.

AYAN (Mehmet), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* Ankara, Seçkin, 11. B., 2015.

EREN (Fikret), *Borçlar Hukuku: Genel H.,* Ankara, Yetkin, 22. Baskı, 2017.

İNAN (Ali Naim), *Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi,* Ankara, BTHAE, 2001.

KAPLAN (İbrahim), *Borçlar Hukuku Dersleri,* Ankara, İmaj, 6. Baskı, 2016.

NOMER (Haluk), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Beta, 15. B., 2017.

OĞUZMAN (M. Kemal) ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Vedat Kitapçılık, 16. Baskı, 2018.

REİSOĞLU (Safa), *Türk Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Beta, 25. Baskı, 2014.

YAVUZ (Cevdet), *Borçlar Hukuku Dersleri: Özel Hükümler,* İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2016.

ZEVKLİLER (Aydın) ve K. Emre Gökyayla, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri,* Ankara, Turhan, 17. Baskı, 2017.

13. Ticaret Hukuku

a) Genel Olarak

BOZER (Ali) ve Celal Göle, *Bankacılar İçin Ticaret Hukuku Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 18. Baskı, 2010.

İMREGÜN (Oğuz), *Kara Ticareti Hukuku Dersleri (Genel Hükümler – Ortaklıklar – Kıymetli Evrak),* İstanbul, Filiz, 13. Baskı, 2005.

İMREGÜN (Oğuz), *Ticaret Hukuku,* Eskişehir, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 2003.

b) Ticarî İşletme Hukuku

ARKAN (Sabih), *Ticarî İşletme Hukuku,* Ankara, BTHAE, 23. Baskı, 2017.

POROY (Reha) ve Hamdi Yasaman *Ticari İşletme Hukuku,* İstanbul, Vedat, 15. Baskı, 2015.

c) Şirketler Hukuku

ANSAY (Tuğrul) ve Aynur Yongalık, *Bankacılar İçin Şirketler Hukuku Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 2009.

POROY (Reha), Ünal Tekinalp ve Ersin Çamoğlu, *Ortaklıklar Hukuku I,* İstanbul, Vedat, 13. Baskı, 2014.

d) Kıymetli Evrak Hukuku

BOZER (Ali) ve Celal Göle, *Kıymetli Evrak Hukuku,* Ankara, BTHAE, 6. Baskı, 2017.

POROY (Reha) ve Ünal Tekinalp, *Kıymetli Evrak Hukuku Esasları,* İstanbul, Vedat, 22. Baskı, 2018.

e) Deniz Ticareti Hukuku

ATAMER (Kerim), *Deniz Ticareti Hukuku-I,* Oniki Levha, 1. Baskı, 2017.

KENDER (Rayegan) *et al., Deniz Ticareti Hukuku: Temel Bilgiler I,* İstanbul, Oniki Levha, 14. Baskı, 2017.

f) Sigorta Hukuku

BOZER (Ali), *Sigorta Hukuku,* Ankara, BTHAE Yayınları, 2. Baskı, 2009.

CAN (Mertol), *Türk Özel Sigorta Hukuku,* Ankara, İmaj, 3. Baskı, 2009.

14. Medenî Usûl Hukuku

ALANGOYA (Yavuz), Kamil Yıldırım ve Nevhis Deren Yıldırım, *Medeni Usul Hukuku Esasları,* İstanbul, Beta, 7. Baskı, 2011.

ASLAN (Ramazan) *et al., Medenî Usul Hukuku,* Ankara, Yetkin, 4. Baskı, 2018.

PEKCANITEZ (Hakan), Muhammet Özekes ve Oğuz Atalay, *Medenî Usul Hukuku,* Ankara, Vedat, 6. Baskı, 2018.

15. İcra ve İflas Hukuku

ASLAN (Ramazan) ve Ejder Yılmaz ve Sema Taşpınar Ayvaz, *İcra ve İflas Hukuku,* Ankara, Yetkin, 3. Baskı, 2017.

PEKCANITEZ (Hakan), Muhammet Özekes ve Oğuz Atalay, *İcra ve İflas Hukuku Temel Bilgiler*, İstanbul, Vedat, 14. Baskı, 2017.

16. Devletler Özel Hukuku

AYBAY (Rona) ve Esra Dardağan, *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunlar İhtilafı),* İstanbul, Bilgi Üniv. Yay., 2. Baskı, 2008.

AYBAY (Rona) ve Nimet Özbek, *Vatandaşlık Hukuku,* İstanbul, Bilgi Üniv. Yay., 4. Baskı, 2015.

ÇELİKEL (Aysel) ve Bahadır Erdem, *Milletlerarası Özel Hukuk*, İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2014.

ÇELİKEL (Aysel) ve Günseli Öztekin Gelgel, *Yabancılar Hukuku,* İstanbul, Beta, 23. Baskı, 2016.

NOMER (Ergin), *Devletler Hususi Hukuku,* İstanbul, Beta, 21. Baskı, 2015.

NOMER (Ergin), *Türk Vatandaşlık Hukuku,* İstanbul, Filiz, 22. Baskı, 2016.

SANLI (Cemal), Milletlerarası Özel Hukuk, İstanbul, Vedat, 6. Baskı, 2018.

TEKİNALP (Gülören) ve Ayfer Uyanık, *Milletlerarası Özel Hukuku*, İstanbul, Vedat, 12. Baskı, 2016.

TEKİNALP (Gülören), *Türk Yabancılar Hukuku*, İstanbul, Beta, 8. Baskı, 2003.

17. İş ve Sosyal Güvenlik Hukuku

ÇELİK (Nuri), Nurşen Caniklioğlu ve Talat Canbolat, *İş Hukuku Dersleri,* İstanbul, Beta, 30. Baskı, 2017.

TUNÇOMAĞ (Kenan) ve Tankut Centel, *İş Hukukunun Esasları,* İstanbul, Beta, 8. Baskı, 2016.

EYRENCİ (Öner), Savaş Taşkent ve Devrim Ulucan, *Bireysel İş Hukuku,* İstanbul, Beta, 8. Baskı, 2017.

TUNCAY (A. Can) ve Fatma Burcu Savaş Kutsal, *Toplu İş Hukuku*, İstanbul, Beta, 5. Baskı, 2016.

TUNCAY (A. Can) ve Ömer Ekmekçi, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri,* İstanbul, Beta, 19. Baskı, 2017.

GÜZEL (Ali), Ali Rıza Okur ve Nurşen Caniklioğlu, *Sosyal Güvenlik Hukuku,* İstanbul, Beta, 16. Baskı, 2016.

18. Avrupa Birliği Hukuku

BOZKURT (Enver), Mehmet Özcan ve Arif Köktaş, *Avrupa Birliği Hukuku,* Ankara, Yetkin, 6. Baskı, 2012.

GÜNUĞUR (Haluk), *Avrupa Birliği Hukuku,* Ankara, Kendi Yayını, 2017.

TEKİNALP (Gülören) ve Ünal Tekinalp, *Avrupa Birliği Hukuku,* İstanbul, 2. Baskı, 2000.

19. İnsan Hakları Hukuku

GÖZLER (Kemal), *İnsan Hakları Hukuku,* Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2018.
ERDOĞAN (Mustafa), *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku,* Ankara, Orion, 3. B., 2016.
TEZCAN (Durmuş), Mustafa Ruhan Erdem, Oğuz Sancakdar ve R. Murat Önok, *İnsan Hakları El Kitabı,* Ankara, Seçkin, 6. Baskı, 2016.
KABOĞLU (İbrahim Ö.), *Özgürlükler Hukuku 1,* Ankara, İmge, 7. Baskı, 2013.
AYBAY (Rona), *İnsan Hakları Hukuku*, İstanbul, Bilgi Üniv. Y., 3. Baskı, 2017.
KAPANİ (Münci), *Kamu Hürriyetleri,* Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 6. Baskı, 1981.
DOĞAN (İlyas) (Ed.), *İnsan Hakları Hukuku*, Ankara, Astana, 2. Baskı, 2015.
KALABALIK (Halil), *İnsan Hakları Hukuku,* Ankara, Seçkin, 3. Baskı, 2013.
GÖLCÜKLÜ (Feyyaz) ve A. Şeref Gözübüyük, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,* Ankara, Turhan, 10. Baskı, 2016.

Kaynak Arama.- Hukuk alanında okumak istediğiniz kitap piyasada varsa, yapılması gereken en iyi şey, onu satın almaktır. Ancak kitabı satın almak istemezseniz, onu bir kütüphaneden ödünç alarak da okuyabilirsiniz. Keza baskısı tükenmiş kitaplar için kütüphanelere başvurmak kaçınılmazdır. Ülkemizde en büyük hukuk kütüphaneleri Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesidir. Bu kütüphanelerde ve başka kütüphanelerde aradığınız kitabın bulunup bulunmadığını öğrenmek için önce "kaynak araması (*sources search, book search*)" yapmak gerekmektedir.

en.wikipedia.org/wiki/Law_library

İnternet üzerinden kütüphane kataloglardan kaynak taraması yapılabilmektedir. Aşağıdaki kütüphanelerde internet aracılığıyla kaynak taraması yapılabilir:

TO-KAT (Toplu Katalog): http://www.toplukatalog.gov.tr/ (Ulakbim ve Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanmış yüzlerce Türk kütüphanesinde tarama yapılabilen bir veri tabanıdır).
Millî Kütüphane: http://www.mkutup.gov.tr.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi: http://www.tbmm.gov.tr
Danıştay Başkanlığı Kütüphanesi: http://www.danistay.gov.tr
Ankara Üniv. Hukuk ve SBF Kütüphaneleri: http://elibs.ankara. edu.tr
İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi: http://www.istanbul.edu.tr /hukuk/kitap arama.htm
Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: http://lib.gazi.edu.tr
Koç Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: http://libunix.ku.edu.tr/
Bilkent Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: http://lib.bilkent.edu.tr
Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi: http://kdm.anadolu.edu.tr

Piyasada bulunan kitaplar bakımından *www.ekinyayinevi.com*, *www.seckin.com.tr* veya *www.hukukmarket.com* adreslerinden kaynak taraması yapılabilmekte ve bulunursa sipariş edilebilmektedir. İngilizce kitaplar konusunda tarama ve sipariş işleri *www.amazon.com*; Fransızca kitaplar konusunda *www.amazon.fr* adreslerinden yapılabilir. İnternet üzerinde bilinen arama motorlarıyla da kaynak taraması yapılabilir.

HUKUKLA İLGİLİ BAZI İNTERNET SİTELERİ:

Anayasa Mahkemesi: www.anayasa.gov.tr
Yargıtay: www.yargitay.gov.tr
Danıştay: www.danistay.gov.tr
Adalet Bakanlığı: www.adalet.gov.tr
Türkiye Barolar Birliği: www.barobirlik.org.tr
TBMM: http://www.tbmm.gov.tr
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: http://www.echr.coe.int
Türk Anayasa Hukuku Sitesi: http://www.anayasa.gen.tr
Türk İdare Hukuku Sitesi: http://www.idare.gen.tr
Kazancı Yayınları: http://www.kazanci.com.tr
Lebib Yalkın Yayınları: http://www.mevbank.com
Seçkin Yayınevi: http://www.seckin.com.tr ■

Bölüm 2
TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI*

PLÂN:
I. Hukuk Kuralları
II. Din Kuralları
III. Ahlâk Kuralları
IV. Örf ve Adet Kuralları
- Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma
- Toplumsal Düzen Kurallarının Ortak Fonksiyonu

Toplum hayatının sürebilmesi için düzen gerekir. Bu düzen, insanların birtakım kurallara uymalarıyla sağlanır. Bu kurallar, hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları gibi çok çeşitlidir. Bunların hepsine birden "toplumsal düzen kuralları (*rules of social order*)" denir. Burada hukuk, ahlâk, din ve örf ve âdet kurallarının ne olduğunu kısaca görmekte yarar vardır.

I. HUKUK KURALLARI

"Hukuk (*law*)" çok çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Ancak hukukun en basit ve doğru tanımı şudur:

TANIM: *Hukuk*, hukuk kurallarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir düzendir.

Ancak hukuku bu şekilde tanımlamakla iş bitmiyor. Zira hukuk bu şekilde tanımlanırsa, arkasından ikinci bir soru gelir:

---

* Bu bölüm Kemal Gözler, *Hukuka Giriş*, Bursa, Ekin, 16. Baskı, 2019, s.33-68'den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi ve kaynaklar için oraya bakınız.

Peki ama bu "hukuk kuralları (*rules of law, legal rules*)" dediğiniz şey nedir? Hukuk kuralları şu şekilde tanımlanabilir:

> **TANIM: *Hukuk kuralları*, devletin yetkili organları tarafından konulan, insan davranışlarını düzenleyen ve cebirle müeyyidelendirilmiş emir ve yasaklardır.**

Öncelikle hatırlatalım ki, hukuk kuralı dediğimiz şey, dil bilgisi bakımından sözle veya yazı ile ifade edilen bir cümledir. Yukarıdaki tanıma göre bir cümlenin hukuk kuralı olabilmesi için şu dört şartı yerine getirmesi gerekir:

1. Bir kere, *bir cümlenin hukuk kuralı olabilmesi için bir emir veya yasak içermesi gerekir.* Bir "emir (*order, commandment*)" veya "yasak (*prohibition*)" içermeyen cümleler ve önermeler, hukuk kuralı olamaz. Örneğin "bugün hava güzel", "yarın yağmur yağacak", "şu ağacın yaprakları yeşildir" önermeleri hukuk kuralı olamaz. Çünkü bunlar bir emir veya yasak içermemektedir. Buna karşılık "sınıfta sigara içmek yasaktır"; "ışıkları söndürünüz"; "muhtaç durumda olan babana yardım et" gibi cümleler birer hukuk kuralı olabilir. Zira bunlarda birer emir veya yasak vardır. Hukuk kurallarının bir emir veya yasak içermelerine, bir olması gerekeni ifade etmelerine "**normatiflik** (*normativity*)" denir.

2. İkinci olarak, *söz konusu emir veya yasağın bir hukuk kuralı olabilmesi için bir insan davranışını düzenlemeye yönelik olması gerekir.* Yani hukuk kurallarının "**konusu** (*subject-matter*)", insan davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, hukuk kurallarının "**muhatabı** (*addressee*)" daima insanlardır. Buna göre, insan dışı varlıkların davranışlarını düzenlemeye yönelik olan emir ve yasaklar hukuk kuralı olamaz. Örneğin bir insanı süsüp öldüren öküzün öldürülmesini emreden bir kural hukuk kuralı değildir. Keza, güneşin her sabah saat beşte doğması yönünde verilen bir emir de hukuk kuralı olamaz.

3. Üçüncü olarak, bir insan davranışını düzenlemeye yönelik olan emir ve yasağın hukuk kuralı olabilmesi için *söz konusu*

emir ve yasağın, herhangi bir kişi tarafından değil, *devletin yetkili organları tarafından konulması gerekir.* Yani, hukuk kurallarının "**koyucusu** (*maker, institutor*)" devletin yetkili organlarıdır. Örneğin Türkiye'de, kanun şeklindeki emir ve yasakları koymaya Türkiye Büyük Millet Meclisi; Cumhurbaşkanlığı kararnamesi şeklindeki emir ve yasakları koymaya Cumhurbaşkanı; yönetmelik şeklindeki emir ve yasakları koymaya ise bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri yetkilidir.

4. Dördüncü olarak, devletin yetkili organları tarafından konmuş olan ve insan davranışlarını düzenlemeye yönelik olan emir ve yasakların hukuk kuralı olabilmesi için *cebir ile müeyyidelendirilmiş olmaları gerekir.* Yani, söz konusu emir ve yasağa muhatabı olan kişi uymazsa, bu kişiye karşı bir müeyyide uygulanmalıdır. "**Müeyyide** (yaptırım, *sanction*)" hukuk kuralının ihlâline tepki olarak gösterilen, hukuk düzeni tarafından öngörülen ve devlet tarafından uygulanan cebirdir. Bu "**cebir** (*coercion*)", kişinin hayatına (örneğin ölüm cezası), hürriyetine (örneğin hapis cezası), malvarlığına (örneğin para cezası, tazminata mahkûmiyet, vs.) verilen bir zarar şeklinde ortaya çıkar. Hukuk kuralına uymayan kişi, idam edilir; hapse atılır; para cezasına mahkûm edilir; tazminat ödemek zorunda kalır. Bu gibi müeyyidelerle karşılaşmak istemeyen kişiler de hukuk kurallarına uyarlar. Böylece toplumsal düzen sağlanmış olur.

Sonuç olarak, hukuk kurallarının normatif nitelikte olduklarını, yani emir ve yasak içerdiklerini; insan davranışlarını düzenlemeye yönelik olduklarını, devletin yetkili organları tarafından konulduklarını ve "cebrî (*coercive*)" müeyyideyle donatıldıklarını söyleyebiliriz.

II. DİN KURALLARI

Bir toplumda düzeni sağlayan kurallardan ikincisi din kurallarıdır. "Din kuralları (*religious rules*)"nın tanımı üzerinde

görüş birliği olmamakla birlikte, din kurallarını kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

> **TANIM: *Din kuralları*, ilâhî irade tarafından konulduğuna inanılan ve insan davranışlarını düzenleyen, ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekileceği korkusuyla müeyyidelendirilen emir ve yasaklardır.**

Bu tanıma göre din kurallarının şu dört özelliği vardır:

1. Din kuralları da özü itibarıyla hukuk kuralları gibi emir ve yasak içermektedir. Örneğin "namaz kıl", "oruç tut", "zina yapma", "yakınlarına yardım et" gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile din kuralları arasında bir fark yoktur. Her iki tür kural da **normatif** niteliktedir.

2. Din kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani din kurallarının **konusu**nu, insan davranışları oluşturur. Hayvanların veya cansız varlıkların davranışlarını düzenlemeye yönelik bir din kuralı yoktur. Namaz kılacak, oruç tutacak varlıklar insanlardır. Dolayısıyla din kurallarının muhatabı ile hukuk kurallarının **muhatabı** aynıdır; bu da insanlardır.

3. Din kurallarının **koyucusu**nun genel olarak "ilâhî irade" olduğunu söyleyebiliriz. Şüphesiz, bu ilâhî iradenin kim ya da ne olduğu ve keza bu ilâhî iradenin insanlara nasıl ulaştığı dinden dine farklılık gösterir. Keza ateistlere göre böyle bir ilâhî irade de yoktur. Böyle bir iradenin var olup olmadığını veya varsa bunun ne veya kim olduğunu araştırmak ne bilimin, ne de hukukun işidir. Ancak vakıa şudur ki, binlerce yıldır insanların ezici çoğunluğu bir ilâhî varlığın olduğuna ve onun tarafından konulmuş bulunan kuralların bulunduğuna inanmakta ve bu kurallara şu ya da bu oranda uymaktadırlar.

4. Din kurallarının **müeyyidesi**, ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekme korkusudur. Müminler, bu dünyada işleyecekleri günahların (yani din kurallarını ihlâl etmelerinin) ce-

zasını öbür dünyada çekeceklerine inanırlar ve bundan dolayı da korkarlar ve günah işlememeye ve dolayısıyla din kurallarına uymaya çalışırlar. Öbür dünyanın gerçekten var olup olmadığı ve insanların din kurallarına uymazlarsa öbür dünyada yanıp yanmayacakları bizi ilgilendirmez. Bilim bunun ne varlığını ne de yokluğunu ispat edebilir. Ancak, birçok insanın, öbür dünyada cehenneme gitmekten şiddetle korkmaları olgusu, herkes tarafından gözlemlenen bir olgudur. "Cehennem azabı" belki öbür dünyada çekilir; ama "cehennem azabı *korkusu*" bu dünyada çekilmektedir. İşte bu dünyada çekilen bu "korku", kanımızca, din kurallarının müeyyidesidir. İnsanların önemli bir kısmı, sırf bu korku yüzünden din kurallarına uymakta, örneğin namaz kılmakta, zekât vermekte, hacca gitmekte, hırsızlık yapmamakta, adam öldürmemektedir.

Hukuk-Din İlişkisi (*Relation between Law and Religion*).- Hukuk kuralları ile din kuralları arasında çakışma da çatışma da olabilir. Bazı davranış kuralları hem din, hem de hukuk tarafından emredilir. Örneğin hırsızlık yapmak hem din, hem de hukuk tarafından yasaklanmıştır. Bazı din kuralları ise hukuk kurallarıyla ilgisizdir. Örneğin hukuk namaz kılmaya, oruç tutmaya karışmaz. Ancak bazı durumlarda din kuralları ile hukuk kuralları arasında çatışma olabilir. Dinen yapılması gereken veya yapılmasına izin verilen bir şeyin yapılmasını hukuk yasaklayabilir. Örneğin İslam dinine göre birden fazla kadınla evlenmek mümkün iken Türk hukuk düzeni bunu yasaklamıştır. Nihayet belirtelim ki, normalde din kuralı olan bir kural, kendisine bu dünyada gerçekleşen cebrî bir müeyyide bağlanırsa, aynı zamanda hukuk kuralı hâline de gelebilir. Örneğin bir ülkede oruç tutmayanlara para cezası veya hapis cezası verilirse, artık oruç tutma kuralı, sadece bir din kuralı değil, aynı zamanda hukuk kuralı hâline gelmiş olur.

III. AHLÂK KURALLARI

Bir toplumda düzeni sağlayan kurallardan üçüncüsü ahlâk kurallarıdır. "Ahlâk kuralları (*moral rules*)"nı kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

> **TANIM: *Ahlâk kuralları*, kişinin kendi vicdanı tarafından konan ve yine kişinin kendi davranışlarını düzenleyen ve vicdan azabı ile müeyyidelendirilmiş emir ve yasaklardır.**

Bu tanıma göre ahlâk kurallarının şu dört özelliği vardır:

1. Ahlâk kuralları da özü itibarıyla hukuk ve din kuralları gibi emir ve yasak içermektedir. Örneğin "yaşlılara yardım et", "otobüste hamilelere yer ver" gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile ahlâk kuralları arasında bir fark yoktur. Her iki tür kural da **normatiflik** özelliğine sahiptir.

2. Ahlâk kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani ahlâk kurallarının **konusu**, insan davranışlarıdır. Diğer bir ifadeyle, ahlâk kurallarının da **muhatabı** insanlardır.

3. Ahlâk kurallarının **koyucusu**, insanın kendi vicdanıdır. Yani ahlâk kurallarının muhatabı ile koyucusu aynı kişidir. Ahlâk kuralı, kişinin kendi davranışını yönlendirmek amacıyla yine kendisi tarafından konan bir kuraldır. Bu bakımından ahlâk kuralları ile hukuk kuralları arasında farklılık vardır. Hukuk kurallarının koyucusu, koyan kişinin dışındaki bir başka kişidir. Keza ahlâk kuralları bu bakımdan biraz sonra göreceğimiz örf ve âdet kurallarından da farklılaşır. Örf ve âdet kurallarının koyucusu, insanın kendisi dışındaki insanlardır.

4. Ahlâk kurallarının **müeyyidesi**, vicdan azabıdır. Kendi koyduğu ahlâk kuralına uymayan kişi, bundan dolayı daha sonra üzülür, "vicdan azabı (*compunction, qualms of conscience*)" çeker. Bu duruma bir daha düşmemek için de kendi koyduğu ahlâk kurallarına uyar.

Ahlâk kurallarının bu özelliklerini bir örnek üzerinde açıklayalım: Varsayalım ki, öğrenci A, belediye otobüsünde bir koltukta oturmaktadır. Otobüse yaşlı, zorla ayakta duran bir adam binmiştir. Bu adamı gören öğrenci A, içinden gelen sese uyarak derhal kalkmış ve yerini bu kişiye vermiştir. Burada bir ahlâk kuralının uygulaması vardır. Buna karşılık aynı durumda olan öğrenci B, yaşlı adama aslında yer vermek istememiş, ancak otobüsteki insanların kendisini ayıplayıcı bakışlarından çekinerek yerini vermiştir. Bu örnekte, bir ahlâk kuralının değil, bir örf ve âdet kuralının uygulaması vardır. Zira burada öğrenci B'nin yerini yaşlı adama vermesine, içinden gelen ses değil, çevredeki insanların ayıplayıcı bakışları sebep olmuştur. Aynı durumda bulunan ve çevrenin de tepkisiyle karşılaşmayan öğrenci C ise, yaşlı adama yerini vermemiştir. Yaşlı adam öğrenci C'nin koltuğunun yanında ayakta dikili kalmış ve öğrenci C'ye yalvaran bakışlarla bakmıştır. Ayakta duran yaşlı adam yolda giderken fenalaşmış ve kalp krizi geçirerek otobüste C'nin koltuğunun dibinde ölmüştür. Bu olayı yaşayan öğrenci C, bu olaydan çok etkilenmiş, üzüntü duymuş, geceleyin yatağına yattığında uyuyamamış, vicdanı sızlamıştır. İşte öğrenci C'nin duyduğu bu vicdan azabı, ahlâk kuralına uymamanın müeyyidesidir. Bu müeyyideyle yüz yüze kalan öğrenci C, bundan sonra her zaman otobüste yaşlılara yerini vermiştir.

Hukuk-Ahlâk İlişkisi (*Relation between law and moral*).- Genellikle hukuk kuralları ile ahlâk kuralları arasında örtüşme vardır. Ahlâkın emrettiğini çoğunlukla hukuk da emreder. Örneğin eşlerin birbirine sadık kalması, hem ahlâkın, hem de hukukun emridir. Ancak, ahlâkın emrettiği her şeyi hukukun emrettiği, müeyyideye bağladığı söylenemez. Örneğin "yaşlılara yardım et" bir ahlâk kuralıdır; ama genel olarak bir hukuk kuralı değildir. Bu anlamda bazen hukukun "minimum ahlâk" olduğu söylenir. Ancak hukuk ile ahlâk arasında tam bir örtüşme yoktur. Ahlâk ile ilgisiz yığınla hukuk kuralı vardır. Genellikle usûl

hukuku kurallarının (örneğin ağır ceza mahkemesinin üç hâkimden oluşmasının, idarî yargıda dava açma süresinin 60 gün olmasının) ahlâkla bir ilgisi yoktur.

IV. ÖRF VE ÂDET KURALLARI

Bir toplumda düzeni sağlayan kurallardan dördüncüsü örf ve âdet kurallarıdır. "Örf ve âdet kuralları (*customary rules*)"nı kısaca şu şekilde tanımlayabiliriz:

> **TANIM: *Örf ve âdet kuralları,* kişinin içinde bulunduğu belirli bir toplumsal çevre tarafından konan ve insan davranışlarını düzenleyen ve uyarma, kınama, dışlama, linç gibi çok değişik müeyyideleri olabilen emir ve yasaklardır.**

Bu tanıma göre örf ve âdet kurallarının şu dört özelliği vardır:

1. Örf ve âdet kuralları da özü itibarıyla hukuk, din ve ahlâk kuralları gibi emir ve yasak içermektedir. Örneğin "kapalı mekânlarda karşılaştığın insanlara selam ver", "bayramlarda akrabalarını ziyaret et", "namusunu koru", "babanın katilini öldür (babanın kanı yerde kalmasın!)" gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile örf ve âdet kuralları arasında bir fark yoktur. Her iki tür kural da **normatif** niteliktedir.

2. Örf ve âdet kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani örf ve âdet kurallarının **muhatabı** insanlardır.

3. Örf ve âdet kurallarının **koyucusu**, belirli bir toplumsal çevredir. Örf ve âdet kuralları, belirli bir toplumsal çevrede uzunca bir zaman boyunca sürekli olarak tekrarlanan davranış kurallarının bağlayıcı olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasıyla oluşmaktadır. Yani belirli bir yerdeki insanlar eski zamanlardan beri, belirli bir konuda sürekli olarak hep aynı şekilde davranmakta ve diğer insanlardan da aynı şekilde davranmalarını istemektedirler. Dolayısıyla hukuk kuralları devletin yetkili organ-

ları tarafından yaratılırken, örf ve âdet kuralları, toplumun kendisi tarafından yaratılmaktadır. Şüphesiz örf ve âdet kurallarını yaratan toplum veya daha doğru bir ifadeyle "toplumsal çevre" çok farklıdır. Bazen tüm ülke düzeyinde geçerli örf ve âdetler söz konusu olduğunda bu örf ve âdet kuralını yaratan toplumsal çevre tüm ülke vatandaşlarıdır. Ancak örf ve âdet çoğunlukla ülke düzeyinde değil, bölgesel düzeydedir. Bu durumda o örf ve âdetin koyucusu, o bölge halkıdır. Örneğin ülkemizin belirli bölgelerinde kan davası örfü vardır. Yani "yakınını öldürenin yakınını sen de öldür" kuralı uygulanmaktadır. Bu kural muhtemelen şu şekilde ortaya çıkmıştır. Çok çok eski bir zamanda, bir kişi diğerini öldürmüştür. Öldürülen kişinin yakını da öldüreni veya öldürenin yakını öldürmüştür. Bu davranış o çevrede tasvip görmüş ve benzer olaylarda aynı şey yapılmaya başlanmıştır. Bu uygulama da yüzlerce yıl sürmüştür. Burada "yakınını öldürenin yakınını sen de öldür" şeklindeki örf ve âdet kuralının koyucusu, o bölgede yüzlerce yıl boyunca yaşamış ve bu kuralı uygulamış veya bu kuralı tasvip etmiş olan insanlardır.

4. Örf ve âdet kurallarının **müeyyidesi**, ayıplama, kınama, dışlama, dövme ve hatta öldürme (linç) gibi değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Örf ve âdet kuralları bu müeyyideleri itibarıyla teamüller, âdetler ve örfler olmak üzere üç kategoriye ayrılabilirler:

"**Teamüller** (*usages*)", *ihlâl*leri hâlinde ayıplama, "kınama (*reproach, reprobation*)" gibi hafif müeyyideleri olan örf ve âdet kurallarıdır. "**Âdetler** (*habits*)", çiğnenmeleri durumunda dışlama, "gruptan atma (*exclusion*)" gibi orta şiddette müeyyideleri olan örf ve âdet kurallarıdır. "**Örfler** (*customs*)" ise çiğnenmeleri hâlinde kişinin fizikî bütünlüğüne zarar verilmesi ve hatta öldürülmesi gibi çok daha ağır müeyyideleri olan örf ve âdet kurallarıdır.

Diğer bir ifadeyle *teamüller* genelde daha az önemli davranış kurallarıdır. Çiğnenmeleriyle toplumsal grup varlığını tehlikede görmez. Sadece çiğneyen kişi kınanır[1]. *Âdetler* teamüllere nazaran daha önemlidir. Âdetleri çiğneyen kişi kendisini gruba bağlayan bağı yok saymıştır. Grubun varlığı bu bağı yok sayan kişinin gruptan dışlanmasıyla korunur. *Örfleri* çiğneyen kişi ise toplumsal grubu temelinden sarsmıştır. Sadece kendisini o gruba bağlayan bağı değil, tüm grup içi bağları tehlikeye düşürmüştür. O nedenle örfü ihlâl eden kişi sadece gruptan atılmakla kalmaz; aynı zamanda "linç (*lynch*)" gibi "*cebrî* (*coercive*)" bir müeyyideye de maruz kalır. Yani, dışlamanın yanı sıra, onun maddi ve manevi varlığına veya hayatına bir zarar da verilir. Böylece grup içinde bozulan düzen tekrar tesis edilir.

Teamül ve âdetler ile hukuk kurallarının müeyyideleri arasındaki fark açıktır. Teamül ve âdetlerin müeyyideleri (kınama, dışlama vb.) cebrî nitelikte değildir. Hukuk kurallarının müeyyidesi ise her zaman cebrî niteliktedir. Daha önce de belirtildiği gibi, cebir kişinin maddî ve manevî varlığına verilen bir zarar, kişinin özgürlüğünün kısıtlanması veya yaşamına son verilmesi gibi istenmeyen bir durumdur. *Ancak müeyyide bakımından örfler ile hukuk kuralları arasında pek bir fark yoktur; her*

1. Burada haklı olarak teamüller ile "görgü kuralları (*rules of good manners*)" arasında ne fark olduğu sorulabilir. Kanımca, görgü kuralları da örf ve âdet kuralları kategorisine dahil edilebilir. Görgü kuralları teamüllerin de altında en hafif müeyyideli örf ve âdet kuralları olarak nitelendirilebilir. Öyle ki görgü kuralları yukarıdaki tanımıyla teamüller ile karışmaz. Çünkü görgü kurallarının ihlâli hâlinde gösterilen tepki, teamüllerinkine oranla çok daha hafiftir. Görgü kurallarına uymayan kişi kınanmaz. Sadece bu kurallara uymayan davranışın pek de güzel olmadığı düşünülür. Teamüller yine de bir toplumsal grubu oluşturan bireyleri birbirine bağlayan bağlarla ilgilidir. Görgü kuralları ise, tabiri caizse, bu bağların süsüdürler (Bkz. Sadri Maksudi Arsal, *Hukukun Umumî Esasları,* Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937, s.43).

ikisinin müeyyidesi de cebrî niteliktedir. Bunların müeyyideleri arasındaki fark, müeyyidenin içeriğine değil, örgütleniş şekline ilişkindir. Hukuk kurallarının ihlâli hâlinde müeyyide olarak gösterilecek cebir, önceden kurumsallaştırılmış ve merkezîleştirilmiştir. Cebir uygulamaya sadece devlet yetkilidir. Oysa örflerin ihlâline tepki olarak gösterilecek cebir örgütlü ve merkezî değildir. Cebir uygulamaya ilgili toplumsal grubun bazı üyeleri, isteyen üyeleri veya grup tarafından görevlendirilen üyeleri yetkilidir. Burada bir merkezîleşme ve kurumsallaşma söz konusu değildir. Ayrıca hukuk kurallarının ihlâline tepki olarak gösterilen cebir, hukuka uygundur, bir haksız fiil yahut bir suç oluşturmaz. Buna karşılık alelâde örflerin ihlâline tepki olarak gösterilen cebir çoğunlukla hukuk düzenine aykırıdır ve bir haksız fiil veya suç oluşturur.

Hukuk-Örf ve Âdet İlişkisi (*Relation between Law and Customs*).- Hukukla örf ve âdet arasında bazen örtüşme bazen de çatışma vardır. Bazı durumlarda aynı davranış kuralı hem örf ve âdet, hem de hukuk tarafından emredilebilir. Hatta ileride göreceğimiz gibi hukuk, bazen örf ve âdet kurallarına gönderme yapmakta ve bu şekilde örf ve âdet, hukukun kaynağı hâline gelebilmektedir. Ancak bazen hukuk ile örf ve âdet çatışabilmektedir. Örf ve âdetin emrettiği davranış kuralını hukuk, şiddetle yasaklamaktadır. Örneğin "kan davası (*vendetta*)" bir örf ve âdet kuralıdır. Ama hukukumuz bunu yasaklamış ve en ağır şekilde cezalandırmıştır.

- TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları arasında çeşitli benzerlikler ve farklılıklar vardır:

1. Bir kere bu kuralların hepsi (hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları) **normatif** niteliktedir; yani bunların hepsi bir şeyi emretmekte veya yasaklamaktadır.

2. İkinci olarak bu kuralların hepsinin (hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kurallarının) emrettiği veya yasakladığı şey bir insan davranışıdır. Diğer bir ifadeyle, toplumsal düzen kurallarının **konusu** insan davranışlarıdır. Yani hukuk kuralları da, din kuralları da, ahlâk kuralları da, örf ve âdet kuralları da, insan davranışlarını düzenlemektedir. Dolayısıyla toplumsal düzen kurallarının **muhatabı** insanlardır.

3. Hukuk kurallarının **koyucusu,** devletin yetkili organları veya daha gerçekçi bir ifadeyle bu organlarda görev yapan insanlardır. Din kurallarının ise ilâhî irade tarafından konulduğuna inanılır. Ahlâk kuralları ise insanın kendi vicdanı tarafından konur. Örf ve âdet kurallarının koyucusu ise belirli bir toplumsal çevredeki insanlardır.

4. Tüm toplumsal davranış kuralları **müeyyidelendirilmiştir.** Ancak bunların müeyyideleri arasında önemli farklılıklar vardır. Hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kuralları arasında müeyyide farkı vardır. Hukuk kurallarının müeyyidesi cebrî niteliktedir. Din kurallarının bu dünyada gerçekleşen cebrî bir müeyyidesi yoktur. Ancak inanan insanlar bu kuralları ihlâl ederlerse yarın ölünce öbür dünyada cehennem azabı çekeceklerinden dolayı korkmaktadırlar. Din kurallarının bu dünyadaki müeyyidesi işte bu korkudan ibarettir. Ahlâk kurallarının müeyyidesi ise kişinin kendi içinde bulunur; bu da vicdan azabıdır. Örf ve âdet kurallarının ise ayıplama, kınama, gruptan atma gibi çeşitli müeyyideleri vardır. "Linç (*lynch*)" cezasında görüldüğü gibi bazı örflerin müeyyidesi cebrî nitelikte olabilir.

Hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kurallarının benzerlik ve farklılıklarını şema hâlinde şu şekilde gösterebiliriz:

Tablo 2.1: Toplumsal Düzen Kuralları Arasında Karşılaştırma

	HUKUK KURALLARI	DİN KURALLARI	AHLÂK KURALLARI	ÖRF VE ÂDET KURALLARI
Normatiflik	Var	Var	Var	Var
Muhatabı	İnsanlar	İnsanlar	İnsanın Kendisi	İnsanlar
Koyucusu	Devlet	İlâhî İrade	İnsanın Kendisi	Toplum
Müeyyide	Cebrî Nitelikte	Cehennem Azabı Çekme Korkusu	Vicdan Azabı	Ayıplama, Kınama, Dışlama, Dövme, Linç, vs.

- TOPLUMSAL DÜZEN KURALLARININ ORTAK FONKSİYONU

Toplumsal düzen kuralları yukarıda görüldüğü gibi çok çeşitlidir: Hukuk, din, ahlâk, örf ve âdet kuralları gibi. Toplumsal düzen hiçbir zaman bu kurallardan sadece biriyle sağlanamaz. Ne tek başına hukuk, ne tek başına din, ne tek başına ahlâk, ne de tek başına örf ve âdet kuralları insanlar arasındaki düzeni sağlamaya yeterlidir. Keza din, ahlâk, örf ve âdet kuralları olmaksızın hukuk kuralları düzeni sağlamakta yetersiz kalır. İnsanlar, Tanrı'dan korkmasaydılar, vicdanları sızlamasaydı, diğer insanlar karşısında küçük düşmekten utanmasaydılar, toplumun kınamasından, dışlamasından çekinmeseydiler, hukuk kuralları ne kadar ağır müeyyideler öngörürse öngörsün tek başlarına toplumsal düzeni sağlamakta başarısız kalırdı.

İnsanların pek azı adam öldürmüştür. "Neden şimdiye kadar adam öldürmedim" sorusunu kendimize bir soralım. Bu sorunun cevabı herhâlde "Türk Ceza Kanununun öngördüğü ömür boyu hapis cezasından korktuğum için" değildir. İnsanların büyük bir çoğunluğu suç işlemiyor; çünkü Tanrı'dan korkuyorlar; çünkü kendi vicdanlarından korkuyorlar; çünkü çevreleri tarafından kınanmaktan korkuyorlar, vs. Bununla birlikte hukuk kuralları olmaksızın, diğer toplumsal düzen kuralları, bir arada ol-

salar dahi düzeni sağlayamazlar. Çünkü Tanrı'dan korkmayan, vicdanı sızlamayan, çevresini de pek önemsemeyen insanlar istisnaî de olsa her zaman çıkacaktır ve bu kişilere karşı din kuralları da, ahlâk kuralları da, örf ve âdet kuralları da yetersiz kalacaktır. Çünkü bir kere, din kurallarının bu dünyada gerçekleşen cebrî bir müeyyidesi yoktur. Ahlâk kurallarının müeyyidesi ise vicdan azabıdır ki, kişinin kendi içinde kalır; ne kadar kötülük yaparsa yapsın vicdanı sızlamayacak insanlar da vardır. Nihayet toplumsal düzeni sağlamakta örf ve âdet kurallarının müeyyidesi de yetersiz kalır. Bir kere, bu kuralların önemli bir kısmının müeyyidesi, kınama, ayıplama, dışlama gibi pek hafif müeyyidelerdir. Yukarıda açıkladığımız gibi örflerin *cebrî* nitelikte müeyyideleri vardır. Ancak bu cebrî müeyyideler bakımından başka problemler ortaya çıkar. Söz konusu müeyyideyi kim, nasıl ve ne ölçüde uygulayacaktır? Bu müeyyideler kurumsallaşmamıştır. Dolayısıyla toplumsal düzeni etkili ve kesin bir şekilde sağlamak için hukuk kurallarına ihtiyaç vardır. Ancak tekrarlayalım ki, toplumsal düzenin sadece hukuk kuralları tarafından sağlandığını düşünmek abartılı bir düşüncedir. Sonuç olarak toplumsal düzenin, hukuk, din, ahlâk ve örf ve âdet kurallarının hepsi sayesinde sağlandığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu kurallar, toplumsal düzeni sağlamak bakımından birbirinin tamamlayıcısıdır. Şüphesiz bazı durumlarda bu kurallar arasında çatışma da olabilir. Ancak bunların arasında çatışma olması, kuraldan çok istisnayı teşkil eder. ■

Bölüm 3
HUKUKUN KAYNAKLARI*[1]

PLÂN:
I. Hukukun Asıl Kaynakları
  A. Yazılı Kaynaklar
    1. Anayasa
    2. Kanun
    3. Uluslararası Andlaşma
    4. Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
    5. Yönetmelik
  B. Yazısız Kaynak: Örf ve Âdet Hukuku
II. Yardımcı Kaynaklar
  A. Doktrin (Bilimsel Görüşler)
  B. İçtihatlar (Yargı Kararları)

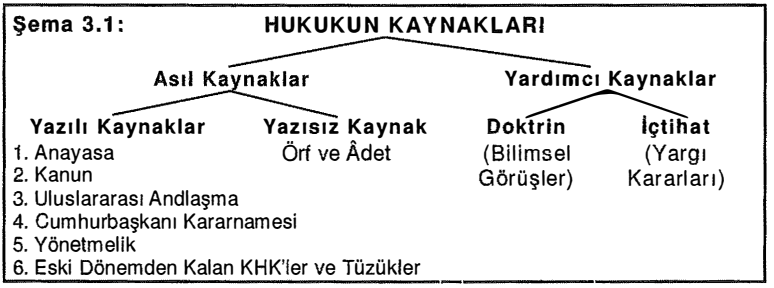
Hukuk, hukuk kurallarının bir araya gelmesinden oluşmuş bir düzendir. Peki ama bu "hukuk kuralları" nelerdir? Bunlar hangi biçimlerde bulunmaktadır? Hangi şekillerde ortaya çıkmaktadır? İşte bu sorulara "hukukun kaynakları (*sources of law*)" başlığı altında cevap verilir.

---

* Bu bölüm Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.165-207'den özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek için oraya bakınız.

1. Claude du Pasquier, *Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit*, Neuchatel, Delauchaux & Niestlé S.A., 3. Baskı, 1948, s.48-80; Jean-Pierre Gridel, *Notions fondamentales de droit et droit français*, Paris, Dalloz, 1992, s.176-295; Paul Roubier, *Théorie générale du droit*, Paris, Librairie du Recueil Sirey, 2. Baskı, 1951, s.8-22; Hermann Bekaert, *Introduction à l'étude du droit,* Bruxelles, Etablissements Emile Bruylant, 1963, s.167-309; Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı,* Ankara, Turhan, 9. Baskı, 1994, s.40-107; Turgut Akıntürk, *Hukuka Giriş,* Eskişehir, AÜ AÖF Yayınları, 7. Baskı, 2007, s.73-91; Adnan Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Siyasal, 6. Baskı, 1997, s.49-55; 64-75; Selahattin Keyman, *Hukuka Giriş,* Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 1997, s.48-79; A. Şeref Gözübüyük, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Turhan Kitabevi, 26. Baskı, 2007, s.41-58; Erdoğan Göğer, *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, AÜHF Yayınları, 4. Baskı, 1976, (c.I) s.69-90; Seyfullah Edis, *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara, A.Ü.H.F. Yayınları, 1983, s.59-105; Aytekin Ataay, *Medeni Hukukun Genel Teorisi*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1971, 81-110.

Hukukun kaynakları kendi içinde *asıl* ve *yardımcı* kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır. Birinciler hâkim için bağlayıcı, ikinciler ise yol gösterici niteliktedir. Önce bunları bir şema hâlinde gösterelim:

I. HUKUKUN ASIL KAYNAKLARI

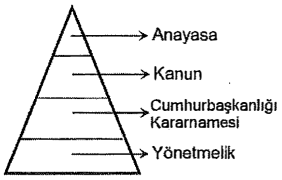
"Hukukun asıl (esas) kaynakları (*primary sources of law*)" da kendi içinde, "yazılı kaynaklar" ve "yazısız kaynaklar" olmak üzere ikiye ayrılır. Yazılı kaynaklar, adı üstünde "yazılı", yazısız kaynaklar ise "yazısız"dır. Yazılı kaynaklar anayasa, kanun, uluslararası andlaşma, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi, ve yönetmeliktir. Yazısız kaynak ise örf ve âdettir. İlk önce yazılı kaynakları görelim:

A. YAZILI KAYNAKLAR

"Hukukun yazılı kaynaklar (*written sources of law*)"ı, devletin yetkili organları tarafından konulmuş olan bütün hukuk kurallarından oluşur. Bunlar, adı üstünde "yazılı"dır. Bunlar *Resmî Gazete*de yazılı olarak yayınlanır.

İşte devletin yetkili organları tarafından konulmuş ve yürürlükte bulunan hukuk kurallarının bütününe hukuk dilinde "pozitif hukuk (*positive law*)", "mevzu hukuk (*enacted law*)" veya kısaca "mevzuat (*legislation*)" denir. Mevzuat, anayasa, kanunlar, uluslararası andlaşmalar, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve yönetmeliklerden oluşur.

KUTU 3.1: Normlar Hiyerarşisi.- Bir hukuk düzeninde mevcut olan anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik gibi normlar, dağınık hâlde ve rastgele değil, alt-alta, üst-üste bulunur. Bu normların arasında altlık-üstlük ilişkisi vardır. Buna "normlar hiyerarşisi (*hierarchy of norms*)" veya "hukuk düzeni piramidi" denir. Bu hiyerarşide alt basamakta yer alan norm, geçerliliğini üst basamakta yer alan norm-dan alır ve dolayısıyla ona uygun olmak zorundadır. Örneğin kanun Anayasaya, yönetmelik kanuna aykırı olamaz.

Şimdi hiyerarşik bir şekilde sıralanan bu yazılı hukuk kaynaklarını görelim.

1. Anayasa

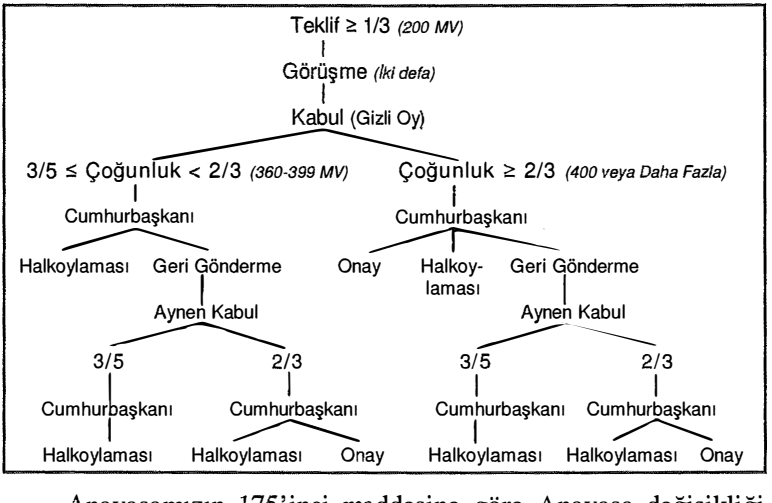
"Anayasa (*constitution*)" kısaca şu şekilde tanımlanabilir:

TANIM: *Anayasa*, normlar hiyerarşisinde en üst sırayı işgal eden ve kanunlardan farklı ve daha zor bir usûlle konulan ve değiştirilebilen hukuk kurallarının bütünüdür.

Anayasa kuralları çoğunlukla devletin temel organlarının (yani yasama, yürütme ve yargı organlarının) kuruluşunu ve işleyişini ve keza devlet karşısında vatandaşların temel hak ve hürriyetlerini düzenler. Türkiye'de 1876, 1921, 1924, 1961 ve 1982 yıllarında yeni anayasalar yapılmıştır. Günümüzde yürürlükte olan Anayasa, 7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasıdır.

Anayasalar "aslî kurucu iktidar (*primary constituent power*)" denen, devrim, hükümet darbesi, savaş gibi olağanüstü durumlarda ortaya çıkan ve sınırsız olan bir iktidar tarafından yapılır. Ancak anayasalar bir kez yapıldıktan sonra kendi belirledikleri usûle göre değiştirilir. Anayasada değişiklik yapma iktidarına "tali kurucu iktidar (*derived constituent power*)" denir. 1982 Türk Anayasasına göre Anayasayı değiştirme yetkisi, esas itibarıyla Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Önce anayasa değiştirme sürecini bir şema hâlinde gösterelim. Daha sonrada sürecin açıklamasını yapalım:

ŞEMA 3.2: Anayasa Değişikliği Usûlü

Anayasamızın 175'inci maddesine göre Anayasa değişikliği teklifinin TBMM üye tamsayısının en az üçte biri (yani 200 milletvekili) tarafından yazılı olarak verilmesi gerekir. Anayasa değişikliği teklifi TBMM'de iki defa görüşülür. İki görüşme arasında en az iki tam gün bulunur. Anayasa değişikliği teklifinin kabulü için oylama "gizli oy (*secret vote*)" ile yapılır. Değişiklik teklifinin kabul edilebilmesi için teklifin TBMM üye tamsayısının en az beşte üçü (360 milletvekili) tarafından kabul edilmesi gerekir. Değişiklik teklifi TBMM üye tamsayısının beşte üçünden fazla ama üçte ikisinden az (yani 360 ilâ 369) oyla kabul edilmiş ise, Cumhurbaşkanı, bu değişikliği, on beş gün içinde, ya halkoylamasına sunar, ya da bir defa daha görüşülmek üzere TBMM'ye geri gönderir. TBMM kendisine geri gönderilen değişiklik teklifini üye tamsayısının en az beşte üç veya üçte iki çoğunluğuyla kabul edebilir[2]. Anayasa değişikliği teklifi beşte üç çoğunlukla kabul edilmiş ise Cumhurbaşkanı değişikliği halkoylamasına sunmak zorundadır. Ancak bu değişiklik üçte iki çoğunluk ile kabul edilmiş ise Cum-

2. Anayasasının 175'inci maddesine Anayasa Mahkemesinin 5 Temmuz 2007 tarih ve E.2007/72, K.2007/68 sayılı kararıyla verilen anlama göre bu sonuca ulaşılmaktadır. Anayasa Mahkemesinin sözü edilen kararından önce, TBMM'nin aynı şeyi ancak üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla yapabileceği kabul ediliyordu.

hurbaşkanı bu değişikliği on beş gün içinde onaylayabilir veya halkoylamasına sunabilir.

TBMM, anayasa değişikliği teklifini doğrudan doğruya en az üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla (yani 400 ve daha fazla milletvekilinin oyuyla) kabul etmiş ise Cumhurbaşkanı bu değişikliği onaylayabilir; halkoylamasına sunabilir veya bir kez daha görüşülmesi için TBMM'ye geri gönderebilir. TBMM, kendisine geri gönderilen değişikliği aynen ve üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla kabul ederse Cumhurbaşkanı on beş gün içinde değişikliği onaylayabilir veya halkoylamasına sunabilir. TBMM aynı değişikliği beşte üç çoğunluğuyla aynen kabul etmiş ise Cumhurbaşkanı, değişikliği halkoylamasına sunmak zorundadır.

2. Kanun

"Kanun (*statute, law, act*)" kısaca şu şekilde tanımlanabilir:

TANIM: *Kanun*, yasama organı tarafından kanun adı altında yapılan ve normlar hiyerarşisinde Anayasanın altında tüzüklerin üstünde yer alan, çoğunlukla genel soyut kurallar içeren hukukî metinlerdir.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kabul edilmiş 13.000'-den fazla kanun vardır. Ayrıca Türkiye'de Osmanlı döneminden kalan birkaç kanun da hâlâ yürürlüktedir.

Kanunların başlıca özellikleri şunlardır: Bir kere, kanunlar yazılıdır. İkinci olarak kanunlar çoğunlukla geneldir; yani bir veya birkaç kişi için değil, aynı durumda olan herkes hakkında hüküm getirirler (Ancak istisnaen tek kişi için çıkarılmış kanunlar da vardır). Üçüncü olarak, kanunlar süreklidir; yani bir defa uygulanmak için değil, devamlı uygulanmak için çıkarılırlar (Ancak istisnaen belirli bir süreyle çıkarılan veya bir defa kullanılmak üzere çıkarılan kanunlar da vardır).

Kanunların Yapılış Usûlü (Procedure of Legislation).- Kanunların nasıl yapılacakları Anayasamızın 88 ve 89'uncu maddelerinde düzenlenmiştir. Öncelikle kanun yapma yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM] (*Turkish Grand National Assembly [TGNA]*)"ne ait olduğunu söyleyelim. Kanunlar dört aşamadan geçerek yürürlüğe girer. Şöyle:

a) Teklif (Proposition, Bill).- Kanun teklif etme yetkisi, milletvekillerine aittir. Bir milletvekili dahi kanun teklif edebilir. Kanun teklifleri TBMM Başkanlığına verilir. Başkan bunları ilgili Meclis komisyonuna doğrudan havale eder. Komisyonlardan geçen teklifler, TBMM Genel Kurulunda görüşülür.

Tarihsel Bilgi.- 9 Temmuz 2018'den önce Bakanlar Kurulu da kanun teklifi verebilirdi. Bakanlar Kurulu tarafından verilen kanun tekliflerine "kanun tasarısı" denirdi. "Kanun tasarısı" kurumu, 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla kaldırılmıştır. Zaten aynı Kanunla Bakanlar Kurulunun varlığına da son verilmiştir.

b) Görüşme (Debate, Deliberation).- Kanun tasarısı ve teklifleri, İçtüzükte belirtilen usûl ve esaslara göre TBMM tarafından görüşülür. Görüşmeler kural olarak açıktır ve Tutanak Dergisinde tam olarak yayınlanır.

c) Kabul (Adoption).- Görüşme safhasından sonra kabul safhası gelir. Bu safhada oylama yapılır. Kanunun TBMM Genel Kurulunda toplantıya katılanların salt çoğunluğu tarafından kabul edilmesi gerekir. Örneğin 400 milletvekili toplantıya katılmış; 201 kabul oyu, 1900 ret oyu, 9 çekimser oy çıkmış ise kanun kabul edilmiş demektir. (Uyarı: Kabul oylarının sayısı, TBMM'nin üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından, yani 151'den az olmamalıdır).

d) Yayın (Publication).- Bu şekilde TBMM tarafından kabul edilen kanunlar, Meclis Başkanı tarafından Cumhurbaşkanına gönderilir. Cumhurbaşkanı, 15 gün içinde, bu kanunu beğeniyorsa "Resmî Gazete (*Official Gazette*)"de yayınlar; beğenmiyorsa, kısmen veya tamamen bir defa daha görüşülmek üzere, 15 gün içinde TBMM'ye geri gönderir. TBMM, geri gönderilen kanunu, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla, yani en az 301 oyla, aynen (noktası virgülüne dokunmadan) kabul ederse, Cumhurbaşkanı artık bu kanunu tekrar geri gönderemez; Resmî Gazetede 15 gün içinde yayınlamak zorundadır.

Yürürlüğe Giriş Tarihi (Entry into Effect Date).- Kanunlar çoğunlukla hangi tarihte yürürlüğe gireceklerini sondan bir önceki maddelerinde belirtirler. Eğer bir ihtimal kanunda, kendi yürürlüğe gireceği tarih belirtilmemiş ise, kanun, Resmî Gazetede yayınlandığı gün yürürlüğe girer (10 sayılı Resmî Gazete Hakkında CBK, m.7).

Yargısal Denetim (Judicial Review).- Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından yapılır.

KUTU 3.2: ÖRNEK KANUN
(*Resmî Gazete*, 26 Haziran 2019, Sayı 30813)

ASKERALMA KANUNU

Kanun No. 7170 — Kabul Tarihi : 25/6/2019

BİRİNCİ BÖLÜM
Amaç, Kapsam ve Tanımlar

Amaç
MADDE 1 – (1) Bu Kanunun amacı, yükümlülük esasına göre silahaltına alınacakların yoklama, sınıflandırma, celp, sevk, erteleme, muafiyet, muvazzaflık işlemleri ile cezalı yükümlülere yapılacak işlemler, Türk Silahlı Kuvvetlerinden çeşitli statülerde görev yaparken ayrılan personel dâhil olmak üzere yedeklik dönemleri ile Türk Silahlı Kuvvetlerine çeşitli statülerde katılan personelin askerlik yükümlülüğünü yerine getirmiş sayılması ve bunlardan askerlik hizmetini tamamlamamış bulunanların işlemlerine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.

Kapsam
MADDE 2 – (1) Bu Kanun, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan her erkek için uygulanır. **(...)**

Yürürlük
MADDE 64 – (1) Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Yürütme
MADDE 65 – (1) Bu Kanun hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür.

3. Uluslararası Andlaşmalar

Türkiye'de usûlüne uygun olarak onaylanmış ve yürürlüğe konulmuş "uluslararası andlaşmalar (*international treaties*)" kanun değerindedir. Yani bunlar da kanunlar gibi bağlayıcıdır. Usûlüne göre yürürlüğe konulmuş andlaşmaları, mahkemeler ve idarî makamlar sanki bir kanunmuş gibi uygulamak zorundadır. O nedenle Türkiye'de onaylanmış ve yürürlüğe konulmuş andlaşmalar da Türk hukukunun bir kaynağıdır.

Uluslararası andlaşmalar kısaca şu şekilde tanımlanabilir:

TANIM: *Uluslararası andlaşmalar*, iki veya daha fazla devlet tarafından akdedilmiş olan, Türkiye'de Cumhurbaşkanının onayıyla Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe konulan ve Türk normlar hiyerarşisinde kural olarak kanun değerinde bulunan bağlayıcı hukuk kurallarıdır.

Türkiye'de uluslararası andlaşma akdetme ve imzalama yetkisi Cumhurbaşkanı, Başbakan, Dışişleri Bakanına aittir. Bunların dışında Cumhurbaşkanı hiyerarşi yetkilendirilen kişiler de Türkiye adına milletlerarası andlaşma yapma yetkisine sahiptirler.

Yukarıdaki kişilerce yapılan andlaşmanın bağlayıcılık kazanması için "onaylanması (*ratification*)" ve "yayınlanması (*publication*)" gerekir. Andlaşmaları onaylama ve yayınlama yetkisi ise Cumhurbaşkanına verilmiştir (Anayasa, m.104).

Ancak Cumhurbaşkanının bu onaylama yetkisini kullanabilmesi için, andlaşmanın "TBMM tarafından onaylanması (*adoption by the*

TGNA)", Anayasanın ifadesiyle "andlaşmanın onaylanmasının bir kanunla uygun bulunması" gerekir (Anayasa, m.90/1). Andlaşmaların onaylanmasının bir kanunla nasıl uygun bulanacağı hususu Anayasamızın 90'ıncı maddesinde düzenlenmiştir. Milletlerarası andlaşmaların onaylanması bakımından milletlerarası andlaşmalar konusunda ikili bir ayrım yapmak gerekir:

a) Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunması Gereken Andlaşmalar.- Kural olarak, milletlerarası andlaşmaların onaylanması için, onaylamanın bir kanunla uygun bulunması gerekir. Bu konudaki kural Anayasanın 90'ıncı maddesinin birinci fıkrasında ifade edilmiştir:

> "Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır".

Bu kural, milletlerarası andlaşmaların onaylanması konusundaki genel kuraldır. Buna göre, TBMM uygun bulmayı bir kanunla kabul ettikten sonra, Cumhurbaşkanı andlaşmayı onaylayacak ve yayınlayacaktır.

KUTU 3.3: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasını Uygun Bulma Kanunu

(*Resmî Gazete*, 25 Nisan 2018, Sayı 30402, Mük.).

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kongo Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Güvenlik İş Birliği Anlaşmasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun

Kanun No. 7133

MADDE 1- (1) 15 Kasım 2012 tarihinde Ankara'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Kongo Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Güvenlik İş Birliği Anlaşması"nın onaylanması uygun bulunmuştur.

MADDE 2- (1) Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 3- (1) Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.

KUTU 3.4: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı

(*Resmî Gazete*, 3.11.2018, Sayı 30584, 2.mük.)

Karar Sayısı: 307

15 Kasım 2012 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 5/4/2018 tarihli 7138 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan ekli "Türkiye Cumhuriyeti ile Kongo Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Güvenlik İşbirliği An-laşması"nın onaylanması; 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2 nci ve 3 üncü maddeleri gereğince karar verilmiştir.

2 Kasım 2018

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

b) Onaylanması İçin Kanunla Uygun Bulunmaları Gerekmeyen Andlaşmalar.- Anayasamızın 90'ıncı maddesinin ikinci fıkrasına göre ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleket-

lerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayınlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur. Keza, aynı maddenin üçüncü fıkrasına göre milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların TBMM'ce uygun bulunması zorunluluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayınlanmadan yürürlüğe konulamaz.

KUTU 3.5: Milletlerarası Andlaşmanın Onaylanmasına Dair Cumhurbaşkanı Kararı

(*Resmî Gazete*, 12.9.2018, Sayı 30533)

Karar Sayısı: 77

2 Mart 2018 tarihinde Bamako'da imzalanan ekli "Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Mali Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Sağlık ve Tıp Bilimleri Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma"nın onaylanmasına, 9 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 2 nci ve 3 üncü maddeleri gereğince karar verilmiştir.

11 Eylül 2018

Recep Tayyip ERDOĞAN

CUMHURBAŞKANI

Burada ayrıca belirtelim ki, Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmanın onaylanabilmesi için TBMM tarafından onaylanmalarının uygun bulunması gerekir.

Anayasamızın 90'ıncı maddesinin son fıkrasına göre "usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz". Bu fıkraya 7 Mayıs 2004 tarih ve 5170 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla eklenen son cümleye göre, "usûlüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır". Dolayısıyla son Anayasa değişikliğiyle temel hak ve hürriyetler alanındaki milletlerarası andlaşmaların Türk normlar hiyerarşisinde kanunların üstünde ve Anayasanın altında bir değere sahip olduğunu söyleyebiliriz.

4. Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

Türk hukukunda "Cumhurbaşkanlığı kararnameleri (*presidential decrees*)", 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla getirilmiş bir yeniliktir. Bu kararnamelerin büyük ölçüde eski sistemde yer alan ve yeni sistemde kaldırılan kanun

hükmünde kararnamelerin (KHK'lerin) yerine getirildiği söylenebilir. KHK'leri biraz aşağıda göreceğiz.

> **TANIM: *Cumhurbaşkanlığı kararnameleri,* Cumhurbaşkanının, yürütmeye ilişkin konularda Anayasanın 104'üncü maddesinin 17'nci fıkrasından aldığı yetkiyle çıkardığı ve normlar hiyerarşisinde kanun altı seviyede yer alan hukuk kurallarıdır.**

Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin düzenleyebileceği alan "mahfuz alan", "yasak alan" ve "ihtiyarî alan" olmak üzere üçe ayrılabilir[3].

(a) Mahfuz Alan.- Şu konular Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin mahfuz alanını oluşturur. Yani bu konular, kanunla değil, münhasıran Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmelidir:

1. Üst kademe kamu yöneticilerinin atanmalarına ilişkin usul ve esaslar (Anayasa, m.104/9);
2. Bakanlıkların kurulması, kaldırılması, görevleri ve yetkileri, teşkilat yapısı ile merkez ve taşra teşkilatlarının kurulması (m.106/11),
3. Devlet Denetleme Kurulunun işleyişi, üyelerinin görev süresi ve diğer özlük işleri (m.108/son),
4. "Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri (m.118/6)

(b) Yasak Alan.- Şu konular ise Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Yani bu konuların kanunla düzenlenmesi gerekir:

1. Yürütme yetkisine ilişkin *olmayan* konular (m.104/17-1),
2. Sosyal haklar hariç, temel hak ve hürriyetler (m.104/17-2),
3. Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konular (m.104/17-3)
4. Kanunda açıkça düzenlenen konular (m.104/17-4)

(c) İhtiyarî Alan.- Yukarıdaki sayılan "mahfuz alan" ve "yasak alan" kapsamına girmeyen konular, kanunla veya Cumhurbaşkanı kararnamesiyle düzenlenebilir. Dolayısıyla bu alanda bulunan bir konuda Cumhurbaşkanı istiyorsa Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Aynı konu kanunla da düzenlenebilir. Bu alan

---

3. Bu ayrımın sebebini ve tutarlılığını burada tartışmıyoruz. Bu konuda bkz. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2018, s.878-889.

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve kanun için "yarışan alan"dır. Aynı konu tamamen veya kısmen hem kanun hem de Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmişse ve bunların arasında çatışma varsa, Anayasa, m.104/17 uyarınca çatışmadan kanun hükümleri galip çıkar.

Cumhurbaşkanı kararnameleri sadece Cumhurbaşkanının imzasıyla çıkarılır ve Resmî Gazetede yayınlanır. Metninde aksi belirtilmemiş ise Resmî Gazetede yayınladığı tarihte yürürlüğe girer.

KUTU 3.6: Örnek Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
(*Resmî Gazete*, 10 Temmuz 2018, Sayı 30474)

GENEL KADRO VE USÛLÛ HAKKINDA CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMESİ

Kararname Numarası: 2

Amaç
MADDE 1 – (1) Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin amacı,.... **(...)**

Yürütme
MADDE 17 – (1) Bu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür.

Recep Tayyip ERDOĞAN
Cumhurbaşkanı

Anayasamıza göre "Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir" (m.1014/17). Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı kararnameleri normlar hiyerarşisi kanun altı düzeyde bulunurlar.

Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Anayasa Mahkemesinin yargısal denetimine tabidir.

5. Olağanüstü Hâl Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri

Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri de 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla getirilmiş bir yeniliktir.

TANIM: ***Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri,*** **Cumhurbaşkanının olağanüstü hâllerde, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda, Anayasanın 119'uncu maddesinin altıncı fıkrasından aldığı yetkiyle çıkardığı, normlar hiyerarşisinde kanun seviyesinde yer alan hukuk kurallarıdır.**

Cumhurbaşkanının olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilmesi için öncelikle, ülkede Anayasamızın 119'uncu

maddesine göre usûlüne uygun olarak ilân edilmiş bir "olağanüstü hâl" bulunmalıdır. Olağanüstü hâl ilân edilmeden doğrudan doğruya olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.

Olağanüstü hâllerde çıkarılacak Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle temel haklar, kişi hakları ve siyasî haklar ve ödevler de düzenlenebilir. Ancak bu tür kararnamelerle düzenlenecek konunun "olağanüstü halin gerekli kıldığı" bir konu olması gerekir.

Diğer yandan olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Anayasamızın 15'inci maddesine aykırı olmamaları gerekir. Yani kararnamelerin milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükleri ihlâl etmemesi ve ölçülülük ilkesine uygun olması ve maddenin ikinci fıkrasında sayılan çekirdek alana dokunmaması gerekir.

KUTU 3.7: Anayasa, Madde 15.- Savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri Resmî Gazetede yayımlanır ve aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Bu kararnameler üç ay içinde TBMM'de görüşülür ve karara bağlanır. Aksi hâlde olağanüstü hâllerde çıkarılan Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kendiliğinden yürürlükten kalkar.

Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnameleri "kanun hükmünde"dir. Dolayısıyla bunlar ile bir kanun hükmü çatışırsa, hangisi sonraki tarihli ise o uygulanır.

Olağanüstü hâl Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yargısal denetimi mümkün değildir. Yani bu tür kararnamelere karşı iptal istemiyle Anayasa Mahkemesinde veya bir başka mahkemede dava açılamaz. Ancak TBMM tarafından kanunla onaylandıktan sonra bu kararnamelerin hükümlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesinin mümkün olduğu söylenebilir.

6. Yönetmelikler

Önce yönetmeliklerin tanımını verelim:

TANIM: "*Yönetmelikler (by-laws)*", Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ve kamu tüzel kişilerinin kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla çıkardıkları yazılı hukuk kurallarıdır (Anayasa, m.124).

Yönetmelik çıkarmaya Cumhurbaşkanı, bakanlıklar ve kamu tüzel kişileri (üniversite, belediye, KİT'ler, meslek kuruluşları, vs.) yetkilidir.

Her yönetmeliğin Resmî Gazetede yayımlanması da şart değildir. Anayasamıza göre hangi yönetmeliğin Resmî Gazetede yayımlanacağı bir kanunla tespit edilir. Bu Kanun, "24 Mayıs 1984 tarih ve 3011 sayılı Resmî Gazetede Yayımlanacak Olan Yönetmelikler Hakkında Kanun"dur. Resmî Gazetede yayımlanması gereken yönetmelikler, Resmî Gazetede yayımlandıkları tarihte, başka surette ilgililere duyurulması gereken yönetmelikler ise, duyuruldukları tarihte yürürlüğe girer.

KUTU 3.8: Örnek Yönetmelik
(*Resmî Gazete*, 23.7.2018, Sayı 30486)

Eskişehir Teknik Üniversitesinden:

ESKİŞEHİR TEKNİK ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ

Amaç ve kapsam

MADDE 1 – (1) Bu Yönetmeliğin amacı; Teknik Üniversitesinde örgün ve/veya uzaktan öğretim yoluyla yürütülen lisansüstü eğitim-öğretim ile sınavlara ilişkin usul ve esasları düzenlemektir. **(...)**

Eğitim-öğretim yılı

MADDE 14 – (1) Bir eğitim-öğretim yılı, dönem sonu sınavlarıyla birlikte her biri 16 haftadan oluşan güz ve bahar yarıyıllarını kapsar. **(...)**

Yürütme

MADDE 44 - Bu Yönetmelik hükümlerini Eskişehir Teknik Üniversitesi Rektörü yürütür.

Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan yönetmeliklerin yargısal denetimi ilk derece mahkemesi olarak Danıştayda yapılır. "Bakanlıklar ile kamu kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan *ve ülke çapında* uygulanacak" yönetmeliklerinin yargısal denetimi de ilk derece mahkemesi olarak *Danıştayda* yapılır (Danıştay Kanunu, m.24/1-c). Dolayısıyla sayılan bu makamların *belli bir yörede* uygulanacak olan yönetmeliklerinin, keza mahallî idarelerin yönetmeliklerinin yargısal denetimi, o yerde bulunan genel görevli idarî yargı yeri olan *idare mahkemelerinde* yapılır[4].

Bir Uyarı: Burada incelediğimiz düzenleyici işlemin adı, *"yönetmenlik"* değil, *"yönetmelik"*tir! Bunu karıştırmamak gerekir.

4. Gözler ve Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri, op. cit.*, 2017, s.442.

ÖZET / TABLO 3.1: Hukukun Yazılı Kaynakları (Karşılaştırma)

	KANUN	OLAĞAN DÖNEM CB KARARNAMESİ	OLAĞANÜSTÜ HÂL CB KARARNAMESİ	YÖNETMELİK
Yetki	TBMM	Cumhurbaşkanı	Cumhurbaşkanı	Cumhurbaşkanı, Bakanlıklar ve Kamu Tüzel Kişileri
Konu	Sınırlama Yok	-Yürütme yetkisine ilişkin olmayan konular - Sosyal haklar hariç temel hak ve hürriyetler düzenlenemez. - Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. - Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz.	Konu sınırlaması yok. Ancak şu şartlar var: - Gereklilik, - Ölçülülük - Milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal etmeme - Çekirdek alana dokunma yasağı.	Kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin Uygulanmasını Sağlamak
RG'de Yayın Şartı	Var	Var	Var	Hepsi İçin Şart Değil
TBMM (Karar/Onay)	Var	Yok	Var	Yok
Yargısal Denetim	Anayasa Mahkem.	Anayasa Mahkemesi	Denetim Yok	Danıştay / İdare Mahkemeleri

7. 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Kaldırılan Hukukun Kaynakları

9 Temmuz 2018'den önce Türkiye'de hukukun yazılı kaynakları arasında "kanun hükmünde kararname", "tüzük", "Bakanlar Kurulu yönetmelikleri" ve "başbakanlık yönetmelikleri" olmak üzere dört kaynak daha vardı. Bu kaynaklara 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla son verilmiştir. Ancak Anayasamıza 6771 sayılı Kanunla eklenen geçici 21'inci maddenin F fıkrasına göre,

> "bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarihte yürürlükte bulunan kanun hükmünde kararnameler, tüzükler, Başbakanlık ve Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan yönetmelikler ile diğer düzenleyici işlemler yürürlükten kaldırılmadıkça geçerliliğini sürdürür".

Dolayısıyla 6771 sayılı Kanunla bütünüyle yürürlüğe girdiği 9 Temmuz 2018 tarihinde yürürlükte olan pek çok kanun hükmünde kararname, tüzük, Bakanlar Kurulu yönetmelikleri ve keza Başbakanlık yönetmelikleri, ayrıca yürürlükten kaldırılmadıkça bugün de yürürlüktedirler. Bu nedenle hukukun yazılı kaynakları arasında bunları da kısaca görmekte yarar vardır.

a) Kanun Hükmünde Kararnameler (KHK'ler)

Kanun hükmünde kararnameler, Bakanlar Kurulunun Türkiye Büyük Millet Meclisinden veya doğrudan Anayasadan aldığı bir yetkiye dayanarak belli konuları düzenlemek için çıkardığı ve kanun düzeyinde yer alan yazılı hukuk kuralları olarak tanımlanmaktaydı. 1982 Anayasası düzeninde olağan ve olağanüstü olmak üzeri iki çeşit kanun hükmünde kararname vardır.

aa) Olağan Dönem Kanun Hükmünde Kararnameleri.- Olağan dönemlerde KHK çıkarma yetkisi Bakanlar Kuruluna aitti. Ancak Bakanlar Kurulu durup dururken KHK çıkaramazdı. Bunun için öncelikle bir "yetki kanunu (*empowering law*)" ile TBMM'den yetki alması gerekirdi. Temel hak ve ödevler, siyasî haklar ve ödevler KHK ile düzenlenemezdi. KHK'ler, Resmî Gazetede yayınlandıkları gün onay için TBMM'ye sunulurdu. KHK, TBMM tarafından bir kanunla onaylanır veya reddedilirdi. TBMM onaylanmış ise kanuna dönüştüğü kabul edilirdi. Reddedilen KHK'ler ise ret kararının Resmî Gazetede yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkardı. KHK'lerin Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunun denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından yapılır.

bb) Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hâl Kanun Hükmünde Kararnameleri.- Sıkıyönetim ve olağanüstü hâllerde KHK'leri çıkarma yetkisi normal Bakanlar Kuruluna değil, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna aitti. Bu tür KHK'lerin çıkarılması için yetki kanununa ihtiyaç yoktu. Sıkıyönetim ve olağanüstü hâl KHK'leri konu sınırlandırmasına da tâbi değildi; temel hak ve hürriyetler dahil gerekli olan her konu, bu tür KHK'ler ile düzenlenebilirdi. Bu kararnameler de Resmî Gazetede yayınlanır ve onay için TBMM'ye sunulurdu. TBMM, KHK'yi kabul ederse, KHK kanuna dönüşürdü. Reddederse KHK, ret kararının Resmî Gazetede yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkardı. Sıkıyönetim ve olağanüstü hâl KHK'lerinin yargısal denetimi mümkün değildi. Yani bu tür KHK'lere karşı Anayasa Mahkemesinde dava açılamazdı.

b) Tüzükler

"Tüzükler" bir kanunun uygulanmasını göstermek veya emrettiği işleri belirtmek üzere, kanunlara aykırı olmamak ve "Danıştay"ın in-

celemesinden geçirilmek şartıyla "Bakanlar Kurulu" tarafından çıkarılan yazılı hukuk kurallarıydı. Tüzük çıkarma yetkisi Bakanlar Kuruluna aitti. Tüzüklerin konusu "kanunun uygulanmasını göstermek" veya "emrettiği işleri belirtmek" idi. Tüzükler Danıştayın incelemesinden geçirilmek şartıyla çıkarılırdı. Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen tüzükler Cumhurbaşkanınca imzalanır ve kanunlar gibi Resmî Gazetede yayınlanırdı. Tüzüklerin yargısal denetimi Danıştayda yapılırdı.

B. YAZISIZ KAYNAK: ÖRF VE ÂDET HUKUKU

"Örf ve âdet hukuku (*customary law*)", "yazısız kaynak (*unwritten source*)" olarak sınıflandırılır. Bunların kanun, tüzük gibi hukuk kurallarında olduğunun aksine yazılı bir metni yoktur. Örf ve âdet hukuku kurallarını Resmî Gazeteye bakarak tespit edemezsiniz.

Toplum içindeki bir davranış kuralının örf ve âdet hukuku kuralı olarak geçerli olabilmesi için şu dört şartı veya unsuru yerine getirmesi gerekir:

1. Eskilik (*Antiquity*)[5].- Bir kere, söz konusu davranışın çok eskiden beri mevcut olması gerekir. Buna örf ve âdetin "maddî unsuru (*material element*)" da denir.

2. Devamlılık (*Continuity*)[6].-İkinci olarak, çok eski zamanlardan beri mevcut olan hareketin devamlı olarak tekrarlanıyor olması gerekir. Buna "devamlılık (*continuity*)" unsuru denir.

3. Genel İnanç (*Opinio necessitatis*)[7].- Üçüncü olarak, söz konusu davranış biçimine uyulmasının zorunlu olduğu yolunda toplumda genel bir inanç doğmuş olmalıdır. Buna örf ve âdetin "manevî unsuru (*moral element*)" da denir.

4. Devlet Desteği (*State Sanction*)[8].- Nihayet, ilk üç şartı veya unsuru taşıyan bir örf ve âdet kuralının, hukukun kaynağı olarak geçerli olabilmesi için hukuk düzeni tarafından tanınmış, hukuk düzeni tarafından desteklenmiş olması gerekir. Bu üçüncü hususa "hukukîlik

5. Gridel, s.228; Edis, *op. cit.*, s.91; Göğer, *op. cit.*, c.I, s.117; Güriz, *op. cit.*, s.11.
6. Bilge, *op. cit.*, s.50.
7. Gridel, *op. cit.*, s.228; Bilge, *op. cit.*, s.51; Edis, *op. cit.*, s.93; Göğer, *op. cit.*, c.I, s.118; Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, *op. cit.*, 6. B., s.11.
8. Bilge, *op. cit.*, s.51; Göğer, *op. cit.*, c.I, s.117.

(*legality*)" unsuru denir. Örneğin Türk Medenî Kanununun 1'inci maddesine göre, "kanunda uygulanabilir hüküm yoksa, hâkim örf ve âdet hukukuna göre... karar verir". İşte bu hüküm nedeniyle medenî hukuk alanında örf ve âdet kurallarının hukukun kaynağı olduğu kabul edilmektedir. Keza Türk Ticaret Kanununun 1'inci maddesi de "hakkında ticarî bir hüküm bulunmayan işlerde mahkeme ticari örf ve adete. göre karar verir" hükmü ile ticaret hukuku alanında örf ve âdet hukukunun geçerli olduğunu kabul etmektedir.

Eğer hukuk düzeni bir örf ve âdet hukukunu tanımıyorsa, ona gönderme yapmıyorsa, bu örf ve âdet kuralı toplum içinde ne kadar yaygın olursa olsun, hukukun kaynağı olarak geçerli olamaz. Örneğin Türk Ceza Kanununda örf ve âdet hukukunu tanıyan, onlara gönderme yapan bir hüküm yoktur. Dolayısıyla ceza hukuku alanında örf ve âdet kuralları hukukun kaynağı olarak geçerli değildir. Ayrıca belirtmek gerekir ki ceza kanunları suç işlenmesinde örf ve âdetlere uyulmasını bazen ağırlaştırıcı sebep saymıştır. Örneğin 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 82'nci maddesinin k bendi, kasten öldürme suçunun töre saikiyle işlenmesini ağırlaştırıcı sebep saymıştır.

KUTU 3.9: Örnek Örf ve Âdet Kuralı: Yarıcılık.- Ülkemizin pek çok yöresindeki köylerde görülen "yarıcılık" usûlü, bir örf ve âdet hukuku kuralıdır. Bu usûlde tarlasını bizzat ekip biçmeyen kimse onu "yarıcı"ya verir. Yarıcı tarlayı ekip biçer. Elde ettiği ürünü, gelecek yılın tohumluğu çıktıktan sonra tarla sahibiyle yarı yarıya paylaşır. Yarıcılık konusunda, örneğin ürünün paylaşımı konusunda bir hukukî uyuşmazlık ortaya çıkarsa, hâkim, o köydeki yarıcılık konusundaki örf ve âdeti tespit edip, ona göre karar verebilir. Bu konuda bkz. Edis, *op. cit.*, s.97; Akıntürk, *Temel Hukuk, op. cit.*, s.68.

KUTU 3.10: "Tavşan Vuranın değil, Kaldıranındır".- Biga Yeniçiftlik'te avcılar arasında cari olan örf ve adet kuralına göre, tavşan avında, bir avcı, diğer avcının kaldırdığı, ama onun vuramadığı tavşanı vurmuş ise, tavşan, vuranın değil, kaldıranın olur; kaldıran, vurana bir adet fişek verir.
(*Der.:* K. Gözler; *Kaynak:* N. Irak)

II. YARDIMCI KAYNAKLAR

Anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik gibi yazılı kaynaklar ve örf ve âdet gibi yazısız kaynaklardan biri varsa, hâkim bunlarla bağlıdır. Olan kuralı uygulamak zorundadır. Bu nedenle bu kurallar asli (asıl, esas) niteliktedir. Bununla birlikte hâkimin, önündeki meseleyi çözerken başvurduğu doktrin ve içtihatlar gibi başka kaynaklar da vardır. Ancak hâkim bu kaynaklardan sadece "yararlanır". Bu kaynaklara uymak zorunda değildir. İşte bu kaynaklara bu nedenle "hukukun yardımcı kaynakları (*auxiliary sources of law*)" denir. Bunlar iki tanedir:

A. DOKTRİN (BİLİMSEL GÖRÜŞLER)

"Öğreti" veya "doktrin" de denen "bilimsel görüşler (*doctrine, books of authority*)", tartışmalı olan hukukî konularda hukuk bilim adamlarının ileri sürmüş oldukları, görüş, düşünce ve kanaatlerdir. Hâkimler karar verirken bu görüşlerden de yararlanabilir. Ancak bunlar bağlayıcı değildir. Hâkim arzu ediyorsa bunlardan istifade eder[9].

B. İÇTİHATLAR (YARGI KARARLARI, *Judicial Decisions*)[10]

"İçtihat hukuku (*case law*)", mahkemeler tarafından verilen kararlardan çıkan hukuk kurallarıdır[11]. Diğer bir ifadeyle içtihat, başka mahkemeler tarafından örnek alınan bir mahkeme kararıdır. Hâkimler karar verirken çoğunlukla, önündeki davadaki olaya benzer bir olay hakkında üst mahkemeler daha önce bir karar vermiş ise, o olay hakkında üst mahkemenin daha önce verdiği kararı örnek alarak karar verirler. İşte örnek alınan bu üst mahkeme kararı "içtihat" veya "emsal (*precedent*)" teşkil eder. Bu örnek alınan kararda dile getirilen kurala da "içtihadî kural (*case law*)" denir. Anglo-Sakson hukukunda içtihatlar bağlayıcıdır. Hâkimin önündeki olay hakkında daha önceden oluşmuş bir içtihat varsa, hâkim bu içtihada göre karar vermek zorundadır. Türk hukukunda ise içtihat bağlayıcı değildir. Ancak buna rağmen hâkimler karar verirken üst mahkemelerin verdikleri kararları dikkate alırlar; o kararlar doğrultusunda karar verirler. Zira eğer üst mahkemenin kararı doğrultusunda karar vermezlerse, temyiz edilmeleri durumunda, bu kararlar büyük olasılıkla üst mahkeme tarafından bozulacaktır. Kararının bozulmasını istemeyen hâkimler de üst mahkemelerin kararlarını içtihat olarak kabul edip onlara uygun olarak karar verirler.

İstisna olarak belirtelim ki, yüksek mahkemelerin verdiği "içtihadı birleştirme kararları (*unified decisions of supreme courts, decision on the unification of conflicting judgments*)" bağlayıcıdır. ■

---

9. Gridel, *op. cit.*, s.262-267; Bilge, *op. cit.*, s.109-116; Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, *op. cit.*, s.73-76; Akıntürk, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.85-86.
10. Gridel, *op. cit.*, s.241-262; Bilge, *op. cit.*, s.109-116; Güriz, *Hukuk Başlangıcı*, *op. cit.*, s.64-73; Akıntürk, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.86-87.
11. Bekaert, *op. cit.*, s.287.

Bölüm 4
HUKUKUN DALLARI
(Kamu Hukuku - Özel Hukuk Ayrımı)*[1]

PLÂN:

I. Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı
I. Kamu Hukukunun Dalları
  A. Uluslararası Hukuk
  B. Anayasa Hukuku
  C. İdare Hukuku
  D. Vergi Hukuku
  E. Ceza Hukuku
  F. Ceza Usûl Hukuku
II. Özel Hukukun Dalları
  A. Medenî Hukuk
    1. Kişiler Hukuku
    2. Aile Hukuku
    3. Miras Hukuku
    4. Eşya Hukuku
  B. Borçlar Hukuku
  C. Ticaret Hukuku
    1. Ticarî İşletme Hukuku
    2. Şirketler Hukuku
    3. Kıymetli Evrak Hukuku
    4. Sigorta Hukuku
    5. Deniz Ticareti Hukuku
  D. Devletler Özel Hukuku
    1. Vatandaşlık Hukuku
    2. Yabancılar Hukuku
    3. Kanunlar İhtilafı
    4. Milletlerarası Usûl Hukuku
  E. İş Hukuku
  F. Medenî Usûl Hukuku
  G. İcra ve İflas Hukuku

I. KAMU HUKUKU-ÖZEL HUKUK AYRIMI

Hukuk, "kamu hukuku" ve "özel hukuk" olmak üzere ikiye ayrılır.

1. Özel Hukuk

"Özel hukuk (*private law*)", kişilerin birbirleriyle olan ilişkilerini, "eşitlik (*equality*)" ve "irade serbestisi (*freedom of*

---

* *Branches of Law: Separation of Public and Private Law.* Bu bölüm Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.75-105'ten özetlenmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi edinmek ve dipnotlar için oraya bakınız.

1. Güriz, *Hukuk Başlangıcı, op. cit.,* s.83-88; Bilge, *op. cit.,* s.120-122; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.23-41; Göğer, *op. cit.,* c.I, s.63-65; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.29-56; Turgut Akıntürk, *Medeni Hukuk*, İstanbul, Beta, 9. Baskı, 2003, s.22-33; Edis, *op. cit.,* s.13-22.

will)" esasına göre düzenleyen hukuk kurallarının bütünü olarak tanımlanabilir. Özel hukuk ilişkisi iki taraflıdır. Yani bir özel hukuk ilişkisinin ortaya çıkabilmesi için, tarafların karşılıklı anlaşmaları gerekir. Nitekim kimse kendi iradesini zorla bir başkasına empoze edemez. Özel hukukta irade serbestisi ve tarafların eşitliği ilkesi geçerlidir. Özel hukukta tarafların yaptığı işlemlerin hukuka uygun olduğu yolunda bir karine yoktur. Özel hukukta herkes kendi iddiasını ispatlamak zorundadır. Keza özel hukukta kimse re'sen icra yetkisine sahip değildir. Haklı olan kişiler dahi hakkını almak için mahkemeye başvurmak zorundadır. Özel hukukta tarafların eşit olmasının sebebi her iki tarafın da kendi özel çıkarlarını korumak amacıyla hareket ediyor olmalarıdır. Taraflardan her ikisinin de kendi çıkarlarını gerektiği gibi koruyacağı varsayılır.

Örneğin kira ilişkisi bir özel hukuk ilişkisidir. Kira sözleşmesi ev sahibi ile kiracı arasında karşılıklı anlaşmayla kurulur. Kimse bir kişinin evini zorla kiralayamaz. Ev sahibi istemediği kişiye evini kiralamaz. Keza kira miktarı da ancak tarafların karşılıklı iradeleriyle tespit edilir. Kiracı kirasını ödemezse, ev sahibi kira alacağını zorla kiracıdan kendisi alamaz. Bunun için mahkemeye, icra dairesine başvurması gerekir.

2. Kamu Hukuku

"Kamu hukuku (*public law*)", bir devletin teşkilatını, bir devlet ile bir başka devlet ve bir devlet ile bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk kurallarının bütünüdür. Kamu hukuku ilişkisinde taraflardan birisi olan devlet, *üstün* konumdadır. Kamu hukuku ilişkisi *tek taraflıdır*. Devletin iradesini açıklamasıyla hukukî ilişki ortaya çıkar. Bunun özel kişi tarafından kabul edilmesine gerek yoktur. Üstelik kamu hukuku ilişkisinde devletin yaptığı işlemlerin hukuka uygun olduğu konusunda karine (=varsayım, *presumption*) vardır. Dahası devlet, aldığı kararları kendisi tek taraflı olarak re'sen icra edebilir. Kamu hukuku ilişkisinde devlete tanınan bu üstün yetkiler, devletin işlemlerinde kamu yararı amacını güdüyor olmasındandır.

Örneğin "kamulaştırma (*expropriation*)" işlemi bir kamu hukuku işlemidir. Mesela Karayolları Genel Müdürlüğü, Karacabey-Bandırma yolunu yapmaktadır. Bu yolun dosdoğru olmasında kamu yararı vardır. Bu yolun hizasına gelen tarlaların özel mülkiyetten çıkıp Karayolları Genel Müdürlüğünün mülkiyetine geçmesi gerekir. Bu amaçla Karayolları Genel Müdürlüğü, yol hizasında kalan bir tarlayı özel hukuk hükümleri çerçevesinde satın almak için tarla sahibine başvurabilir. Ancak kaç lira teklif ederse etsin, tarla sahibi tarlasını satmak istemiyorsa satmayabilir. Karayolları Genel Müdürlüğünün bu tarlayı özel hukuk hükümleri çerçevesinde kalarak elde etmesi mümkün değildir. Oysa bu yolun yapılmasında ve üstelik dosdoğru bir şekilde yapılmasında kamu yararı vardır. İşte bu amaçla kamu hukukunda devlete (burada Karayolları Genel Müdürlüğüne) kamulaştırma yetkisi tanınmıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü tek yanlı olarak açıklayacağı bir irade beyanı ile bu tarlayı kamulaştırır. Böylece tarla özel mülkiyetten kamu mülkiyetine geçer. Kamulaştırma işleminin oluşabilmesi için bunun tarla sahibi özel kişi tarafından kabul edilmesine gerek yoktur. Kamulaştırma işleminden sonra Karayolları Genel Müdürlüğü söz konusu tarlanın üzerinden yol geçirir; böylece kamu yararı gerçekleşmiş olur. (*Uyarı*: Kamulaştırma sürecinde tarla sahibinin kamulaştırma işleminin iptali için idare mahkemesinde iptal davası açması mümkündür. Keza kamulaştırma bedeli de idare tarafından tek yanlı olarak değil, asliye hukuk mahkemesi tarafından belirlenir).

Kamu hukuku ve özel hukuk arasındaki bu farklılıkları gördükten sonra şimdi bu iki hukuk dalının alt dallarını görelim. Ama önce bu dalları bir şema hâlinde gösterelim:

Şema 4.1: HUKUKUN DALLARI

Kamu Hukuku	**Özel Hukuk**
1. Uluslararası Hukuk	1. Medenî Hukuk
2. Anayasa Hukuku	a) Kişiler Hukuku
3. İdare Hukuku	b) Aile Hukuku
4. Vergi Hukuku	c) Miras Hukuku
5. Ceza Hukuku	d) Eşya Hukuku
6. Ceza Usûl Hukuku	2. Borçlar Hukuku
	3. Ticaret Hukuku
	4. Devletler Özel Hukuku
	5. İş Hukuku
	6. Medenî Usul Hukuku
	7. İcra ve İflas Hukuku

II. KAMU HUKUKUNUN DALLARI

"Kamu hukukunun başlıca dalları (*main branches of public law*)" şunlardır: Uluslararası hukuk, anayasa hukuku, idare hukuku, vergi hukuku, ceza hukuku. Şimdi bu dalları biraz daha yakından görelim. Ancak hemen belirtelim ki burada bu dalların içeriği hakkında bir fikir vermekten başka bir amacımız yoktur.

A. ULUSLARARASI HUKUK (DEVLETLER HUKUKU)[2]

"Uluslararası kamu hukuku (*public international law*)" veya daha kısa bir ifadeyle "uluslararası hukuk (*international law*)" bir devlet ile diğer bir devlet veya devletler veya uluslararası kuruluşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır. Uluslararası hukukun başlıca inceleme konuları şunlardır: Uluslararası andlaşma nedir? Nasıl yapılır? Sonuçları nelerdir? Uluslararası örf ve âdet nedir? Devlet nedir? Hangi unsurlardan oluşur? Devletlerin doğuşu ve sona ermesi nasıl olur? Uluslararası kuruluşlar nelerdir? Nasıl çalışırlar? Devletin kara, deniz ve hava ülkesi nedir? Sınırları nasıl çizilir? Devletin egemenliği nedir? Devletler arası ilişkiler nasıl yürütülür? Diplomasi temsilcileri kimlerdir? Hangi statüye tabidirler? Uluslararası uyuşmazlıklar nasıl çözümlenir?

B. ANAYASA HUKUKU[3]

"Anayasa hukuku (*constitutional law*)", devletin temel kuruluşunu, yani şeklini, yapısını, organlarını, bu organlar arasındaki ilişkileri ve bireylerin devlet karşısındaki temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen kuralların bütününden oluşmuş bir kamu hukuku dalıdır.

---

2. Başlıca uluslararası hukuk ders kitapları için yukarıda 9'uncu sayfada "5. Uluslararası Hukuk" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
3. Başlıca anayasa hukuku ders kitapları için yukarıda 9'uncu sayfada "6. Anayasa Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

Türkiye'de anayasa hukukunu "anayasa hukukunun genel esasları" ve "Türk anayasa hukuku" olarak ikiye ayırmak âdet olmuştur.

1. "Anayasa hukukunun genel esasları (*general theory of constitutional law*)" bölümünde genellikle şu konular incelenir: Devlet kavramı, devletin unsurları, anayasa kavramı, anayasa çeşitleri, anayasacılık hareketleri, kurucu iktidar, kuvvetler ayrılığı, hükümet sistemleri (meclis hükümeti sistemi, parlamenter sistem, başkanlık sistemi), devlet biçimleri (monarşi–cumhuriyet), demokrasi teorisi, demokrasi anlayışları, demokrasi tipleri (doğrudan-yarı doğrudan ve temsili demokrasi), federalizm, üniter devlet, siyasi partiler, seçim sitemleri vs.

2. "Türk anayasa hukuku (*Turkish constitutional law*)" kısmında ise genellikle, ilk başta Türkiye'de anayasacılık hareketlerinin tarihsel gelişimini tanıtmak üzere, kısaca 1808 Senedi İttifak, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Kanunu Esasisi, 1908 Anayasa değişiklikleri, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasaları üzerinde durulur. Daha sonra 1982 Anayasasının kurduğu anayasal düzenin incelenmesine geçilir. Şu an Türkiye'de devletin temel kuruluşu, 7 Kasım 1982 tarih ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile belirlenmiştir (Bu Anayasaya kısaca "1982 Anayasası" denir). Anayasamız önce 1 ilâ 11'inci maddelerinde devletin tâbi olduğu temel ilkeleri veya diğer bir ifadeyle "genel esasları" düzenlemiştir. Buna göre, Türkiye devleti bir Cumhuriyettir (m.1). Keza Türkiye Cumhuriyeti, "insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir" (m.2). Dahası, Türkiye Cumhuriyetinde herkes kanun önünde eşittir ve devlet bütün işlemlerinde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır (m.11). Diğer yandan "Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür" (m.3). Yani Türkiye'de federalizm değil, üniter devlet ilkesi geçerlidir. Türkiye'de "egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir"

(m.6). Anayasamızın 12 ilâ 74'üncü maddeleri arasında vatandaşların temel hak ve hürriyetleri düzenlenmiştir. Anayasamızın 75 ilâ 100'üncü maddeleri "yasama organı (*legislature*)"nı, 101 ilâ 137'nci maddeleri "yürütme organı (*executive*)"nı (yani Cumhurbaşkanı [*President of the Republic*] ve idareyi [*administration*]), 138 ilâ 160'ıncı maddeleri ise "yargı organı (*judiciary*)"nı düzenlemiştir.

C. İDARE HUKUKU[4]

"İdare hukuku (*administrative law*)", "idare"nin kuruluş ve işleyişini düzenleyen kamu hukuku dalıdır. "İdare (*administration*)", devletin yürütme organının Cumhurbaşkanı, Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanlar dışında kalan kısmıdır. İdare, merkezî idare ve yerinden yönetim kuruluşları olmak üzere ikiye ayrılır. Merkezî idare, devlet idaresi demektir ki kendi içinde başkent teşkilâtı ve taşra teşkilâtı olmak üzere ikiye ayrılır. Yerinden yönetim kuruluşları ise yer yönünden yerinden yönetim kuruluşları ve hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları olmak üzere ikiye ayrılır. Yer yönünden yerinden yönetim kuruluşlarına "yerel yönetimler (mahallî idareler)" de denir. Bunlar il özel idaresi, belediyeler ve köylerdir. Hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları ise üniversiteler, TRT, TÜBİTAK, KİT'ler gibi kuruluşlardır. İşte idare hukuku bunların kuruluşunu ve işleyişini düzenler. Keza idare hukukunun başlıca inceleme konuları arasında idarî işlemler, idarî sözleşmeler, kamu hizmeti, kolluk, kamu görevlileri, kamu malları ve idarenin sorumluluğu gibi konular da bulunur. Nihayet vatandaşla idare arasında ortaya çıkan uyuşmazlıkların idare mahkemeleri önünde çözümlenmesi de idare hukukunun "idarî yargı (*administrative jurisdiction*)" kısmına girer. İdarî yargılama usûlü, 6 Ocak 1982 tarih ve 2577 sayılı "İdarî Yargılama Usûlü Kanunu (*Administrative Judicial Procedure Act*)" ile düzenlenmiştir.

4. Başlıca idare hukuku ders kitapları için yukarıda 9'uncu sayfada "6. İdare Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

D. VERGİ HUKUKU[5]

Devlet birçok kamu hizmetini yerine getirir. Bu hizmetleri yerine getirmek için paraya ihtiyaç duyar. Devlet bu parayı vatandaşlardan aldığı vergilerle temin eder. İşte devletin vatandaşlarla olan vergi ilişkisini düzenleyen hukuk kurallarından oluşan kamu hukuku dalına "vergi hukuku (*tax law*)" denir. Vergi, kamu giderlerini karşılamak amacıyla devletin tek taraflı olarak ve vergilendirme yetkisine dayanarak kişilerin gelir, gider veya malları üzerinden aldığı ekonomik değerlerdir. Vergi hukuku, verginin tarhını, tahakkukunu, tahsilini ve vergi yargısını düzenleyen hukuk kurallarından oluşur.

E. CEZA HUKUKU[6]

"Ceza hukuku (*criminal law*)", suç oluşturan fiil ve davranışların nelerden ibaret bulunduğunu, bu fiil ve davranışlarda bulunanlara ne gibi müeyyideler, yani cezalar uygulanacağını gösteren hukuk kurallarından oluşmuş kamu hukuku dalıdır. Türkiye'de ceza hukuku alanındaki temel kanun, 26 Eylül 2004 tarih ve 5237 sayılı "Türk Ceza Kanunu (*Turkish Penal Code*)"dur (Önceki Türk Ceza Kanunu 1926 tarihliydi). Ceza hukukunu "genel hükümler" ve "özel hükümler" şeklinde ikiye ayırarak incelemek âdet olmuştur.

Ceza hukukunun "**genel hükümler** (*general provisions*)"i kısmında incelenen başlıca konular şunlardır: Kanunilik ilkesi, ceza kanunlarının yer, zaman ve kişi itibarıyla uygulanması, suçun unsurları, suçun maddi unsuru (hareket ve netice), illiyet bağı, hukuka uygunluk nedenleri (meşru müdafaa), kusurluluğu ortadan kaldıran haller (zaruret hali), suçun manevi unsuru (kast, taksir, objektif sorumluluk), hata, teşebbüs, iştirak vb. ce-

5. Başlıca vergi hukuku ders kitapları için yukarıda 10'uncu sayfada "8. Vergi Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
6. Başlıca ceza hukuku ders kitapları için yukarıda 10'uncu sayfada "9. Ceza Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

za sorumluluğunun bazı yönlerini aşağıda "sorumluluk kavramı" başlıklı 12'nci bölümde ayrıca göreceğiz.

Ceza hukukunun "**özel hükümler** (*special provisions*)" kısmında ise az çok Türk Ceza Kanununun sistemi izlenerek bu kanunda düzenlenen suçlar incelenir. Bunlardan bazıları şöyledir: Soykırım, göçmen kaçakçılığı, insan öldürme, yaralama, organ ve doku ticareti, işkence, terk, çocuk düşürtme, cinsel saldırı (ırza tecavüz), çocukların cinsel istismarı, cinsel taciz, tehdit, şantaj, cebir, kişiyi hürriyetten yoksun kılma bırakma, konut dokunulmazlığını ihlal, haksız arama, kişilerin huzur ve sükununu bozma, hakaret, haberleşmenin gizliliğini ihlal, hırsızlık, yağma, mala zarar verme, hakkı olmayan yere tecavüz, güveni kötüye kullanma, dolandırıcılık, hileli iflas, taksirli iflas, çevrenin kasten kirletilmesi, gürültüye neden olma, imar kirliliğine neden olma, uyuşturucu madde imal ve ticareti, sahtecilik, mühür bozma, yalan beyan, suç işlemek amacıyla örgüt kurma, hayasızca hareket etme, fuhuş, dilencilik, kötü muamele, ihaleye fesat karıştırma, tefecilik, bilişim sistemine girme, zimmet, irtikap, rüşvet, iftira, yalan tanıklık, devletin egemenlik alametlerini aşağılama, devletin ülke bütünlüğünü bozmak, düşmanla işbirliği yapmak, savaşa tahrik, anayasayı ihlal, silahlı isyan, silahlı örgüt, halkı askerlikten soğutma, askerleri itaatsizliğe teşvik, casusluk, vs.

F. CEZA USÛL HUKUKU[7]

"Ceza usûl hukuku (*law of criminal procedure*)", kanunların suç saydığı fiilleri işleyenlerin takip edilmesi, yargılanması ve cezalandırılmasında uyulacak usûllerin nelerden ibaret bulunduğunu gösteren hukuk kurallarından oluşmuş bir hukuk dalıdır. Türkiye'de ceza yargılaması usûlü, 4 Aralık 2004 tarih ve 5271 sayılı "Ceza Muhakemesi Kanunu (*Code of Criminal Procedure*)" ile düzenlenmiştir.

---

7. Başlıca ceza usûl hukuku ders kitapları için yukarıda 10'uncu sayfada "10. Ceza Muhakemesi Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

III. ÖZEL HUKUKUN DALLARI

Özel hukukun medenî hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, devletler özel hukuku, iş hukuku, medenî usûl hukuku ve icra ve iflas hukuku olmak üzere başlıca altı yedi dalı vardır.

A. MEDENÎ HUKUK[8]

"Medenî hukuk (*civil law*)", özel hukukun en geniş ve en önemli dalıdır. "Medenî hukuk, kişilerin toplum içinde yaşaması bakımından bir hüküm ve değer ifade eden bütün eylem ve davranışlarını, işlem ve ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarının bütünüdür"[9]. Medenî hukukla ilgisi olmayan bir kişiyi düşünmek mümkün değildir. Kişi daha doğduğu anda, hatta doğumundan önce, ana rahmine düşmesiyle medenî hukukun düzenleme alanına girer. Bir kişinin doğumundan ölümüne kadar geçen sürede kurduğu ilişkilerin, yaptığı işlemlerin büyük bir kısmı medenî hukukun kapsamı içinde bulunur. Kişinin doğumu, ana-babasının velayeti altında büyümesi, reşit olması, bir yerde oturması, nişanlanması, evlenmesi, eşiyle ilişkileri, ev sahibi olması, kişinin ölmesi hep medenî hukukla ile ilgilidir. Nihayet kişinin medenî hukuk ile bağlantısı öldükten sonra bile bir süre devam eder. Öyle ki mirasın nasıl ve kimler arasında paylaşılacağı yine medenî hukukun konusuna girer.

Türkiye'de medenî hukuk kuralları önce 1926 tarihli "Türk Medenî Kanunu (*Turkish Civil* Code)" ile düzenlenmişti. Daha sonra bu kanunun yerine 22 Kasım 2001 tarihinde yeni bir Türk Medenî Kanunu kabul edildi.

Yukarıdan anlaşılacağı üzere medenî hukuk oldukça kapsamlıdır. O nedenle medenî hukuk, kendi içinde alt dallara ayrılır. Şöyle:

---

8. Başlıca medenî hukuk ders kitapları için yukarıda 10'uncu sayfada "11. Medenî Hukuk" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
9. Jale Akipek, *Türk Medenî Hukuku,* Cilt I: Başlangıç Hükümleri, Ankara, 1966, s.16'dan nakleden Turgut Akıntürk, *Yeni Medenî Kanuna Uyarlanmış Medenî Hukuk*, İstanbul, Beta, 9. Baskı, 2003, s.26.

1. Kişiler Hukuku[10]

Hukukta hak ve borç altına girebilen varlıklara "kişi (*person*)" denir. Kişiler, gerçek kişiler ve tüzel kişiler olarak ikiye ayrılır. "Gerçek kişiler (*real persons*)" sadece insanlardan ibarettir. Belli bir gayeyi gerçekleştirmek için bazı insanların bir araya gelip bazı faaliyetlerini ve bazı mallarını bu gayeye tahsis etmeleriyle ortaya çıkan ve kendisini meydana getiren kişilerden ayrı ve bağımsız oldukları kabul edilen varlıklara "tüzel kişi (*legal person*)" denir[11]. Dernekler ve vakıflar tüzel kişilere örnektir. İşte "kişiler hukuku *(law of persons)*", kişilerin türlerini, ehliyetlerini, kişisel hallerini, yakınlarıyla olan ilişkilerini, belli bir yer ile olan ilgilerini, kişiliğin başlangıcı ve korunmasını düzenleyen medenî hukuk dalıdır[12]. Kişiler hukukunun inceleme konularından bazıları şunlardır: Doğum, ölüm, gaiplik, hak ehliyeti, fiil ehliyeti, temyiz kudreti, rüşt (erginlik), hacir (kısıtlılık), hısımlık, ikametgâh, isim, vs. Kişiler hukuku kuralları Türk Medenî Kanununun 8 ilâ 117'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Kişiler hukukunun temel kavramlarından birisi olan kişi kavramını aşağıda on birinci bölümde inceleyeceğiz.

2. Aile Hukuku[13]

"Aile hukuku *(family law)*", kişinin içinde bulunduğu ve aile denen topluluğun üyeleri ile olan ilişkilerini düzenleyen medenî hukuk dalıdır[14]. Aile hukukunun başlıca inceleme konuları şunlardır: Nişanlanma, evlenme, karı-kocanın karşılıklı hak ve ödevleri, mal rejimleri, evliliğin sona ermesi, boşanma, hısımlık, nesep, evlat edinme, velayet, vesayet vs. Aile hukuku kural-

---

10. Başlıca kişiler hukuku ders kitapları için yukarıda 11'inci sayfada "b) Kişiler Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
11. Turgut Akıntürk, *Medenî Hukuk,* İstanbul, Beta, 9. Baskı, 2003, s.108.
12. Turgut Akıntürk, *Hukuka Giriş*, Eskişehir, AÜ AÖF Yayınları, 7. B., 2007, s.61.
13. Başlıca aile hukuku ders kitapları için yukarıda 11'inci sayfada "c) Aile Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
14. Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.25.

ları Türk Medenî Kanununun 118 ilâ 494'üncü maddelerinde düzenlenmiştir.

3. Miras Hukuku[15]

"Miras hukuku (*law of succession, law of inheritance*)", bir gerçek kişinin ölümünden sonra, para ile ölçülebilen bütün hak ve borçlarının, yani terekesinin kimlere ve nasıl geçeceğini düzenleyen hukuk kurallarından oluşan medenî hukuk dalıdır. Miras hukukunun düzenlediği başlıca konular şunlardır: Yasal mirasçılar, ölüme bağlı tasarruflar, vasiyet, mirasçı atama, belirli mal bırakma, şart, mükellefiyet, ikame, vasiyeti yerine getirme görevlisi (tenfiz memuru), miras sözleşmesi, mahfuz hisse (saklı pay), mirasçılık ehliyeti, mirasın açılması, mirasın kazanılması, mirasın reddi, mirasın tasfiyesi, miras şirketi (ortaklığı), mirasın paylaşılması, denkleştirme, paylaşmanın sona ermesi vb. Türkiye'de miras hukuku kuralları Türk Medenî Kanununun 495 ilâ 682'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Miras kavramını aşağıda on beşinci bölümde ayrıca inceleyeceğiz.

4. Eşya Hukuku[16]

"Eşya hukuku (*law of property*)", kişilerin bir eşya üzerindeki hâkimiyet ve tasarruflarının nitelik ve türlerini, onların bu hâkimiyet dolayısıyla diğer şahıslarla olan ilişkilerini düzenleyen hukuk dalıdır. Eşya hukukunun konusunu büyük çapta "aynî haklar" oluşturmaktadır. Aynî haklar, eşya dediğimiz maddi mallar üzerinde sahibine geniş yetkiler veren ve herkese karşı ileri sürülebilen haklardır. Eşya hukukunun düzenleme konularından bazıları şunlardır: Aynî hak, eşya, zilyetlik, zilyetliğin kazanılması ve yitirilmesi, zilyetliğin korunması, tapu sicili, mülkiyet, müşterek mülkiyet (paylı mülkiyet), iştirak halinde

15. Başlıca miras hukuku ders kitapları için yukarıda 11'inci sayfada "d) Miras Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
16. Başlıca eşya hukuku ders kitapları için yukarıda 11'inci sayfada "e) Eşya Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

mülkiyet (el birliği mülkiyeti), taşınmaz mülkiyeti, taşınmaz mülkiyetinin kazanılması, kapsamı, sınırlanması, sona ermesi, taşınır mülkiyeti, sınırlı ayni haklar, irtifak hakları, intifa hakkı, inşaat hakkı, kaynak hakkı, rehin, ipotek, hapis hakkı vs. Türkiye'de eşya hukuku kuralları Türk Medenî Kanununun 683 ilâ 1027'nci maddelerinde düzenlenmiştir. Eşya hukukunun temel kavramlarından birisi olan mülkiyet kavramını aşağıda on dördüncü bölümde ayrıca inceleyeceğiz.

B. BORÇLAR HUKUKU[17]

"Borçlar hukuku (*law of obligations*)", medenî hukukun ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak kapsamının çok geniş olması ve keza Medenî Kanundan ayrı bir kanunla düzenlenmiş olması nedeniyle genellikle borçlar hukuku, özel hukukun ayrı bir dalı olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de borçlar hukuku kuralları, 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı "Borçlar Kanunu (*Code of Obligations*)" ile düzenlenmişti. 11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanun 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Borçlar hukuku, özel hukukun kişiler arasındaki borç ilişkilerini düzenleyen bölümü olarak tanımlanmaktadır[18]. Borç ilişkisi, iki taraf arasında mevcut olup, bir şeyin verilmesini, yapılmasını veya yapılmamasını öngören bağ şeklinde tanımlanır. Bu ilişkinin taraflarından birisine alacaklı, diğerine borçlu denir. İşte borçlar hukuku, borç ilişkisinin doğumunu, hükümlerini, türlerini ve sona ermesini inceler.

Ceza hukukunda olduğu gibi borçlar hukukunda da, bu hukuku, "genel hükümler" ve "özel hükümler" olmak üzere ikiye ayırmak âdet olmuştur:

---

17. Başlıca borçlar hukuku ders kitapları için yukarıda 12'inci sayfada "12. Borçlar Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
18. Turgut Akıntürk, ve Derya Ateş Kahraman, *Borçlar Hukuku,* İstanbul, Beta, 17. Baskı, 2011, s.3.

1. Borçlar hukukunun "**genel hükümler** (*general provisions*)" kısmında, borç kavramı, borç ilişkisi, sorumluluk kavramı, borçların doğumu, sözleşme, öneri (icap) ve kabul, muvazaa, hata, hile, ikrah, gabin, temsil, haksız fiiller, sebepsiz zenginleşme, borçların hükümleri, borcun ifası, borçlunun temerrüdü, müteselsil borçluluk, şarta bağlı borçlar, pey akçesi, cezaî şart, alacağın devri, borcun devri, borçların sona ermesi, ibra, yenileme, birleşme, kusursuz imkansızlık, takas, zamanaşımı gibi çeşitli, kavram, kurum ve ilişkiler incelenmektedir. Borç kavramını aşağıda on üçüncü bölümde ayrıca inceleyeceğiz.

2. Borçlar hukukunun "**özel hükümler** (*special provisions*)" kısmında ise satış, trampa, bağışlama, kira, ariyet, karz, hizmet, istisna, vekalet, havale, vedia, kefalet sözleşmeleri gibi çeşitli borç ilişkilerinin kuruluşu, hüküm ve sonuçları incelenmektedir. Çeşitli sözleşme türlerini aşağıda 13'üncü bölümde ayrıca göreceğiz.

C. TİCARET HUKUKU[19]

"Ticaret hukuku (*commercial law*)", kişilerin *ticarî* nitelikteki ilişkilerini düzenleyen hukuk kurallarının bütünüdür. Ticaret hukuku, medenî hukuk ve borçlar hukukuyla çok yakından ilişkilidir. Medenî hukuk ve borçlar hukuku kişilerin ticarî nitelikte *olmayan* ilişkilerini düzenlediği halde, ticaret hukuku aynı kişilerin *ticarî* nitelikte *olan* ilişkilerini düzenler[20]. Türkiye'de ticaret hukuku kuralları 29 Haziran 1956 tarih ve 6762 sayılı "Türk Ticaret Kanunu (*Turkish Commercial Code*)" ile düzenleniyordu. 13 Ocak 2011 tarih ve 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanun, 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

---

19. Başlıca ticaret hukuku ders kitapları için yukarıda 11'inci sayfada "13. Ticaret Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
20. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.27; Ahmet Kılıçoğlu, *Bankacılar İçin Medenî Hukuk Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 2000, s.36.

Ticaret hukuku oldukça hacimli bir hukuk dalıdır. Kendi içinde, ticarî işletme hukuku, şirketler hukuku, kıymetli evrak hukuku, deniz ticareti hukuku ve sigorta hukuku bölümlerine ayrılmaktadır.

1. Ticarî İşletme Hukuku[21]

Yeni Türk Ticaret Kanununun 11'inci maddesine göre, "ticari işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir". "Bir ticarî işletmeyi, kısmen de olsa, kendi adına işleten kişiye tacir denir" (yeni TTK, m.12). İşte "ticarî işletme hukuku (*law of commercial enterprise*), ticarî işletmeyi ve tacirin faaliyetlerini düzenleyen hukuk dalıdır. Başlıca inceleme konuları şunlardır: Ticarî işletme, ticarî işletmenin kuruluşu, yapısı, devri, rehni, ticarî iş, tacir, tacir olmanın hükümleri, ticaret sicili, ticarî defterler, ticarî mümessil, acente, komisyoncu, cari hesap, haksız rekabet, ticaret unvanı, marka, vb.

2. Şirketler Hukuku[22]

Şirket, iki veya daha fazla* kişinin iktisadi bir amaca ulaşmak için, emek ve mallarını bir sözleşmeyle birleştirmek suretiyle meydana getirdikleri topluluktur (*Anonim şirket ve limitet şirketin bir kişi tarafından kurulması da mümkündür). Ticaret Kanunumuzda, kolektif şirket, komandit şirket, anonim şirket, limited şirket ve kooperatif olmak üzere beş ticaret şirketi türü öngörülmüştür. İşte "şirketler hukuku (*company law*)", bu şirketlerin kuruluşunu, işleyişini, ortakların hak ve borçlarını ve sona ermelerini düzenleyen hukuk kurallarından oluşmuştur.

---

21. Başlıca ticari işletme hukuku ders kitapları için yukarıda 12'nci sayfada "b) Ticari İşletme Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
22. Başlıca şirketler hukuku ders kitapları için yukarıda 12'nci sayfada "d) Şirketler Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

3. Kıymetli Evrak Hukuku[23]

Kıymetli evrak, öyle senetlerdir ki, bunlarda yazılı olan hak, senetten ayrı olarak ileri sürülemeyeceği gibi, senetten ayrı olarak başkasına da devredilemez (yeni TTK, m.645). Kıymetli evrakın en sık rastlanan örnekleri poliçe, çek ve bonodur. İşte "kıymetli evrak hukuku (*law of commercial papers*)", poliçe, bono, çek gibi kıymetli evrakın düzenlenmesini, bunların geçerlilik şartlarını, hüküm ve sonuçlarını, bunların devrini ve ödenmelerini düzenleyen ticaret hukuku dalıdır.

4. Sigorta Hukuku[24]

Sigorta, uğranılan zararların giderilmesi amacına yönelik bir kurumdur. "Sigorta hukuku (*insurance law*)", sigorta akdi ile ilgili kişiler arasındaki ilişkilerle, sigortacılıkla uğraşan kurumların çalışmalarını düzenleyen hukuk kurallarını sistemli bir şekilde inceleyen hukuk dalıdır[25]. Sigorta hukukunun başlıca inceleme konuları şunlardır: Sigorta akdi, tanımı, unsurları, sigortacı, sigorta ettiren, sigorta akdinin kuruluşu, sigorta akdinin hükümleri, sona ermesi, sigorta çeşitleri, zarar sigortaları (mal sigortası, sorumluluk sigortası) ve can sigortaları (hayat sigortası ve kaza sigortası), vs.

5. Deniz Ticareti Hukuku[26]

"Deniz ticareti hukuku (*maritime law*)", ticaret gemilerinin denizde seyrüsefer ile bireyler arasında ortaya çıkan hukukî ilişkileri düzenleyen hukuk dalıdır. Diğer bir tanıma göre ise,

---

23. Başlıca kıymetli evrak hukuku ders kitapları için yukarıda 12'nci sayfada "d) Kıymetli Evrak Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
24. Başlıca sigorta hukuku ders kitapları için yukarıda 13'üncü sayfada "f) Sigorta Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
25. Oğuz İmregün, Merih Kemal Omağ ve Fahiman Tekil, *Ticaret Hukuku*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 1990, s.343.
26. Başlıca deniz ticareti hukuku ders kitapları için yukarıda 13'üncü sayfada "e) Deniz Ticareti Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

deniz ticareti hukuku, özel hukukta yer alan deniz seyrüseferi ile ilgili sorunları konu edinen hukuk dalıdır. Deniz ticareti hukukunda incelenen başlıca konular şunlardır: Gemi, bayrak, gemi sicili, gemi mülkiyeti, gemi ipoteği, gemi alacaklısı hakkı, donatan, donatma iştiraki, kaptan, gemi adamları, navlun, yolcu taşımı, denizaşırı satış, vs.

Ticaret hukuku alanında son yirmi otuz yıldır hızla gelişen "rekabet hukuku (*competition law*)" gibi alt hukuk dalları da vardır.

D. DEVLETLER ÖZEL HUKUKU[27]

"Devletler özel hukuku (*private international law*)", özel hukuk alanında yabancı unsur taşıyan hukukî ilişki ve ihtilafların çözümünde uygulanacak kurallardan oluşmuş hukuk dalıdır. Devletler özel hukukunun düzenlediği ilişkilere daima bir yabancı unsur karışmıştır. Devletler özel hukuku, vatandaşlık hukuku, yabancılar hukuku, kanunlar ihtilafı ve milletlerarası usûl hukuku olmak üzere dört alt dala ayrılır.

1. Vatandaşlık (Tabiiyet) Hukuku[28]

Bir kişiyi veya bir şeyi devlete bağlayan hukukî ve siyasî bağa "tabiiyet (uyrukluk, *nationality*)" denir. Devlete tabiiyet bağı ile bağlı olan "kişiler", gerçek ve tüzel kişilerdir. Aynı bağla bağlı olan "şeyler" ise, gemi ve uçaklardır. Gerçek kişiler açısından bu bağa "vatandaşlık (*citizenship*)" denir. "Vatandaşlık hukuku (*nationality law*)"nun başlıca inceleme konuları şunlardır: Türk vatandaşlığının kazanılması (doğumla, evlenmeyle, evlat edinmeyle, seçme hakkıyla), vatandaşlığın kaybı (seçme

27. Başlıca devletler özel hukuku ders kitapları için yukarıda 13'üncü sayfada "16. Devletler Özel Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.
28. *Bibliyografya.*- Ergin Nomer, *Türk Vatandaşlık Hukuku,* İstanbul, Filiz, 22. Baskı, 2016; Rona Aybay ve Nimet Özbek, *Vatandaşlık Hukuku,* İstanbul, İ. Bilgi Üniv. Yayınları, 4. Baskı, 2015.

hakkıyla kayıp, çıkma izni, vatandaşlığın kaybettirilmesi, vatandaşlıktan çıkarma), vatandaşlığın ispatı, vs.

Vatandaşlık hukuku aslında niteliği bakımından kamu hukukunun bir dalı olmalıdır. Zira vatandaşlık ilişkisinin taraflarından birisi devlettir ve egemenlik hakkına dayanarak üstün konumdadır. Vatandaşlık hukukunun normalde idare hukukunun bir alt dalı olması beklenir. Ama yerleşik ayrıma göre özel hukukun içinde yer alan devletler özel hukukunun bir alt dalı olarak kabul edilir.

2. Yabancılar Hukuku[29]

"Yabancı (*alien*)", bir devletin ülkesinde bulunan ve o devletin vatandaşlığını iddiaya hakkı olmayan kimsedir. "Yabancılar hukuku (*legal status of aliens*)" ise, belli bir ülkede bulunan yabancıların sahip oldukları hakları ve ödevleri belirten hukuk dalıdır. Yabancılar hukukunun başlıca inceleme konuları şunlardır: Yabancı kavramı, kapitülasyonlar, karşılıklılık, yabancıların siyasi hakları, basın hürriyeti, toplantı hak ve hürriyeti, öğretim ve eğitim, seyahat, yerleşme, çalışma, dava açma hakkı, mülkiyet hakkı ve vergi ödevi bakımından yabancıların tâbi oldukları hukukî statü, vs.

Yabancılar hukuku da aslında niteliği bakımından kamu hukukunun bir dalı olmalıdır. Zira bu hukuk dalı, devlet ile yabancı kişiler arasındaki ilişkileri düzenlemektedir. Ve devlet üstün konumdadır. Yabancılar hukuku, kamu hukukunun bir dalı olan temel hak ve hürriyetler hukukuna çok benzemektedir. Yabancılar hukuku aslında yabancıların sahip olduğu hak ve hürriyetler ve bunların sınırlandırılması rejiminden ibarettir. Bu anlamda ise saf bir kamu hukuku görünümündedir. Ancak, vatandaşlık hukukunda olduğu gibi, yabancılar hukuku da yerleşik

29. *Bibliyografya.*- Gülören Tekinalp, *Türk Yabancılar Hukuku*, İstanbul, Beta, 8. Baskı, 2003; Aysel Çelikel ve Günseli Öztekin Gelgel, *Yabancılar Hukuku,* İstanbul, Beta, 23. Baskı, 2017.

ayrıma göre özel hukukun içinde yer alan devletler özel hukukunun bir alt dalı olarak kabul edilir. Gerek vatandaşlık, gerekse yabancılar hukuku uzmanlarının çoğu yüksek lisans ve doktora eğitimlerini hukuk fakültelerinin özel hukuk bölümlerinde yapmışlardır.

3. Kanunlar İhtilafı[30]

"Kanunlar ihtilafı (*conflict of laws*)", yabancı unsur taşıyan özel hukuk ilişkilerinden doğan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde hangi devletin kanununun uygulanacağı konularını ve bu çatışmaların hangi devletin mahkemesinde çözümleneceğini içermektedir. Yabancı unsur "kişi" veya "yer" bakımından olabilir. Örneğin bir Türk ile Alman'ın evlenmeleri, bir Fransız karı-kocanın Türkiye'de boşanmaları, bir İngiliz ile bir Rus'un Türkiye'de bir malın satımına ilişkin sözleşme yapmaları, bir İtalyan turistin Türkiye'de bir Alman turistin arabasının camını kırması durumlarında hep yabancı unsur vardır. İşte böyle durumlarda ortadaki hukukî ilişkiye hangi devletin hukukunun uygulanacağının veya bu ilişkilerden doğacak uyuşmazlıkların hangi mahkemelerde görüleceği sorunlarının tespiti konuları hep kanunlar ihtilafının inceleme konusudur.

4. Milletlerarası Usûl Hukuku[31]

Özel hukuk uyuşmazlıklarında mahkemelerin milletlerarası yetkilerini düzenleyen kaidelerin bütünü, milletlerarası usûl hukukunu meydana getirir[32]. Yabancı unsur taşıyan bir hukukî uyuşmazlık hakkında karar verebilmek için öncelikle hangi ülkenin mahkemelerinin yetkili olduğunu tespit etmek gerekir. Bu tespit ise milletlerarası yetki kurallarıyla yapılır[33]. "Milletlera-

30. *Bibliyografya.*- Rona Aybay ve Esra Dardağan, *Uluslararası Düzeyde Yasaların Çatışması (Kanunlar İhtilafı),* İstanbul, Bilgi Ü. Yay., 2. B., 2008.
31. *Bibliyografya.*- Ergin Nomer, *Milletlerarası Usûl Hukuku,* İstanbul, Beta, 2009.
32. Ergin Nomer, *Devletler Hususi Hukuku,* İstanbul, Beta, 1988, s.325.
33. *Ibid.*

rası usûl hukuku (*law of international civil procedure*)"nun başlıca inceleme konuları şunlardır: *Lex fori,* vasıflandırma, milletlerarası yetki, teminat, yabancı mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizi, milletlerarası tahkim, milletlerarası adli yardım, vs.

Türkiye'de milletlerarası usûl hukuku, 27 Kasım 2007 tarih ve 5718 sayılı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, MÖHUK (*Law on International Private Law and International Civil Procedure*)" ile düzenlenmiştir. Daha önce aynı konu 20 Mayıs 1982 tarih ve 2675 sayılı aynı isimli Kanun ile düzenleniyordu. Ondan önce de aynı konu 23 Şubat 1330 tarihli Memaliki Osmaniye'de Bulunan Ecnebilerin Hukuk ve Vezaifi Hakkındaki Muvakkat Kanun ile tanzim edilmişti. Milletlerarası usûl hukuku aslında medeni usûl hukukuna dahil edilebilecek kamu hukuku yönü ağır basan bir pozitif hukuk dalıdır. Ancak milletlerarası usûl hukuku ile devletler özel hukuku arasında yabancılık unsuru nedeniyle çok sıkı bir ilişki vardır[34] ve bu nedenle de hukuk fakültelerinde milletlerarası usûl hukuku dersi, genellikle devletler özel hukuku dersinin bir parçası olarak işlenir. Genellikle de bu ders, usûl hukukçuları tarafından değil, devletler özel hukukçuları tarafından verilir.

E. İŞ HUKUKU[35]

Öncelikle belirtelim ki "iş hukuku (*labor law*)" pek çok özelliği bakımından kamu hukukunun özelliklerini taşımaktadır. İş ilişkilerinde devletin müdahalesi yoğun bir şekilde görülmektedir. Keza iş hukukunun en önemli temel ilkelerinden birisi de "işçinin korunması ilkesi"dir. Bu ilke uyarınca iş ilişkilerinde özel hukukta hâkim olan irade serbestisi ilkesi her zaman geçerli değildir. Bu nedenle bazı yazarlar, iş hukukunu bir "karma hukuk dalı" veya "türü kendine özgü bir hukuk dalı" olarak nitelerler. Ancak hukuk fakültelerinde iş hukuku anabilim dalları ge-

34. *Ibid.,* s.333.

35. Başlıca iş hukuku ders kitapları için yukarıda 13'üncü sayfada "16. İş ev Sosyal Güvenlik Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

leneksel olarak özel hukuk bölümlerinin altındadır. İş hukukçuları da özel hukuk formasyonuna sahip hukukçulardır. Biz de bu nedenle burada iş hukukunu özel hukukun bir dalı olarak değerlendiriyoruz.

İş hukuku, işçi ile işveren arasındaki iş ilişkisini düzenleyen hukuk dalıdır. Bu tanımda geçen işçi, işveren ve iş ilişkisi kavramlarını da tanımlamak gerekmektedir. 22 Mayıs 2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanununun 2'nci maddesine göre, *işçi çalıştıran gerçek veya tüzel kişilere* "**işveren** (*employer*)"; *işçi ile işveren arasında kurulan ilişkiye* "**iş ilişkisi** (*employment relation*)"; *bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan gerçek kişiye ise* "**işçi** (*laborer, employee*)" denir.

İşçi tanımında geçen "iş sözleşmesi (*contract of employment*)", 6098 sayılı Türk Borçlar Kanununda "hizmet sözleşmesi (*contract of service*)" olarak tanımlanmıştır (m.393). Hizmet sözleşmesinde işçi, işi işverene *bağımlı* olarak yapar. Bunun karşılığında da işveren işçiye ücret ödemeyi taahhüt eder. Hizmet sözleşmesinin konusu olan "hizmet (*service, work*)", bedenî (el, kolla) nitelikte olabileceği gibi, fikrî nitelikte veya hem bedeni, hem fikrî nitelikte olabilir. Bir inşaatta çalışan amele de işçidir; bir şirkette hizmet akdiyle çalışan bir mühendis de işçidir. Keza bir özel hastanede hizmet sözleşmesiyle çalışan doktor da işçidir. İşçiyi diğer çalışanlardan ayıran temel özellik, işçinin işverene *bağımlı* olarak çalışıyor olmasıdır. Yani işçi, işini işverenin emir ve talimatları doğrultusunda yapar. Kendi bürosunda çalışan avukat, proje çizen mühendis veya kendi muayenehanesinde hasta muayene eden hekim gibi çalışanlar ise, iş sahibinden bağımsız olarak hareket ederler. Dolayısıyla bunlar işçi değil, bağımsız çalışanlardır.

İş hukuku, bireysel iş hukuku ve toplu iş hukuku olmak üzere ikiye ayrılır.

1. Bireysel İş Hukuku[36]

"Bireysel iş hukuku (*individual labor law*)", iş hukukunun münhasıran işçi ile işveren arasında akdedilen iş sözleşmesinden kaynaklanan hukukî ilişkiyi inceleyen kısmıdır. Özellikle iş sözleşmesinin kurulması, bu sözleşmeden doğan hak ve borçlar, sözleşmenin sona erdirilmesi gibi konular bireysel iş hukukunun inceleme alanına girer. Bireysel iş hukuku eski zamanlarda borçlar hukukunun bir dalı olarak görülürdü. Ancak iş ilişkisine kamunun müdahalesinin artması vb. nedenlerle bugün artık borçlar hukukundan bağımsız bir hukuk dalı olarak kabul edilmektedir. Bireysel iş hukuku, 22 Mayıs 2003 tarih ve 4857 sayılı İş Kanunu ve 11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu tarafından düzenlenmektedir.

2. Toplu İş Hukuku[37]

İşçi ve işverenler, kendi içlerinde sendika ismi verilen meslekî kuruluşlar altında örgütlenmişlerdir. İşçi sendikası ile bir işveren veya bir işçi sendikasıyla bir işveren sendikası arasında, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt gibi çeşitli hukukî ilişkiler ortaya çıkmaktadır. İşte iş hukukunun bu ilişkileri inceleyen kısmına "toplu iş hukuku (*collective labor law*)" denmektedir. Keza bir sendika ile üyeleri arasındaki ilişkiler de toplu iş hukukunun inceleme alanına girer. 18 Ekim 2012 tarih ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, toplu iş hukukunun temel kanunudur.

---

36. *Bibliyografya.*- Öner Eyrenci, Savaş Taşkent ve Devrim Ulucan, *Bireysel İş Hukuku*, İstanbul, Beta, 7. Baskı, 2016; Ünal Narmanlıoğlu, *İş Hukuku I: Ferdi İş İlişkileri*, İzmir, Dokuzeylül Üniversitesi Yayınları, 1998.
37. *Bibliyografya.*- Ünal Narmanlıoğlu, *İş Hukuku II: Toplu İş Hukuku,* İzmir, Dokuzeylül Üniversitesi Yayınları, 2001; A. Can Tuncay, *Toplu İş Hukuku,* İstanbul, Beta, 5. Baskı, 2016.

Sosyal Güvenlik Hukuku[38]

İnsanlar hayatları boyunca işsizlik, kaza, yaşlılık, hastalık, ölüm gibi çeşitli risklerle karşı karşıyadır. Bu riskler gerçekleştiğinde söz konusu kişi gelir kaybına uğrar. Hayatını sürdürebilmesi için bu kişiye yardım edilmesi gerekir. İşte sosyal güvenlik, bu tür riskler sonucu sürekli veya geçici olarak gelir kaybına uğrayan kişilerin geçinmelerini sağlamaya yönelik bir sistemdir. "Sosyal güvenlik hukuku (*social security law*)" da bu sistemi inceleyen hukuk dalıdır. Başlıca inceleme konusu sosyal sigortalar ve sosyal yardımlardır. Sosyal güvenlik hukuku büyük ölçüde kamu hukukunun özelliklerini taşımaktadır. Ancak bu hukuk dalı iş hukuku ile yakın ilişki içindedir. Nitekim sosyal güvenlik hukuku derslerini de iş hukukçuları verirler.

F. MEDENÎ USÛL HUKUKU[39]

"Medenî usûl hukuku (*law of civil procedure*)" ile icra ve iflas hukuku aslında devletin müdahalesinin olduğu hukuk dallarıdır ve bu bakımdan aslında kamu hukuku özelliği gösterirler. Ama hukuk öğretiminde özel hukukun içinde yer alırlar. Keza bu hukuk dalları özel hukuk uyuşmazlıklarının çözümüne ilişkin olduğundan, temel kavram ve kurumları bakımından özel hukuktan ayrılmaz. Bu nedenle bu hukuk dalları özel hukukun bir dalı olarak kabul edilirler.

Medenî usûl hukuku, adliye mahkemelerinin özel hukuk alanındaki bütün yargısal faaliyetlerini inceler. Diğer bir tanımla, medenî usûl hukuku, özel hukuk alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkların çözümlenmesinde mahkemelerin izleyecekleri

---

38. *Bibliyografya.*- A. Can Tuncay ve Ömer Ekmekçi, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, İstanbul, Beta, 18. Baskı, 2016; Ali Güzel, Ali Rıza Okur ve Nurşen Caniklioğlu, *Sosyal Güvenlik Hukuku*, İstanbul, Beta, 16. Baskı, 2016.
39. Başlıca medenî usûl hukuku ders kitapları için yukarıda 13'üncü sayfada "14. Medenî Usûl Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

usûlleri belirleyen hukuk kurallarından meydana gelir. Türkiye'de medenî usûl hukuku kuralları 18 Haziran 1927 tarih ve 1086 sayılı "Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu (*Code of Civil Procedure*)" ile düzenlenmişti. Bu Kanunun yerine 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı yeni Hukuk Muhakemeleri Kanunu kabul edilmiştir. Bu Kanun 1 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Medenî usûl hukukunun başlıca inceleme konuları şunlardır: Mahkemelerin kuruluşu, sulh hukuk mahkemeleri, asliye hukuk mahkemeleri, Yargıtay, hâkimler, adliye memurları, avukatlar, savcılar, noterler, hâkimin davaya bakamaması, hâkimin reddi, mahkemelerin görevi, mahkemelerin yetkisi, mahkemeler arasında iş bölümü, yargı yolu uyuşmazlıkları, istinabe, dava, davacı, davalı, davaya vekalet, dava çeşitleri, dava açılması, davaya cevap, tahkikat, duruşma, isticvap, deliller, ikrar, senet, yemin, tanık, bilirkişi, keşif, hüküm, dava arkadaşlığı, davaların ayrılması ve birleştirilmesi, davaya müdahale, davanın ihbarı, dava dosyasının işlemden kaldırılması, teminat, ilk itirazlar, ihtiyatî tedbirler, kanun yolları, temyiz, karar düzeltme, içtihatların birleştirilmesi, kesin hüküm, yargılamanın iadesi, hükümlerin tavzihi, yargılama harç ve giderleri, adli yardım, süreler, eski hâle getirme, adli tatil, tebligat, iş mahkemeleri, tapulama mahkemeleri, kadastro mahkemeleri, tahkim, hâkimlerin hukukî sorumluluğu vs.

G. İCRA VE İFLAS HUKUKU[40]

"İcra ve iflas hukuku (*debt enforcement and bankruptcy law*)" medenî usûl hukukunu tamamlayan bir hukuk dalıdır. Hukuk mahkemelerinin verdiği hükümler, lehine karar verilen kişi tarafından doğrudan doğruya icra edilemez. Yargılama sonucunda haklı çıkan taraf aldığı mahkeme kararını (ilâmı) icra

40. Başlıca icra ve iflas hukuku ders kitapları için yukarıda 13'üncü sayfada "15. İcra ve İflas Hukuku" başlığı altında verilen kaynakçaya bakınız.

dairesine götürerek icra ettirir. İşte böyle bir kararın nasıl yerine getirileceğini icra hukuku düzenler. O halde *icra hukuku* (*enforcement law*), özel hukuk alanında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözmekle görevli hukuk mahkemelerinin vermiş oldukları hükümlerin (ilâmların) gerektiğinde devlet organları eliyle zorla yerine getirilmesi yöntemlerini ve bu konuda hangi organların yetkili olduğunu gösteren hukuk kurallarından oluşur. İcra işleri Türk hukuk düzeninde *icra dairelerin*e bırakılmıştır. İcra hukukunun başlıca inceleme konuları şunlardır: İcra teşkilatı, şikâyet, icra harç ve giderleri, tebligat, süreler, ilamsız icra, ödeme emri, itirazın iptali davası, itirazın kaldırılması, menfi tespit ve istirdat davaları, mal beyanı, haciz, satış, ilamlı icra, rehnin paraya çevrilmesi, ihtiyati haciz, vb.

İflasta, borçlunun haczi caiz *bütün* malları satılır ve satış bedelinden borçlunun *bütün* borçları, alacaklılara ödenir. İşte, *iflas hukuku (bankruptcy law),* iflas usûlünü düzenleyen hukuk dalıdır. Hukuk sitemimizde, kural olarak sadece tacirler iflasa tabidir. İflasa, alacaklıların talebi üzerine ticaret mahkemesi karar verir. İflasa karar verilince borçlu "müflis" adını alır. Müflisin haczedilmesi caiz bütün malları "iflas masası" ismi verilen bir bütün meydana getirir. İflas hukukunun konularından bazıları şunlardır: İflas yolları, iflasın hukukî sonuçları, iflasın alacaklılar bakımından hukukî sonuçları, iflasın tasfiyesi, iflas masasının teşkili, iflas masasının idaresi, paraya çevirme, paraların paylaştırılması, tasfiye, iptal davası, konkordato, vs.

Türkiye'de icra ve iflas hukuku kuralları 9 Haziran 1932 tarih ve 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu (*Code of Execution and Bankruptcy*)" ile düzenlenmiştir. Kanunda bugüne kadar sayısız değişiklik yapılmıştır. ■

Bölüm 5
YARGI ÖRGÜTÜ*[1]

PLÂN:

I. Anayasa Yargısı
   A. Kuruluşu
   B. Görev ve Yetkileri
   C. Denetimi Şekilleri
   D. İç Yapısı ve Çalışma Düzeni
II. Adlî Yargı
   A. İlk Derece (Bidayet) Mahkemeleri
      1. Hukuk Mahkemeleri
      2. Ceza Mahkemeleri
   B. Ara Derece (İstinaf) Mahkemeleri: Bölge Adliye Mahkemeleri
      - Hukuk Kısmında İstinaf Yolunun İşleyişi
      - Ceza Kısmında İstinaf Yolunun İşleyişi
   C. Üst Derece (Temyiz) Mahkemeleri: Yargıtay
III. İdarî Yargı
   A. İlk Derece (Bidayet) Mahkemeleri
      1. İdare Mahkemeleri
      2. Vergi Mahkemeleri
   B. Ara Derece (İstinaf) Mahkemeleri: Bölge İdare Mahkemeleri
   C. Üst Derece (Temyiz) Mahkemesi: Danıştay
IV. Uyuşmazlık Yargısı: Uyuşmazlık Mahkemesi
V. Yargı Organına Hâkim Olan İlkeler
   A. Tabiî Hâkim ilkesi
   B. Hâkimlerin Bağımsızlığı ve Hâkimlik Teminatı
VI. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

Yargı ve Mahkeme Kavramı[2]**.-** "Yargı (*jurisdiction*)", hukukî uyuşmazlıkları kesin olarak karara bağlama demektir. Yargı yetkisini kullanan, yani hukukî uyuşmazlıkları kesin ola-

---

* *Judicial organization, judiciary structure*. Bu bölüm Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.117-148'den özetlenmiştir. Dana fazla bilgi için oraya bakınız.

1. Ramazan Arslan ve Süha Tanrıver, *Yargı Örgütü Hukuku,* Ankara, Yetkin, 2001; Baki Kuru, Ramazan Arslan ve Ejder Yılmaz, *Medenî Usûl Hukuku,* Ankara, Yetkin, 14. Baskı, 2002, s.56-58, 125, 126, 551-560, 730-731, 785-805; Nurullah Kunter ve Feridun Yenisey, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Beta, 12. Baskı, 2002, Birinci Kitap, s.43-45, 58-60, 155-161, 243-244, 438-444; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* 26. B., s.198-205; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.309-332.

2. Kuru, Arslan ve Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku, op. cit.*, s.56-57; Metin Günday, *İdare Hukuku,* Ankara, İmaj, 10. Baskı, 2011, s.4-5; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku,* Ankara, Yetkin, 13. Baskı, 2012, s.375-379.

rak karara bağlayan kuruluşlara da "mahkeme (*court*)" denir. Anayasamızın 9'uncu maddesine göre, Türkiye'de "yargı yetkisi, Türk milleti adına *bağımsız ve tarafsız mahkemeler*ce kullanılır". Anayasamızın 138 ve 139'uncu maddeleri göz önünde tutularak *bağımsız mahkemeler* şöyle tanımlanabilir: Bağımsız mahkemeler, yargı yetkisini kullanırken hiçbir organ, makam, merci veya kişi tarafından kendilerine emir ve talimat verilemeyen, genelge gönderilemeyen, tavsiye ve telkinde bulunulamayan, kararları yasama ve yürütme organlarını bağlayan, kararları bu organlarca hiçbir surette değiştirilemeyen ve yerine getirilmesi geciktirilemeyen görevlerinde bağımsız ve teminatlı hâkimlerden meydana gelen kuruluşlardır.

Türkiye'de mahkemeler tek tür değildir. Çeşit çeşit mahkeme vardır. Açıkçası Türkiye'de yargı örgütü kollara ayrılmıştır. Kararları aynı yüksek mahkemede temyiz edilen mahkemelerin oluşturduğu topluluğa "yargı kolu (*branches of judiciary*)" veya "yargı düzeni" denir. Yüksek mahkeme sayısınca yargı kolu vardır. Türkiye'de Anayasa yargısı, adlî yargı, idarî yargı ve uyuşmazlık yargısı olmak üzere dört çeşit yargı kolu vardır. Şimdi bunları sırasıyla görelim:

TABLO 5.1: Türkiye'de Yargı Kolları

YARGI KOLU	**ANAYASA YARGISI**	**ADLÎ YARGI**	**İDARÎ YARGI**	**UYUŞMAZLIK YARGISI**
Üst Derece Mahkemesi	Anayasa Mahkemesi	Yargıtay	Danıştay	Uyuşmazlık Mahkemesi
Ara Derece Mahkemeleri		Bölge Adliye Mahkemeleri	Bölge İdare Mahkemeleri	
İlk Derece Mahkemeleri		Hukuk *(Sulh-Asliye)* Ceza *(Asliye-Ağır)*	İdare Mahkemeleri Vergi Mahkemeleri	

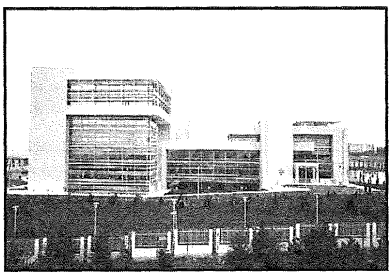
Tarihsel Bilgi: 27 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi lağvedilmiştir. Bundan önce Türkiye'de "Askeri Ceza Yargısı" ve "Askeri İdari Yargı" olmak üzere iki yargı kolu daha vardı.

I. ANAYASA YARGISI

Yukarıda üçüncü bölümde gördüğümüz gibi, anayasa ile kanunlar arasında bir hiyerarşi, yani bir altlık-üstlük ilişkisi vardır. Anayasa kanunlardan üstündür. O hâlde kanunlar anayasaya aykırı olmamalıdır. Nitekim Anayasamızın 11'inci maddesinin ikinci fıkrası "kanunlar Anayasaya aykırı olamaz" diyerek bu hususu hüküm altına almıştır. Dolayısıyla kanun koyucu, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasaya aykırı kanun yapmamalıdır. Peki ama Türkiye Büyük Millet Meclisi bir ihtimal Anayasaya aykırı bir kanun yaparsa ne olacak? Bu kanun, Anayasaya aykırı olmasına rağmen kişilere uygulanarak hüküm ve sonuç doğuracak mıdır? İşte bu nedenle, kanunların Anayasaya uygun olup olmadıklarını inceleyecek, Anayasaya aykırı olmaları hâlinde kanunları iptal edecek, yani onları geçersiz kılacak bir organa ihtiyaç vardır. İşte bu organ, "Anayasa Mahkemesi (*Constitutional Court*)"dir. Bu mahkemenin yaptığı işe de "anayasa yargısı (*constitutional jurisdiction*)" denir. Yani anayasa yargısı, kanunların Anayasaya uygunluklarının denetlenmesi işidir. Önce Anayasa Mahkemesinin kuruluşunu sonra da görev ve yetkilerini görelim:

A. KURULUŞU

Anayasamızın 146'ncı maddesinin 16 Nisan 2017 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 6771 sayılı Kanunla değişik şekline göre "Anayasa Mahkemesi on beş üyeden kurulur". Üyelerinin seçim usûlü ise şöyledir (m.146/2):

Anayasa Mahkemesi Binası (anayasa.gov.tr)

"**Türkiye Büyük Millet Meclisi**; iki üyeyi Sayıştay Genel Kurulunun kendi başkan ve üyeleri arasından, her boş yer için gösterecekleri üçer aday içinden, bir üyeyi ise baro başkanlarının serbest avukatlar arasından gösterecekleri üç aday içinden yapa-

cağı gizli oylamayla seçer. Türkiye Büyük Millet Meclisinde yapılacak bu seçimde, her boş üyelik için ilk oylamada üye tam sayısının üçte iki ve ikinci oylamada üye tam sayısının salt çoğunluğu aranır. İkinci oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için üçüncü oylama yapılır; üçüncü oylamada en fazla oy alan aday üye seçilmiş olur.

Cumhurbaşkanı; üç üyeyi Yargıtay, iki üyeyi Danıştay, genel kurullarınca kendi başkan ve üyeleri arasından her boş yer için gösterececkleri üçer aday içinden; en az ikisi hukukçu olmak üzere üç üyeyi Yükseköğretim Kurulunun kendi üyesi olmayan yükseköğretim kurumlarının hukuk, iktisat ve siyasal bilimler dallarında görev yapan öğretim üyeleri arasından göstereceği üçer aday içinden; dört üyeyi üst kademe yöneticileri, serbest avukatlar, birinci sınıf hâkim ve savcılar ile en az beş yıl raportörlük yapmış Anayasa Mahkemesi raportörleri arasından seçer".

Buna göre, Anayasa Mahkemesi üyelerinin *üçü TBMM; onikisi de Cumhurbaşkanı tarafından* seçilmektedir. Ancak TBMM'nin doğrudan doğruya üye seçme yetkisi yoktur. Cumhurbaşkanının ise sadece dört üyeyi doğrudan seçme yetkisi vardır. Seçilen üyeler on iki yıl görevde kalırlar. Ancak bu süre dolmadan 65 yaşını dolduranlar emekli olurlar. Bir kimse iki defa Anayasa Mahkemesi üyesi seçilemez (m.147).

B. GÖREV VE YETKİLERİ

Anayasa Mahkemesinin görev ve yetkileri şunlardır:

1. Temel Görev ve Yetkisi: Bazı Normların Anayasaya Uygunluğunu Denetlemek.- Anayasa Mahkemesinin temel görev ve yetkisi, kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İçtüzüğünün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetlemektir. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler. Bu arada belirtelim ki, Anayasa Mahkemesi milletlerarası andlaşmaların, olağanüstü hâl ve sıkıyönetim kanun hükmünde kararnamelerinin, İnkılâp Kanunlarının ve parlâmento kararlarının (TBMM İçtüzüğü, ya-

sama dokunulmazlığının kaldırılması kararı ve milletvekilliğinin düşmesi kararı hariç) Anayasaya uygunluğunu denetleyemez.

2. Ek Görev ve Yetkileri.- Anayasa Mahkemesinin yukarıdaki temel görev ve yetkisinin yanında ek görev ve yetkileri de vardır. Bunlar şunlardır:

- Bireysel başvuruları karara bağlamak.
- Cumhurbaşkanı, bakanlar, yüksek mahkeme üyeleri gibi bazı kişileri Yüce Divan sıfatıyla yargılamak.
- Siyasî partilerin kapatılmasına karar vermek.
- Siyasî partilerin malî denetimini yapmak.
- Yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararlarını denetlemek.
- Milletvekilliğinin düşmesi kararlarını denetlemek.
- Uyuşmazlık Mahkemesine başkan seçmek.

C. ANAYASAYA UYGUNLUK DENETİMİNİN ŞEKİLLERİ (DENETİM YOLLARI)

Kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, Anayasa Mahkemesine başvurma usûlüne göre "dava yolu", "itiraz (def'i) yolu" ve "bireysel başvuru" olmak üzere üç türlüdür. İtiraz yoluyla denetime "somut norm denetimi" de denir. Çünkü bu denetim yolunda, kanunun anayasaya uygunluğunun denetimi, belli bir somut olay ve dava aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dava yoluna "soyut norm denetimi", bireysel başvuru yoluna "anayasa şikayeti" de denmektedir.

1. Soyut Norm Denetimi (İptal Davası)

"Soyut norm denetimi (*abstract review of norms*)" veya "iptal davası (*action for annulment*)", Anayasada belirtilen bazı organların bir kanun aleyhinde doğrudan doğruya Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmalarıyla gerçekleştirilen denetimdir. Bu durumda, kanunun uygulandığı somut bir olay veya dava yoktur. Anayasaya aykırılık iddiası ve denetimi herhangi bir dava ile ilgili olmaksızın, soyut olarak gerçekleştirildiği için

iptal davası yoluna "soyut norm denetimi" de denmektedir. *İptal davası açma yetkisi* Cumhurbaşkanına, iktidar ve anamuhalefet partisi meclis gruplarına ve TBMM üye tam sayısının en az beşte biri tutarındaki üyelere (yani 110 milletvekiline) aittir. (İstisna: Parti gruplarının şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açma yetkisi yoktur). Genel olarak *iptal davası açma süresi altmış gün*dür. Yani yukarıdaki kişilerin, Anayasaya aykırı olduğunu iddia ettikleri kanunun Resmî Gazetede yayımlanmasından başlayarak altmış gün içinde Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmaları gerekir (İstisna: Şekil bozukluğuna dayalı iptal davası açma süresi ise *on gün*dür).

2. Somut Norm Denetimi (İtiraz Yolu)

"Somut norm denetimi (*concrete review of norms*)", "bir mahkemede görülmekte olan bir davanın karara bağlanmasının, o davada kullanılacak hukuk normunun anayasaya uygun olup olmamasına bağlı olması hâlinde yapılan denetimdir"[3]. Bu denetim yoluna "itiraz yolu (*contention of unconstitutionality*)" veya "def'i yolu (*exception of unconstitutionality*)" da denir. Somut norm denetimine ancak kanun ve kanun hükmünde kararnameler konu olabilir. Anayasamızın 152'nci maddesine göre bir davaya bakmakta olan mahkeme (örneğin Bursa Asliye Hukuk Mahkemesi), o davada uygulanacak olan kanunun Anayasaya aykırı olduğuna re'sen (kendiliğinden) kanaat getirirse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü Anayasaya aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa, dosyayı Anayasa Mahkemesine gönderir ve Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır. Dava mahkemesi, dosyayı Anayasa Mahkemesine gönderirse, "Anayasa Mahkemesi, işin kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını verir ve açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse mahkeme davayı yürürlükteki kanun hükümlerine göre sonuçlandırır".

3. Metin Kıratlı, *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu*, Ankara, AÜSBF Yayını, 1966, s.35.

3. Bireysel Başvuru Yolu

Kendisine "anayasa şikâyeti" de denen "bireysel başvuru yolu", temel hak ve hürriyetleri ihlâl edilen kişilerin, diğer başvuru yollarını tükettikten sonra, Anayasa Mahkemesine başvurmalarıdır. Bireysel başvuru usûlü Türkiye'de 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla kabul edilen bir yeniliktir. "Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz". Bireysel başvuru usûlünün ayrıntıları 30 Mart 2011 tarih ve 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usûlleri Hakkında Kanunun 45 ilâ 51'inci maddelerinde düzenlenmiştir. Bu Kanunun bu maddeleri 23 Eylül 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla artık Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yapılabilmektedir.

D. İÇ YAPISI VE ÇALIŞMA DÜZENİ

Anayasamızın 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasıyla onaylanan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla değiştirilen 149'uncu maddesine göre Anayasa Mahkemesi, iki bölüm ve Genel Kurul halinde çalışır. Siyasî partilere ilişkin dava ve başvurulara, iptal ve itiraz davaları ile Yüce Divan sıfatıyla yürütülecek yargılamalara Genel Kurulca bakılır, bireysel başvurular ise bölümlerce karara bağlanır.

Bölümler, başkanvekili başkanlığında dört üyenin katılımıyla toplanır. Genel Kurul ise, Mahkeme Başkanının veya Başkanın belirleyeceği başkanvekilinin başkanlığında en az on üye ile toplanır. Bölümler ve Genel Kurul, toplantıya katılan üyelerin **salt çoğunluğuyla** karar verir. Ancak Anayasa değişik-

liğinde iptale, siyasî partilerin kapatılmasına veya Devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin **üçte iki oy çokluğu** şarttır.

Anayasa Mahkemesi görüşmeleri gizlidir. Üyeler çekimser oy kullanamaz. Üyeler, ya başvurunun *reddi*, ya da kanunun *iptali* yönünde oy kullanabilirler.

Anayasa Mahkemesi Kararları.- Anayasa Mahkemesi, iptal davası veya itiraz yoluyla gelen başvuruyu inceler. Söz konusu kanunun Anayasaya aykırı olduğu kanısına varırsa kanunun *iptaline*; kanunun Anayasaya uygun olduğuna karar verirse başvurunun *reddine* karar verir. Anayasa Mahkemesinin kararları *kesindir.* Anayasa Mahkemesi kararına karşı temyiz veya itiraz yolu yoktur. Anayasa Mahkemesi kararları yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri *bağlar*. Anayasa Mahkemesinin iptal kararı dava konusu olan kanun hükmünü ortadan kaldırdığı için, bu karar *herkes için* hüküm ve sonuç doğurur. Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede yayınlandığı gün *yürürlüğe girer*. İptal edilen kanun da Resmî Gazetede iptal kararının yayınlandığı gün yürürlükten kalkar. Yani Anayasa Mahkemesinin iptal kararları *geriye yürümez*; geçmişe etkili değildir.

II. ADLÎ YARGI

"Adlî yargı (*judicial justice, ordinary justice, civil and criminal jurisdiction*)", olağan ve genel yargıdır. Yani diğer yargı kollarının görevine girmeyen davalara adlî yargıda bakılır. Diğer bir ifadeyle bir uyuşmazlık, anayasa yargısının ve idarî yargının görevine girmiyorsa adlî yargının görevine girer. Bu nedenle adlî yargı, kapsamı en geniş olan yargıdır.

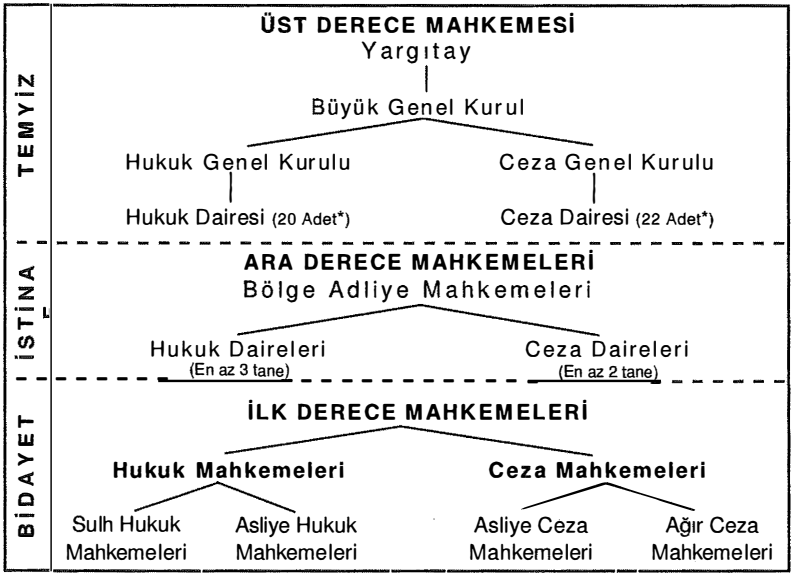
26 Eylül 2004 tarih ve 5235 sayılı Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanunla (*Law No.5235 relating to the Establishment, Functions and Competencies of Judiciary Trial*

Courts and Regional Courts of Justice) bölge adliye mahkemelerinin kurulması öngörülmüştür. Ne var ki bu mahkemeler ancak 20 Temmuz 2016 tarihinde faaliyete sokulabilmiştir.

Tarihsel Bilgi: Bu tarihten önce Türkiye'de adlî yargı iki dereceliydi. İlk derece mahkemeleri olarak, sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri, üst derece mahkemesi olarak da Yargıtay vardı.

20 Temmuz 2016 tarihinden bu yana Türk adlî yargı sistemi, "ilk derece (*first instance*)", "ara derece (istinaf derecesi, *appellate instance*)" ve "üst derece (temyiz derecesi, *last instance, last resort*)" olmak üzere üç dereceli olmuştur. Öncelikle adlî yargı kuruluşlarını bir şema hâlinde gösterelim:

Şema 5.1: Adlî Yargı Örgütü

** 2022'ye kadar 12'ye düşecek.

A. İLK DERECE (BİDAYET) MAHKEMELERİ

Adlî yargıda "ilk derece mahkemeleri (*courts of first instance, trial courts*)" kendi içinde hukuk mahkemeleri ve ceza mahkemeleri olmak üzere ikiye ayrılır (5235 sayılı Kanun, m.2).

1. Hukuk Mahkemeleri

"Hukuk mahkemeleri (*civil courts*)", özel hukuk (medenî hukuk, borçlar hukuku, ticaret hukuku, vb.) ilişkilerinden kaynaklanan hukukî uyuşmazlıkları karara bağlamakla görevlidirler.

a) Kuruluşları.- Ülkemizde hukuk mahkemeleri "sulh hukuk mahkemeleri (*civil courts of peace*)" ve "asliye hukuk mahkemeleri (*civil courts of general jurisdiction*)" olmak üzere genel olarak ikiye ayrılır (5235 s. Kanun, m.4).

Hukuk mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur (m.5). Sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri tek hâkimlidir. Asliye ticaret mahkemeleri bir başkan ve yeteri kadar üyeden (en az iki) oluşur. Diğer ihtisas mahkemeleri de tek hâkimlidir.

İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde hukuk mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır (m.5). Bursa Asliye Hukuk Mahkemesi Birinci Dairesi, İkinci Dairesi gibi. (5235 sayılı Kanundan önce Bursa 1. Asliye Hukuk Mahkemesi, 2. Asliye Hukuk Mahkemesi şeklinde numaralandırma yapılıyordu. Uygulamada hâlâ da öyle yapılıyor). Hukuk mahkemeleri bulundukları il veya ilçenin adı ile anılır (m.5). Edirne Asliye Hukuk Mahkemesi, Biga Sulh Hukuk Mahkemesi gibi.

b) Görevleri.- Sulh hukuk mahkemeleri ile asliye hukuk mahkemelerinin görevleri konusunda şöyle bir ayrım yapmak gerekir:

aa) Sulh Hukuk Mahkemeleri.- Bilindiği gibi "sulh", "barış" demektir. "Sulh hukuk mahkemeleri (*civil courts of peace*)", asliye hukuk mahkemelerine göre daha küçük davalara bakar. Sulh hukuk mahkemesinin görevleri, 1 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe giren 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 4'üncü maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre "sulh hukuk mahkemeleri, dava konusunun

değer veya tutarına bakılmaksızın; (a) kiralanan taşınmazların..., kira ilişkisinden doğan alacak davaları da dâhil olmak üzere tüm uyuşmazlıkları konu alan davalar ile bu davalara karşı açılan davaları, (b) taşınır ve taşınmaz mal veya hakkın paylaştırılmasına ve ortaklığın giderilmesine ilişkin davaları, (c) taşınır ve taşınmaz mallarda, sadece zilyetliğin korunmasına yönelik olan davaları, (ç) bu Kanun ile diğer kanunların, sulh hukuk mahkemesi veya sulh hukuk hâkimini görevlendirdiği davaları" karara bağlamakla görevlidir.

bb) Asliye Hukuk Mahkemeleri.- "Asliye hukuk mahkemeleri (*civil courts of general jurisdiction*)" adı üstünde, adlî yargının hukuk kısmının "asıl" mahkemesidir. Bir başka mahkemenin görev alanına girmeyen her dava, asliye hukuk mahkemesinin görevine girer. Nitekim 1 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe giren 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 2'nci maddesinde "dava konusunun değer ve miktarına bakılmaksızın malvarlığı haklarına ilişkin davalarla şahıs varlığına ilişkin davalarda görevli mahkeme, aksine bir düzenleme bulunmadıkça asliye hukuk mahkemesidir. Bu Kanunda ve diğer kanunlarda aksine düzenleme bulunmadıkça, asliye hukuk mahkemesi diğer dava ve işler bakımından da görevlidir" denerek asliye hukuk mahkemelerinin görevi belirlenmiştir.

İhtisas Mahkemeleri.- Yukarıda gördüğümüz sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri, adlî yargının hukuk kısmının *genel mahkemeleri*dir. Bunların yanında, adlî yargının hukuk kısmında, "ticaret mahkemeleri (*commercial courts*)", "aile mahkemeleri (*family courts*)", "tüketici mahkemeleri (*consumer courts*)", "kadastro mahkemeleri (*cadastral courts*)", "iş mahkemeleri (*labor courts*)", "fikrî ve sınaî haklar hukuk mahkemeleri (*civil courts for intellectual and industrial property rights*)" gibi özel kanunlarla kurulmuş *özel mahkemeler* de vardır. Bunlara "ihtisas (uzmanlık) mahkemeleri (*specialized courts*)" denir. Burada sayılan ihtisas mahkemeleri tek hâkimlidir. Ticaret mahkemeleri, fikri haklar mahkemeleri gibi ihtisas mahkemeleri

sadece büyük şehirlerde vardır. Aile mahkemeleri ise her ilde ve merkez nüfusu yüz binin üzerindeki her ilçede kurulur. İhtisas mahkemeleri de birer hukuk mahkemesidir. Kendi özel kanunlarındaki hükümler dışında Hukuk Muhakemeleri Kanununa göre çalışır. Bir yerde ihtisas mahkemesi kurulmamış ise, ihtisas mahkemesinin görev alanına giren davalara o yerdeki normal asliye hukuk mahkemeleri bakar.

Yukarıda belirttiğimiz gibi hukuk mahkemeleri özel hukuktan kaynaklanan davalara bakar. Hukuk mahkemelerinde davayı, savcı değil, kural olarak davacı açar. Hukuk mahkemelerinde kural olarak savcı bulunmaz. Hukuk mahkemelerinde dava açan kişiye "davacı (ABD: *plaintiff,* İngiltere: *claimant*)", karşı tarafa ise "davalı (*defendant, respondent*)" denir. Davacı ve davalı dilerlerse bir avukata vekâlet vererek davalarını takip ettirebilir. Hukuk davasında avukata "vekil (*attorney*)" denir. Avukata vekâlet verene ise "müvekkil (*client*)" denir. Gerek hukuk, gerekse ceza mahkemelerinde zabıt katibi (*clerk*), mübaşir gibi yardımcı personel de bulunmaktadır.

2. Ceza Mahkemeleri

"Ceza mahkemeleri (*criminal courts*)", ceza hukukundan kaynaklanan davalara bakmakla görevli mahkemelerdir.

a) Kuruluşları.- Ceza mahkemeleri, asliye ceza ve ağır ceza mahkemeleri olmak üzere ikiye ayrılır. Ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur. Asliye ceza mahkemeleri tek hâkimlidir. Ağır ceza mahkemesinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Bu mahkeme bir başkan ve iki üye ile toplanır. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde ceza mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır. Örneğin Bursa Asliye Ceza Mahkemesi Birinci Dairesi, İkinci Dairesi gibi. (26 Eylül 2004 tarih ve 5235 sayılı Kanundan önce Bursa 1'inci Asliye Ceza Mahkemesi, 2'nci Asli-

ye Ceza Mahkemesi şeklinde numaralandırma yapılıyordu ve fiilen de hâlâ aynı şekilde numaralandırılmaktadır). Ceza mahkemeleri bulundukları il veya ilçenin adı ile anılır. Örneğin Çanakkale Ağır Ceza Mahkemesi, Gönen Asliye Ceza Mahkemesi gibi.

Tarihsel Bilgi: *Sulh ceza mahkemeleri,* 18 Haziran 2014 tarih ve 6545 sayılı Kanunla *kaldırılmıştır.* Kanunlarda sulh ceza mahkemesi veya sulh ceza hâkimine yapılan atıflardan, *a)* idari yaptırım kararlarına karşı yapılan başvurulara, yürütülen soruşturmalarda hâkim tarafından verilmesi gerekli karar ve işlemlere ve kanunlarda sulh ceza mahkemesince veya hâkimince verilmesi öngörülen karar veya işlemlere ilişkin olanlar *sulh ceza hâkimine, b)* yargılamaya ilişkin olanlar *asliye ceza mahkemesine* veya hâkimine yapılmış sayılır.

Sulh Ceza Hâkimlikleri.- 18 Haziran 2014 tarih ve 6545 sayılı Kanunla sulh ceza hâkimlikleri kurulmuştur. Sulh ceza hâkimliklerinin görevi yargılama yapmak değil, yürütülen soruşturmalarda hâkim tarafından verilmesi gerekli, gözaltına alma, arama, yakalama, tutuklama gibi kararları almak ve bunlara karşı yapılan itirazları incelemektir.

b) Görevleri.- Asliye ceza mahkemeleri ile ağır ceza mahkemelerinin görevleri şu şekilde ayrılır:

aa) Asliye Ceza Mahkemeleri.- "Asliye ceza mahkemeleri (*criminal court of first instance, criminal court of general jurisdiction*)" adı üstünde, adlî yargının ceza kısmının "asıl" mahkemesidir. Yani sulh ceza hâkimliği ile ağır ceza mahkemelerinin görev alanına girmeyen dava ve işler asliye ceza mahkemesinin görev alanına girer (5235 sayılı Kanun, m.11). Asliye ceza mahkemesinde kamu davası Cumhuriyet savcısı tarafından açılır. Bu mahkemede normal olarak Cumhuriyet savcısı bulunurdu. Ancak geçici olarak 31/12/2019 tarihine kadar, asliye ceza mahkemelerinde yapılan duruşmalarda Cumhuriyet savcısı bulunmaz (5320 s. K., geçici m.9).

bb) Ağır Ceza Mahkeme-leri.- Kanunların ayrıca görevli kıldığı haller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m.148), irtikap (m. 250/1 ve 2), resmi belgede sah-

tecilik (m.204/2), nitelikli dolandırıcılık (m.158), hileli iflas (m.161) suçları ile *ağırlaştırılmış müebbet hapis*, *müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis* cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla "ağır ceza mahkemeleri (*aggravated felony courts, assize courts*)" görevlidir (5235 sayılı Kanun, m.12).

Her il merkezinde bir ağır ceza mahkemesi vardır. Ancak büyük ilçeler hariç her ilçe merkezinde bir ağır ceza mahkemesi yoktur. Yukarıda belirtildiği gibi, ağır ceza mahkemeleri bir başkan ve iki üyeden oluşur. Ağır ceza mahkemelerinde Cumhuriyet savcısı da bulunur.

İhtisas Mahkemeleri.- Yukarıda gördüğümüz asliye ve ağır ceza mahkemeleri adlî yargının ceza kısmının *genel mahkemeleri*dir. Bunların yanında, ayrıca "çocuk mahkemeleri (*juvenile courts*)", "trafik mahkemeleri (*traffic courts*)" (öngörülmüş, ama kurulamamıştır), "fikrî ve sinaî haklar ceza mahkemeleri (*criminal courts for intellectual and industrial property rigths*) (sadece Ankara, İstanbul ve İzmir'de vardır) gibi *özel mahkemeler* de vardır. Bunlara "ihtisas (uzmanlık) mahkemesi (*specialized courts*)" denir. İhtisas mahkemesinin kurulmadığı yerdeki o tür davalara orada görevli (asliye veya ağır) ceza mahkemesi bakar.

Ceza mahkemeleri ceza hukukundan doğan davalara bakar. Ceza davalarını "savcı (*public prosecutor*)" açar. Savcı iddia makamıdır. Suç işlediği sanılan ve aleyhinde Cumhuriyet savcısının kamu davası açtığı ve mahkemede yargılanan kişiye "sanık (*accused*)" denir. Ceza davasına suçtan zarar gören kişi yani "mağdur (*victim, injured*)" da "katılan (müdahil, *intervening party*)" sıfatıyla katılabilir. Sanığı savunan avukata "müdafi (*defense counselor*)" denir. Katılanı temsil eden avukata ise "vekil (*attorney of an intervening party*)" denir.

Türk ceza yargısı sisteminde "jüri (*jury*)" yoktur. Duruşmalar kural olarak alenîdir. İsteyen herkes salon imkânları elverdiği ölçüde duruşmayı izleyebilir.

Adlî yargıda ilk derece mahkemelerinde görev yapan "hakimler (*judges*)" bağımsızdır ve tamamı "Hakimler ve Savcılar Kurulu (*Council of Judges and Public Prosecutors*)" tarafından atanırlar.

B. ARA DERECE (İSTİNAF) MAHKEMELERİ: BÖLGE ADLİYE MAHKEMELERİ

Ara dereceye "istinaf derecesi, *appellate instance*)" de denir. Türkiye'de bunlar "bölge adliye mahkemeleri (*regional courts of justice*)"dir.

1. Kuruluşları

26 Eylül **2004** tarih ve 5235 sayılı Adlî Yargı İlk Derece Mahkemeleri ile Bölge Adliye Mahkemeleri.... Hakkında Kanun (m.25), bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen yerlerde, hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca Bölge Adliye Mahkemelerinin kurulmasını öngörmektedir. HSYK'nın 15 Mayıs 2007 ve 7 Haziran 2011 tarihli kararlarıyla 15 yerde (İstanbul, bursa, İzmir, Ankara, Konya, Samsun, Adana, Erzurum, Diyarbakır, Antalya, Gaziantep, Kayseri, Sakarya, Trabzon ve Van) "Bölge Adliye Mahkemesi (*Regional Courts of Justice*)" kurmuştu. Temmuz 2019 itibarıyla Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Sakarya ve Samsun Bölge Adliye Mahkemeleri vardır.

NOT: İstinaf mahkemelerinin kurulması 26 Eylül **2004** tarih ve 5235 sayılı Kanunla öngörülmüş ve bu mahkemeler kağıt üzerinde ilk defa 2007 yılında kurulmuş olmalarına rağmen ancak **20 Temmuz 2016 tarihinde faaliyete sokulabilmiştir**.

Bölge Adliye Mahkemelerinin yargı çevresi en son HSK'nın 13 Şubat 2018 tarih ve 208 sayılı kararıyla belirlen-

miştir. Örneğin Bursa Bölge Adliye Mahkemesinin yargı çevresi Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Kütahya, Bilecik ve Yalova illeri girmektedir. Yani bu illerdeki adliye mahkemelerinin kararlarına karşı istinaf başvuruları Bursa Bölge Adliye Mahkemesinde karara bağlanır.

Her bölge adliye mahkemesinde en az üç hukuk ve en az iki ceza dairesi bulunacaktır. Her dairede bir başkan ve yeteri kadar üye bulunacaktır (m.29). Her daire, bir başkan ve iki üyenin katılmasıyla toplanıp oy çoğunluğuyla karar verecektir (m.46). Her bölge adliye mahkemesinde ayrıca bir Cumhuriyet başsavcılığı ve bu başsavcılıkta yeteri kadar Cumhuriyet savcısı bulunacaktır (m.30).

2. Görevleri

Bölge adliye mahkemelerinin temel görevi adlî yargı ilk derece mahkemelerince verilen ve kesin olmayan hüküm ve kararlara karşı yapılacak başvuruları inceleyip karara bağlamak olacaktır (5235 sayılı Kanun, m.33).

İlk derece mahkemelerince verilen ve kesin olmayan hüküm ve kararlara karşı bölge adliye mahkemelerinde yapılacak başvurulara "istinaf başvurusu" denir.

a) Adlî Yargının Hukuk Kısmında İstinaf Yolunun İşleyişi

İstinaf yolu *hukuk usûlü* bakımından, 1 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe giren 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 341 ilâ 360'ncı maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre, ilk derece hukuk mahkemelerinden verilen hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulabilir. Ancak, "miktar veya değeri, 2019 yılı itibarıyla 4.400 TL'yi (bu miktar her yıl yeniden değerleme oranında artırılır) geçmeyen malvarlığı davalarına ilişkin kararlar kesindir" bunlara karşı istinaf yoluna başvurulamaz (HMK, m.341). İlk derece hukuk mahkemesinin verdiği karardan memnun olmayan taraf, iki hafta içinde kararı

veren ilk derece hukuk mahkemesine veya başka bir yer mahkemesine bir dilekçe vererek istinaf yoluna başvurabilir (HMK, m.342-345). Bu durumda kararı veren mahkeme dilekçeyi ve dava dosyasını yetkili bölge adliye mahkemesine gönderir. Bölge adliye mahkemesinin hukuk dairelerinden biri dosyayı inceler ve şu kararlardan birini verir:

aa) İlk derece mahkemesi kararında HMK, m.353/1'de sayılan hukuka aykırılıklardan birisi varsa (örneğin, kararı veren ilk derece mahkemesi görevsiz veya yetkisiz ise veyahut davaya bakması yasak olan hâkim davaya bakmış ise), bölge adliye mahkemesi, esası incelemeden *ilk derece mahkemesi kararının kaldırılmasına ve dosyanın kararı veren mahkemeye veya kendi yargı çevresinde uygun göreceği başka bir yer mahkemesine ya da görevli ve yetkili ilk derece mahkemesine gönderilmesine* duruşma yapmadan kesin olarak karar verir (m.353/1).

bb) Bölge adliye mahkemesi inceleme sonucunda ilk derece mahkemesinin kararının hukuka uygun olduğu sonucuna ulaşırsa, *istinaf başvurusunun esastan reddine* duruşma yapmaksızın karar verir (m.353/2).

cc) Yargılamada eksiklik bulunmamakla beraber, kanunun olaya uygulanmasında hata edilip de yeniden yargılama yapılmasına ihtiyaç duyulmadığı takdirde veya kararın gerekçesinde hata edilmiş ise düzelterek yeniden *esas hakkında* duruşma yapmadan karar verir (m.353/2-b).

dd) Yargılamada bulunan eksiklikler duruşma yapılmaksızın tamamlanacak nitelikte ise bunların tamamlanmasından sonra yeniden *esas hakkında* duruşma yapmadan karar verir (m.353/2-b).

ee) Diğer hallerde ise bölge adliye mahkemesi *duruşma yaparak esas hakkında karar verir*. Bölge adliye mahkemesinin esas hakkındaki kararı, ilk derece mahkemesinin kararının onanmasına veya bozulmasına ilişkin değil; ilk derece mahke-

mesi kararının kaldırılmasına ve davacının davasının kısmen veya tamamen kabulüne veya reddine ilişkindir.

b) Adlî Yargının Ceza Kısmında İstinaf Yolunun İşleyişi

İstinaf yolu *ceza usulü* bakımından 4 Aralık 2004 tarih ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 272 ilâ 285'inci maddeleri arasında düzenlenmiştir. Buna göre, ilk derece ceza mahkemelerinden verilen hükümlere karşı istinaf yoluna başvurulabilir. Ancak, sonuç olarak belirlenen üç bin lira dahil adlî para cezasına mahkumiyet hükümlerine ve üst sınırı beş yüz günü geçmeyen adlî para cezasını gerektiren suçlardan beraat hükümlerine ilişkin olarak istinaf yoluna başvurulamaz. İstinaf istemi, hükmün açıklanmasından itibaren yedi gün içinde hükmü veren mahkemeye bir dilekçe verilmesi suretiyle yapılır (m.273). İlk derece ceza mahkemesi dosyayı bölge adliye mahkemesine gönderir. Dosya bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin birisi tarafından incelenir. Daire, inceleme sonucunda şu kararlardan birini verir:

aa) Bölge adliye mahkemesi, ilk derece ceza mahkemesinin kararında usule veya esasa ilişkin herhangi bir hukuka aykırılığın bulunmadığını, delillerde veya işlemlerde herhangi bir eksiklik olmadığım, ispat bakımından değerlendirmenin yerinde olduğunu saptarsa, *istinaf başvurusunun esastan reddine* karar verir (m.280/1-a).

bb) İlk derece mahkemesi kararında CMK m.289'da sayılan hukuka aykırılıklardan birisi varsa (örneğin, kararı veren ilk derece mahkemesi görevsiz veya yetkisiz ise, davaya bakması yasak olan hâkim davaya bakmış ise veyahut aleniyet kuralı ihlal edilmiş ise), bölge adliye mahkemesi, *hükmün bozulmasına* ve dosyanın yeniden incelenmek ve hükmolunmak üzere hükmü bozulan ilk derece mahkemesine veya kendi yargı çevresinde uygun göreceği diğer bir ilk derece mahkemesine *gönderilmesine* karar verir (CMK, m.280/b).

cc) Diğer hallerde, gerekli tedbirleri aldıktan sonra *davanın yeniden görülmesine* ve duruşma hazırlığı işlemlerine başlanmasına karar verir. Duruşma yapar ve neticede davanın esası hakkında kendisi bir karar verir. Davanın esası hakkında karar, ilk derece mahkemesi kararı hakkında bir onama veya bozma kararı değil, ilk derece mahkemesi kararının kaldırılması ve sanığın mahkumiyetine, beraatine veya davanın düşmesine ilişkin bir karardır (İstinaen başka karar türleri de vardır, CMK, m.223).

C. ÜST DERECE (TEMYİZ) MAHKEMESİ: YARGITAY

Adli yargının "üst derece (temyiz derecesi, *last instance, last resort*)" mahkemesi "Yargıtay (*Court of Cassation*)"dır.

Yargıtay, Anayasamızın 154'üncü maddesine göre, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adlî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Yargıtay üyeleri birinci sınıfa ayrılmış adlî yargı hâkim ve Cumhuriyet savcıları arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından seçilirler. Yargıtayın kuruluşu ve çalışma usûlleri 2797 sayılı *Yargıtay Kanunu* ile düzenlenmiştir.

1. Yapısı

Yargıtayda, hukuk ve ceza daireleri, bir Hukuk Genel Kurulu, bir Ceza Genel Kurulu ve bir de Büyük Genel Kurul vardır.

a) Daireler.- Yargıtayda her "daire (*chamber*)" bir başkan ve yeteri kadar üyeden oluşur. Her daire bir başkan ve dört üyenin katılmasıyla toplanır ve salt çoğunlukla karar verir. Yargıtay daire sayılarına ilişkin son yıllarda pek çok değişiklik ol-

muştur. Halihazırda Yargıtayda 20 hukuk ve 22 ceza dairesi bulunmaktadır. 2022 ye kadar hukuk dairesi sayısının 12'ye ve ceza dairesi sayısının da 12'ye indirilmesi öngörülmüştür.

b) Hukuk ve Ceza Genel Kurulları.- "Hukuk Genel Kurulu (*General Assembly for Civil Matters*)" hukuk dairelerinin başkan ve üyelerinden; "Ceza Genel Kurulu (*General Assembly for Criminal Matters*)", ceza dairelerinin başkan ve üyelerinden oluşur. Hukuk ve Ceza Genel Kurullarının en önemli görevi Yargıtay dairelerinin "bozma (*reversal*)" kararlarına karşı ilk derece mahkemelerinin verdiği "direnme kararları (*decisions of persistence*)"nı incelemektir. Hukuk ve Ceza Genel Kurullarının kararları kesindir. Bu kararlara karşı direnme kararı verilemez.

c) Büyük Genel Kurul.- "Büyük Genel Kurul (*Grand General Assembly*)", Yargıtay Birinci Başkanı, birinci başkanvekilleri, daire başkanları, üyeler, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Başsavcıvekilinden oluşur. Yargıtay Büyük Genel Kurulunun kararları kesin olup bunlar aleyhine başka yargı mercilerine başvurulamaz. Büyük Genel Kurulun en önemli görevi "içtihadı birleştirmek"tir. Bu nedenle bu kurula "İçtihadı Birleştirme Kurulu" da denir. Yargıtay Kanununun 16'ncı maddesinde bu görev şu şekilde açıklanmıştır: Yargıtay Büyük Genel Kurulunun görevi, "Hukuk Genel Kurulunun benzer olaylarda birbirine aykırı biçimde verdiği kararları ile Ceza Genel Kurulunun yine benzer olaylarda birbirine aykırı olarak verdiği kararları veya Hukuk Genel Kurulu ile Ceza Genel Kurulu; Hukuk Genel Kurulu ile bir hukuk dairesi; Hukuk Genel Kurulu ile bir ceza dairesi veya Ceza Genel Kurulu ile bir ceza dairesi; Ceza Genel Kurulu ile bir hukuk dairesi veya bir hukuk dairesi ile bir dairesi ceza arasındaki içtihat uyuşmazlıklarını gidermek ve içtihatları birleştirmek"tir. Yargıtay Büyük Genel Kurulunun verdiği kararlara "içtihadı birleştirme kararı (*decision on the unification of conflicting judgments*)" denir. Bu kararlar Resmî Ga-

zetede yayımlanır ve Yargıtay daireleri ile adliye mahkemelerini bağlar.

2. Görevi

Yargıtayın temel görevi temyiz incelemesi yapmaktır. Yargıtay bu görevini şu şekilde yerine getirir:

Yeni sistemde temyiz yolu, ilk derece mahkemesi kararlarına karşı değil, sadece bölge adliye mahkemesi kararlarına karşı açıktır. Temyiz yolunu hukuk usulü ve ceza usulü bakımından ayrı ayrı incelemek gerekmektedir.

a) Hukuk Usûlünde Temyiz Yolu

Yeni sistemde temyiz yolu, 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu (HMK) (*Code of Civil Procedure*) (m.361-373) ile düzenlenmiştir. Bölge adliye mahkemesi hukuk dairelerince verilen nihaî kararlar hakkında temyiz yoluna başvurulabilir (6100 sayılı HMK, m.361). Ancak miktar veya değeri - 2019 yılı itibarıyla- 58.800 TL'yi geçmeyen (her yıl bu miktar yeniden değerleme oranına göre artırılır) geçmeyen davalara ilişkin kararlara ve HMK 362'de sayılan diğer kararlara karşı "temyiz (*appeal*)" yoluna başvurulamaz (m.362).

Temyiz edilen karar, dosyasıyla birlikte Yargıtaya gönderilir. Yargıtayda görevli hukuk dairesince incelenir.

aa) Onama Kararı.- İnceleme sonucunda Yargıtay hukuk dairesi, bölge adliye mahkemesi kararının uygun olduğu kanısına varırsa bu kararın *onanmasına* karar verir (HMK, m.370). (Bazı önemsiz hatalar olmakla birlikte hüküm esas itibarıyla doğru ise düzelterek onama kararı verir). "Onama kararı (*decision of approval*)" ile bölge adliye mahkemesinin kararı kesinleşmiş olur (*becoming final*).

bb) Bozma Kararı.- Yargıtay hukuk dairesi, bölge adliye mahkemesi kararında, hukukun veya taraflar arasındaki sözleşmenin yanlış uygulandığı, dava şartlarına aykırılık bulunduğu, taraf-

lardan birinin davasını ispat için dayandığı delillerin kanuni bir sebep olmaksızın kabul edilmediği veya karara etki eden bir yargılama hatası veya eksikliğinin bulunduğu kanısına ulaşırsa, bölge adliye mahkemesi kararını *bozar* (HMK, m.371).

"Bozma kararı (*decision of* reversal)" üzerine bozulan karar, kararı veren bölge adliye mahkemesine gönderilir. Bölge adliye mahkemesi bu karara *uyabilir* (*abide by the reversal decision*) veya bu karara karşı *direnebilir* (*insist on its first decision*).

aaa) Uyarsa yeniden yargılama yapar ve bozmaya uygun olarak nihayette bir karar verir. Bu karar da temyiz edilebilir.

bbb) Bölge adliye mahkemesi ilk kararında *ısrar edebilir*, yani Yargıtay hukuk dairesi kararına karşı direnebilir. "*Direnme kararı* (*decision of insistence*)" da temyiz edilebilir. Ancak temyiz edilirse bu karar artık Yargıtay hukuk dairelerinin birisinde değil, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunda incelenir ve bu Kurulun kararı kesindir. Bu karara karşı bölge adliye mahkemesi direnemez. Bu karara uymak zorundadır (HMK, m.373).

b) Ceza Usûlünde Temyiz Yolu

Yeni sistemde temyiz usûlü, 4 Aralık 2004 tarih ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun (CMK) 286 ilâ 307'inci maddelerinde düzenlenmiştir. Bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin bozma dışında kalan hükümleri hakkında temyiz yoluna başvurulabilir (CMK, m.286/1). Temyiz incelemesi Yargıtay ceza dairelerinin birisinde yapılır.

Ancak bölge adliye mahkemesi ceza dairelerinin CMK m.286/2 de sayılan kararlarına karşı temyiz yoluna başvurulamaz. Örneğin ilk derece mahkemelerinden verilen beş yıl veya daha az hapis cezaları ile miktarı ne olursa olsun adlî para cezalarına karşı istinaf başvurusunun esastan reddine dair bölge adliye mahkemesi kararları ile on yıl veya daha az hapis cezasını veya adlî para cezasını gerektiren suçlardan, ilk derece mahkemesince verilen beraat kararları ile ilgili olarak istinaf başvurusunun esastan reddine dair kararları temyiz edilemez (m.286).

Bölge adliye mahkemesinin kararındaki her hata bir temyiz nedeni değildir. *Temyiz, ancak hükmün hukuka aykırı olması nedenine dayanır. Bir hukuk kuralının uygulanmaması veya yanlış uygulanması hukuka aykırılıktır* (CMK, m.288). Yani maddi vakıalara ilişkin hata iddiaları bir temyiz sebebi değildir. Diğer bir ifadeyle, temyiz sebebi, ancak hükmün hukuki yönüne ilişkin olabilir (CMK, m.294/2). Yani mahkemenin kanun hükümlerini yorumlamasında ve uygulamasında yaptığı hata sebebiyle temyiz yoluna gidilebilir. Örneğin mahkeme sanığa yağma suçundan ceza vermesi gerekirken hırsızlık suçundan ceza vermiş ise bu bir temyiz sebebidir.

Temyiz edilen bölge adliye mahkemesi kararı Yargıtayın görevli ceza dairesine gelir. Bu daire kararı inceler.

aa) Bu kararın hukuka *uygun olduğu* kanısına varılırsa *temyiz isteminin esastan reddine* karar verilir (CMK, m.302/1). Bu takdirde bölge adliye mahkemesi kararı *kesinleşmiş* olur.

bb) Yargıtay ceza dairesi bölge adliye mahkemesinin kararının *hukuka aykırı olduğu* kanısına ulaşırsa bu kararı *bozar* (m.302/2-4). "Bozma kararı (*decision of reversal*)" üzerine bozulan karar, kararı veren bölge adliye mahkemesine gönderilir (m.304). Bölge adliye mahkemesi bu karara *uyabilir* (*abide by the reversal decision*) veya bu karara karşı *direnebilir* (*insist on its first decision*).

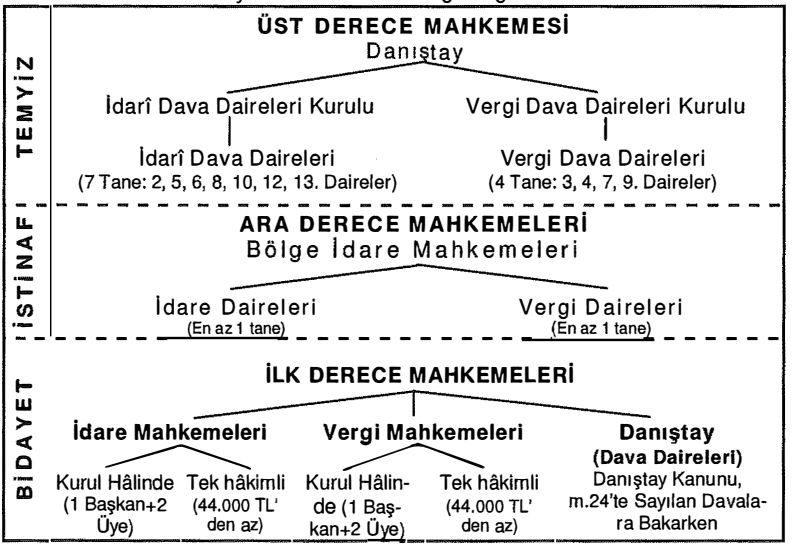
aaa) Uyma kararı verirse yeniden yargılama yapar ve bozmaya uygun olarak nihayette bir karar verir. Bu karar da temyiz edilebilir. Temyiz edilirse Yargıtayın görevli ceza dairesine gider.

bbb) Bölge adliye mahkemesi ilk kararında ısrar edebilir, yani Yargıtay ceza dairesi kararına karşı "*direnme kararı* (*decision of insistence*)" verebilir. Direnme kararı da temyiz edilebilir. Ancak temyiz edilirse bu karar artık Yargıtay ceza dairelerinin birisinde değil, Yargıtay Ceza Kurulunda incelenir ve bu Kurulun kararı kesindir. Bu karara karşı bölge adliye mahkemesi direnemez. Bu karara uymak zorundadır (CMK, m.307/3).

III. İDARÎ YARGI

"İdarî yargı (*administrative justice*)", idarî makamların idare hukuku alanındaki faaliyetlerinden kaynaklanan uyuşmazlıkların çözümlendiği yargı koludur. Diğer bir ifadeyle idarî yargı, kural olarak devletin merkezî idare teşkilatı ve yerinden yönetim kuruluşlarının idarî eylem ve işlemlerinden doğan davaların görüldüğü yargı koludur. İdarî yargı yerleri ülkemizde, 18 Haziran 2014 tarih ve 6545 sayılı Kanundan sonra, üç dereceli biçimde örgütlenmiştir. İdarî yargı örgütü içinde yer alan mahkemeleri şematik olarak şu şekilde gösterebiliriz:

Şema 5.2: İdarî Yargı Örgütü

A. İLK DERECE (BİDAYET) MAHKEMELERİ

İdarî yargı kolunun ilk derece mahkemeleri, "idare mahkemeleri", "vergi mahkemeleri" ve bazen de Danıştayın bir dairesidir.

1. İdare Mahkemeleri

"İdare mahkemeleri (*administrative courts*)" idarî yargı kolunun genel görevli ilk derece mahkemesidir. Kanunlarla başka yargı yerlerinin görev alanına bırakılmayan iptal ve tam yargı davalarına idare mahkemeleri bakar. Yani bir idari dava, vergi mahkemelerinin görevine girmiyorsa ve o dava ilk derece mahkemesi olarak Danıştayın da görevine girmiyorsa, davaya idare mahkemesinde bakılır (2576 sayılı Kanun, m.5). İdare mahkemeleri, kural olarak, kurul halinde (bir başkan ve iki üye) toplanır ve oy çokluğuyla karar alır. Ancak toplamı, 2019 yılı itibarıyla 44.000 TL'yi (bu miktar her yıl yeniden değerleme oranında arttırılır) geçmeyen tam yargı davaları tek hâkimle karara bağlanır (2576 sayılı Kanun, m.7). İdare mahkemelerinin tek hâkimle vermiş olduğu kararlara karşı yapılan itiraz bölge idare mahkemelerinde, kurul halinde verdiği kararlara karşı yapılan temyiz başvurusu ise Danıştayda incelenir. Her ilde bir idare mahkemesi yoktur. Birçok durumda birkaç il için tek idare mahkemesi kurulmuştur.

2. Vergi Mahkemeleri

"Vergi mahkemeleri (*tax courts*)", vergi uyuşmazlıkları konusunda ilk derece mahkemesi olarak görev yapan yargı organlarıdır. Vergi mahkemeleri, genel bütçeye, il özel idarelerine, belediyeye ve köylere ait vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezalarıyla tarifelere ilişkin davaları ve 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usûlü Hakkında Kanunun uygulanmasından doğan uyuşmazlıkları çözmekle görevlidir (2576 sayılı Kanun, m.6). Vergi mahkemeleri bir başkan ve yeteri kadar üyeden oluşur. Vergi mahkemeleri tek hâkimli ve kurul halinde olmak üzere iki şekilde çalışır. Kurul, bir başkan ve iki üyeden oluşur. Toplamı 2019 yılı itibarıyla 44.000 TL'yi (bu miktar her yıl yeniden değerleme oranında arttırılır) geçmeyen vergi uyuşmazlıklarına tek hâkim bakar. Tek hâkimli vergi mahkemelerinin kararlarına karşı, itiraz yoluyla bölge ida-

re mahkemelerine başvuruda bulunulur. Kurul halinde verilen vergi mahkemesi kararlarına karşı ise temyiz yoluyla Danıştaya başvurulur. Her ilde vergi mahkemesi yoktur. Birçok durumda birkaç il için tek vergi mahkemesi kurulmuştur.

3. İlk Derece Mahkemesi Sıfatıyla Danıştayın Bir Dairesi

Danıştay Kanununun 24'üncü maddesinde sayılan davalara Danıştayın bir dairesi ilk derece mahkemesi olarak bakar. Örneğin Cumhurbaşkanı kararlarına ve bakanlıkların ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlerine karşı açılacak iptal davaları doğrudan doğruya Danıştayın bir dairesinde açılır.

B. ARA DERECE (İSTİNAF) MAHKEMELERİ: BÖLGE İDARE MAHKEMELERİ

1982 yılında kurulmuş olan "Bölge İdare Mahkemeleri (*regional administrative courts*)", 18 Haziran 2014 tarih ve 6545 sayılı Kanunla, idarî yargıda istinaf mahkemeleri hâline dönüştürülmüştür. Bu mahkemelerin başlıca görevi idare mahkemeleri tarafından kararlara karşı yapılan istinaf başvurularını incelemektir. Bölge idare mahkemelerinde biri *idare*, diğeri *vergi* olmak üzere en az iki daire bulunur.

C. ÜST DERECE MAHKEMESİ (TEMYİZ MAHKEMESİ): DANIŞTAY

"Danıştay (*Council of State*)", 1868 yılında kurulmuştur. Ancak bağımsız bir yargı yeri olarak gelişmesi zaman almıştır. Danıştayın kuruluşu Anayasamız (m.155) tarafından düzenlenmiştir. Demek ki Danıştay anayasal statüde bir yüksek mahkemedir. Anayasanın 155'inci maddesinin ilk fıkrasına göre, "Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunda gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar".

Fotoğraf: Danıştay Binası

Anayasanın 155'inci maddesinin üçüncü fıkrasına göre, Danıştay üyelerinin dörtte üçü birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hâkimler ve Savcılar Kurulu, dörtte biri de nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilir.

Danıştay istisnaen üst derece mahkemesi (temyiz mahkemesi) olarak değil, *ilk derece mahkemesi* olarak da çalışır. Örneğin Cumhurbaşkanı kararlarına, bakanlıkların ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemlerine karşı açılacak iptal ve tam yargı davaları idare mahkemelerinde değil, doğrudan doğruya Danıştayda açılır (Danıştay Kanunu, m.24).

2575 sayılı Danıştay Kanununun 1 Temmuz 2016 tarih ve 6723 sayılı Kanunla değişik 13'üncü maddesine göre, Danıştayda dokuzu dava dairesi, biri de idarî daire olmak üzere toplam on daire vardır. Çeşitli geçici maddeler uyarınca Danıştayda hali hazırda 1 idarî daire (1'inci Daire), 7 idarî dava dairesi (2, 5, 6, 8, 10, 12 ve 13'üncü Daireler) ve 4 vergi dava dairesi) (3, 4, 7, 9'uncu daireler) vardır.

Her dairede bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Her daire bir başkan ve dört üyenin katılmasıyla toplanır, salt çoğunluk ile karar verir (m.13).

Danıştayda biri idarî, diğeri vergi olmak üzere iki tane Dava Daireleri Kurulu vardır. Bunun dışında Danıştayda bir de İçtihadları Birleştirme Kurulu vardır.

İdarî yargı kolunda görev yapan hâkim ve savcılar bağımsızlık ve hâkimlik teminatına sahiptir. Hâkim ve savcıların atanmaları ve özlük işleri Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından yapılır (*Uyarı:* Danıştay üyelerinin dörtte biri Cumhurbaşkanı tarafından atanır).

KUTU 5.1: TARİHSEL BİLGİ-ASKERÎ CEZA YARGISI VE ASKERİ YARGITAY

16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla Anayasanın askeri yargıyı düzenlen 145'nci maddesi ve Askeri Yargıtayı düzenleyen 156'ncı maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Dolayısıyla artık askeri ceza yargısı ve Askerî Yargıtay yoktur.

Burada tarihsel bilgi niteliğinde askeri ceza yargısı hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun görüyoruz:

Askerî mahkemelerin görevi Anayasamızın mülga 145'inci maddesinde düzenlenmişti. Bu maddeye göre, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri, "asker kişiler tarafından işlenen askerî suçlar ile bunların asker kişiler aleyhine veya askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevli" idi. Artık bu davalara normal adli yargıda bulunan ceza mahkemeleri bakacaktır.

Mevcut olduğu dönemde "askerî ceza yargısı (*military criminal justice*)" da adlî yargı gibi iki dereceli idi.

1. Askerî ceza yargısının "ilk derece mahkemeleri (*courts of first instance*)", "askerî mahkemeler" ve "disiplin mahkemeleri" olmak üzere ikiye ayrılırdı.

a) "Disiplin mahkemeleri (*disciplinary courts*)", asker kişilerin, "disiplin suçu" adı verilen birtakım küçük suçlarına bakmakla görevli mahkemelerdir. Disiplin mahkemeleri *barış zamanında* 31 Ocak 2013 tarih ve 6413 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Disiplin Kanunuyla *kaldırılmıştı.*

b) "Askerî mahkemeler (*military courts*)", *üç askerî hâkimden* oluşurdu. Askerî mahkemelerde iddia makamını askerî savcı işgal ederdi. Askerî hâkimlerin atamasını Millî Savunma Bakanı yapmaktaydı.

2. Askerî ceza yargısı kolunun "üst derece mahkemesi (*courts of last resort*)", Askerî Yargıtaydı. "Askerî Yargıtay (*Military Court of Cassation*)", Anayasamızın mülga 156'ncı maddesine göre, askerî mahkemelerce verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciiydi. Askerî Yargıtay üyeleri birinci sınıf askerî hâkimler arasından Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla her boş yer için göstereceği üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilirdi (mülga m.156/2).

KUTU 5.2: TARİHSEL BİLGİ- ASKERÎ İDARÎ YARGI VE ASKERÎ YÜKSEK İDARE MAHKEMESİ (AYİM)

16 Nisan 2017 tarihli referandum ile onaylanan 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Anayasanın Askeri Yüksek İdare Mahkemesini düzenleyen 157'inci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece AYİM'in varlığına son verilmiştir. Buna göre daha önce bu mahkemenin görevinde sayılan uyuşmazlıklara, konusuna göre artık Danıştay veya idare mahkemeleri tarafından bakılacaktır.

Burada tarihsel bilgi niteliğinde AYİM hakkında kısaca bilgi vermeyi uygun görüyoruz:

"Askerî idarî yargı (*military administrative justice*)", "Askerî Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM, *Military High Administrative Court*)" tarafından yürütülürdü. Anayasamızın mülga 157'nci maddesine göre "Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, askerî olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren **ve** askerî hizmete ilişkin idarî işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesi" idi. Mülga maddede de açıkça belirttiği gibi, AYİM aynı zamanda ilk ve son derece mahkemesiydi. Yani ülkemizde askerî idarî yargı tek dereceli olarak örgütlenmişti.

AYİM, iki daire olarak çalışmaktaydı. Her daire bir başkan ve dört üyeyle karar vermekteydi. Başkan ve iki üye askerî hâkim sınıfındandı. Diğer iki üye ise hâkim değil, kurmay subaydı. Askerî hâkim sınıfından olan üyeleri, mahkemenin bu sınıftan olan başkan ve üyelerinin tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla birinci sınıf askerî hâkimler arasından her boş yer için gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilirdi. AYİM'de hâkim sınıfından olmayan subay üyelerin varlığı, yargı bağımsızlığı açısından eleştirilebilecek bir hususdu.

IV. UYUŞMAZLIK YARGISI: UYUŞMAZLIK MAHKEMESİ

Ülkemizde birden çok yargı kolu bulunduğu için bunlar arasında görev ve hüküm uyuşmazlıklarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. İşte bu tür uyuşmazlıkların çözümü için Anayasamız 158'inci maddesi uyarınca bir "Uyuşmazlık Mahkemesi (*Court of Conflicts, Court of Jurisdictional Disputes*)" kurulmuştur.

Bu maddenin ilk fıkrasına göre, "Uyuşmazlık Mahkemesi adlî ve idarî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir".

Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu ve işleyişi 12 Haziran 1979 tarih ve 2247 sayılı *Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun* ile düzenlenmiştir. Bu Kanununa göre, Uyuşmazlık Mahkemesi bir Başkan ile altı asıl, altı yedek üyeden kurulur. Uyuşmazlık Mahkemesi Başkanı, Anayasa Mahkemesince kendi üyeleri arasından seçilir. Uyuşmazlık Mahkemesine, Yargıtay Hukuk Genel Kurulu ile Danıştay Genel Kurulunca kendi daire başkan ve üyeleri arasından üçer asıl, üçer yedek üye seçilir. Toplantı yetersayısı, asıl üyelerin mazeretleri halinde yedek üyeler alınmak suretiyle sağlanır.

Uyuşmazlık Mahkemesinin yetkili olduğu uyuşmazlıklar adlî ve idarî yargı mercileri arasındaki görev uyuşmazlıklarıdır. Anayasa Mahkemesiyle diğer mahkemeler arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır (AY, m.158/3).

Tarihsel Bilgi: 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan önce, idarî yargı ile Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve adli yargı ile askeri ceza yargısı arasında ortaya çıkan görev ve hüküm uyuşmazlıkları Uyuşmazlık Mahkemesi tarafından karara bağlanırdı.

KUTU 5.1: Sayıştay Bir Yüksek Mahkeme midir?- Anayasamızda "Sayıştay (*Court of Accounts*)" (m.160) yargı bölümünde düzenlenmiştir. Ancak Anayasamız Sayıştayı "yüksek mahkemeler" arasında saymamıştır (m.146-158). Dolayısıyla Sayıştay Anayasamıza göre bir "yüksek mahkeme" değildir. Anayasa Mahkemesi ve Danıştay da Sayıştayı bir "yüksek mahkeme" veya bir "yargı organı" olarak kabul etmemektedir. Ancak Anayasa Mahkemesi, 13.11.2014 tarih ve E.2014/172, K.2014/170 sayılı kararıyla Sayıştayı bir "mahkeme" olarak kabul etmiştir.

Sayıştayın biri "idarî" diğer "yargısal" nitelikte olan iki görevi vardır. Sayıştayın birinci görevi merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına *incelemek ve denetlemek*tir. Sayıştayın bu görevi idarî bir görevdir; yargısal nitelikte değildir. Ancak Sayıştayın ikinci bir görevi daha vardır. Bu da merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve gider "sorumlularının hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak"tır. Sayıştayın bu ikinci görevi, yani "*kesin hükme bağlama*" görevi yargısal niteliktedir. Yapılan inceleme ve denetlemeler sonucunda kanuna aykırılıkları ortaya çıkan sorumlular (saymanlar) "tazmine" mahkum edilir. Üstelik Sayıştayın bu kesin hükme bağlama, yani tazmin veya beraat kararlarına karşı bir başka mercie de başvurulamaz. O hâlde Sayıştayın

bu tür kararları "kesin hüküm" niteliğindedir. Dolayısıyla bu ikinci görevi itibarıyla Sayıştayın yargısal bir faaliyette bulunduğu, bu nedenle de bir mahkeme olarak kabul edilmesi gerektiği söylenebilir. Ancak Anayasamızın Sayıştayı bir yüksek mahkeme olarak kabul etmediğini de unutmamak gerekir.

VII. YARGI ORGANINA HÂKİM OLAN TEMEL İLKELER

Bu şekilde Türkiye'deki yargı örgütünü gördükten sonra, şimdi yargı organına hâkim olan temel ilkelerden "tabiî hâkim ilkesi", "hakimlerin bağımsızlığı" ve "hakimlik teminatı" ilkelerini görelim:

A. TABİÎ (KANUNÎ) HÂKİM İLKESİ

"Kanunî hâkim ilkesi" de denen "tabiî hâkim (doğal yargıç)" ilkesi, bir uyuşmazlık hakkında karar verecek olan hâkimin, o uyuşmazlığın doğmasından önce kanunen belli olmasını öngören bir ilkedir[4]. Diğer bir ifadeyle "tabiî mahkeme" olaydan önce kurulmuş ve somut olay ile kuruluş bakımından ilgisi olmayan mahkeme demektir[5]. Tabiî hâkim ilkesi, uyuşmazlığın olaydan sonra kurulacak bir mahkeme tarafından yargılanmasını yasaklamakta, yani kişiye veya olaya özgü mahkeme kurma imkanını ortadan kaldırmaktadır. Bu ilke, yargılanan kişilere büyük bir güvence sağlar. Bu ilkeye uyulmaması durumunda, yani mahkeme sırf belirli bir olay için kurulmuş ve hâkimi sırf o olay için atanmış ise, suçlanan kişiler masum olsalar bile mahkûm olabilirler.

1982 Anayasası, "tabiî hâkim" ilkesini "kanunî hâkim güvencesi" başlıklı 37'nci maddesinde şu şekilde düzenlemektedir: "Hiç kimse kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarılamaz. Bir kimseyi kanunen tâbi olduğu mahkemeden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz".

4. Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku, op. cit.*, 2012, s.132.
5. Nurullah Kunter, *Ceza Muhakemesi Hukuku,* İstanbul, Kazancı, 8.B., 1986, s.129.

B. HÂKİMLERİN BAĞIMSIZLIĞI VE HÂKİMLİK TEMİNATI

Anayasamızın 9'uncu maddesine göre, "yargı yetkisi, Türk milleti adına *bağımsız ve tarafsız* mahkemelerce kullanılır". 138'inci madde ise "hâkimler, görevlerinde bağımsızdırlar" demektedir. Dolayısıyla hâkimler, kararlarını verirken, hür olmalı, hiçbir baskı ve tesir altında bulunmamalıdırlar. Hâkimlerin, hem yasama, hem yürütme, hem yargı organı, hem de çevreleri karşısında bağımsız olmaları gerekir.

Hâkimlerin sadece bağımsız olması yetmez; görevlerini her türlü maddî ve manevî baskıdan uzak olarak, huzur ve sükun içinde yapabilmeleri gerekir. Bunun için de hâkimlere "azledilmeme teminatı", "emekliye sevk edilmeme teminatı", "aylık ve ödeneklerinden yoksun kılınamama teminatı" gibi bir takım "*hâkimlik teminatları*" tanınmış olmalıdır.

Hâkimlerin Özlük İşleri: Hâkimler ve Savcılar Kurulu.- Anayasamız hâkimlerin bağımsızlığını sağlamak için "Hakimler ve Savcılar Kurulu (*Council of Judges and Public Prosecutors*)"nu kurmuştur. Hâkimlerin atanması, yükselmeleri, nakilleri, denetim ve disiplin gibi özlük işleri konusunda Adalet Bakanlığı değil, Hâkimler ve Savcılar Kurulu görevli ve yetkilidir.

Tarihsel Bilgi: 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan önce, Hâkimler ve Savcılar Kurulunun adı "Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu" idi.

Anayasamızın 159'uncu maddenin 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla kabul edilen yeni şekline göre,

> "Hâkimler ve Savcılar Kurulu onüç üyeden oluşur; iki daire halinde çalışır.
>
> Kurulun Başkanı Adalet Bakanıdır. Adalet Bakanlığı Müsteşarı [=bakan yardımcısı] Kurulun tabiî üyesidir. Kurulun, üç üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş adlî yargı hâkim ve savcıları arasından, bir üyesi birinci sınıf olup, birinci sınıfa ayrılmayı gerektiren nitelikleri yitirmemiş idarî yargı hâkim ve savcıları arasından Cumhurbaşkanınca; üç üyesi Yargıtay

üyeleri, bir üyesi Damştay üyeleri, üç üyesi nitelikleri kanunda belirtilen yükseköğretim kurumlarının hukuk dallarında görev yapan öğretim üyeleri ile avukatlar arasından Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilir. Öğretim üyeleri ile avukatlar arasından seçilen üyelerden, en az birinin öğretim üyesi ve en az birinin de avukat olması zorunludur. Kurulun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilecek üyeliklerine ilişkin başvurular, Meclis Başkanlığına yapılır. Başkanlık, başvuruları Anayasa ve Adalet Komisyonları Üyelerinden Kurulu Karma Komisyona gönderir. Komisyon her bir üyelik için üç adayı, üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla belirler. Birinci oylamada aday belirleme işleminin sonuçlandırılamaması halinde ikinci oylamada üye tamsayısımn beşte üç çoğunluğu aranır. Bu oylamada da aday belirlenemediği takdirde, her bir üyelik için en çok oyu alan iki aday arasında ad çekme usulü ile aday belirleme işlemi tamamlanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Komisyon tarafından belirlenen adaylar arasından, her bir üye için ayrı ayrı gizli oyla seçim yapar. Birinci oylamada üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu; bu oylamada seçimin sonuçlandırılamaması halinde, ikinci oylamada üye tamsayısımn beşte üç çoğunluğu aranır. İkinci oylamada da üye seçilemediği takdirde en çok oyu alan iki aday arasında ad çekme usulü ile üye seçimi tamamlanır.

Üyeler dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler bir kez daha seçilebilir".

Tarihsel Bilgi 1: 16 Nisan 2017 referandumuyla onaylanan 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunundan önce, Hâkimler ve Savcılar Kurulu yirmiiki asıl ve oniki yedek üyeden oluşurdu; üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve iki yedek üyesi Danıştay üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca, yedi asıl ve dört yedek üyesi adlî yargı hâkim ve savcıları arasından adlî yargı hâkim ve savcılarınca, üç asıl ve iki yedek üyesi idarî yargı hâkim ve savcıları arasından idarî yargı hâkim ve savcılarınca... seçilirdi

Tarihsel Bilgi 2.- 12 Eylül 2010 tarihli halkoylamasından önce, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun Başkanı Adalet Bakanıydı. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabiî üyesiydi. Kurulun üç asıl ve üç yedek üyesi Yargıtay Genel Kurulunun, iki asil ve iki yedek üyesi Danıştay Genel Kurulunun kendi üyeleri arasından, her üyelik için gösterecekleri üçer aday içinden Cumhurbaşkanınca, dört yıl için seçilirdi.

Anayasamızın 159'uncu maddesine göre HSK'nin "meslekten çıkarma cezasına ilişkin olanlar dışındaki kararlarına karşı yargı mercilerine başvurulamaz".

VI. AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Avrupa Konseyi çerçevesinde imzalanan 1950 tarihli Avrupa "İnsan Hakları Sözleşmesi [**AİHS**] (*European Convention of Human Rights [ECHR]*)" birçok temel hak ve hürriyeti tanımakta ve bunların korunması için güvenceli bir sistem getirmektedir. AİHS, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi [**AİHM**] (*European Court of Human Rights [ECrHR]*)" isimli bir mahkeme kurmaktadır. Sözleşmede tanınan temel hak ve hürriyetleri, Sözleşmeyi imzalayan bir devlet tarafından ihlâl edilen kişiler, bu devlete karşı, bu Mahkemeye "bireysel başvuru (*individual application*)" denen bir usûlle başvurabilirler.

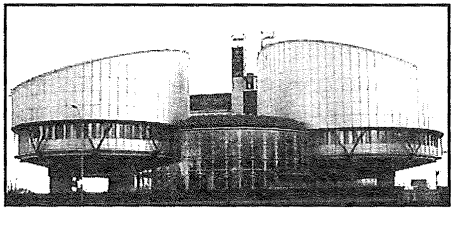
Bir kişinin Mahkemeye başvurabilmesi için öncelikle aleyhine başvuracağı ülkede hakkını araması, yani "iç hukuk yollarını tüketmesi (*exhaustion of domestic remedies*)" gerekmektedir (AİHS, m.35). Kişiler, iç hukukta hakkını aradıktan ve bu konuda olumsuz nihaî kararı aldıktan sonra *altı ay içinde* yazılı olarak Strasbourg'ta bulunan AİHM'ye başvurmalıdırlar (m.35/1). Mahkemenin yargılama dili İngilizce veya Fransızca'dır. Ancak, başvuru mektubu Konsey üyesi devletlerin birinin diliyle (örneğin Türkçe) de yazılabilir.

Mahkeme, yapılan başvuruları önce ön koşullar açısından inceler. Buna "kabul edilebilirlik (*admissibility*) incelemesi" denir. Başvuru ön koşullar açısından eksik ise Mahkeme başvurunun "kabul edilemez (*inadmissible*)" olduğuna karar verir (m.35/2). Bu karar kesindir. Bu karara karşı başvuru yolu yoktur. Başvuru ön koşulları taşıyorsa, Mahkeme başvurunun "kabul edilebilir (*admissible*)" olduğuna karar verir. Bu karardan sonra Mahkeme, esas hakkında karar vermeden önce, taraflara "dostane çözüm (*friendly settlement*)" önerebilir (m.38). Taraflar (yani bireysel başvuru sahibi ile devlet) kendi aralarında uzlaşırlar ve bu uzlaşma da Mahkemece benimsenirse, başvuru sonuçlanmış olur (m.39).

Dostane çözüm yoluyla bir sonuca ulaşılamamışsa, mahkeme başvuruyu "esas (*merits, fond*)" bakımından inceler; tarafların yazılı görüşlerini alır; gerekli görürse duruşma yapar, tanık dinler, keşif yapar. Mahkeme başvuru sahibinin Sözleşmede tanınan bir hakkının devlet tarafından ihlâl edildiği kanısına varırsa, "hakkaniyete uygun bir surette zarar gören tarafın tatmini (*just satisfaction*)"ne hükmeder (m.41). Yani AİHM'nin hükmedebileceği müeyyide, devleti "tazminat" ödemeye mahkûm etmekten ibarettir. Mahkemenin, devletin Sözleşmeye aykırı işlemini iptal etme gibi bir yetkisi yoktur. Devlet de Mahkeme tarafından Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı bulunan eylem ve işlemini geri almak zorunda değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları bağlayıcıdır (m.46). Ancak bu kararların cebrî icrası mümkün değildir. Mahkemenin kararlarının uygulanıp uygulanmadığı Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından denetlenir (m.46).

4 Aralık 2004 tarih ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununa (m.311/1-f), 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununa (m.375/i) ve 6 Ocak 1982 tarih ve 2577 sayılı İdarî Yargılama Usulü Kanununa (m.53/1-ı) göre, bir Türk mahkemesi kararının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı olduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararıyla tespit edilmesi durumunda, hakkında karar verilen kişi, AİHM kararının kesinleşmesinden itibaren bir yıl içinde (HMK'da kararın tebliğinden itibaren 3 anayasa içinde), bu sebepten dolayı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırı karar veren Türk mahkemesinden "yargılamanın yenilenmesi (*new trial*)"ni isteyebilir.

KUTU: AİHM Başvuru Adresi.- Registry of the European Court of Human Rights, FR67075 Strasbourg, France.
İnternet adresi: ww.echr.coe.int.
(Yandaki Fotoğraf: AİHM Binası)

Bölüm 6
DAVA TÜRLERİ

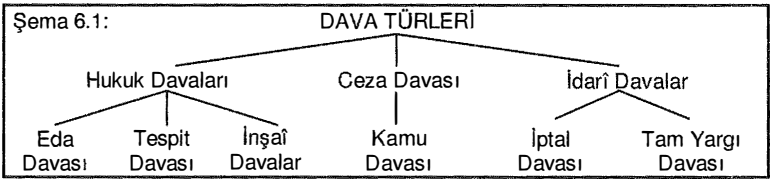
PLÂN:

I. Hukuk Davaları
   A. Eda Davaları
   B. Tespit Davaları
   C. İnşaî Davalar (Yenilik Doğuran Davalar)
II. Ceza Davaları
III. İdarî Davalar
   A. İptal Davası
   B. Tam Yargı Davaları
      1. Tazminat Davaları
      2. İdari Sözleşmelerden Doğan Davalar
      3. Vergi Davaları

Dava Kavramı.- Bir kişinin hakkı bir başka kişi tarafından ihlâl edilmiş olabilir. Hakkı ihlâl edilen kişi normalde hakkı ihlâl eden kişiye başvurarak hakkını ihlâl etmemesini ve bu arada varsa uğradığı zararı gidermesini talep edebilir. Buna hukukta "**talep hakkı** (*right to claim*)" denir. İyi niyetli kişiler bu talebi kabul ederek, başvuran kişinin zararını tazmin ederler. Ancak bazı kişiler de, başvuran kişinin talebini yerine getirmez. Bu durumda hakkı ihlâl edilen kişinin kendi hakkını zorla alması mümkün değildir. Çünkü kimse kendi hakkını kendi alamaz. Buna "ihkak-ı hak yasağı (kendiliğinden hak alma yasağı)" denir. Bu durumda hakkı ihlâl edilen kişinin hakkını alabilmesi için mahkemeye başvurması gerekir. İşte, hakkı ihlâl edilen kişinin hakkının yerine getirilmesi için mahkemeye başvurmasına "**dava** (*suit, action*)" denir.

Örnek: A, evini aylık 500 TL'ye B'ye kiralamıştır. B kirayı ödememiştir. Bu durumda A, B'den kirayı ödemesini talep edebilir. B öderse ortada bir sorun kalmaz. Ancak B, bu ödemeyi kendi isteğiyle yapmaz ise, A'nın B'nin önüne geçip cüzdanından 500 TL'yi alması mümkün değildir. Böyle bir durumda, A'nın B aleyhine icra takibinde bulunması veya hukuk mahkemesinde dava açması gerekir.

Dava Türleri.- "Dava türleri (*types of lawsuits*)", hukuk davaları, ceza davaları ve idarî davalar olmak üzere önce üç gruba ayrılabilir. Bunların her biri de kendi içinde alt türlere ayrılmaktadır. Bunları önce bir şema hâlinde gösterelim; sonra da sırasıyla açıklayalım:

I. HUKUK DAVALARI[1]

"Hukuk davaları (*civil lawsuits, civil actions*)", özel hukuk, yani medenî hukuk, borçlar hukuku ve ticaret hukuku alanındaki bir hakkı ihlal edilen kişinin açtığı davalardır. Bu davalar adlî yargının hukuk mahkemeleri kısmında, yani sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemelerinde açılır.

Bu davalar içeriklerine göre boşanma davaları, velayet davaları, nafaka davaları, nesep davaları (babalık davası), vesayet davaları, miras davaları, veraset davaları, tazminat davaları, kira tespit davaları, tahliye davaları, kişilik haklarının korunmasına ilişkin davalar, nüfus davaları (örneğin yaş düzeltme, isim değiştirme, vs.), dernek davaları, vakıf davaları gibi çok değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Hukuk davalarını bu şekilde sınıflandırmak neredeyse imkânsızdır. O nedenle hukuk davaları içeriklerine göre değil, davacının mahkemeden istediği hukukî korunmanın niteliğine göre sınıflandırılmaktadır. Bu açıdan hukuk davaları, "eda davaları", "tespit davaları" ve "inşaî davalar" olmak üzere üçe ayrılır.

---

1. Baki Kuru, Ramazan Aslan ve Ejder Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku,* Ankara, Yetkin Yayınları, 14. Baskı, 2002, s.263-265, 324-341; Aydın Zevkliler ve Ayşe Havutçu, *Yeni Medeni Kanuna Göre Medenî Hukuk (Temel Bilgiler),* Ankara, Seçkin Yayınları, 2. Baskı, 2003, s.180 vd.; Bilge Öztan, *Medenî Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Turhan, 8. Baskı, 2002, s.186-200.

A. EDA DAVALARI

"Edim davası" da denen "eda davası (*action for performance*)", davacının belirli bir şeyin *verilmesi*, bir şeyin *yapılması* veya *yapılmaması* için açtığı davadır (6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu, m.105). Diğer bir ifadeyle eda davasında, davacı, mahkemeden davalının bir şeyi vermeye, bir şeyi yapmaya veya yapmamaya mahkûm edilmesini talep eder.

Örnekler: (1) Bir kişinin kendisinden çalınan malın kendisine geri *verilmesi* istemiyle açtığı dava bir eda davasıdır ki, buna "istihkak davası (*action of replevin*)" denir. **(2)** A, B'yi trafik kazası sonucu yaralamıştır. B'nin uğradığı zararın tazmini istemiyle A'ya karşı açtığı dava bir eda davasıdır ki, buna "tazminat davası (*action for damages*)" denir. **(3)** A, B'ye bir ay sonra ödenmek üzere on bin lira borç para vermiş; ancak B, bu borcu vadesinde ödememiştir. A'nın B'ye karşı verdiği borcun ödenmesi istemiyle açtığı dava bir eda davasıdır. **(4)** Bir müteahhidin inşa etmeyi taahhüt ettiği binayı *yapması* talebiyle açılan dava da bir eda davasıdır. Konusu *verme* veya *yapmaya* ilişkin olan bu tür eda davalarına "ifa davası (*action for fulfillment*)" denir. **(5)** Bir taşınmaza tecavüz edilmemesi veya kişilik haklarına saldırıda bulunulmaması istemiyle açılan davalar da bir eda davasıdır. Bir şeyin yapılmamasına yönelik bu tür eda davalarına "içtinap davası (*suit of abstention, injunction suit*)" ismi verilir.

B. TESPİT DAVALARI

"Tespit davaları (*declaratory judgment action, declaratory lawsuits*)" bir hakkın veya hukuki ilişkinin varlığının ya da yokluğunun yahut bir belgenin sahte olup olmadığının belirlenmesinin talep edildiği davalardır (yeni HMK, m.106). Örneğin kira miktarının belirlenmesine ilişkin açılan dava, bir tespit davasıdır. Keza bir kişinin diğer bir kişinin kendi babasının mirasçısı olmadığını tespit ettirmek için açtığı dava da bir tespit davasıdır. Bir hukukî ilişkinin varlığının tespitine ilişkin tespit davalarına "müspet tespit davası (*positive declaratory action*)"; bir hukukî ilişkinin yokluğunun tespitinin istendiği tespit davalarına da "menfi tespit davası (*negative declaratory action*)" denir.

C. İNŞAÎ DAVALAR (YENİLİK DOĞURAN DAVALAR)

"İnşaî davalar (*constitutive lawsuits*)" veya diğer bir ifadeyle "yenilik doğuran davalar", daha önce var olmayan yeni bir hukukî durumu yaratmaya, ya da var olan bir hukukî durumun içeriğini değiştirmeye veyahut bu hukukî durumu sona erdirmeye yönelik olan davalardır (yeni HMK, m.108). Bu dava sonucunda hâkimin verdiği karar, yenilik doğurucu bir karardır. Örneğin boşanma davası böyle bir davadır. Hakimin verdiği boşanma kararı ile karı koca arasındaki evlilik ilişkisi sona erer. Babalık davası da bir inşaî davadır. Bu davanın sonucunda verilen karar neticesinde çocuk ile baba arasında nesep bağı kurulmaktadır. Ölüme bağlı tasarrufun (vasiyet) iptali için açılan dava da inşaî bir davadır. Bunun sonucunda ölüme bağlı tasarruf (vasiyet) ortadan kalkar.

HUKUK DAVALARIYLA İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR

Davada Taraflar.- Hukuk davalarında iki "taraf (*party*)" vardır. Hakkı ihlâl edilen ve hakkının korunması için dava açan kişiye "davacı (*plaintiff, claimant*)"; aleyhine dava açılan kimseye ise "davalı (*defendant, respondent*)" denir. İstisnaen veraset ilâmı (mirasçılık belgesi) alınması, kazaî rüşte karar verilmesi, ismin düzeltilmesi gibi bazı davalarda sadece davacı vardır; davalı yoktur. Davalının olmadığı bu tür davalara "çekişmesiz yargı" veya eski tabirle "nizasız kaza (*ex parte proceeding*)" denir.

İspat Yükü.- Davada davacı bir hakkının davalı tarafından ihlâl edildiğini *iddia (claim)* eder. Davalı bu iddiayı kabul veya inkâr eder. *Kabul (admission)* ederse dava sona erer. *İnkâr (denial)* ederse davacının iddiasının *ispatlanması (proving, evidence)* gerekir. Kanunda aksine hüküm bulunmadıkça, taraflardan her biri kendi iddiasını ispatlamakla yükümlüdür (Medenî Kanun, m.6, yeni HMK, m.190). Dolayısıyla kural olarak, "ispat yükü (*burden of proof*)", iddia eden kişiye (davacıya) aittir.

Örneğin A, B'ye on bin TL borç verdiğini iddia ediyorsa bunu ispat etme yükü, A'ya aittir. B borç almadığını ispatlamakla yükümlü değildir. Tersine A, borç verdiğini ispat etmelidir. Ancak istisnaen bir *karine*ye dayanan kişi ispat yükünden kurtulur. "Karine (*presumption*)", varlığı bilinen bir olgudan varlığı bilinmeyen bir olgunun çıkarılmasıdır. Karine, kanuna veya genel hayat tecrübelerine dayanan bir varsayımdır. Örneğin evlendikten en az 180 gün sonra doğan çocuğun babasının karının kocası olduğu varsayılır. Taşınır bir malı elinde bulunduran kişinin, onun maliki olduğu yolunda karine vardır. Ölümüne kesin gözüyle bakılan ama cesedi bulunamayan kişinin ölmüş olduğu varsayılır ki, buna "gaiplik karinesi" denir.

Delil.- İspat, ispat yükünün üzerine düştüğü kişi tarafından *delil* ileri sürülerek yapılır. Yani ispat araçlarına "delil (*evidence, proof*)" denir. Medenî usûl hukukunda "kanunî delil sistemi (*statutory evidence system*)" geçerlidir. Bu şu anlama gelir: Davacı veya davalı iddialarını ancak kanun tarafından öngörülmüş olan belirli sayıda delille ispatlayabilirler. Kanun tarafından öngörülmüş bu deliller, "kesin deliller (*formal proofs*)" ve "takdirî deliller (*discretionary proofs*)" olmak üzere ikiye ayrılır. Kesin deliller hâkimi bağlar. Takdirî delillerin değerini ise hâkim takdir eder. Kesin delil, "ikrar (olayların doğru olduğunu kabul etme, *admission*)", "senet (*deed*)", "kesin hüküm (mahkeme kararı, *definitive judgment*)" ve "yemin (*oath*)"dir. Takdirî deliller, "tanık (şahit, *witness*)", "bilirkişi (*expert*)", "keşif (*view, inspection*)" ve "özel hüküm sebepleri"dir.

Taraflarca Hazırlama İlkesi.- Medenî usûl hukukunda, yani hukuk davalarında, "taraflarca hazırlama ilkesi (*principle of preparation of case by parties*)" geçerlidir. Bu şu anlama gelir: Dava konusu vakıalar taraflarca hazırlanıp hâkime sunulur. Hâkim tarafların bildirmediği vakıaları kendiliğinden inceleyemez. Yani: **(1)** Hâkim, kural olarak, tarafların bildirmediği itiraz sebeplerini dikkate alamaz. **(2)** Hâkim, tarafların ileri sürmediği

def'ileri kendiliğinden gözetemez (örneğin dava konusu alacak hakkı zamanaşımına uğramış olsa bile davalı zamanaşımı def'ini ileri sürmüyorsa, hâkim bunu kendiliğinden dikkate alamaz; keza davalıya bunu hatırlatamaz). **(3)** Hukuk davalarında deliller taraflarca gösterilir. Taraflar istemedikçe hâkim kendiliğinden delil toplayamaz (Ancak hâkim, bilirkişi ve keşif delillerine re'sen başvurabilir). Hâkim taraflarca ikame edilen delillere göre dava konusu olayın varlığını veya yokluğunu tespit eder[2]. Oysa aşağıda göreceğimiz gibi ceza davalarında ve idarî davalarda "re'sen araştırma ilkesi (*principle of ex officio examination*)" geçerlidir.

Taraflarca hazırlama ilkesi, 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı yeni Hukuk Muhakemeleri Kanununun "taraflarca getirilme ilkesi" kenar başlıklı 25'inci maddesinde şu şekilde hükme bağlanmıştır: "Kanunda öngörülen istisnalar dışında hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz. Kanunla belirtilen durumlar dışında hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz".

Taraflarca Tasarruf İlkesi.- Hukuk davalarında dava üzerinde taraflarca tasarruf edilir. Tasarruf ilkesinden şu sonuçlar çıkar[3]: **(1)** Davacı, dava açmadıkça hâkim re'sen bir davaya bakamaz. **(2)** Kimse dava açmaya zorlanamaz. **(3)** Davacı davadan feragat ederek dava üzerinde tasarrufta bulunabilir. **(4)** Davalı da davayı kabul ederek dava üzerinde tasarrufta bulunabilir. **(5)** Davacı ve davalı sulh olarak dava üzerinde birlikte tasarrufta bulunabilirler. **(6)** Hükmü temyiz etme hakkı taraflara aittir. Taraflar hükmü temyiz etmeyebilirler. Hâkim hükmü kendiliğinden temyiz mahkemesine gönderemez. Keza temyiz mahkemesi de kendiliğinden hükmü inceleyemez. **(7)** Hâkim, tarafların iddia ve savunmalarıyla bağlıdır. **(8)** Hâkim, tarafların netice-i talepleriyle bağlıdır[4].

---

2. Kuru, Arslan ve Yılmaz, *op. cit.*, s.407-408.
3. Kuru, Arslan ve Yılmaz, *op. cit.*, s.405; Saim Üstündağ, *Medenî Yargılama Hukukunun Esasları*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 1973, s.138.
4. Üstündağ, *op. cit.*, s.141.

12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 24'üncü maddesinde "tasarruf ilkesi" şu şekilde hükme bağlanmıştır: "Hâkim, iki taraftan birinin talebi olmaksızın, kendiliğinden bir davayı inceleyemez ve karara bağlayamaz. Kanunda açıkça belirtilmedikçe, hiç kimse kendi lehine olan davayı açmaya veya hakkını talep etmeye zorlanamaz. Tarafların üzerinde serbestçe tasarruf edebilecekleri dava konusu hakkında, dava açıldıktan sonra da tasarruf yetkisi devam eder".

Tarafların Talepleriyle Bağlılık İlkesi.- Hukuk davalarında hâkim, tarafların talepleriyle bağlıdır. Hâkim, talep edilen şeyden başka bir şeye karar veremeyeceği gibi, talep edilen miktardan fazlasına da hükmedemez[5]. Buna "tarafların talepleriyle bağlılık ilkesi" veya "istem dışı karar verme yasağı (*ultra petita prohibition*)" denir.

Hüküm.- Hâkim, davacının iddiasını kabul ederse, davalıyı, davacının istediği şeyi vermesine, istediği şeyi yapmasına veya yapmamasına mahkûm eder. Hâkim, davacının iddiasını kabul etmez ise davanın reddine karar verir. Her iki hâlde de hâkim bunu bir karar şeklinde kağıda yazar. Buna "hüküm (*judgment*)" denir. Bu hükmün taraflara verilen imzalı ve mühürlü kopyasına ise "ilâm (*written copy of a court decision*)" denir.

Cebrî İcra.- Ancak lehine mahkemeden böyle bir hüküm veya ilâm alan kişinin hakkını hemen alması mümkün değildir. Mahkeme yapılması gerekene karar verir; yapılması gereken şeyi fiilen yapmaz. Örneğin borçlunun alacaklıya olan borcunu ödemesine karar verir. Ama borçlunun cebinden parayı alıp alacaklıya vermez. Davalının borcunu gönüllü olarak yerine getirmemesi durumunda, alacaklının alacağını bilfiil elde edebilmesi için "cebrî icra (*enforcement*)"ya başvurması gerekir. Cebrî icra kurumları, "icra daireleri (*enforcement offices*)", "iflas daireleri (*bankruptcy offices*)" "icra tetkik mercileri *(enforcement courts)*" dir. Alacaklı, bu kurumlara başvurarak alacağının tahsil edilmesini veya mahkeme kararında yazan şeyin yaptırılma-

5. Kuru, Arslan ve Yılmaz, *op. cit.*, s.406.

sını talep eder. Cebrî icra kurumları, *haciz, iflas* ve *rehnin paraya çevrilmesi* şeklinde olan *takip yollarını* kullanarak alacaklının talebini yerine getirir. "Haciz (*attachment*)", icra memurunun borçlunun malvarlığına dâhil *belli* mallara el koymasıdır. "İflas (*bankruptcy*)" ise borçlunun *bütün* mallarına el konulmasıdır. "Rehnin paraya çevrilmesi (*foreclosure*)" ise alacaklının borcuna teminat teşkil etmek üzere daha önceden rehin konulan malın paraya çevrilmesidir. Takip kesinleştikten sonra el konulan (haczedilen) mallar açık artırma usûlüyle satılır; elde edilen parayla alacaklının alacağı ödenir.

II. CEZA DAVALARI[6]

"Ceza davası (*criminal action*)", ceza hukukuna ilişkin bir uyuşmazlığın, çözülmek üzere yargılama makamının, yani mahkemenin önüne getirilmesidir.

Tarihsel Bilgi.- Eski CMUK döneminde ceza davası, "kamu davası" ve "şahsî dava" olarak ikiye ayrılırdı. 4 Aralık 2004 tarih ve 5271 sayılı yeni Ceza Muhakemesi Kanunu şahsî davayı kaldırmıştır. Şahsî dava, savcının değil, bazı istisnaî hâllerde, suçtan zarar gören kişilerin açtığı ceza davası çeşidiydi. Örneğin eski CMUK döneminde tehdit, haneye tecavüz, başkasının sırrını ifşa, hafif müessir fiil, hakaret ve sövme, nası izrar ve tahrip, gibi suçlardan dolayı zarar gören kişiler şahsî dava açabilirlerdi. Cumhuriyet savcısı arzu ederse, şahsî davaya da katılabilirdi (Eski CMUK, m.344-347). Şahsî dava kaldırıldığı için ceza davası olarak geriye sadece "kamu davası" kalmıştır.

"Kamu davası (*public prosecution*)", savcı tarafından, devlet (kamu) adına açılan ceza davasıdır. "Savcı (*public prosecutor*)", ceza davasında "iddia makamı"nı oluşturur. Savcı bir suçun işlendiğini haber aldığında "re'sen (kendiliğinden, *ex officio*)" soruşturma başlatır. Soruşturma sonucunda suçun işlendiği kanısına ulaşırsa, suçu işlediğini düşündüğü kişi (şüpheli) hakkında bir "iddianame (*indictment*)" düzenleyerek ceza mahkemesinde dava açar. İddianamede sanığın Ceza Kanununun bir

6. Nurullah Kunter ve Feridun Yenisey, *Ceza Muhakemesi Hukuku,* İstanbul, Beta, 12. Baskı, 2002, *passim.*

maddesi uyarınca cezalandırılması istenir. Çoğunlukla suçtan zarar gören kişiler savcılığa başvurarak şikâyette bulunurlar ve ondan dava açmasını isterler. Ancak savcının soruşturma başlatması ve dava açması için kendisinden bunun istenmesine gerek yoktur. (Uyarı: İstisnaen bazı suçların takibi şikayete bağlıdır). Ceza muhakemesi hukukunda mecburilik ve re'sen hareket ilkesi geçerlidir.

CEZA DAVALARIYLA İLGİLİ DİĞER HUSUSLAR

Davada Taraflar.- Kamu davasını devlet adına *Cumhuriyet savcısı* açar ve takip eder. Hakkında kamu davası açılan kişiye ise "sanık (*accused, defendant*)" denir. Yani kamu davasında davacı ve davalı değil; savcı ve sanık bulunur. *Savcı* "iddia makamı"nı, sanık ve müdafi ise "savunma makamı"nı oluşturur. "*Mağdur* (kendisine karşı suç işlenilen kişi, *victim, injured*)" ve suçtan zarar gören diğer gerçek ve tüzel kişiler de şikayetçi (müşteki, *complainant*) olduklarını belirterek kamu davasına katılabilirler. Bu durumda bunlara "katılan (müdahil, *intervening party*)" denir. Katılan, Cumhuriyet savcısından bağımsız olarak hareket eder; kendi başına taleplerde bulunabilir. Örneğin Cumhuriyet savcısının temyiz etmediği kararı temyiz edebilir. Ceza davasında sanığı savunan avukata "müdafi (*defense counselor*)"; katılanı yani müdahili temsil eden avukata ise "vekil" veya "müdâhil vekili (*attorney of intervening party*)" denir.

Re'sen Araştırma İlkesi.- Ceza davalarında, hukuk davalarından farklı olarak "re'sen araştırma ilkesi (*principle of ex officio examination*)" geçerlidir. Yani, ceza hâkimi, tarafların iddia ve savunmalarıyla bağlı olmaksızın gerekli gördüğü hususları kendiliğinden araştırabilir.

Deliller (*Evidence, Proofs*).- Ceza davasında hâkim maddî hakikati araştırır. Bunun için gerekli gördüğü bütün incelemeleri yapar; tarafların ileri sürdüğü deliller ile bağlı olmaksızın bü-

tün delilleri re'sen toplar ve bu delilleri takdir eder. Ceza muhakemesi hukukunda, hâkimi bağlayan kesin deliller yoktur. Deliller sınırlı sayıda değildir. Her şey delil olabilir. Ceza davalarında *vicdanî delil sistemi* geçerlidir. Yani hâkim ileri sürülen delilin değerini serbestçe takdir eder. Dolayısıyla hâkim, sanığın kendisine isnat edilen suçu işleyip işlemediği konusunda vicdanen tam bir kanaat getirmelidir. Hâkim tam bir kanaate ulaşamazsa, yani ortada şüpheli hususlar kalırsa, şüpheden sanık faydalanır; sanık hakkında beraat kararı verir. Buna "şüpheden sanığın faydalanması (*in dubio pro reo*)" ilkesi denir.

Karar.- Hâkim suçun sanık tarafından işlendiğine tam bir kanaat getirirse sanık hakkında "mahkûmiyet kararı (*sentence of condemnation*)"; suçun sanık tarafından işlendiğine tam bir kanaat getiremezse sanık hakkında "beraat kararı (*sentence of acquittal*)" verir. Hâkim mahkumiyete karar vermiş ise, sanığa verdiği cezanın türünü ve miktarını da kararda belirtir. Artık 14 Temmuz 2004 tarih ve 5218 sayılı Kanunla "idam cezası (*capital punishment, penalty of death*)" yürürlükten kaldırılmıştır. Mahkeme sanık hakkında, "ömür boyu hapis (müebbet hapis, *life imprisonment*)", belli süreli "hapis (*imprisonment*)" veya "para cezası (*fine, pecuniary punishment*)"na hükmedebilir.

İnfaz (*Execution*).- Sanık mahkûm olmuş ise, 13 Aralık 2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun hükümlerine uygun olarak cezasını cezaevlerinde çeker. Ancak mahkemenin verdiği cezanın tamamının cezaevinde çekildiği sanılmamalıdır. Çünkü "koşullu salıverilme (meşruten tahliye, *release on probation, conditional release*)" denen bir kurum vardır. Adı geçen Kanunun 107'nci maddesine göre, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar 30 yılını, müebbet hapis cezasına mahkûm edilmiş olanlar 24 yılını, diğer süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiş olanlar ise cezalarının üçte ikisini infaz kurumunda iyi hâlli olarak çektikleri takdirde, koşullu salıverilmeden yararlanabilirler.

III. İDARÎ DAVALAR[7]

"İdarî dava (*administrative case, administrative action*)", idarenin idare hukukuna dayanarak yaptığı eylem ve işlemlerden doğan ve idarî yargıda bakılan davalardır. İdarî davaların "iptal davası" ve "tam yargı davası" olmak üzere başlıca iki türü vardır.

A. İPTAL DAVASI

"İptal davası (*action for annulment*)", idarî işlemlerle menfaatleri ihlâl edilen kişiler tarafından, bu işlemlerin iptal edilmesi amacıyla açılan davalardır. "İptal (*annulment*)", idarî işlemin baştan itibaren, bütün sonuçlarıyla birlikte hukuk âleminden silinmesi anlamına gelir. Örneğin belediyenin bir kişinin arsası hakkında aldığı kamulaştırma kararının iptali istemiyle arsa sahibinin açtığı dava bir iptal davasıdır. Bursa'da görev yapan bir memurun Diyarbakır'a tayin edilmesi işlemine karşı açtığı dava da bir iptal davasıdır. Bir öğrenciye üniversite idaresinin verdiği üç ay okuldan uzaklaştırma disiplin cezasına karşı bu öğrencinin açtığı dava, keza öğrencinin sınavdan aldığı geçmez nota karşı açtığı dava da bir iptal davasıdır.

Danıştay ve idare mahkemelerinde iptal davası açma süresi idarî işlemin tebliğ tarihinden itibaren 60 gündür. İdarî davalar kural olarak yazılı yargılama usûlüne tâbidir; karar dosya üzerinden verilir; kural olarak duruşma yapılmaz.

İptal davasında re'sen araştırma ilkesi geçerlidir. Mahkeme tarafların ileri sürdüğü iddiaları araştırır. Keza kendi lüzumlu gördüğü hususları da inceler. Neticede iptali istenen idarî işlemin hukuka aykırı olup olmadığı konusunda bir karara varır. İdare mahkemesi idarî işlemin hukuka uygun olduğu kanısına varırsa iptal davasının *reddine* (*refusal*); işlemin hukuka aykırı olduğu kanısına ulaşırsa idarî işlemin *iptaline* (*annulment*) karar

7. Şeref Gözübüyük ve Turgut Tan, *İdare Hukuku,* Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2012 (Cilt II: İdari Yargılama Hukuku), *passim.*

verir. İptal kararı geçmişe yürür. Yani iptal edilen idarî işlem bütün hüküm ve sonuçlarıyla tesis edildiği tarihten itibaren ortadan kalkar. İptal kararı idareye tebliğ edilir. İdare bu kararı 30 gün içinde uygulamak zorundadır.

İptal davasının açılması idarî işlemin yürütülmesini durdurmaz. Çünkü idare hukukunda idarî işlemlerin hukuka uygunluğu karinesi vardır. Yani bir idarî işlemin, mahkeme kararıyla iptal edilinceye kadar, hukuka uygun olduğu varsayılır ve uygulanmasına devam edilir. Ancak böyle bir işlemin uygulanmasında telafisi güç veya imkânsız zararlar ortaya çıkacaksa ve idarî işlem açıkça hukuka aykırıysa, istenmesi hâlinde, idare mahkemesi, daha iptal kararı vermeden önce, dava konusu idarî işlem hakkında "yürütmeyi durdurma (*stay of execution*)" kararı verebilir. Bu durumda işlemin uygulanmasına son verilir; eski hâle geri dönülür.

B. TAM YARGI DAVALARI

"Tam yargı davası (*full remedy action*)", idarî işlem ve eylemler neticesinde kişisel hakları doğrudan doğruya ihlâl edilmiş olan kişilerin uğradıkları zararın giderilmesi istemiyle idarî yargıda açtıkları davalardır. Tam yargı davaları, tazminat davaları, idarî sözleşmelerden doğan davalar ve vergi davaları olmak üzere başlıca üç çeşittir.

1. Tazminat Davaları.- "Tazminat davası (*action for damages*)", bir idarî işlem veya eylem nedeniyle parayla ölçülebilen bir zarara uğrayan kişinin, idarenin bu zararı karşılayacak miktarda kendisine para ödemesi istemiyle açtığı davadır. Örnekler: Belediyenin iş makinesi ile yol yapılırken, yanlışlıkla özel kişinin yol kenarındaki duvarı yıkılabilir. Bu kişi yıkılan duvarının bedelinin tazmin edilmesi için belediyeye karşı idare mahkemesinde tam yargı davası açar. Karayolları Genel Müdürlüğünün yaptığı yol çalışmalarından kaynaklanan tozlar, yol boyundaki pamuk tarlasındaki ürüne zarar verebilir. Tarla sahibinin uğradığı zararın tazmini istemiyle açacağı dava bir tam yargı davasıdır. TEDAŞ'a ait elektrik hattından çıkan bir kıvılcım, hattın altındaki buğday

tarlasını tutuşturabilir. Tarlası yanan çiftçinin açacağı dava da tam yargı davasıdır. Hava kuvvetlerine ait bir uçak, bir kişinin evinin üstüne düşebilir ve ev tahrip olabilir. Bu kişinin açacağı dava da tam yargı davasıdır. Bir memurun görevine idare son vermiştir. Memur açıkta kaldığı süre içinde maaşından mahrum kalır ve zarara uğrar. Bu memur görevine son verme işlemine karşı iptal davası açar. Yoksun kaldığı maaşlarını alabilmek için de tam yargı davası açar.

2. İdarî Sözleşmelerden Doğan Davalar.- "İdarî sözleşmelerin uygulanmasından doğan davalar (*actions relating to disputes arising from administrative contracts*)" da tam yargı davası olarak kabul edilmektedir. Örneğin Ulaştırma Bakanlığı (daha sonra Telekomünikasyon Kurulu) ile Turkcell, Avea ve Vodafone şirketleri arasında yapılmış "lisans verilmesine ilişkin imtiyaz sözleşmeleri" bir idarî sözleşmedir. Bundan kaynaklanan uyuşmazlıklar idarî yargıda çözümlenir.

3. Vergi Davaları.- "Vergi davaları (*tax cases*)", vergiye ilişkin olarak vergi mükellefleri ve sorumluları tarafından vergi mahkemelerinde açılan davalardır. Vergi davası, vergi tarhı işlemlerine, vergi cezası kesilmesi işlemlerine, takdir ve tadilat komisyonu kararlarına, kesinti yoluyla alınan vergilerde kesintinin yapılması işlemlerine, ödeme emrinin tebliği, ihtiyati haciz, ihtiyati tahakkuk, kati haciz, haczedilen malların değer tespiti gibi vergi işlemlerine karşı açılır. Vergi mahkemelerinde dava açma süresi 30 gündür. Vergi mahkemelerinde dava açılması dava edilen vergi, resim, harç ve cezaların tahsil edilmesini durdurur. Vergi davası davacı mükellef lehine sonuçlanmış ise, tarhiyat idarece terkin edilir. Ödenmiş vergi varsa iade edilir. Dava mükellef aleyhine sonuçlanmış ise tarhedilen vergiler mükellefe tebliğ edilir. Bu hâlde mükellef bir ay içinde vergisini ödemek zorundadır.

Uyarı.- Vergi davalarının niteliği tartışmalıdır. Vergi davalarının iptal davasına benzeyen pek çok yönü olmakla birlikte, bu davalar, tam yargı davası olarak kabul edilebilir. Zira vergi davalarında mahkemenin yetkisi iptal davasında olduğu gibi iptal kararı vermekle sınırlı değildir; mahkeme, verginin kaldırılmasına, indirilmesine veya salınan verginin geri verilmesine karar verebilmektedir.■

Bölüm 7
HUKUK KURALLARININ UYGULANMASI

Hâkimler, kanunları uygulayarak önlerindeki davalarda karar verirler. Normalde hâkimin davada uygulayabileceği nitelikte bir hüküm kanunlarda vardır ve bu hükmün anlamı açık seçik bellidir. Hâkim bu hükmü okur ve ona göre karar verir ve bu şekilde de kanunlar uygulanmış olur. Ancak her zaman mesele bu kadar kolay değildir. Kanunların uygulanmasında çeşitli sorunlar ortaya çıkar: Bir kere, bazen hâkimin davada uygulayabileceği bir kural, kanunlarda bulunmaz. Bu durumda hâkim nasıl karar verecektir? Hâkim böyle bir durumda örf ve âdete göre veya kendi düşüncesine göre bir karar verebilir mi? İkinci olarak bazen davada uygulanacak bir kanun hükmü vardır; ama bu kanun hükmünde boşluk olabilir. Bu kanunun uygulanması için önce bu boşluğun doldurulması gerekmektedir. Bu boşluk nasıl doldurulacaktır? Üçüncü olarak bazen davada uygulanacak kanun hükmü vardır; ancak bu kanun hükmünün anlamı belirsizdir. Bu durumda hâkim bu belirsizliği nasıl giderecektir? Dördüncü olarak bazen bir davada uygulanacak birden fazla kanun hükmü vardır ve bunlar birbiriyle çatışmaktadır. Bu durumda hâkim bu çatışmayı nasıl çözecek ve davayı nasıl karara bağlayacaktır? Beşinci olarak bazen davada hangi ülkenin kanununun uygulanacağı hususunda tereddüt ortaya çıkar. Örneğin Türkiye'de evlenen bir yabancının evlenme şartları Türk Medenî Kanununa göre mi, kendi ülkesinin kanununa göre mi belirlenecektir? Keza Türkiye'de suç işleyen bir yabancıya acaba Türk Ceza Kanununa göre mi, yoksa kendi ülkesinin kanununa göre

mi ceza verilecektir? Altıncı olarak kanunlar, ebedî ve ezeli şeyler değildir. Belirli tarihte yürürlüğe girerler ve belirli tarihte yürürlükten kalkarlar. Yürürlükte olmayan bir kanunu hâkimler uygulayamazlar. Peki ama kanunlar ne zaman yürürlüğe girerler ve ne zaman yürürlükten kalkarlar? Yedinci olarak, acaba kanunlar geçmişe uygulanabilir mi? Yani hâkim, belirli bir tarihte yürürlüğe girmiş kanunu, yürürlüğe giriş tarihinden önceki olay ve durumlara da uygulayabilir; önceki olaylar hakkında yeni kanuna göre karar verebilir mi? İşte "hukuk kurallarının uygulanması (*application of legal norms*)" başlıklı bu bölümde bu yedi sorunu inceleyeceğiz. Buna göre bu bölümün planı şu şekilde olacaktır:

PLÂN:

I. Kanunda Kural Bulunmayan Hâllerde Örf ve Âdet Hukukunun Uygulanması ve Hâkimin Hukuk Yaratması Sorunu
II. Kanunlardaki Boşlukların Hâkimin Takdir Yetkisiyle Doldurulması Sorunu
III. Hukuk Kurallarının Uygulanmasında Yorum Sorunu
IV. Hukuk Kurallarının Uygulanmasında Çatışma Sorunu
V. Hukuk Kurallarının Yer Bakımından Uygulanması Sorunu
VI. Hukuk Kurallarının Zaman Bakımından Uygulanması Sorunu
VII. Kanunların Geçmişe Uygulanması Sorunu

Şimdi bu plân dâhilinde hukuk kurallarının uygulanması sorununu görelim:

I. KANUNDA KURAL BULUNMAYAN HÂLLERDE ÖRF VE ÂDET HUKUKUNUN UYGULANMASI VE HÂKİMİN HUKUK YARATMASI SORUNU[1]

Hâkim önündeki davada hukuk kurallarını uygulayarak karar verir. Hâkimin önündeki davada uygulanabilecek nitelikte

1. Bu başlık, Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.388-397'den özetlenmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için oraya bakınız. Edis, *op. cit.,* s.106-145, 179-213; Ataay, *op. cit.,* s.188-199, 199-202; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.77-79; Göğer, *op. cit.,* c.I, s.96-103; Aral, *op. cit.,* s.20-219; Bilge, *op. cit.,* s.182; Yaşar Karayalçın, *Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme*, Ankara, BTHAE, 4. Baskı, 1994, s.62-65; Du Pasquier, *op. cit.,* s.199-203.

bir kural varsa ortada büyük bir sorun yoktur; hâkim kanundaki kuralı uygular. Ancak bazı durumlarda hâkimin önündeki davada uygulanabilecek nitelikte bir kural kanunlarda olmayabilir. Bu durumda hâkim ne yapacaktır? Öncelikle belirtelim ki, hâkim, davadaki taraflara "gidin başımdan, davanızda uygulanacak nitelikte bir kural kanunda yok; ben bu davada karar vermeyeceğim" diyemez. Çünkü hâkimler, kendi önüne getirilen davalar konusunda mutlaka bir karar vermek zorundadırlar. Hâkimler "ihkak-ı haktan imtina (*denial of justice*) edemezler", yani "hak dağıtmaktan çekinemezler". Peki ama hâkim mutlaka karar vermek zorunda olduğuna ve kanunda da hüküm bulunmadığına göre kararını nasıl verecektir? Bu soruya özel hukuk ile kamu hukuku arasında ayrım yaparak cevap vermek gerekmektedir:

A. ÖZEL HUKUK ALANINDA ÖRF VE ÂDETİN UYGULANMASI VEYA HÂKİMİN HUKUK YARATMASI[2]

Özel hukuk alanında kanunda davada uygulanacak nitelikte kural yoksa, hâkimin nasıl karar vereceği Türk Medenî Kanununun "hukukun uygulanması ve kaynakları" başlıklı 1'inci maddesinde gösterilmiştir. Bu maddeye göre,

> "kanun, sözüyle ve özüyle değindiği bütün konularda uygulanır. Kanunda uygulanabilir bir hüküm yoksa, hâkim, örf ve âdet hukukuna göre, bu da yoksa kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse ona göre karar verir"[3].

O hâlde özel hukuk alanında, hâkim, kanunda hüküm varsa ilk önce kanunu uygulayacaktır. Zira yukarıda görüldüğü gibi

---

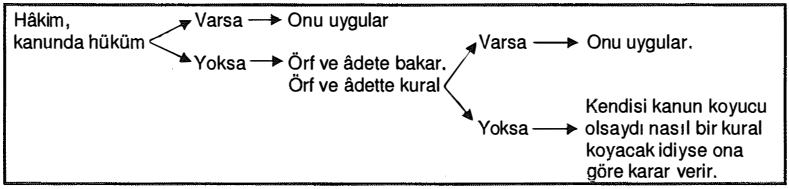
2. *Application of customary law or creation of law by judge in private law.*
3. *"The Law must be applied in all cases which come within the letter or spirit of any of its provisions. Where no provision is applicable, the judge shall decide according to the customary law and, in default thereof, according to the rules which he would lay down if he, himself had to act as legislator"*. İngilizce çeviri Erhan Adal, *Fundamentals of Turkish Private Law,* İstanbul, Legal, 2005, s.340'tan alınmıştır.

Türk Medenî Kanununun 1'inci maddesi, *"kanun, sözüyle ve özüyle değindiği bütün konularda uygulanır"* demektedir. Üstelik hâkim kanunu uygularken, sadece kanunun "sözü (*letter*)"nü değil, aynı zamanda "özü (*spirit*)"nü de dikkate alacaktır. Açıkçası kanunu yorumlayacaktır. Eğer kanunda buna rağmen önündeki davaya uygulanabilir bir kural bulamazsa, hâkim, örf ve âdet hukukuna bakacak, orada bir kural varsa ona göre karar verecektir. Yok eğer örf ve âdette dahi kural yoksa, hâkim kendisi kanun koyucu olsaydı, nasıl kural koyacak idiyse ona göre karar verecektir.

Dolayısıyla medenî hukuk ve özel hukuk alanında, kanunda hüküm yoksa hâkim, örf ve âdet hukukuna bakabilecek, örf ve âdette kural varsa onu uygulayacak, örf ve âdet hukukunda dahi kural yoksa hâkim, uygulayacağı hukuk kuralını kendisi koyacak, yani hukuk yaratacaktır. Özetle özel hukuk alanında, kanunda kural olmaması durumunda, hâkimin örf ve âdet hukukunu uygulama ve hukuk yaratma yetkisi vardır.

Özel hukuk alanında hâkimin hukuku uygulamasında izleyeceği şema şu şekilde özetlenebilir:

Şema 7.1: Özel Hukukta Hukukun Uygulanması

B. KAMU HUKUKU ALANINDA HÂKİM ÖRF VE ÂDETE GÖRE KARAR VEREMEZ VE KEZA HUKUK YARATAMAZ

Kamu hukuku alanında yürürlükte olan kanunlarda Türk Medenî Kanununun yukarıda gördüğümüz birinci maddesi benzeri, hâkime örf ve âdet hukukunu uygulama ve hukuk yaratma yetkisini veren bir hüküm yoktur. Dolayısıyla kamu hukuku alanında hâkim örf ve âdet hukukunu uygulayamayacağı gibi

kendisi de hukuk yaratamaz. Bu husus, Anayasa hukuku, ceza hukuku, idare hukuku, vergi hukuku gibi alanlarda geçerlidir. Burada sadece ceza hukukundaki durumu biraz daha yakından açıklayalım: Ceza hukukunda kanunda hüküm bulunmayan hâllerde hâkim örf ve âdete göre sanığa ceza veremez. Keza kanunda hüküm bulunmayan hâllerde kendisini kanun koyucu yerine koyup sanığı suçlu kabul edip ceza tertip edemez. Sanığın işlediği ileri sürülen fiil, ceza kanunu tarafından suç olarak kabul edilmemiş ise hâkim, sanık hakkında beraat kararı vermekle yükümlüdür. Zira ceza hukuku alanında "kanunsuz suç ve ceza olmaz (*nullum crimen, nulla poena sine lege*)" ilkesi geçerlidir. Kanunilik ilkesi de denilen bu ilke Türk Ceza Kanununun 2'nci maddesinde kabul edilmiştir. Ceza hukukunda boşluk yoktur. Suç olması istenilen bir fiili cezalandıran bir madde ceza kanununda yoksa, bundan o fiilin suç olmadığı sonucu çıkar. Böyle bir fiili hâkim, örf ve âdete bakarak veya kendisi kural koyarak cezalandıramaz.

Özetle özel hukuk alanında hâkimin örf ve âdet hukukunu uygulaması mümkün iken kamu hukuku alanında mümkün değildir. Keza özel hukuk alanında hâkimin hukuk yaratması mümkün iken kamu hukuku alanında mümkün değildir.

II. KANUNLARDAKİ BOŞLUKLARIN HÂKİMİN TAKDİR YETKİSİYLE DOLDURULMASI SORUNU[4]

Kanunlarda çoğunlukla kanunlarda "boşluk (*legal gap, legal vacuum*)" yoktur. Kanunlar hangi olaylara ne gibi sonuçlar bağlanacağını açıkça belirler. Mesela 6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun 237'nci maddesine göre, "taşınmaz satışının geçerli olabilmesi için, sözleşmenin resmî şekilde düzenlenmesi şarttır". Eğer taşınmaz satışı, resmi şekilde yapılmamış ise, o satış geçersizdir. Burada olayın hukukî sonucu tam olarak belirtil-

4. Bu başlık Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.388-389'dan özetlenmiştir. Bu konuda bkz.: Edis, *op. cit.,* s.179-213; Ergun Özsunay, *Medeni Hukuka Giriş*, İstanbul, İÜHF Yayınları, 5. Bası, 1986, s.221-229; Ataay, *op. cit.,* s.199-202; Selahattin Sulhi Tekinay, *Medeni Hukukun Genel Esasları...,* İstanbul, Filiz, 1992, s.73-77; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.74-75; Göğer, *op. cit.,* c.I, s.102-103.

miştir. Resmî senetle yapılmamış bir taşınmaz mal satımı hakkında uyuşmazlık ortaya çıkarsa, hâkim, Borçlar Kanununun 237'nci maddesini uygulayarak satışın geçersiz olduğuna karar verir. Burada hâkimin takdir hakkı veya bir başka türlü karar verme yetkisi bulunmamaktadır.

Ancak bazı hukuk kurallarında ise *olay* veya *sonuç* unsurlarından biri eksik bulunabilir. Gerçekten de, bazen kanunda hâkimin önündeki meseleye uygulayabileceği bir hukuk kuralı vardır. Ancak bu kural, ya kendi uygulama şartlarını, ya da bazı şartların gerçekleşmesi durumunda hükmün ne olması gerektiğini tam olarak belirtmemekte ve bu işi hâkime bırakmaktadır. Bu gibi durumlarda "kural içi boşluk "tan bahsedilir. Hâkimin böyle bir kanunu uygulayabilmesi için öncelikle bu kanundaki boşluğu doldurması gerekir. Bu boşluğu ise hâkim "takdir yetkisi (*power of discretion*)"ni kullanarak doldurur.

Mesela, Medenî Kanunun 27'nci maddesine göre "adın değiştirilmesi, ancak *haklı sebeplere* dayanılarak hâkimden istenebilir". Acaba bu "haklı sebepler" nelerdir? Kanun bu sebepleri belirtmemektedir. Bu sebeplerin ne olduğunu belirlemek, yani boşluğu doldurmak hâkime kalmaktadır. Yani bir kişi ismini değiştirmek için dava açmış ise, davacının ileri sürdüğü sebeplerin haklı olup olmadığının önceden kanunla belirlenmiş objektif bir ölçüsü yoktur; bu sebeplerin haklı olup olmadığını hâkim takdir edecektir. Örneğin "Çakal" soyadlı bir kişinin soyadının değiştirilmesi talebini hâkim *haklı*; ama "Aslan" soyadının değiştirilmesi isteğini ise *haksız* bulabilir. İşte bu gibi hususları hâkim takdir eder.

Ceza kanunlarında da genellikle suçlulara verilecek cezaların alt ve üst miktarları belirtilir. Örneğin Türk Ceza Kanununun 141'inci maddesine göre, "her kim diğerinin taşınabilir malını zilyedinin rızası olmaksızın faydalanmak için bulunduğu yerden alırsa bir yıldan üç yıla kadar hapsolunur". Böyle bir hırsızlık suçu durumunda hâkim, hırsıza bir yıl ile üç yıl arasında herhangi bir hapis cezası verebilir. Bunun takdiri hâkime aittir.

III. HUKUK KURALLARININ UYGULANMASINDA YORUM SORUNU[5]

Kanun hükümlerinin anlamı çoğunlukla açık seçik bellidir. Bu durumda kanunun uygulanmasında büyük bir problem olmaz. Hâkim kanun hükmünü okur ve önündeki davaya uygulayıp kararını verir. Ancak bazen kanunun anlamı belirsiz olabilir. İşte kanunun anlamı belirsiz ise, hâkim önce "yorum (*interpretation*)" yaparak kanunun anlamını belirginleştirir; sonra da kanunu uygular. Dolayısıyla *"yorum", kanunun gerçek anlam ve kapsamını tespit etme faaliyetidir.*

Yorum yapılırken çeşitli **metotlar** (*methods of interpretation*) kullanılır[6]. Örneğin kanunda geçen noktalama işaretlerine bakılır. Bazen bir virgülün yeri cümlenin anlamını değiştirir. Bu tür yorum metoduna, "*dilbilgisel yorum* (*grammatical interpretation*)" metodu denir. Bazen kanun koyucu tarafından kanunun kabul edildiği tarihte mecliste yapılan görüşmelere (hazırlık çalışmalarına) bakılır. Buna "*tarihî yorum* (*historical interpretation*)" metodu denir. Bazen kanunun bir maddesinin anlamı tespit edilmeye çalışılırken, bu maddenin kanunun genel sistematiği içinde yerine bakılır. Buna "*sistematik yorum* (*systematical interpretation*)" denir. Bazen de kanun yorumlanırken, onun sözleri değil, kanunun amacı ön planda tutulur ve bu amaç doğrultusunda kanunun gerçek anlam ve kapsamı tespit edilmeye çalışılır. Buna "*gaî (amaçsal) yorum* (*teleological interpretation*)" denir. Bazen yorum yapılırken mantık kurallarından yararlanılır. Buna "*mantıkî yorum* (*logical interpretation*)" denir.

Yorumda kullanılan başlıca "**mantık kuralları** (*rules of logic*)", kıyas, aksi ile kanıt ve evleviyet kurallarıdır[7].

---

5. Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.281-306'dan özetlenmiştir.
6. Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.288-297'den özetlenmiştir
7. Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.354-368'den özetlenmiştir.

"*Kıyas (analogy)*", kanunda belirli bir durum için konulmuş bir kuralın, o duruma benzeyen fakat hakkında kanunda kural bulunmayan bir başka duruma da uygulanmasıdır. Örneğin sigara içmek yasaksa, pipo içmenin de yasak olduğu kıyasen söylenebilir. Kıyas yapıldığında uygulanan kanun hükmü anlam bakımından genişlemiş olur. Özel hukukta kıyas yapılabilir. Ancak ceza hukukunda kıyas yasaktır. Çünkü ceza hukukunda, kanunun açıkça suç saymadığı şey suç değildir. Dolayısıyla kıyas yoluyla yeni suçlar yaratılamaz.

"*Aksi ile kanıt* (mefhumu muhalif, *argumentum a contrario)*" kuralına göre, eğer bir hukuk kuralı belirli bir durumun belirli bir özelliğini dikkate alarak o hukukî duruma belirli bir sonuç bağlamışsa, bu durumun dışında kalan bütün diğer durumlar, bu sonucun aksi hukukî sonuçlara bağlanmış olur. Örneğin bir fiil suç ise, bunun aksi suç değildir. Diğer bir örnek: 20 yaşına giren her *erkek* Türk vatandaşının, askerlik yükümlülüğünü öngören kuralın mefhumu muhalifinden *kadın* vatandaşların askerlik yükümlülüğü olmadığı sonucu çıkar.

"*Evleviyet (argumentum a fortiori)*" kuralının temelinde bir şeyin azı yasaksa çoğunun da yasak olduğu, bir şeyin çoğuna izin verilmiş ise azına da izin verilmiş olduğu düşüncesi yatar. Örneğin çimlere basmak yasaksa, oturmak da evleviyetle yasaktır. Bir kişi evini satabiliyorsa evleviyetle evini kiraya da verebilir.

IV. HUKUK KURALLARININ UYGULANMASINDA ÇATIŞMA SORUNU[8]

Bazı durumlarda ise hukuk kurallarında boşluk yoktur ve keza hukuk kurallarının anlamı da açıkça belirlidir. Ancak bu durumda da konuyla ilgili birçok hukuk kuralı bulunabilir. Bunların arasında genellikle uyum vardır. Bununla birlikte bazen

8. Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.369-387'den özetlenmiştir. Edis, *op. cit.,* s.172-173; Bilge, *op. cit.,* s.174; Güriz, *op. cit.,* s.130; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.67; Karayalçın, *op. cit.,* s.113-119; Gridel, *op. cit.,* s.561-562, 565-567.

aynı konuyla ilgili hukuk kuralları arasında bir "çatışma (*conflict*)" da olabilir. Bazen bir kural şöyle derken, aynı konuda bir başka kural böyle der. Böyle bir durumda hukuk kurallarının uygulanabilmesi, dava konusu uyuşmazlığın çözümlenebilmesi için bu çatışmanın çözümlenmesi gerekir. Hukuk kuralları arasında olabilecek çatışmalar şu ilkelerin uygulanmasıyla halledilir:

***1. Lex Superior* (Üst Kanun) İlkesi.-** Bu ilke Latince "*Lex superior derogat legi inferiori* (Üst kanun alt kanunları ilga eder[9])" özdeyişinde ifadesini bulur. Buna göre, birbiriyle çatışan iki hukuk kuralı arasında altlık-üstlük ilişkisi varsa, üst kuralın dediği olur; alt kural ihmal edilir. Örneğin bir kanun ile yönetmelik arasında çatışma varsa, kanunun dediği olur. Mesela Yükseköğretim Kanunu, üniversite öğrencilerine bütünleme sınavı hakkı veriyorsa, Uludağ Üniversitesi Kredili Sistem Sınav Yönetmeliğinin öğrencilere bütünleme hakkı tanımaması üst kanun olan Yükseköğretim Kanuna aykırı olur. Böyle bir durumda, öğrenci bütünleme hakkı tanınmadan sınıfta bırakıldı diye idare mahkemesinde dava açarsa, mahkeme, Uludağ Üniversitesi Sınav Yönetmeliğini değil, üst kural olan Yükseköğretim Kanununda yer alan hükmü uygular ve öğrencinin bütünleme sınav hakkı tanınmadan sınıfta bırakılma işlemini iptal eder.

2. *Lex Posterior* (Sonraki Kanun) İlkesi.- Hukuk kuralları arasında çatışma çözme konusunda ikinci ilkemiz *lex posterior* (sonraki kanun) ilkesidir. Bu ilke Latince "*lex posterior derogat legi priori* (sonraki kanun önceki kanunları ilga eder[10])" özdeyişiyle ifade edilir. Bu ilkeye göre, normlar hiyerarşisinde aynı düzeyde yer alan ve birbiriyle çatışan iki hukuk kuralı varsa, bunlardan sonraki tarihte yürürlüğe giren kuralın, önceki kuralı zımnen ilga ettiği kabul edilir. *Lex posterior* esası, normlar hiyerarşisinde aynı düzeyde yer alan kurallar arasındaki çatışmaları çözmek için uygulanır. Anayasa

9. *Superior norm suppresses inferior norms.*
10. *Later norm suppresses earlier norms.*

ile kanun arasındaki bir çatışma *lex posterior* esasına göre ortadan kaldırılamaz. Yani anayasadan sonraki tarihte yürürlüğe giren bir kanun anayasa ile çatışırsa, sorun *lex posterior* esasına göre değil, *lex superior* esasına göre çözümlenir. Yani bu durumda eski tarihli Anayasa karşısında yeni tarihli kanunun geçerliliği yoktur. Keza kanun ile yönetmelik arasındaki çatışmada da *lex posterior* ilkesi uygulanamaz.

3. *Lex Specialis* (Özel Kanun) İlkesi.- Hukuk kuralları arasında çatışma çözme konusunda üçüncü ilkemiz *lex specialis* (özel kanun) ilkesidir. Bu ilke "*lex specialis derogat legi generali* (özel kanun genel kanunları ilga eder[11])" özdeyişiyle dile getirilir. Aynı düzeyde yer alan ve aynı tarihli iki hüküm arasında çelişki varsa, özel hüküm niteliğindeki hüküm uygulanır; genel hüküm niteliğindeki ise ihmal edilir. Bir kanunun *X* maddesi, aynı kanunun *Y* maddesi ile çatışıyorsa ve *X* maddesi, *Y* maddesine göre özel nitelikteyse, yani söz konusu konuyu *Y* maddesine göre özel olarak ve daha ayrıntılı bir şekilde düzenliyorsa, söz konusu olaya *X* maddesi uygulanır.

Lex superior'un (üst kuralın) tespitinde güçlük yoktur. Çünkü, bir kuralın Anayasa kuralı mı, kanun kuralı mı, yoksa yönetmelik kuralı mı olduğu kolayca anlaşılır. Keza *lex posterior*'un (sonraki kanunun) saptanmasında da güçlük yoktur. Her kanunun kabul ediliş, yayınlanış ve yürürlüğe giriş tarihleri bellidir. Buna karşılık *lex specialis* (özel hükmün) tespitinde güçlük vardır. Bu konuda çok genel olarak şunu söyleyebiliriz: Bir kanunun aynı konuya temas eden iki hükmünden birisi söz konusu konuyu doğrudan doğruya ve daha ayrıntılı olarak düzenliyorsa o hüküm özel hüküm; diğeri ise genel hükümdür. Özel hükmün sadece o konuya uygulanması mümkündür; genel hükmün ise o konuya ve ona benzer diğer durumlara da uygulanması mümkündür. Yani genel hükmün kapsamı, özel hükmün kapsamına göre daha geniştir.

---

11. *Particular norm suppresses general norms.*

V. HUKUK KURALLARININ YER BAKIMINDAN UYGULANMASI SORUNU[12]

"Kanunlar" hangi yerde, yani hangi coğrafî alanda uygulanacaklardır? Normalde bu sorunun çok basit bir cevabı olduğu söylenebilir: Kanun, hangi devlet tarafından çıkarılmış ise o devletin topraklarında, yani ülkesinde uygulanacaktır. Ancak bu konuyu biraz daha detaylı olarak görmek gerekir. "Kanunların yer bakımından uygulanması (*territorial application of laws*)"nda "mülkîlik ilkesi" ve "şahsîlik ilkesi" olmak üzere iki ilke vardır:

A. MÜLKÎLİK İLKESİ

"Mülkîlik (ülkesellik, yersellik) ilkesi (*principle of territoriality*)"ne göre bir devletin kanunu, bu devletin ülkesinin sınırları içinde bulunan yerli veya yabancı herkese uygulanır. Diğer bir ifadeyle devletin ülkesi içinde bulunan herkes, o devletin hukukuna tâbidir. Kural olarak, *kamu hukuku alanında* kanunların mülkîliği ilkesi geçerlidir. Örneğin ceza hukukunda bu böyledir. Belli bir ülkenin sınırları içinde suç işleyen kişi, ister vatandaş olsun, ister yabancı olsun, sınırları içinde suçu işlediği devletin ceza kanunlarına göre yargılanır. Örneğin Türk Ceza Kanununun 8'inci maddesine göre "Türkiye'de işlenen suçlar hakkında Türk Kanunları uygulanır". Ancak bu konuda, diplomatik muafiyetler gibi bazı istisnalar da vardır.

B. ŞAHSÎLİK İLKESİ

"Milliyet ilkesi (*principle of nationality*)" de denen "şahsîlik (kişisellik) ilkesi (*personality principle*)"ne göre ise, bir devletin vatandaşı yabancı ülkede bulunsa bile yine vatandaşı olduğu devletin kanunlarına tâbidir. Buna göre kişi nereye giderse gitsin vatandaşlığını taşıdığı devletin hukuku onu takip eder.

12. "*Application of legal norms in terms of place*". Bu başlık, Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.260-280'den özetlenmiştir. Ayrıca bkz.: Bilge, *op. cit.*, 9.B., s.188-189; Güriz, *Hukuk Başlangıcı, op. cit.*, s.131; Ataay, *op. cit.*, s.157-158; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.*,26. Baskı, s.68-69; Du Pasquier, *op. cit.*, s.224-230.

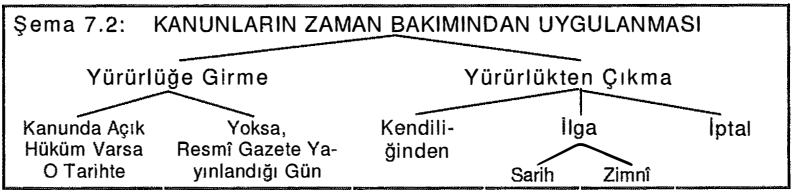
Şahsîlik ilkesi kamu hukuku alanında değil, özel hukuk alanında geçerli olabilen bir ilkedir. Medenî hukukun kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku alanlarında daha ziyade şahsîlik ilkesi geçerli olduğunu söyleyebiliriz. Yani kişi yabancı ülkede de olsa, örneğin kişilik, ehliyet, isim, hısımlık, nişanlanma, evlenme, boşanma, velayet, vesayet, nafaka, mirasçılık gibi sorunlar kendi ülkesinin kanunlarına göre çözümlenir[13]. Ancak şahsîlik ilkesinin özel hukuk alanında mutlak olarak geçerli olduğu söylenemez. Örneğin bina, arsa gibi taşınmaz mallarla ilgili uyuşmazlıklarda genellikle şahsîlik ilkesi değil, mülkîlik ilkesi, yani taşınmazın bulunduğu ülkenin hukuku uygulanır. Ancak bu alanda da birçok istisnalar, özel düzenlemeler mevcuttur. Özel hukuk ilişkileri alanında mülkîlik ilkesinin mi, yoksa şahsîlik ilkesinin mi uygulanacağının saptanması oldukça güç ve karmaşık bir sorundur. Bu konuda çıkacak sorunların çözümlenmesiyle, devletler özel hukukunun kanunlar ihtilafı ve milletlerarası usûl hukuku dalları uğraşır.

VI. HUKUK KURALLARININ ZAMAN BAKIMINDAN UYGULANMASI SORUNU[14]

Kanunlar ezelî ve ebedî şeyler değildir. Belirli tarihte yürürlüğe girerler ve belirli tarihte yürürlükten kalkarlar. Ve kanunlar ancak yürürlükte oldukları müddetçe uygulanabilirler. Peki ama kanunlar ne zaman yürürlüğe girmekte ve ne zaman yürürlükten kalkmaktadır? Bu konuda yapacağımız açıklamaları önce bir şema hâlinde gösterelim:

---

13. Yukarıda örnek olarak sayılan konularda, kişinin kendi ülkesinin kanunu bulunduğu ülkenin kamu düzeniyle çatışıyorsa, şahsilik ilkesi uygulanamaz. Örneğin Suudi Arabistan vatandaşı bir erkek, Türkiye'de birden fazla kadınla evlenemez.
14. "*Application of laws in terms of time*". Bu başlık Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.262-280'den özetlenmiştir. Ayrıca bkz.: Bilge, *op. cit.,* s.189-191; Özsunay, *op. cit.,* s.177-180; Keyman, *Hukuka Giriş,* 1997, *op. cit.,* s.36-46; Güriz, *Hukuk Başlangıcı, op. cit.,* s.126-129; Edis, *op. cit.,* s.160-173; Ataay, *op. cit.,* s.157-186; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.68-74; Du Pasquier, *op. cit.,* s.232-250.

A. KANUNLARIN YÜRÜRLÜĞE GİRMESİ

Kanunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilir edilmez otomatik olarak yürürlüğe girmez. Kanunların "yürürlüğe girmesi (*entry into effect*)" için Cumhurbaşkanı tarafından Resmî Gazetede yayınlanmaları (*publication in the Official Gazette*)" gerekir (AY, m.89/3).

15 Temmuz 2018 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan 10 sayılı Resmî Gazete Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 7'nci maddesine göre, "kanunlar, Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ve yönetmelikler ile diğer düzenlemeler, ayrıca bir yürürlük tarihi belirtilmemiş ise Resmî Gazete'de yayımlandığı gün yürürlüğe girer".

Buna göre, bir kanunun hangi tarihte yürürlüğe gireceği konusunda o kanunun metninde açık hüküm olabilir ya da olmayabilir. Kanunu kendi metninde hüküm var ise, kanun o tarihte yürürlüğe girer. Örnekler: "İşbu kanun yayını tarihinde yürürlüğe girer"; "işbu kanun yayını tarihinden ... ay sonra yürürlüğe girer" veya "işbu kanun ... tarihinde yürürlüğe girer". Kanunun metinde hüküm yoksa kanun Resmî Gazetede yayınladığı gün yürürlüğe girer.

Tarihsel Bilgi.- 23 Mayıs 1928 tarih ve 1322 sayılı Kanunların ve Nizamnamelerin Suret-i Neşir ve İlânı ve Meriyet Tarihi Hakkındaki Kanunun 3'üncü maddesine göre kanun, Resmî Gazetede yayınlandığı günü izleyen günden itibaren 45 gün sonra yürürlüğe girerdi. Örneğin kendi yürürlük tarihini kendisi saptamayan bir kanun 1 Ekim 2017 günü Resmî Gazetede yayınlanmış ise bu kanun 16 Kasım 2017 tarihinde yürürlüğe girerdi. Süre şöyle hesaplanırdı. Yayımlandığı gün (1 Ekim) sayılmaz. 2 Ekim'e "bir" diyerek 45 gün parmak hesabıyla sayılır. 45'inci gün 15 Kasım'a gelir. Kanun 16 Kasım saat 00.01'de yürürlüğe girerdi.

B. KANUNLARIN YÜRÜRLÜKTEN KALKMASI

"Kanunların yürürlükten kalkması (*to cease to be effective*)" çok çeşitli yollarla olmaktadır.

1. Kendiliğinden Yürürlükten Kalkma

Bazı kanunların bizzat kendisi ne kadar süre ile yürürlükte kalacağını açıkça belirtmiş olabilir. Bu durumlarda kanunda belirtilen sürenin bitimi ile başka bir işleme gerek kalmaksızın o kanun kendiliğinden yürürlükten kalkar[15]. Örneğin evlilik dışı birleşmelerden doğan çocukların cezasız tescili hakkında muhtelif tarihlerde çıkarılan kanunlar böyledir[16]. Belirli süre içinde bir defa uygulanmışlardır. Keza Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanunun ilk şekline göre, "bu kanun neşri tarihinden itibaren üç sene muteberdir". 1960 tarihli ve 7402 sayılı Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun, kendisinin beş yıl süre ile uygulanacağını belirtmiştir. İşte bu gibi kanunlar belirtilen sürenin dolmasıyla kendiliğinden ortadan kalkar. Bütçe Kanunları da bu çeşittir. Bir yıl için çıkarılır. 2015 yılı Bütçe Kanunu 1 Ocak 2015 tarihinde yürürlüğe girer ve 31 Aralık 2015 tarihinde yürürlükten kalkar.

2. Başka Bir Kanunla Yürürlükten Kaldırma: İlga

Yürürlüğe giren yeni bir kanun, eski bir kanunu yürürlükten kaldırabilir. Buna hukuk dilinde "ilga (*repeal, abrogation*)" denir. İlga, kanun koyucunun mevcut bir kanunun geçerliliğine son vermek konusunda açıkladığı bir iradedir[17]. İlga etme yetkisi, ilga edilen kuralı koyan organa veya onun üstünde yer alan organa aittir. Örneğin bir bakanlık yönetmeliği onu koyan bakanlık tarafından; kanunlar yasama organı tarafından ilga edilebilir. Anayasayı ilga etme yetkisi, devrim, hükümet darbesi gibi olağanüstü durumlarda ortaya çıkan hukuk dışı nitelikte olan, kendisine "aslî kurucu iktidar" denen iktidara aittir. Her organ

15. Edis, *op. cit.*, s.163; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.70.
16. Edis, *op. cit.*, s.163. 17. Bekaert, *op. cit.*, s.246.

kendi düzeyindeki normları ilga edebileceği gibi, normlar hiyerarşisinde kendi altında yer alan normları da ilga edebilir. Örneğin kurucu iktidar bir önceki anayasayı ilga edebileceği gibi, istediği kanunları da ilga edebilir. Keza kanun koyucu (yasama organı, TBMM) kanunları ilga edebileceği gibi, bir tüzüğü veya yönetmeliği de ilga edebilir. Bir kanunun ilgası "sarih" ve "zımnî" olmak üzere iki değişik şekilde olabilir:

a) Sarih İlga.- "Sarih ilga (açık kaldırma, *explicit abrogation*)" mevcut bir kanunun geçerliliğine son vermek konusunda kanun koyucu tarafından açıkça belirtilen kesin iradedir. Genelde yeni bir kanun sonunda ayrı bir madde olarak belirtilir: "Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle filan kanun yürürlükten kalkar". Örneğin 22 Kasım 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun 1028'inci maddesine göre, "17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi yürürlükten kaldırılmıştır". Sarih ilga durumunda, ilga eden kanun yürürlüğe girince mülga (ilga edilen) kanun yürürlükten kalkar.

b) Zımnî İlga.- "Zımnî ilga (üstü örtülü kaldırma, *implicit abrogation, repeal by implication*)", mevcut bir kanunun geçerliliğine son vermek konusunda kanun koyucunun açıkça dile getirilmeyen iradesinden kaynaklanan ilgadır. Bazen yeni çıkan kanunlar, hangi kanunları açıkça ilga ettiklerini belirtmezler. Ancak bu halde dahi yeni çıkan kanun hükümleriyle çelişen eski kanunun hükümlerinin yürürlükten kalktığı kabul edilir. Zira aynı hukuk düzeninde, birbiriyle çatışan iki hukuk kuralı aynı zamanda yürürlükte olamaz.

3. Anayasa Mahkemesinin Kararıyla Yürürlükten Kaldırma: İptal

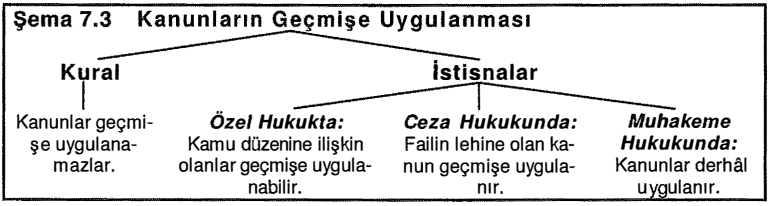
Anayasamıza göre Anayasa Mahkemesi, kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevlidir. İşte Anayasa Mahkemesi, bir kanunun anayasaya aykırı olduğu kanısına varırsa, o kanun hakkında "iptal (*annulment*)" kararı verir. Anayasamızın 153'üncü maddesine göre, iptal kararları Resmî Gazetede yayınlandığı tarihte iptal edilen kanun yürürlükten kalkar.

Gereken hallerde Anayasa Mahkemesi, iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayınlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

VII. KANUNLARIN GEÇMİŞE UYGULANMASI SORUNU

Acaba kanunlar yürürlüğe girdiği tarihten önceki olaylara da uygulanabilir mi? Yani kanunlar geriye yürür mü? Veya kanunlar sadece yürürlüğe girdikleri tarihten sonraki olay ve durumlara mı uygulanabilir? Bu konuda önce kuralı, sonra istisnaları görelim. Önce kuralı ve istisnayı bir şema hâlinde gösterelim:

Şema 7.3 Kanunların Geçmişe Uygulanması

A. KURAL: KANUNLARIN GEÇMİŞE UYGULANMAMASI İLKESİ

Kanunlar kural olarak yürürlüğe girdikten sonra uygulanabilirler. Dolayısıyla bir kanun yürürlüğe girdiği tarihten önceki olaylara kural olarak uygulanamaz. Buna "kanunların geçmişe uygulanmaması (kanunların makable şamil olmaması) ilkesi (*principle of non-retroactivity of laws*)" denmektedir. Bu ilkenin temelinde, hukuk güvenliği ilkesi yatmaktadır. Kişiler bir işlemi yaptığı sıradaki kanunlarla bağlı olmalıdırlar. Kişiler daha sonra çıkan kanunlara tâbi olurlarsa hukuk güvenliği sarsılır. Bu nedenle, yeni bir kanundan önce olup bitmiş olaylar ve ilişkiler yeni kanundan etkilenmez. Örneğin, 1926 tarihli Medenî Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten önce ölen bir kişinin mirası Medenî Kanun hükümlerine göre değil, eski hukukumuza göre taksim edilir. Keza Medenî Kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılan bir imam nikâhı geçerlidir. Çünkü eski hukuku-

muzda bunu yasaklayan bir şey yoktu. Medeni Kanundan önce yapılmış çok eşli evlilikler Medeni Kanunun kabulünden sonra da geçerli kalmıştır.

Kanunların geçmişe uygulanmaması ilkesinin çeşitli *sebepleri* vardır. Bu sebeplerden birincisi, "hukuk güvenliği ilkesi (*legal security, certainty and predictability of the law*)"dir. Bu şu anlama gelir: Eğer kanunlar geçmişe uygulanırsa kimse kendini güvende hissedemez. Bugün yaptığımız ve suç olmayan şeyler, yarın suç hâline getirilirse ve bugün yaptığımız şeylere yarın çıkarılacak kanuna göre ceza verilirse, yarın çıkarılacak kanunu bugünden bilmediğimize göre, davranışlarımızı nasıl düzenleyebiliriz? Kanunlar geçmişe uygulanırsa, kişiler belirli bir tarihte belirli bir eylem ve işlemde bulunurken "acaba şimdi yaptığım şey, yarın suç hâline getirilir mi" diye endişe duyarlar ve kendilerini güvenlik içinde hissedemezler. Veya bugün yaptığımız faaliyetten vergi alınmazken, yarın yeni bir kanun çıkarılıp bugün yaptığımız faaliyetten dolayı bizden vergi alınırsa, hukukî güvenlik ilkemiz ihlâl edilmiş olur. Zira, bir kişi yapacağı faaliyetten vergi alınacağını önceden bilseydi, belki o faaliyette bulunmaktan vazgeçebilecekti. Kişilerin kendilerini hukukî güvenlik içinde hissetmeleri için hukuk kuralları belli ve önceden bilinebilir olmalıdır. Eğer hukuk kuralları geçmişe yürürse, hukuk kurallarının önceden bilinebilmesi mümkün olmaz.

Kanunların geçmişe uygulanmamasının diğer bir sebebi de "*kazanılmış haklara saygı ilkesi*"dir. Eski kanun zamanında elde edilmiş hakların yeni kanun zamanında da sürmesine "kazanılmış hak (müktesep hak, *acquired rights*)" denir. Kazanılmış hak, bir hukuk kuralının yürürlüğü sırasında, kişilerin o kurala uygun olarak bütün sonuçlarıyla elde ettikleri hakları ifade eder. Medenî Kanununun yürürlüğe girmesinden önce ölüm halinde murisin mamelekinin paylaştırılması durumunda herkesin aldığı pay bir kazanılmış haktır. 1926 tarihli Medenî Kanun mirasta çocuklar arasında cinsiyet farkını kaldırdı diye kız çocuk mirasın eşit taksimini isteyemez. Erkek kardeşin burada kazanılmış

hakkı vardır. Ancak bir kazanılmış haktan bahsedebilmek için söz konusu olay veya hukukî işlemin yeni kanunun yürürlüğe girmesinden önce bütün sonuçlarıyla tamamlanmış olması gerekmektedir[18].

B. KANUNLARIN GEÇMİŞE UYGULANMAMASI İLKESİNİN İSTİSNALARI

Bazı hallerde kanunların geçmişe etkili olması, aşağıda göreceğimiz bazı nedenlerden dolayı gereklidir.

1. Özel Hukuk Alanında: Kamu Düzeninden Kaynaklanan İstisnalar Olabilir.- Özel hukuk alanında, istisnaen, "kamu düzeni (*public order*)", "genel ahlak (*public morality*)"ın korunması ve "zayıfların korunması" gibi düşüncelerle konulmuş emredici hükümlerin geçmişe yürüyebileceği kabul edilmektedir. Örneğin 11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanununun 422'nci maddesine göre "işveren... onsekiz yaşından küçük işçiler ile elli yaşından büyük işçilere de en az üç hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür". Bu hüküm, bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olan hizmet sözleşmelerine de uygulanır. Keza aynı Kanunun

18. Kazanılmış hak kavramı özellikle idare hukukuna giren konularda çoğunlukla yanlış anlaşılmaktadır. Kamu yararı düşüncesinin hâkim olduğu idare hukuku alanında bir kişinin belirli bir durumda, statüde bulunması ona çoğunlukla bir kazanılmış hak sağlamaz. İdare hukukunda kazanılmış haktan bahsedebilmek için söz konusu hukukî durumun tamamlanmış olması gerekir. Örneğin fakülteye kayıt yaptıran bir öğrenci bakımından o zamanki sınav ve öğretim yönetmeliği bir kazanılmış hak oluşturmaz. Mesela bir öğrencinin fakülteye kayıt yaptırırken ders geçme notu 50 ise, öğrenim süresi içinde ders geçme notu 60'a çıkarılabilir. Öğrencinin burada bir kazanılmış hakkı yoktur. Ancak yürürlükte olan yönetmeliğe göre sınava girip 50 ile geçmişse, yönetmelik daha sonra değişmişse, artık öğrencinin o ders bakımından kazanılmış hakkı vardır. Kendisinden aynı dersi bir kez de 60 alarak geçmesi istenemez. Keza kayıt yaptırırken 4 yıl olan öğrenim süresi 5 yıla çıkarılabilir. Burada da öğrencinin bir kazanılmış hakkı yoktur. Ancak aynı okuldan 4 yılda mezun olup diplomasını almış mezunların burada kazanılmış hakkı vardır. Onlardan fakülteye tekrar gelip bir yıl daha okumaları istenemez. İdare hukuku prensipleri bunu gerektirir. Bununla beraber, böyle durumlarda genellikle idare, idare edilenler lehine geçiş hükümleri, onların devam eden durumlarını koruyucu hükümler getirir. Ancak bu konuda hukukî bir zorunluluğu yoktur.

349'uncu maddesine göre "aile konutu olarak kullanılmak üzere kiralanan taşınmazlarda kiracı, eşinin açık rızası olmadıkça kira sözleşmesini feshedemez". Bu hüküm bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olan kira sözleşmelerine de uygulanır.

2. Ceza Hukuku Alanında: Failin Lehine Olan Kanun Geçmişe Uygulanır.- Türk Ceza Kanununun 7'nci maddesine göre ceza hukuku alanında kanunların zaman bakımından uygulanması konusunda *"failin lehine olan kanunun geçmişe uygulanması ilkesi"* geçerlidir. Eğer sonraki kanun, önceki kanunun suç saydığı fiili suç saymıyorsa veya suç sayıp da daha az ceza veriyorsa sonraki kanun, failin lehinedir; dolayısıyla bu kanun uygulanır. Ama yok eğer yeni kanun önceki ceza kanunundan daha ağır ceza getiriyorsa yeni kanun değil, failin lehine olan eski kanun uygulanır. Örneğin 1926 tarihli eski Türk Ceza Kanunu yağma suçuna on seneden yirmi seneye kadar hapis cezası öngörüyordu (m.495). 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu aynı suça altı yıldan on yıla kadar hapis cezası öngörmektedir (m.148). Bu durumda 1 Haziran 2005 tarihinden önce yağma suçu işleyen ve yargılaması bu tarihten sonra devam eden kişilere lehe kanun olan yeni Türk Ceza Kanunu uygulanacaktır. Buna göre bu kişiye artık en fazla yirmi sene değil, on sene hapis cezası verilebilecektir. Ama tersi olsaydı, yani yeni Kanun, eski Kanuna göre daha ağır bir ceza getirseydi, yeni Kanun değil, eski Kanun uygulanacaktı.

3. Muhakeme Hukuku Alanında: Derhâl Yürürlük İlkesi Geçerlidir.- Muhakeme hukuku bakımından "derhal uygulanırlık ilkesi (*principle of immediate application*)"[19] geçerlidir. Her muhakeme işlemi, işlem tarihinde yürürlükte olan kanuna göre yapılır. Devam eden bir muhakeme esnasında yeni bir muhakeme kanunu çıkmışsa, yargılamanın tamamlanan kısmı yeni kanuna göre tekrarlanmaz. Bu nedenle yargılama kanunları geçmişe uygulanmaz. Ancak yeni kanun ceza kanunlarından farklı olarak derhâl uygulanır. Muhakemenin kalan kısmı yeni kanuna göre yapılır. Diğer bir ifadeyle önceden başlamış ve devam eden muhakeme işlemlerine yeni kanun derhâl uygulanır. ■

19. Nurullah Kunter ve Feridun Yenisey, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku*, İstanbul, Beta, 12. Baskı, 2002, s.520.

Bölüm 8
HUKUKÎ OLAYLAR, FİİLLER VE İŞLEMLER*

PLÂN:

I. Hukukî Olaylar
II. Hukukî Fiiller
  A. Hukuka Aykırı Fiiller
  B. Hukuka Uygun Fiiller
III. Özel Hukukta Hukukî İşlemler
  A. Hukukî İşlemin Unsurları
    1. İrade Açıklaması
    2. Hukukî Sonuç
  B. Hukukî İşlemlerin Çeşitleri
    1. Tek Taraflı- Çok Taraflı
    2. Sağlararası - Ölüme Bağlı
    2. İvazlı-İvazsız
    3. Taahhüt-Tasarruf
    4. Sebebe Bağlı-Bağlı Olmayan
IV. Kamu Hukuku İşlemleri
  A. Yasama İşlemleri
  B. Yargı İşlemi
  C. Yürütme İşlemleri veya İdarî İşlemler
    1. Tek-Yanlı İdarî İşlemler
      a) Bireysel İdarî İşlemler
      b) Düzenleyici İdarî İşlemler
    2. İki-Yanlı İdarî İşlemler: İdarî Sözleşmeler

I. HUKUKÎ OLAYLAR[1]

"Genel anlamda olay", doğadaki tüm değişikliklerdir. Güneşin doğup batması, ağaçların çiçek açması, yağmurun yağması, kuşların uçması, insanların doğmaları, ölmeleri, konuşmaları,

---

* "*Legal events, acts and transactions*".

1. Tekinay, *op. cit.,* s.95-96; Ataay, *op. cit.,* s.255-260; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* 26. B., s.136-139; Ahmet Kılıçoğlu, *Bankacılar İçin Medenî Hukuk Bilgisi*, Ankara, BTHAE Yay., 2000, s.41-49; Sadri Maksudi Arsal, *Hukukun Umumi Esasları*, Ankara, AÜHF Neşriyatı, 1937, s.132-139.

kavga etmeleri hep birer "olay (*event*)"dır. "Genel anlamda olaylar" çoğunlukla hukuku ilgilendirmez. Ancak bunlardan bazıları, bazı durumlarda hukuku ilgilendirir. Bazı olaylar hukuk alanında bir etki yapar; bir hukukî sonuç doğurur. Bu sebeple de "hukukî olay (*legal event*)" niteliğini kazanırlar. İşte biz, *hukuk düzeninin kendisine hukukî sonuç bağladığı olaylara hukukî olay diyoruz.*

Örneğin kuşların ötmesi, bulutların yer değiştirmesi, insanların ağlaması, gülmesi, şarkı söylemesi bir hukukî olay değildir. Çünkü bunlara hukukî bir sonuç bağlayan bir hukuk kuralı yoktur. Buna karşılık örneğin insanın doğumu hukukî bir olaydır. Zira Medenî Kanunun 28'inci maddesi, "kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu andan başlar" diyerek doğum olayına bir hukukî sonuç (kişilik) bağlamıştır. Hukuken "kişi" olmak ise hak sahibi olmak ve borç altına girebilmek demektir. O halde doğum bir hukukî olaydır. Keza delirmek de bir hukukî olaydır. Zira temyiz kudretini yitiren kişi, fiil ehliyetini yitirir ve onun hakkında Medenî Kanunun vesayet ile ilgili hükümleri uygulanır. Ölüm de hukukî bir olaydır; çünkü ölen kimse "kişi" olmaktan çıkar. Bir kimseyi öldürmek, yaralamak, malını çalmak da hukukî olaylardır; çünkü bu durumda bunları yapan kişi hakkında Türk Ceza Kanununun ilgili hükümleri uygulanır.

Hukukî olaylar, "doğa olaylarından kaynaklanan hukukî olaylar" ve "insan davranışlarından kaynaklanan hukukî olaylar" olmak üzere ikiye ayrılır:

1. Doğa olaylarından kaynaklanan hukukî olaylar, insan iradesi dışındaki sebeplerden meydana gelen doğa ile ilgili olaylardır. Hastalık nedeniyle ölüm, hukukun kendisine sonuç bağladığı bir "doğa olayı (*natural event*)"dır. Keza hukuk, deprem, sel gibi doğa olaylarına da sonuç bağlar. Örneğin bu olaylar nedeniyle bir şey üzerinde bulunan mülkiyet hakkı, o şeyin tahrip olmasıyla sona erer. Keza öngörülemeyen ve önlenemeyen bir

deprem ve sel felaketi mücbir sebep teşkil eder; kişilerin sorumluluklarını ortadan kaldırır.

2. İnsan davranışlarından kaynaklanan hukukî olaylar, insan iradesiyle meydana getirilen ve hukukun kendisine sonuç bağladığı olaylardır. Örneğin bir kimseyi öldürmek, yaralamak, onun malını çalmak veya kiralamak insan davranışıyla meydana gelen hukukî olaylara örnektir.

"İnsan davranışları (*human behaviours*)"yla meydana gelen hukukî olaylar da kendi içinde "hukukî fiiller" ve "hukukî işlemler" şeklinde ikiye ayrılır:

II. HUKUKÎ FİİLLER[2]

"Hukukî fiiller (legal acts)", insan iradesinden veya hareketinden meydana gelen hukukî olaylardır. Burada insan iradesine bağlanan bir hukukî sonuç vardır. Hukukî fiillerde fiil iradîdir. Ama sonuç istenen bir sonuç olmayabilir. Hukukî filler kendi içinde "hukuka aykırı fiiller" ve "hukuka uygun fiiller" olmak üzere ikiye ayrılır.

A. HUKUKA AYKIRI FİİLLER

"Hukuka aykırı fiiller (*unlawful legal acts*)", kişilerin hukuk düzenine aykırı olan fiilleridir. Bunlardan bir kısmı, kusurlu bir davranış ile başkasına zarar veren fiillerdir. Ceza hukukunda bu tür fiillere genel olarak "suç (*delict*)" veya daha özel olarak "cürüm (*crime*)" veya "kabahat (*misdemeanor*)" denir. Örneğin bir kişinin diğer kişiyi öldürmesi suçtur. Özel hukukta ise bu tür fiillere "haksız fiiller (*tort*)" denir. Örneğin bir kişinin, diğer kişinin malına kasten veya tedbirsizlik sonucu zarar vermesi bir haksız fiildir.

---

2. Bilge, *op. cit.*, s.243-248; Kılıçoğlu, *op. cit.*, s.41-49; Keyman, *op. cit.*, s.88-96; Arsal, *op. cit.*, s.137-139.

B. HUKUKA UYGUN FİİLLER

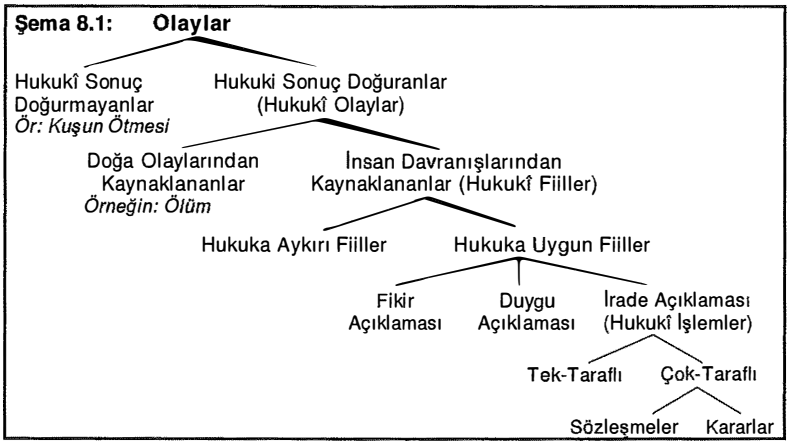
"Hukuka uygun fiiller (*lawful legal acts*)", kişilerin kendisine hukukî sonuçlar bağlanan ve hukuk düzeninin istediği şekildeki hareketleridir. Bu durumda kişiler hukukun emrettiğini yaparlar veya yasakladığından kaçınırlar. Bunlar kendi içinde üçe ayrılırlar: Fikir açıklamaları, his açıklamaları ve irade açıklamaları.

1. Hukuk düzeni bazı "**fikir açıklamaları** (*declaration of thought*)"na hukukî sonuç bağlar. Örneğin, bir kişinin diğerinden belli bir miktar parayı borç olarak aldığını söylemesi kendisine hukukî sonuç bağlanan bir fikir açıklaması niteliğindedir ki buna hukukta "ikrar" denir.

2. Günlük hayatlarında kişiler sevgi, nefret, saygı, kızgınlık, affetme gibi duygularını açıklarlar. Hukuk düzeni bazen böyle **duygu açıklamaları** (*declaration of sentiment*)"na hukukî sonuç bağlar. Örneğin zina, cana kast, pek fena muamele nedeniyle açılacak veya açılmış boşanma davalarının af ile düşeceği hükme bağlanmıştır (MK, m.161-162).

3. Kişiler toplumsal hayatta belli konularda iradelerini açıklarlar. Bazen hukuk düzeni bu "**irade açıklamaları** (*declaration of will*)"na da hukukî sonuçlar bağlar. İşte hukuk düzeninin kendisine hukukî sonuçlar bağladığı irade açıklamalarına "**hukukî işlem** (*legal transaction*)" denir. Hukukî işlemler de kendi içinde tek taraflı ve çok taraflı olarak ikiye ayrılır. Hukukî işlemleri önemleri dolayısıyla biraz daha yakından göreceğiz. Hukukî işlemleri özel hukuktaki ve kamu hukukundaki hukukî işlemler olarak ayrı ayrı görmek uygun olacaktır.

Şimdi buraya kadar olan açıklamalarımızı şema hâlinde özetleyelim:

III. ÖZEL HUKUKTA HUKUKÎ İŞLEMLER[3]

Öncelikle belirtelim ki, özel hukukta hukukî işlemlerden bahsederken her zaman "özel hukuk hukukî işlemi" demeyeceğiz; doğrudan doğruya "hukukî işlem (*legal transaction*)" diyeceğiz. Önce hukukî işlemin bir tanımını yapalım:

TANIM.- *Hukukî işlem*, hukukî sonuç doğurmaya yönelmiş irade açıklaması veya açıklamalarıdır.

İrade açıklamasının yönelmiş olduğu hukukî sonuç, bir hakkın veya hukukî ilişkinin kurulması, değiştirilmesi, devredilmesi veya ortadan kaldırılması şeklinde ortaya çıkar. Örneğin miras bırakan kişinin, ölmeden önce sahip olduğu bir malın birisine verilmesi yolunda iradesini açıklamasına hukuk düzeni bir sonuç bağlar. Murisin yaptığı bu irade açıklaması bir "vasiyet" oluşturur. Vasiyet gibi hukukî işlemler *tek taraflı*dır. Sözleşmelerde ise karşılıklı ve birbirine uygun *iki irade açıklaması* söz konusudur. Örneğin, satım sözleşmesinde, satıcı belli bir bedel karşılığında malını satmayı kabul eder; alıcı da malı al-

3. Tekinay, *op. cit.*, s.97-123; Ataay, *op. cit.*, s.261-293; Keyman, *op. cit.*, s.98-117; Bilge, *op. cit.*, s.245-253; Gözübüyük, *Hukuk Giriş, op. cit.*, s.141-150; Kılıçoğlu, *op. cit.*, s.43-49.

ması karşılığında bu bedeli ödemeyi kabul eder. Bu şekilde iki iradenin açıklanmasıyla satış sözleşmesi ortaya çıkmış olur.

A. HUKUKÎ İŞLEMİN UNSURLARI

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere, hukukî işlemin, biri "irade açıklaması", diğeri "hukukî sonuç" olmak üzere iki unsuru vardır. İşte bu iki unsurun bir araya gelmesiyle hukukî işlem meydana gelir.

1. İrade Açıklaması.- Hukukî işlem ancak bir iradenin açığa vurulmasıyla ortaya çıkar. Açıklanmamış bir irade, hukukî sonuç doğuramaz. Örneğin bir kimse, diğerine bir şey satmayı, diğeri de satın almayı düşünebilir. Bu iş düşünce safhasında kaldığı sürece hukukî bir işlemden söz edilemez.

"İrade açıklaması (*declaration of intent*)" biri "açık" diğeri "üstü kapalı" olmak üzere iki şekilde olur. İradenin hedeflediği hukukî sonuç net bir şekilde ortada ise "açık (sarih) irade beyanı (*explicit declaration of intent*)" vardır. Bu irade açıklaması yazılı, sözlü veya işaretle olabilir. Yeterince açık olmayan, yapıldığı anda mevcut bütün şartlarla birlikte düşünüldüğünde anlam ifade eden irade beyanlarına "üstü örtülü (zımnî) irade beyanı (*implicit declaration of intent*)" denir. Örneğin kira süresi bittiği hâlde, kiracının evde oturmaya devam etmesi, ev sahibinin de buna ses çıkarmaması kira sözleşmesinin *zımnen,* yani üstü örtülü olarak uzatıldığını gösterir.

Kural olarak irade açıklamaları şekle bağlı değildir. Ancak kanun, bazı işlemler için şekil şartı öngörmüşse ona uymak gerekir. Örneğin taşınmaz mal alım satımı için resmî şekil öngörülmüştür. Tarafların iradeleri tapu siciline tescil edilmelidir. Bu şarta uyulmazsa, yapılan hukukî işlem sakattır.

2. Hukukî Sonuç.- Hukukî işlemin ikinci kurucu unsuru hukukî sonuçtur. "Hukukî sonuç (*legal consequence*)", hukuk düzeninde değişiklik meydana gelmesi demektir. İradenin

tek başına açıklanmış olması yeterli değildir. Açıklanan irade belli bir hukukî sonuca yönelmiş olmalıdır. Mesela satış sözleşmesinde hukukî sonuç, satıcı yönünden mülkiyetin alıcıya geçmesi ve bedelin alınması, alıcı yönünden ise mülkiyetin kazanılması ve bedelin satıcıya ödenmesidir. Alıcı ve satıcı iradeleri karşılıklı ve birbirine uygun şekilde bu sonuca yönelmelidir. Aksi takdirde mesela biri kiralamak isterken öbürü satın almayı hedef alıyorsa satış sözleşmesi kurulmuş olmaz.

B. HUKUKÎ İŞLEMLERİN ÇEŞİTLERİ

Hukukî işlemler, oluşumları için gerekli irade açıklamasının sayısına, hüküm ifade edecekleri zamana, sebebe bağlı olup olmamalarına, iki tarafı da borç altına sokup sokmamalarına, şekle ve şarta bağlı olup olmamalarına göre değişik açılardan ayrıma tâbi tutulmaktadır.

1. Tek Taraflı Hukukî İşlemler – Çok Taraflı Hukukî İşlemler

Hukukî işlemler, meydana gelmeleri için gerekli irade açıklamalarının sayısına göre "tek taraflı hukukî işlemler" ve "çok taraflı hukukî işlemler" olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Tek taraflı hukukî işlemler (*unilateral legal transactions*), sadece bir kişinin irade açıklamasıyla doğabilen işlemlerdir. Örneğin vasiyet, tek taraflı bir hukukî işlemdir. Zira oluşabilmesi için bir kişinin iradesini açıklaması yeterlidir. Vasiyetin oluşabilmesi için lehine vasiyet yapılanın irade beyanına ihtiyaç yoktur. Vakıf kurma, tanıma, sözleşmeyi iptal etme, şufa hakkını kullanma hep tek taraflı hukukî işlemlerdir.

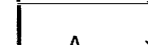
b) Çok taraflı hukukî işlemler (*multilateral legal transactions*)", geçerli şekilde meydana gelebilmeleri için birden fazla kişinin irade açıklamasında bulunması gereken işlemlerdir. Çok

taraflı hukukî işlemler, sözleşmeler ve kararlar olmak üzere ikiye ayrılır.

aa) Sözleşmeler (contracts), en az iki kişinin aynı hukukî sonucu doğurmaya yönelik olarak karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarıdır. Örneğin satış sözleşmesi, kira sözleşmesi gibi.

bb) Kararlar (decisions) ise birden fazla kişinin iradelerini karşılıklı değil, aynı yönde açıkladıkları çok taraflı işlemlerdir. Örneğin bir dernek, şirket veya kat malikleri genel kurulunda, bir teklif hakkında kurul üyelerinin kabul, ret veya çekimser şeklindeki irade beyanlarında durum böyledir. Üyeler birbirine karşılıklı bir beyanda bulunmazlar. Üyelerin beyanları aynı yöne (başkana, genel kurul divan başkanlığına) doğru yöneltilmiştir.

Şema 8.2: Tek Yanlı Hukukî İşlem, Sözleşme ve Karar

Tek Yanlı Hukukî İşlem	Sözleşme	Karar
		
Örnek: Vasiyet	Örnek: Satış Sözleşmesi, Kira Sözleşmesi	Örnek: Dernek Genel Kurulu, Kat Malikleri Kurulu Kararı

2. Sağlararası Hukukî İşlemler–Ölüme Bağlı Hukukî İşlemler.- Hukukî işlemler, hükümlerini doğuracakları zamana göre, "sağlararası hukukî işlemler" ve "ölüme bağlı hukukî işlemler" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır: **(a)** Hukukî sonuca yönelik olarak açıklanan irade, kişinin sağlığında hüküm ve sonucunu meydana getiriyorsa ortada bir *sağlararası hukukî işlem (inter alives legal transactions, legal transactions among living persons*) vardır. Evlenme, satış, kira, ödünç gibi hukukî işlemler hep sağlararası hukukî işlemlerdir. **(b)** Buna karşılık, hukukî sonuca yönelik olarak yapılan irade açıklaması, hüküm ve sonuçlarını açıklamada bulunan kişinin ölümünden sonra doğuru-

yorsa ortada bir *ölüme bağlı hukukî işlem (testamentary legal transactions)* vardır. Örneğin vasiyet ölüme bağlı bir hukukî işlemdir. Kişi vasiyette ölümünden sonra terekesinden bir kısım değerin bir başka kişiye verilmesi konusunda irade açıklamasında bulunur. Hâliyle bu irade açıklaması ölümden önce yapılır. Ancak bu irade açıklamasının hüküm ve sonucunu doğurabilmesi için vasiyet yapan kişinin ölmesi gerekir. Vasiyette bulunan kişi ölmedikçe bu işlem bir hüküm ve sonuç doğurmaz.

3. İvazlı Hukukî İşlemler–İvazsız Hukukî İşlemler.- "İvaz (*consideration*)" yapılan bir işlemden elde edilen yarar karşılığında üstlenilen borcu ifade eder. Borcun konusu olan her şey ivaz olarak kararlaştırılabilir. Yapılan hukukî işlem, ivaz karşılığında yapılmışsa "ivazlı işlem (*transaction for consideration, onerous legal transactions*)", böyle bir karşılık olmaksızın yapılmışsa "ivazsız hukukî işlem (*transaction without any consideration, gratuitous legal transactions*)" adını alır. Örneğin satış sözleşmesi ivazlı, bağış ise ivazsız bir hukukî işlemdir. Satışda satıcının malın mülkiyetini devretme borcuna karşılık alıcının da bedel ödeme (ivaz) borcu vardır. Bağışta ise lehine bağış yapılan kişi herhangi bir borç altına girmez.

4. Taahhüt İşlemleri–Tasarruf İşlemleri.- Kişilerin parayla ölçülebilen haklarının ve borçlarının bütününe hukuk dilinde "malvarlığı (*patrimony*)" denir. Haklar malvarlığının aktifini, borçlar ise pasifini oluşturur. Aktif ve pasif arasındaki fark ise, "net malvarlığı"dır. İşte hukukî işlemler malvarlığı üzerinde yaratacakları etkiye göre "taahhüt (borçlandırıcı) işlemleri" ve "tasarruf işlemleri" şeklinde ikiye ayrılırlar:

a) Taahhüt (borçlandırıcı) işlemleri (promissory transactions), malvarlığının aktifine herhangi bir etki yapmayan, sadece pasifini arttıran işlemlerdir. Yani taahhüt işlemleri kişilerin borçlarını artıran işlemlerdir. Örneğin A, B'ye bir televizyon satmayı teklif etmiş, B de bu teklifi kabul etmiştir. Bu şekilde

A'nın malvarlığının pasifinde artış olur; yani A'nın borçlarına bir borç (televizyonu teslim borcu) daha eklenir. Ancak henüz televizyon teslim edilmemiştir. A'nın malvarlığının aktifinde görünür.

b) Tasarruf işlemleri (dispositive transactions), ise doğrudan doğruya malvarlığının aktifini etkileyen işlemlerdir. Bu işlem sonucunda kişinin malvarlığının aktifinde bir artma veya azalma olur. Örneğin yukarıdaki örnekte A'nın sattığı televizyonu B'ye teslim etmesi bir tasarruf işlemidir. Böylece A'nın malvarlığındaki bir değer, bilfiil bu malvarlığından çıkıp B'nin malvarlığına girmiş olur.

5. Sebebe Bağlı Olan–Sebebe Bağlı Olmayan İşlemler (*causal and non-causal transactions*).- Hukukî işlemlerin bu ayrımı, kazandırıcı işlemler açısından yapılan bir ayrımdır. "Kazandırıcı işlem (*acquisitive transaction*)", bir kimsenin açıklamış olduğu irade beyanı ile bir başkasının malvarlığında artma meydana getiren işlemlerdir. Bu artma, kişinin malvarlığının aktifinde çoğalma veya pasifinde azalma şeklinde ortaya çıkabilir. İşte kazandırıcı işlemler sebebe bağlı olabileceği gibi bir sebebe bağlı olmayabilir de. Hukukta "sebep (*cause*)", bir hukukî işlem ile ulaşılmak istenen amaç ve o işleme esas teşkil eden nedendir. Genel olarak hukukî işlemlerin *üç sebebi* vardır: Borç ödeme sebebi (*causa solvendi*), alacağını alma sebebi (*causa credendi*) ve bağışlama sebebi (*causa donandi*). Eğer bir kazandırıcı işlemin hukuka uygun bir şekilde meydana gelebilmesi için, dayandığı *sebebin* geçerli olması gerekiyorsa, ortada sebebe bağlı bir hukukî işlem vardır. Örneğin Türk hukukunda, taşınmazların başkasına devrine ilişkin tapu siciline tescil işleminin geçerli olması için bu devre *sebep* olan hukukî işlemin geçerli olması gerekir.

Eğer bir kazandırıcı hukukî işlemin hukuka uygun olarak doğumu için dayandığı sebebin mevcut ve geçerli olması şart

değilse ortada bir *sebepsiz (illetten mücerred) hukukî işlem* vardır. Örneğin borç ikrarı sebepsiz bir hukukî işlemdir. Zira 6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun 18'inci maddesine göre, "Borcun sebebini içermemiş olsa bile borç tanıması geçerlidir". Keza çek, poliçe, bono ile üstlenilen borçlar da sebebe bağlı olmayan hukukî işlemlere örnek teşkil eder. Bu şu anlama gelir ki, bir bonoyla yüklenilen borç, sebebi araştırılmaksızın geçerlidir; ödenmelidir.

IV. KAMU HUKUKU İŞLEMLERİ

"Kamu hukuku işlemleri (*public law transactions*)", devletin yaptığı irade açıklamasıyla oluşan işlemlerdir. Devlet yasama, yürütme ve yargı organlarından oluştuğuna göre, kamu hukuku işlemleri, yasama işlemleri, yargı işlemleri ve yürütme işlemleri olmak üzere üçe ayrılır.

A. YASAMA İŞLEMLERİ

"Yasama işlemi (*legislative transaction, legislative act*[4])", yasama organının, yani Türkiye Büyük Millet Meclisinin belli bir hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamasıdır. Bu irade açıklaması da "kanun (*statute, law, act*)" veya "parlâmento kararı (*parliamentary resolution*)" şeklinde ortaya çıkar. Kanunları yukarıda gördük. Parlâmento kararları ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunun kanun dışında belirli konularda açıkladığı iradesidir. Parlâmento kararları, Türkiye Büyük Millet Meclisinin iç yapısına ve çalışma düzenine ilişkin olarak veya TBMM'nin yürütme ve yargı organlarıyla ilişkileri çerçevesinde aldığı kararlardır. Örneğin yasama dokunulmazlığının kaldırılması kararı, milletvekilliğinin düşmesi kararı, Bakanlar

4. "İşlem" kelimesinin İngilizce karşılığı yukarıda da kullanıldığı gibi "*transaction*"dır. Ancak kamu hukukunda "*transaction*" terimi yerine daha çok "*act*" terimi kullanılmaktadır. Keza "*legislative transaction*" değil, "*legislative act*" terimi daha yaygındır.

Kuruluna güvenoyu veya güvensizlik oyu verilmesi kararı, genel görüşme açılması kararı, meclis araştırması açılması kararı, olağanüstü hâl ilân kararının onaylanması kararı, sıkıyönetim ilân kararının onaylanması kararı, savaş ilânı kararı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verilmesi kararı gibi kararlar birer parlâmento kararıdır. Parlâmento kararları TBMM Genel Kurulu tarafından kabul edilir ve Cumhurbaşkanı tarafından değil, TBMM Başkanı tarafından Resmî Gazetede yayımlanır. Dolayısıyla parlâmento kararları üzerinde Cumhurbaşkanının bir yetkisi yoktur. Diğer yandan parlâmento kararlarının yargısal denetimi de mümkün değildir.

B. YARGI İŞLEMİ

"Yargı işlemleri (*jurisdictional transactions*)", bağımsız mahkemelerin hukukî uyuşmazlıklar ve hukuka aykırılık iddiaları hakkında verdiği kesin hüküm teşkil eden kararlardır. Bu işlemlerle bir hukukî uyuşmazlık, artık tekrar dava konusu yapılamayacak bir şekilde sonuçlandırılır. Yargı işlemi, bağımsız mahkemelerden çıkar. Bu mahkemeler bu işlemleri bir iddia-tespit-hüküm süreci sonucunda tesis ederler.

C. YÜRÜTME İŞLEMLERİ VEYA İDARÎ İŞLEMLER[5]

"Yürütme işlemi (*executive transactions*)" veya daha yaygın bir ifadeyle "idarî işlemler (*administrative transactions, administrative acts*[6])", idarenin hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade açıklamalarıdır. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, idarî

5. Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 19. Baskı, 2014, s.111-223'ten özetlenmiştir.

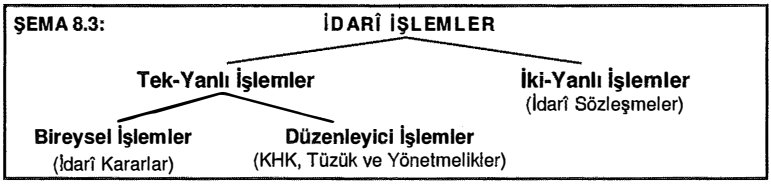
6. "İşlem" kelimesinin İngilizce karşılığı yukarıda da kullanıldığı gibi "*transaction*"dır. İdari işlem yerine "*administrative transaction*" değil, "*administrative act*" terimi yaygın olarak kullanılmaktadır. Biz de bundan sonra idarî işlem teriminin İngilizce karşılığı olarak "*administrative act*" terimini kullanacağız.

işlemin de bir hukukî işlem olarak, biri "irade açıklaması (*declaration of will*)", diğeri "hukukî sonuç (*legal consequence*)" olmak üzere iki unsuru vardır. Ancak bu iki unsur bir araya geldiği takdirde idarî işlem kurulur. Örneğin fakülte idaresinin öğrenciye disiplin cezası verme işleminde, idarenin açıkladığı bir irade ve bu iradenin doğurduğu bir hukukî sonuç (örneğin öğrencinin bir dönem okuldan uzaklaştırılması) vardır. Bir memurun emekliye sevk edilmesi işleminde, idarenin bu yönde açıkladığı bir irade ve bu iradenin hukuk düzeninde yol açtığı bir değişiklik (o kişinin memurluk statüsünün artık sona ermesi ve emeklilik statüsü içine girmesi) vardır.

İdarî işlem, özel hukuk işlemlerine büyük ölçüde benzer. Ancak ondan birçok bakımdan farklıdır. Zira idarî işlem, kamu gücü ayrıcalıklarına dayanır. Bu şu anlama gelir ki, idarî işlemde "idare (*administration*)", yani "devlet (*State*)" daima üstün konumdadır. Özel hukuk işlemi ise irade serbestisine ve taraflar arasındaki eşitliğe dayanır.

İdarî İşlemlerin Türleri

İdarî işlemler öncelikle "tek-yanlı idarî işlemler" ve "iki-yanlı idarî işlemler" olmak üzere ikiye ayrılır:

1. Tek-Yanlı İdarî İşlemler.- "Tek-yanlı idarî işlemler (*unilateral administrative acts*)", ilgilinin rıza ve muvafakatine bağlı olmadan, idarenin tek-yanlı olarak açıkladığı iradesiyle yapılan işlemlerdir. Tek-yanlı idarî işlemler kendi içinde "birey-

sel idarî işlemler" ve "düzenleyici idarî işlemler" olarak ikiye ayrılmaktadır:

a) Bireysel İdarî İşlemler.- "Bireysel idarî işlemler (*individual administrative acts*)", kişisel ve özel durumlara ilişkin olan idarî işlemlerdir. Örneğin memur atama işlemi, disiplin cezası verme işlemi, kamulaştırma işlemi, inşaat ruhsatı verme işlemi birer bireysel idarî işlemdir. Bireysel idarî işlemlere "idarî kararlar (*administrative decisions*)" da denir.

b) Düzenleyici İdarî İşlemler.- "Düzenleyici idarî işlemler (*regulatory administrative acts*)" ise *genel* ve *kişilik-dışı* olan idarî işlemlerdir. Örneğin tüzük ve yönetmelik, bir düzenleyici idarî işlemdir. Düzenleyici işlemler, maddî bakımdan, yani içerikleri itibariyle kanunlara benzer. İdare, düzenleyici işlemlerle kurallar koyar.

2. İki-Yanlı İdarî İşlemler (İdarî Sözleşmeler).- "İki-yanlı idarî işlemler (*bilateral administrative acts*)" idare ile ilgili kişilerin aynı hukukî sonucu doğurmak amacıyla karşılıklı olarak açıkladıkları iradelerin uyuşumu sonucu ortaya çıkan işlemlerdir. Bunlara "idarî sözleşmeler (*administrative contracts*)" denir. İki-yanlı idarî işlemlerde, yapılan işlemin hukukî sonuç doğurabilmesi için sadece idare tarafından bir iradenin açıklanması yeterli değildir; bu iradenin idarenin karşısındaki kişi tarafından da kabul edilmesi gerekir. Tek-yanlı idarî işlemlerde tek yönde irade açıklaması varken (**İdare ⟶ Özel Kişi**); iki-yanlı idarî işlemlerde, yani idarî sözleşmelerde, *aynı yönde* değil, *karşılıklı* iki irade beyanı vardır (**İdare ⟷ Özel Kişi**). Örneğin Telekomünikasyon Kurumu ile Turkcell, Avea ve Vodafone şirketleri arasında imzalanmış olan imtiyaz sözleşmesi bir idarî sözleşmedir.

■

Bölüm 9
HAK KAVRAMI[1]

PLÂN:

I. Genel Olarak
II. Hakların Çeşitleri
  A. Kamu Hakları
    1. Negatif Statü Hakları
    2. Pozitif Statü Hakları
    3. Aktif Statü Hakları
  B. Özel Haklar
    1. Mutlak Haklar
      a) Mallar Üzerindeki
      b) Kişiler Üzerindeki
    2. Nispî Haklar
III. Hakların Korunması
  A. Talep Yolu
  B. Dava Yolu
    1. Özel Hukukta: Eda, Tespit ve İnşai Davalar
    2. Ceza Hukukunda: Kamu Davası
    3. İdare Hukukunda: İptal Davası ve Tam Yargı Davası
  C. Kişinin Kendi Hakkını Bizzat Koruması Yolu
    1. Meşru Müdafaa
    2. Iztırar Hâli
    3. Kuvvet Kullanma

I. GENEL OLARAK

"Hak (*right*)", hukukun temel kavramlarından birisidir. Öylesine temeldir ki, "hukuk" kelimesi, "hak" kelimesinden türemiştir. "Hukuk" kelimesi "hak" kelimesinin çoğuludur; yani

1. Bu bölüm, Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.436-457'den özetlenmiştir. Bilge, *op. cit.,* s.184-199; Güriz, *Hukuk Başlangıcı, op. cit.,* s.44-47; Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1985, s.129-146; Özsunay, *op. cit.,* s.233-286; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.,* 7. B., s.91-130; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* s.29-39; Keyman, *op. cit.,* s.117-135; Göğer, *op. cit.,* c.I, s.121-130; Kılıçoğlu, *op. cit.,* s.50-61.

"hukuk", "haklar" demektir[2]. Hatta Latincede *ius* terimi hem hukuk, hem de hak demektir. Aynı şekilde Fransızca, Almanca ve İtalyancada "hukuk" ile "hak" kavramları için aynı kelime kullanılmaktadır. Fransızca *droit,* İtalyanca *diritto,* Almanca *Recht* kelimeleri, hem "hukuk", hem de "hak" demektir[3].

Gerek kamu hukukunda, gerekse özel hukukta devamlı olarak birtakım "hak"lardan bahsedilir. Örneğin grev hakkı, konut hakkı, dernek kurma hakkı, seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakkı, dilekçe hakkı, şahsiyet hakkı, mülkiyet hakkı, intifa hakkı, velayet hakkı, vesayet hakkı, nafaka hakkı, tedip hakkı, miras hakkı, alacak hakkı, rehin hakkı, vs.

"Hak" kavramının karşısında "yükümlülük (*charge*)" kavramı bulunur. Yani bir hukukî ilişkide bir tarafın *hakkı* varsa, diğer tarafın *yükümlülüğü* vardır. Yükümlülük kavramı yerine özel hukukta "borç (*obligation*)" veya kamu hukukunda "ödev (*duty*)" kavramı da zaman zaman kullanılır. Hak kavramının tanımı konusunda çeşitli görüşler[4] varsa da bu kavram çok genel olarak şu şekilde tanımlanabilir:

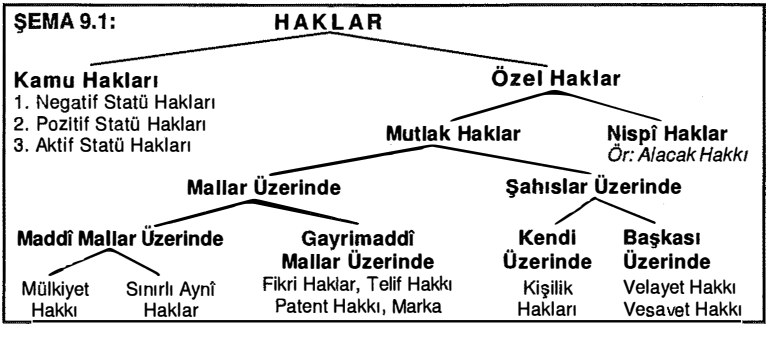
TANIM: *Hak,* kişilere irade kudreti tanınmak suretiyle hukuk düzeni tarafından korunan menfaattir.

II. HAKLARIN ÇEŞİTLERİ

Haklar çeşitli ayrımlara tâbi tutulur. Bu ayrımlardan ilki düzenledikleri hukuk alanından hareketle yapılmıştır. Düzenledikleri hukuk alanından hareketle haklar, "kamu hakları" ve "özel haklar" olarak ikiye ayrılmıştır. Kamu hakları, kamu hukukundan, özel haklar ise özel hukuktan kaynaklanan haklardır. Örneğin alacak hakkı borçlar hukuku (=özel hukuk) tarafından düzenlendiği için

2. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara, Aydın Kitabevi, 1984, s.453.
3. Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügatı,* Ankara, 3. Tıpkı Baskı: Başbakanlık Basımevi, 1991, s.401, 442. İngilizcede "hukuk" ve "hak" kavramları için iki ayrı kelime kullanılmaktadır: *Law* ve *right.*
4. Bu görüşler için bkz.: Gözler, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.394-398.

bir "özel hak", buna karşılık "seçme ve seçilme hakkı" anayasa hukuku (=kamu hukuku) tarafından düzenlendiği için bir kamu hakkıdır. Ancak kamu haklarıyla özel hakları kesin bir ayrıma tâbi tutmak bazen mümkün değildir. Öyle haklar vardır ki, bunlar hem kamu hukukunu, hem özel hukuku ilgilendirmektedir. Kişilik hakkı, yaşam hakkı, sağlık hakkı, hatta mülkiyet ve miras haklarında durum böyledir. Bu haklar hem Anayasa, hem de Medenî Kanun tarafından düzenlenmiştir. Bununla birlikte genellikle haklar şu şekilde tasnife tâbi tutulur:

A. KAMU HAKLARI

"Kamu hakları (*public rights*)", en kısa tanımıyla kamu hukukundan doğan haklardır.

"Jellinek'in Üçlemesi".- Georg Jellinek, ilk baskısı 1893 yılında yapılan *System der subjektiven Öffentlichen rechte* isimli kitabında[5], kamu haklarını, devlet ile birey arasındaki ilişkinin *durumuna (statüsüne)* göre, "negatif statü hakları", "pozitif statü hakları" ve "aktif statü hakları" olarak üçe ayırır[6].

---

5. Georg Jellinek, *System der subjektiven Öffentlichen rechte*, Tübingen, 2. Baskı, 1905, s.86 vd. nakleden: Robert Alexy, *A Theory of Constitutional Rights,* (Translated by Julian Rivers), Oxford, Oxford University Press, 2002, s.163).
6. Georg Jellinek bu ayrımı *Allgemeine Staatslehre* isimli ünlü kitabında da devam ettirmiştir. Adı geçen kitabın Fransızca çevirisi için bkz.: Georg Jellinek, *L'Etat modern et son droit* (Traduction française par Georges Fardis), Paris, M. Giard & E. Brière, 1913, Cilt II, s.51-57.

1. Negatif Statü Hakları

"Negatif statü hakları (*negative status rights*[7])", kişinin devlet tarafından aşılamayacak ve dokunulamayacak özel alanının sınırlarını çizen hak ve hürriyetlerdir[8]. Örneğin konut dokunulmazlığı, kişi güvenliği, din hürriyeti, düşünce hürriyeti, mülkiyet hakkı negatif statü hakkı niteliğindedir. Bu haklar devlete, "karışmama", "gölge etmeme" ödevi yükler[9]. Bu haklar kişiyi devlete ve topluma karşı koruyan haklar olduğu için bu haklara, "koruyucu haklar[10] (*defensive rights*[11], *droits défensifs*[12])" veya "hürriyet hakları (*liberty rights*[13], *droits-libertés*[14])" da denir. Bu haklara "kişisel haklar (*individual rights, droits individuels*)" da diyebiliriz.

2. Pozitif Statü Hakları

"Pozitif statü hakları (*positive status rights*[15])", bireylere devletten olumlu bir davranış, bir hizmet, bir yardım isteme imkânını tanıyan haklardır[16]. Örneğin çalışma hakkı, sağlık hakkı, konut hakkı, sosyal güvenlik hakkı bu tür haklardandır. Bu tür haklar, devlete sosyal alanda bir takım ödevler yükler. Pozitif statü haklarına, kişiye devletten bir şey istemesi hakkını verdiği için "isteme hakları[17] (*claim rights*[18])" da denmektedir. Fransa'da bunlara benzer haklara "hizmet hakları (*droits-prestations*)" da denir[19]. Bu haklara sosyal devlet anlayışının sonuçları olduğundan kısaca "sosyal haklar (*social rights, droits sociaux*)" da denir.

---

7. Robert Alexy, *A Theory of Constitutional Rights,* (Translated by Julian Rivers), Oxford, Oxford University Press, 2002, s.166-169.
8. Kapani, *Kamu Hürriyetleri, op. cit.,* s.6; Christian Autexier, *Introduction au droit public allemand,* Paris, PUF, 1997, s.118.
9. Kapani, *Kamu Hürriyetleri, op. cit.,* s.6.
10. A. Şeref Gözübüyük, *Anayasa Hukuku,* Ankara, Turhan, 7. Baskı, 1998, s.166.
11. Alexy, *op. cit.,* s.149 .
12. Louis Favoreu *et al., Droit constitutionnel,* Paris, Dalloz, 1998, s.790.
13. Alexy, *op. cit.,* s.118, 243.
14. Favoreu *et al., op. cit.,* s.790.
15. Alexy, *op. cit.,* s.169-172.
16. Kapani, *Kamu Hürriyetleri, op. cit.,* s.6; Autexier, *op. cit.,* s.118-119.
17. Gözübüyük, *Anayasa Hukuku, op. cit.,* s.167.
18. Alexy, *op. cit.,* s.169.
19. Favoreu *et al., op. cit.,* s.790.

3. Aktif Statü Hakları

"Aktif statü hakları (*active status rights*[20])", kişinin devlet yönetimine katılmasını sağlayan haklardır[21]. Bu haklara bu nedenle "katılma hakları[22] (*participation rights*[23])" da denir. Aktif statü hakları, bizim Anayasamızın ikinci kısmının dördüncü bölümünde (m.66-74) yer almaktadır. Örneğin seçme ve seçilme hakkı, siyasî parti kurma hakkı, siyasî faaliyette bulunma hakkı, kamu hizmetine girme hakkı, dilekçe hakkı aktif statü haklarına örnek gösterilebilir. Bu haklara "siyasî haklar (*political rights, droits politiques*)" da denir.

B. ÖZEL HAKLAR[24]

"Özel haklar (*private rights*)", en kısa tanımıyla özel hukuktan doğan haklardır. Özel hukuk haklarının en belirgin özelliği bu hakların karşısında, bir "hukukî yükümlülüğün" veya daha özel bir ifadeyle borcun yer almasıdır. Örneğin mülkiyet hakkında durum böyledir. Herkes, kişinin mülkiyet hakkını kullanmasına engel olmamakla "yükümlü"dür. Keza alacak hakkında, bir kimsenin diğerine karşı belirli bir edimi yerine getirmek "yükümlülüğü" söz konusudur. Bu "yükümlülük" bir şeyin "yapılmasına" ilişkin olabileceği gibi, bir "sakınma"dan veya bir "katlanma"dan da ibaret olabilir[25].

Özel haklar kendi içlerinde değişik bakımlardan tasnife tâbi tutuluyorsa da en yaygın sınıflandırma biçimi *niteliklerine göre* yapılan sınıflandırmadır. Özel haklar, niteliklerine göre, yani sahiplerine temin etmiş olduğu yetkilerin kapsamı bakımından "mutlak haklar" ve nispî haklar" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

---

20. Alexy, *op. cit.*, s.172-174,
21. Kapani, *Kamu Hürriyetleri op. cit.*, s.6; Autexier, *op. cit.*, s.119;
22. Gözübüyük, *Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.151.
23. Alexy, *op. cit.*, s.14,
24. Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.165-173; Özsunay, *op. cit.*, s.238-281; Bilge, *op. cit.*, 9. Baskı, s.230-242; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.91-109.
25. Özsunay, *op. cit.*, s.238.

1. Mutlak Haklar[26]

"Mutlak haklar (*absolute rights*)", hak sahibine en geniş yetkileri veren haklardır. Bu haklar, sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebilir. Herkes, mutlak haklara saygı göstermek zorundadır. Hak sahibi bu hakkından dilediği gibi yararlanır. Mutlak haklar, mallar üzerinde olabileceği gibi bazen kişiler üzerinde de olabilir.

a) Mallar Üzerindeki Mutlak Haklar

Hukukta "mal (*goods*)", para ile ölçülebilen ve başkalarına devredilebilen varlıklara denir. O halde mallar üzerindeki mutlak haklar, para ile ölçülebilen ve başkalarına devredilebilen varlıklar üzerindeki haklardır. Bu varlıklar maddî olabileceği gibi gayrimaddî de olabilir.

aa) Maddî Mallar Üzerindeki Haklar. - "Maddî mallar (*tangible goods, real goods*)", ev, tarla, otomobil, televizyon, kalem gibi bir cismi olan yani elle tutulup gözle görülebilen şeylerdir. Maddî mallara hukuk dilinde "eşya (*thing, property,* Latince: *res*)" denir. Maddî mallar, yani eşyalar üzerindeki mutlak haklara da "aynî haklar (*real rights, rights* in rem)" denir. Aynî haklardan bazıları, sahibine tam ve sınırsız yetkiler tanıdığı halde, bir kısmının tanıdığı yetkiler sınırlıdır. İşte bu nedenle aynî haklar, sahibine tanıdığı yetkiler bakımından "mülkiyet hakkı" ve "sınırlı aynî haklar" diye ikiye ayrılır.

(i) Mülkiyet hakkı (right of ownership, right of property), hak sahibine (malik, *owner, proprietor*), en geniş yetkiler tanıyan haktır. Malik, mülkiyetinde bulunan eşyayı, hukuk düzeninin çizdiği sınırlar içinde kalmak şartıyla, dilediği gibi kullanabilir, ondan dilediği gibi yararlanabilir ve nihayet onunla ilgili istediği tasarrufta bulunabilir (Medenî Kanun, m.683). Ör-

26. Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.97-102; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* s.32-35; Kılıçoğlu, *op. cit.,* s.53-55; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.166-170; Özsunay, *op. cit.,* s.246-254; Bilge, *op. cit.,* s.208-212.

neğin malik olduğu eşyayı, satabilir, bağışlayabilir, tahrip edebilir veya yakabilir. O hâlde mülkiyet hakkı, sahibine o eşyayı "kullanma (*usus*)", ondan "yararlanma (*fructus*)" ve onunla ilgili her türlü "tasarrufta bulunma (*abusus*)" yetkisini veren tam bir aynî haktır.

(ii) Sınırlı aynî haklar (*limited real rights*) ise sahiplerine mülkiyet hakkı gibi tam ve geniş yetkiler vermeyip, sınırlı yetkiler tanımaktadır. Sınırlı aynî haklar, sahiplerine mülkiyet hakkından doğan, "kullanma", "yararlanma" ve "tasarrufta bulunma" yetkilerinin hepsini değil, bunlardan bir veya ikisini, örneğin yalnız kullanma veya yalnız yararlanma hakkını verir. Sınırlı aynî haklar, sahibine tanıdığı yetkinin niteliğine göre, "irtifak hakları (*servitudes*)", "gayrimenkul mükellefiyeti (taşınmaz yükü, *incumbrance on real estate*)" ve "rehin hakları" olmak üzere üç gruba ayrılır.

bb) Gayrimaddî Mallar Üzerindeki Haklar.- "Gayrimaddî mallar (*intangible goods*)", elle tutulan gözle görülen bir mal değildir. Bunlar fikir ve sanat ürünü olan şeylerdir. Örneğin, bir bilim adamının yayınladığı bilimsel eser, bir romancının romanı, bir şairin şiiri, bir bestecinin bestesi, hep gayrimaddî mallardır. Bu tür gayrimaddî mallar üzerinde sahiplerine tanınmış mutlak haklara, *"fikrî haklar* (*intellectual property*)" denir.

Bilimsel eserler, roman, şiir, beste, sinema gibi ürünlere *"fikir ve sanat eserleri* (*literary and artistic works*)", yaratıcısının bunlar üzerinde sahip olduğu hakka da *"telif hakkı* (*copyrihgt*)" denir. Bu hak, 5 Aralık 1951 tarih ve 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunuyla düzenlenmiştir. Sınaî buluşlar, markalar ve endüstriyel tasarımlar da gayri-maddî mallara dâhil edilebilir.

Sınaî buluşlar, markalar ve endüstriyel tasarımlar da gayrimaddî mallara dahil edilebilir. *Sınaî buluş (industrial invention)*, yeni tekniğin bilinen durumunu aşan ve sanayiye uygulanabilir olan buluşlardır. Sınaî buluşlar üzerinde sahibinin *patent hakkı* (*patent right*)

vardır. Bu hak, 22 Aralık 2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 82 ilâ 145'inci maddelerinde düzenlenmiştir.

Markalar (*trademarks*), "bir teşebbüsün mallarının veya hizmetlerinin diğer teşebbüslerin mallarından veya hizmetlerinden ayırt edilmesini sağlaması ve marka sahibine sağlanan korumanın konusunun açık ve kesin olarak anlaşılmasını sağlayabilecek şekilde sicilde gösterilebilir olması şartıyla kişi adları dâhil sözcükler, şekiller, renkler, harfler, sayılar, sesler ve malların veya ambalajlarının biçimi olmak üzere her tür işaret"lerdir. Markalar, 22 Aralık 2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 4 ilâ 32'nci maddelerinde düzenlenmiştir.

Endüstriyel tasarım, (*industrial design*) veya sadece "tasarım", "ürünün tümü veya bir parçasının ya da üzerindeki süslemenin çizgi, şekil, biçim, renk, malzeme veya yüzey dokusu gibi özelliklerinden kaynaklanan görünümüdür". Tasarımlar, 22 Aralık 2016 tarih ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanununun 55 ilâ 81'inci maddelerinde düzenlenmiştir.

b) Kişiler Üzerindeki Mutlak Haklar

Mutlak hakların ikinci önemli grubu, "kişiler üzerindeki mutlak haklar (*absolute rights on persons*)"dır. Bunlar, hak sahibinin kendi şahsı veya bir başkasının şahsı üzerindeki haklardır.

aa) Kişinin kendi şahsı üzerinde sahip olduğu haklara, "kişilik (şahsiyet) hakları (*personal rights*)" denir. Bunlar kişinin maddî ve manevi varlığı, yani vücudu, sağlığı, sesi, görüntüsü, şerefi, özel hayatı gibi varlıkları üzerindeki haklarıdır.

bb) Kişinin başkalarının şahsı üzerindeki mutlak hakları günümüzde istisnaidir. Günümüzde kişiler artık hakkın konusu değil, sahibidirler. Hukukumuzda, zayıf olan kişileri korumak için, başkalarının şahsı üzerinde sadece iki hak tanınmıştır: Velayet ve vesayet hakları. "*Velayet hakkı (parental right)*", henüz reşit olmamış küçükler üzerinde ana-babalarına tanınmış olan mutlak haktır. Velayet hakkı, çocuğu terbiye etme, onun

dinini seçme, tedip etme (cezalandırma) gibi yetkileri içerir. "*Vesayet (guardianship)*", velayet altında bulunmayan küçükleri ve kendi kendilerini idare etmekten aciz bulunan reşit kişileri korumaya yönelik bir kurumdur. Bu durumda bulunan bir kişiye mahkeme kararıyla vasi tayin edilir. Vasi ana-babaya ait velayet yetkilerinin bazılarını kullanır.

2. Nispî Haklar[27]

"Nispî haklar (*relative rights*)", mutlak haklar gibi, herkese karşı değil, ancak belli bir kişiye veya belli kişilere karşı ileri sürülebilen haklardır. Nispî haklar, özellikle borç ilişkisinden doğar ve sahibine karşısındaki kişiden belli bir davranış biçiminde bulunmasını, yani bir şey vermesini, bir şey yapmasını veya bir şey yapmamasını istemek yetkisini verir. Borç ilişkisinde hak sahibi "alacaklı", karşısındaki kişi ise, "borçlu" durumundadır. İki kişi arasındaki borç ilişkisi ise, ya bir hukukî işlemden, ya haksız fiilden, ya da sebepsiz zenginleşmeden doğar. Hukukî işlem, belirli bir hukukî sonuç elde etmek üzere irade açıklamasında bulunmaktır. Örneğin sözleşme, bağış böyle bir işlemdir. Haksız fiil, hukuk düzeninin izin vermediği zarar verici bir fiildir. Örneğin bir kimseyi yaralamak, bir kimsenin otomobilinin camını kırmak birer haksız fiildir. Sebepsiz zenginleşme, bir kimsenin malvarlığının haklı bir sebep olmaksızın diğer bir kimsenin malvarlığının aleyhine çoğalmasıdır. Örneğin bir yıllık kira bedelini peşin alan ev sahibinin altı ay sonra kiracısını çıkartması halinde, geriye kalan altı aylık kira bedeli ev sahibi için haksız zenginleşme oluşturur.

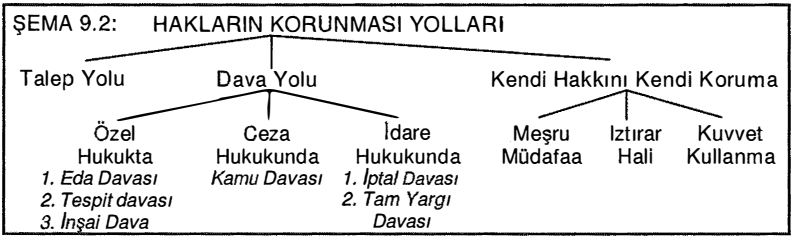
Nispî haklar herkese karşı değil, sadece belli bir kişiye, borçluya karşı ileri sürülebilir. Örneğin kiracı kira bedelini ödemezse, ev sahibi kira bedelini sadece kiracısından isteyebilir. Kiracının babasından veya yakınlarından isteyemez.

---

27. Akıntürk, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.100-102; Akıntürk, *Medenî Hukuk*, *op. cit.*, s.35-36; Kılıçoğlu, *op. cit.*, s.55-57; Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.100-102; Özsunay, *op. cit.*, s.255-265; Bilge, *op. cit.*, s.213-216.

III. HAKLARIN KORUNMASI[28]

Bir kişinin hakkı bir başka kişi tarafından ihlâl edilmiş olabilir. Bu durumda hakkı ihlâl edilen kişinin bu hakkının korunması gerekir. "Hakların korunması (*protection of rights*)" yollarını önce şematik olarak gösterelim:

Şimdi bu yolları sırasıyla görelim:

A. TALEP YOLU

Hakkı ihlâl edilen kişi normalde hakkı ihlâl eden kişiye başvurarak hakkını ihlâl etmemesini ve bu arada varsa uğradığı zararı gidermesini talep edebilir. Bu talep sözlü, yazılı veya noter aracılığıyla yapılabilir. Buna hukukta *"talep hakkı"* denir. İyi niyetli kişiler bu talebi kabul ederek, başvuran kişinin hakkını yerine getirirler; verdikleri zararı tazmin ederler. Böylece hakkı ihlâl edilen kişinin hakkı korunmuş olur.

B. DAVA YOLU

Ancak başkasının hakkını ihlâl eden kötü niyetli bazı kişiler, hakkı ihlâl edilen kişinin talebini yerine getirmez. Bu durumda hakkı ihlâl edilen kişinin kendi hakkını zorla koruması mümkün değildir. Çünkü kimse kendi hakkını kendi alamaz. Buna *"ihkak-ı hak yasağı* (kendiliğinden hak alma yasağı)" denir. Bu durumda hakkı ihlâl edilen kişinin hakkını alabilmesi

28. Ömer Anayurt, *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, Ankara, Seçkin, 3. Baskı, 2002, s.299-306; Akıntürk, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.122-128; Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.185-187; Göğer, *op. cit.*, c.I, s.155-157.

için resmî makamlara başvurması, mahkemelerde dava açması gerekir.

Örnek: A, B'ye bir televizyon satmış ve televizyonu da teslim etmiştir. B televizyonun bedelini bir ay sonra ödemeyi taahhüt etmiş, ancak bu bedeli ödememiştir. Bu durumda, A'nın B'den "alacak hakkı" vardır. A, B'den bu hakkını yerine getirmesini, yani kendisine televizyonun bedelini ödemesini talep edebilir. B öderse ortada bir sorun kalmaz. Ancak B, bu ödemeyi kendi isteğiyle yapmaz ise, A'nın B'nin önüne geçip cüzdanından televizyon bedeli kadar parayı alması mümkün değildir. Böyle bir durumda, A'nın B'den olan "alacak hakkı"nı koruyabilmesi için A'nın B aleyhine hukuk mahkemesinde dava açması gerekir.

Hukukumuzda kişilerin yapabileceği çeşitli başvuru ve dava yolları vardır. Bu yolları "özel hukuk yolları" ve "kamu hukuku yolları" olmak üzere ikiye ayırıp incelemek gerekir.

1. Özel Hukukta: Eda Davası, Tespit Davası ve İnşaî Dava

Kişilerin haklarını korumak için özel hukuk alanında açabileceği davalar, "eda davaları", "tespit davaları" ve "inşaî davalar" olmak üzere üçe ayrılır. Bu davaların ne olduğunu yukarıda altıncı bölümde (s.108-110) inceledik. Bu konuda oraya bakılmalıdır.

2. Ceza Hukukunda: Kamu Davası

Kişilerin haklarının başka kişiler tarafından ihlâl edilmesi bazen ceza hukuku bakımından suç oluşturur. Karşı tarafın suç teşkil eden bir davranışı ile bir hakkı ihlâl edilen kişi, savcıya, polise veya jandarmaya başvurarak hakkının korunmasını talep eder. Kolluk makamları başkasının hakkını ihlâl ederek suç işleyen kişiyi bundan men eder. Üstelik Cumhuriyet savcısı, suç işleyen kişinin cezalandırılması talebiyle ceza mahkemesinde dava açar. Buna *"kamu davası (public prosecution)"* denir. Kamu davasını yukarıda altıncı bölümde gördük (s.114-115). Bu konuda oraya bakılmalıdır.

Tarihsel Bilgi: Eski CMUK zamanında bazı ufak tefek suçlarda suç işleyen kişiye karşı Cumhuriyet savcısı değil, ceza mahkemesinde suçtan zarar gören kişinin kendisinin dava açması gerekirdi. Buna *"şahsî dava (personal action)"* denirdi. Şahsî dava yoluna, 1 Haziran 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Muhakemesi Kanunu yer vermemiştir. Bu tür davalar da artık ilgili kişinin şikayeti üzerine Cumhuriyet savcısı tarafından açılır.

3. İdare Hukukunda: İptal Davası ve Tam Yargı Davası

Bazen devletin bir organı olan idarenin de kişilerin haklarını ihlâl etmesi ihtimal dahilindedir. Yani kişilerin haklarının idareye karşı da korunması gerekir. Bu ise hakkı ihlâl edilen kişinin idare mahkemesinde idare aleyhine *"idarî dava (administrative case)"* açmasıyla olur. Yukarıda altıncı bölümde (s.117-119) gördüğümüz gibi idarî davalar, "iptal davası (*annulment action*)" ve "tam yargı davası (*full remedy action*)" olmak üzere iki çeşittir. Bunlar konusunda oraya bakınız.

C. KİŞİNİN KENDİ HAKKINI BİZZAT KORUMASI YOLU[29]

Yukarıda belirttiğimiz gibi modern hukuk sistemlerinde kişiler kendi haklarını kural olarak bizzat alamazlar. Buna "ihkakı hak yasağı (kendiliğinden hak alma yasağı)" denir. Modern hukuk sistemlerinde hakların devlet eliyle korunması asıldır. Bununla birlikte "meşru müdafaa", "ıztırar hâli" ve "kuvvet kullanma" gibi bazı istisnaî hâllerde kişinin kendi hakkını bizzat kullanması mümkündür.

1. Meşru Müdafaa

"Meşru müdafaa (haklı savunma, *legitimate self-defense*)", bir kimsenin haksız bir saldırıya karşı kendisini veya bir başkasını korumak için gösterdiği zorunlu tepkidir[30]. Zira hukuk haksızlıklara müsaade etmez. Bunların ne pahasına olursa olsun önlenmesini ister. Kaldı ki, her insanda, hatta hayvanlarda, kendini savunma içgüdüsü[31] vardır. Hukuk düzeni bu içgüdüyü görmezlikten gelemez. Kendisi öldürülmek üzere olan kişinin hayatta kalmak için kendisini öldürmeye çalışan kişiyi öldürmesi bir nevi tabiat kanunudur. Nitekim bizim Ceza Kanunumuz da

29. Anayurt, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.303-306; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.124-128; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.*, 26.B., s.185-187.
30. Sulhi Dönmezer ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1983, c.II, s.107.
31. Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku*, Ankara, Savaş, 2001, s.71.

25'inci maddesinde "gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hal ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez" diyerek meşru müdafaayı kabul etmiş bulunmaktadır.

6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun 64'üncü maddesi de "haklı savunmada bulunan, saldıranın şahsına veya mallarına verdiği zarardan sorumlu tutulamaz" diyerek meşru müdafaa hakkını tanımaktadır. Buna göre örneğin bir kapkaççı, bir kişinin çantasını alıp kaçmaya çalışırken, çantası çalınmak istenen kişinin kapkaççının kolunu kırması durumunda meşru müdafaa hâli vardır[32]; kapkaççının kolunun kırılması bir suç oluşturmadığı gibi bir haksız fiil de oluşturmaz. Dolayısıyla kolu kırılan kapkaççı bundan dolayı tazminat isteyemez. Keza Cumhuriyet savcısı da meşru müdafaa durumunda bulunan bu kişi hakkında yaralamadan dolayı dava açamaz. Dava açmış olsa bile bu kişiye ceza verilemez. Böylece bir kişi çantası üzerindeki mülkiyet hakkını bizzat meşru müdafaa yoluyla korumuş olur.

2. Iztırar Hâli[33]

"Iztırar (zorunluluk) hâli (*state of necessity*)", bir kimsenin bilerek sebebiyet vermediği bir tehlikeden kendisini veya başkasını kurtarmak için bu tehlikeyle ilgisiz bulunan bir üçüncü kişinin şahsına veya malına zarar vermesi hâlidir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 25'inci maddesinin ikinci fıkrasında "gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez" diyerek ıztırar hâlini kabul etmiştir.

32. Örnek Anayurt, *Hukuka Giriş,op. cit.*, s.304'ten alınmadır.
33. Dönmezer ve Sahir Erman, *op. cit.*, c.II, s.131-140; Toroslu, *op. cit.*, s.76-81.

Örneğin bir deniz kazasından kurtulan ve iki kişiyi taşıyamayacak derecede küçük olan bir tahta parçasına tutunmuş iki kişiden biri diğerini denize itip boğarsa ıztırar hâli vardır; bundan dolayı bu kişi cezalandırılamaz. Dağda yollarını kaybedip aç kalan dağcıların rastladıkları bir kulübenin kapısını kırıp sahibinden zorla yiyecek almaları durumunda da ıztırar hâli vardır.

6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun 64'üncü maddesinin ikinci fıkrası da "kendisini veya başkasını açık ya da yakın bir zarar tehlikesinden korumak için diğer bir kişinin mallarına zarar verenin, bu zararı giderim yükümlülüğünü hâkim hakkaniyete göre belirler" diyerek ıztırar (zorunluluk) halini kabul etmiştir. Iztırar hâlinde başkasının malına zarar verme bir haksız fiil oluşturmaz. Ancak böyle bir durumda hâkim, zarara uğrayan kişiye hakkaniyet nedeniyle uygun bir tazminat ödenmesini takdir edebilir. Örneğin bir kişinin kuduz bir köpeğin saldırısından kurtulmak için bir başka kişinin duvarından atlayıp onun bahçesindeki çiçekleri ezmesi ıztırar halidir[34].

3. Kendi Hakkını Korumak İçin Kuvvet Kullanma Yolu

Hukukumuzda bir kişi haklı da olsa hakkını kendisi kuvvet kullanarak alamaz. Ancak bu kuralın bazı istisnaları vardır. 6098 sayılı Borçlar Kanununun 64'üncü maddesinin üçüncü fıkrasına göre "hakkını kendi gücüyle koruma durumunda kalan kişi, durum ve koşullara göre o sırada kolluk gücünün yardımını zamanında sağlayamayacak ise ve hakkının kayba uğramasını ya da kullanılmasının önemli ölçüde zorlaşmasını önleyecek başka bir yol da yoksa, verdiği zarardan sorumlu tutulamaz". Örneğin kirayı ödemeden giden kiracıdan, kira bedelini almaya giden ev sahibi, kiracısının eşyalarını boşaltıp gitmek üzere olduğunu görürse, kira bedelinin karşılanması için bazı eşyaları onun elinden kuvvet kullanarak alabilir[35]. Buna "kiraya verenin hapis hakkı" denir (BK, m.336). Aynı şekilde ücretini ödemeden otelden gitmeye çalışan müşterinin eşyalarına da otel sahibi zorla el koyabilir (BK, m.580). ■

34. Bilge Öztan, *Medenî Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Turhan, 8. B., 2002, s.194.
35. Anayurt, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.306.

Bölüm 10
MÜEYYİDE KAVRAMI[1]

PLÂN:

I. Genel Olarak
II. Müeyyide Çeşitleri
A. Özel Hukuk Müeyyideleri
1. Cebrî İcra
2. Tazminat
3. Geçersizlik
a) Yokluk
b) Butlan
B. Kamu Hukuku Müeyyideleri
1. Cezai Müeyyideler
2. İdarî Müeyyideler
a) Özel Kişilere Karşı Müeyyideler
b) İdareye Karşı Müeyyideler
aa) Yokluk
bb) İptal
cc) Tazminat

I. GENEL OLARAK

Hukuk kurallarının bir insan davranışını emrettiğini veya yasakladığını daha önce söylemiştik. Hukuk kurallarının emrettiği davranışı insanlar çoğunlukla kendiliğinden yaparlar. Keza hukuk kurallarının yasakladığı davranıştan da insanlar genellikle kendiliğinden uzak dururlar. Hukuk kuralları, konusunu oluşturan insan davranışının yapılmasını veya yapılmamasını kişilerin isteğine bırakmaz. Hukuk kurallarının emrettiği veya yasakladığı insan davranışı muhatapları için zorunludur. Bu zorunluluk, bu bağlayıcılık, hukukta "müeyyide (yaptırım, *sanction*)" ile sağlanır. Hukuk kuralının uygulanmaması hâlinde kişi bir müeyyide ile karşılaşır. Diğer bir ifadeyle, hukuk kurallarına uyulmasının nihaî nedeni müeyyidedir. Kişi hukuk kurallarına ya uyar, ya da müeyyideye maruz kalır. İşte bu bölümde biz hukuk kurallarının müeyyidesini göreceğiz. Önce müeyyidenin tanımını verelim:

---

1. Bu bölüm, Gözler, *Hukuka Giriş, op.cit.,* s.410-427'den özetlenmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için oraya bakınız. Bilge, *op. cit.,* 9. B., s.39-43; Güriz, *Hukuk Başlangıcı, op. cit.,* s.41-44; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.8-10; Göğer, *op. cit.,* c.I, s.36-42; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.,* s.19-22; Du Pasquier, *op. cit.,* s.112-115; Gridel, *op. cit.,* s.35-49; Bekaert, *op. cit.,* s.423-468.

TANIM.- *Müeyyide*, bir hukuk kuralının ihlâline tepki olarak gösterilen ve hukuk düzeni tarafından öngörülen cebirdir.

Bu tanımdan müeyyidenin unsurlarını çıkarabiliriz: (1) Müeyyide hukuk kuralının ihlâline tepki olarak gösterilir. (2) Müeyyidenin özünde "cebir (*coercion*)" vardır. Cebir, kişinin yaşamına, sağlığına, özgürlüğüne, malvarlığına verilen bir zarardır. Örneğin idam cezası, kişinin yaşamına son vermekte, kırbaç cezası kişinin sağlığına, hapis cezası kişinin özgürlüğüne, tazminat ise kişinin malvarlığına zarar vermektedir. (3) Hukuk kuralının ihlâline tepki olarak gösterilen bu cebir, herhangi bir cebir değil, hukuk düzeni tarafından öngörülmüş bir cebirdir.

Müeyyidenin Tarihsel Gelişimi[2].- İlkel toplumlarda müeyyide, adem-i merkezî hâldeydi, yani dağınıktı ve örgütlenmemişti. Gerçekten de ilkel toplumlarda, kuralın ihlâl edilip edilmediğini tespit edecek makamlar ve ihlâli hâlinde hangi müeyyidenin ne miktarda uygulanacağına hükmedecek organlar ve keza hükmedilen müeyyideyi icra edecek kişi ve kurumlar tespit edilmemişti. İlkel toplumda, hukuk kuralının ihlâli hâlinde, ihlâl edene tepki göstermeye, ihlâlden zarar gören kişi yetkilidir. Suçluyu bizzat mağdur veya mağdurun yakınları cezalandırır. İlkel toplum, suçtan zarar gören kimseye, böyle bir cezalandırma hakkı tanımıştır[3]. Burada bir çeşit *öç alma hakkı* vardır. Keza sorumluluk kolektiftir. "*Öç alma* (*revenge*)" kişisel olarak saldırgana değil, çoğunlukla onun mensup olduğu topluluğa karşı uygulanır. Öç almada bir oran düşüncesi de yoktur. Objektif ve kişisel olmayan öç alma, toplumu kargaşaya sürüklüyordu. Öç almanın yerine daha sonra kısas esası benimsendi. Kısas, bir zarara sebebiyet veren kimseye, aynı miktar ve yoğunlukta zarar verilmesi esasına dayanıyordu. Daha sonra ise "*uzlaşma* (*reconciliation*)" usûlü ortaya çıktı[4]. Suç işleyenin suçun bedeli olarak belli para veya mal (diyet, *blood money*)

2. Vecdi Aral, *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul, İÜHF Yay., 1975, s.68-69; Bilge, *op. cit.*, s.41-43; Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.I, s.40-42; J. Haesaert, *Théorie générale du droit*, Bruxelles, Emile Bruylant, 1948, s.94-95.

3. Aral, *op. cit.*, s.68.

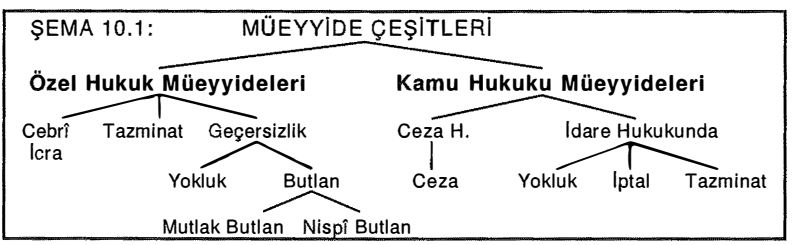
4. Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.I, s.40-43.

vermesi kabul olundu. Ancak bu sistemde de uzlaşılamazsa önceki öç alma sistemine gitmekten başka çare yoktu. İşte daha sonraki aşamada devletin tekel olarak cezalandırma hakkı kabul edildi; böylece müeyyide merkezileşmiş oldu.

Çağdaş toplumlarda ise müeyyide tekelleşmiş ve merkezileşmiştir. Yani müeyyide, devlet organları tarafından, belli bir usûl içinde tespit edilir ve uygulanır. Türk hukuk düzeninde, bir normun ihlâl edilip edilmediğini saptamaya yetkili organlar bağımsız mahkemelerdir. Bu mahkemeler, normun ihlâl edildiğini saptarlarsa, normu ihlâl edene karşı hangi müeyyidenin uygulanacağına karar verirler. Bu müeyyide daha sonra, infazla görevli organlar (cezaevleri, icra daireleri vs.) tarafından uygulanır.

II. MÜEYYİDE ÇEŞİTLERİ[5]

Müeyyidenin özünü oluşturan *cebir*, çeşitli biçimlere bürünerek ortaya çıkabilir. Genelde kamu hukuku müeyyideleri başka, özel hukuk müeyyideleri başka türlü ortaya çıkmaktadır. O nedenle müeyyideleri, özel hukuk müeyyideleri ve kamu hukuku müeyyideleri şeklinde ikiye ayırmak gerekir. Bunların da kendi içinde ayrımları vardır. Önce müeyyide çeşitlerini bir şema hâlinde gösterelim:

A. ÖZEL HUKUK MÜEYYİDELERİ[6]

Başlıca "özel hukuk müeyyideleri (*private law sanctions*)" cebrî icra, tazminat ve geçersizliktir.

5. Bilge, *op. cit.*, s.39-40; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.8-9; Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.19-22; Edis, *op. cit.*, s.153-157.
6. Bilge, *op. cit.*, s.39-40; Anayurt, *op. cit.*, s.78-83; Edis, *op. cit.*, s.153-157.

1. Cebrî İcra

Özel hukukta bazı durumlarda hukuk kuralına aykırı davranan kişinin hukuk kuralına uygun davranması zorla sağlanabilir. Örneğin satıcı alıcıya televizyon satmış ve televizyonu teslim etmiş ise, alıcı televizyonun bedelini satım sözleşmesinde kararlaştırılan şekilde ödemelidir. Alıcı televizyonun bedelini kararlaştırılan zamanda kararlaştırılan şekilde satıcıya ödememişse, cebrî icra yoluna gidilerek alıcının televizyon bedelini satıcıya ödemesi sağlanır. Yani devlet, alıcıdan televizyonun bedelini zorla alıp satıcıya verecektir. Bu takdirde hukuk kuralı *cebren icra* edilmiş olur.

İşte "cebrî icra (*execution, compulsory execution*)", bir borç ilişkisinde, borcunu rızasıyla yerine getirmeyen borçlunun, devlet gücü aracılığıyla, bu borcunu zorla yerine getirmesini sağlayan bir müeyyide çeşididir. Diğer bir ifadeyle, borç doğuran ilişkilerde yükümlülüklerini yerine getirmeyen kimselere karşı devletin yetkili kıldığı makam ve kişiler tarafından uygulanan ve borcun yerine getirilmesini sağlayan tedbirlerin bütünüdür. Bu tedbirler çok çeşitli olabilir. Örneğin ödünç verilen eşya iade edilmemişse, ödünç alandan alınıp ödünç verene teslim edilebilir (*aynen teslim*). Bu tedbirler çok daha değişik olabilir. Örneğin çocuğun velayeti babadan alınıp anaya verilmişse ve baba çocuğu anaya bırakmıyorsa yetkili makamlar tarafından çocuk babadan zorla alınıp anaya teslim edilir.

Cebrî icraya konu olan alacaklar, bir borç ilişkisinden, malvarlığı haklarından veya şahsî haklardan kaynaklanabilir. Özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan yükümlülükler genelde icra daireleri tarafından İcra ve İflas Kanununun öngördüğü usûllere göre cebren icra edilir. Örneğin, konusu para olan bir alacak varsa, borçluya ödeme emri gönderilip borcunu ödemesi hatırlatılır. Borçlu ödemezse, borçlunun mallarına haciz konulur. Daha sonra bunlar satılır. Elde edilen paradan alacaklının alacağı ödenir. Artan varsa iade edilir. (*Uyarı*: Kamu hukuku ilişkilerinden, örneğin vergi ilişkisinden doğan alacakların cebrî icrası, İcra ve İflas Kanunu hükümlerine göre değil, 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usûlü Hakkında Kanunda öngörülen usûllere göre cebren tahsil edilir).

2. Tazminat

Bazen hukuk kuralının ihlâli durumunda onun zorla uygulatılması, borcun cebren icrası, aynen teslimi mümkün değildir. Örneğin A ile B arasında bir televizyonun satımı konusunda sözleşme yapılsa, alıcı A bedeli ödediği hâlde, B televizyonu A'ya teslim etmiyorsa, cebrî icra yoluna gidilip televizyon B'den alınıp A'ya aynen teslim edilebilir. Ancak satıcı B, bu arada televizyonu yakmış ise bu televizyonun A'ya aynen teslimi mümkün değildir. Bu durumda satıcı B'nin, A'nın uğradığı zararı, yani televizyonun bedelini ödemesi gerekir. Başka bir örnekten hareket edelim: A, kusurlu bir şekilde arabasıyla B'ye çarpmış ve B'nin bacağının ağır bir şekilde kırılmasına ve ezilmesine sebep olmuş; daha sonra hastanede bacak kesilmiştir. B'nin bacağının cebren yerine getirilmesi, bacağın yerine yeni bir bacak takılması mümkün değildir. Ama hiç olmazsa A'nın haksız yere verdiği bu zarar için B'nin uğradığı maddî ve manevî zararları tazmin etmesi, gidermesi gerekir. İşte "tazminat (*damages, indemnity, compensation*)" bir haksız fiil sonucunda ortaya çıkan zararın giderilmesine yönelik bir müeyyide türüdür.

Tazminat, bir kimsenin hukuka aykırılık teşkil eden kusurlu bir davranışı sonucunda başkasına verdiği zararın o kişiye ödettirilmesidir. Tazminat, birinci olarak, kendisine "haksız fiil" dediğimiz hukuka aykırı zarar verici davranışlardan doğabilir. Zira 6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun 49'uncu maddesine göre, "kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür". İkinci olarak tazminat, sözleşme şartlarına uyulmamasından da doğabilir. Zira 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanununun 112'nci maddesine göre "borç hiç veya gereği gibi ifa edilmezse borçlu, kendisine hiçbir kusurun yüklenemeyeceğini ispat etmedikçe, alacaklının bundan doğan zararını gidermekle yükümlüdür". Tazminat hakkının hangi şartlarda doğduğu borçlar hukukunun inceleme konusuna girer. Biz şimdilik eğer tazminat hakkı doğmuşsa, buna hükmedilmişse bunun icra daireleri tarafından tahsil edilip tazminat alacaklısına ödeneceğini belirtmekle yetinelim.

3. Geçersizlik

Hukuka aykırı bir şekilde yapılan hukukî işlemin karşılaşacağı müeyyide, onun "geçersizliği (*invalidity*)"dir. Diğer bir ifadeyle, bir hukukî işlemin kanunun aradığı koşullara uyulmadan yapılması onun geçersizliği sonucunu doğurur. Geçersizliğin "yokluk" ve "butlan" olmak üzere iki çeşidi vardır.

a) Yokluk

"Yokluk (*nonexistence*)", bir hukukî işlemin kanunun öngördüğü kurucu unsurlarından en az birine uyulmaması hâlinde o işlemin oluşmamış sayılmasıdır[7]. Böyle bir işlem "keenlemyekûn (*null and void*)"dür; yani hukuken hiç doğmamış, hukuk âleminde hiç ortaya çıkmamış sayılır. Buna verilen klasik örnek, Türk Medenî Kanununun 141-142'nci maddelerine uyulmadan, yani evlendirme memuru tarafından yapılmayan evlendirmelerdir. Örneğin resmî nikâh olmaksızın yapılan imam nikâhı, bir evlendirme işlemi olarak geçerli değildir; böyle bir evlilik, yok hükmündedir. İmam nikâhıyla bir araya gelen bir kadın ve erkek istedikleri kadar birlikte yaşasınlar, isterlerse çocukları olsun, aralarında resmî nikâh kıyılmadıkça, birlikte yaşama durumları evlilik değildir. Böyle bir "evlilik" yokluk ile malûldür. Üstelik böyle bir evliliğin yok hükmünde olduğunun ayrıca bir mahkeme kararıyla tespitine de gerek yoktur. Böyle bir evlilik hukuk âleminde hiçbir sonuç doğurmaz. Örneğin imam nikâhlı koca ölürse, karısı onun mirasçısı olamaz.

b) Butlan[8]

"Butlan (hükümsüzlük, *nullity*)", bir hukukî işlemin baştan itibaren hukukî sonuçlarını meydana getirememesi veya sonra-

7. Edis, *op. cit.*, s.153.

8. 6098 sayılı yeni Borçlar Kanunu, "butlan" yerine "hükümsüzlük"; "mutlak butlan" yerine "kesin hükümsüzlük" terimlerini kullanmaktadır (örneğin m.27). Ancak "butlan", "mutlak butlan" ve "nispî butlan" terimleri kanunlarımızda terk edilmemiştir. Örneğin 22 Kasım 2001 tarih ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununda "butlan", "mutlak butlan" ve "nispî butlan" terimleri kullanılmaktadır (m.145-148). O nedenle biz de bu terimleri kullanmaya devam ediyoruz.

dan da geçerli kılınamaması demektir[9]. Butlan, "mutlak butlan" ve "nispî butlan" olmak üzere ikiye ayrılır.

aa) Mutlak Butlan.- "Mutlak butlan (*absolute nullity*)" veya 6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun kullandığı terim ile "kesin hükümsüzlük", bir hukukî işlemin, kanunun öngördüğü kurucu unsurları bulundurmakla birlikte, *kanunun emredici hükümlerine aykırı olmasıdır.* Mesela 6098 sayılı yeni Borçlar Kanununa göre (m.27) "kanunun emredici hükümlerine, ahlâka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür", yani mutlak butlanla sakattır. Keza, kanunun öngördüğü koşullardan biri veya birkaçı kanunun öngördüğü nitelikte değilse, işlem yine mutlak butlanla malûldür.

Örneğin Medenî Kanunun 129'uncu maddesine göre, bir kimse ile, amca, dayı, hâla ve teyzesi arasında evlenmek yasaktır. Ancak buna rağmen her nasılsa, bir kız, örneğin amcası ile evlenmişse, böyle bir evlilik kanunun emredici bir hükmüne aykırıdır; dolayısıyla mutlak butlan ile sakattır. Yani bu evlilik hukuk âleminde vardır; ama baştan itibaren geçersizdir. Böyle bir evliliğin iptalini taraflar hâkimden isteyebileceği gibi, savcı da re'sen butlan davası açar (MK. m.146). Ancak bu evliliğin hâkim kararıyla butlanına hükmedilinceye kadar var olduğu kabul edilir (Medenî Kanun, m.156). Böyle bir evliliğin butlanına hâkim karar verdikten sonra, bu evlilik tamamıyla, baştan itibaren ortadan kalkar.

Mutlak butlan ile yokluk birbirinden farklı kavramlardır. Yokluk ile sakat bir işlem, hukuken hiç doğmamış, hukuk âleminde hiç oluşmamış sayılır. Mutlak butlan ile malûl bir hukukî işlem ise, hukuk âleminde doğmuştur, ama geçersizdir. Tabir caizse, yoklukta bebek hiç doğmamıştır; mutlak butlanda ise bebek ölü doğmuştur.

Mutlak butlanın başlıca özellikleri şunlardır: Mutlak butlan herkes tarafından ileri sürülebilir. Bir hukukî işlemin mutlak butlan ile malûl olduğu yolundaki iddia zaman aşımına uğramaz. Hâkim butlanı re'sen göz önüne alır. Mutlak butlan sebe-

9. Edis, *op. cit.*, s.153.

binin ortadan kalkması dahi, baştan mutlak butlan ile sakat olan işlemi geçerli hâle getirmez. Tarafların sonradan anlaşmaları hâlinde de mutlak butlan ile sakat olan hukukî işlem geçerlilik kazanmaz[10].

bb) Nispî Butlan. - Kanunun öngördüğü unsurlara sahip olan ve kanunun emredici hükümlerine de aykırı olmayan bir işlem, o işlemi oluşturan iradede bir sakatlık varsa "nispî butlan (*relative nullity*)" ile malûldür. Nispî butlan, öyle bir müeyyidedir ki, başta geçerli olan bir hukukî işlem, taraflardan birinin onun iptalini istemesiyle geçersiz hâle gelmektedir. Bu nedenle nispî butlana "iptal edilebilirlik" de denir.

Örneğin Medenî Kanunun 142'nci maddesine göre evlendirme memuru evleneceklerden her birine, birbiriyle evlenmek isteyip istemediklerini sorar. Evlenme tarafların olumlu sözlü cevaplarını verdikleri anda oluşur. Varsayalım ki taraflardan birisi evlenmek için olumlu sözlü cevabını açıklarken temyiz kudretine (ayırt etme gücüne) geçici olarak sahip değildi; örneğin çok sarhoştu yahut birtakım ilaçlarla olumlu cevabı temin edilmişti. Şüphesiz bu evlilik sakattır. Ancak Medenî Kanunun 148'inci maddesine göre, baştan itibaren geçersiz değildir (yani mutlak butlan ile malûl değildir). Böyle bir evlilik, kural olarak baştan beri geçerlidir; ancak evlenme töreninin yapılması sırasında, geçici bir sebeple ayırt etme gücünden (temyiz kudretinden) yoksun olan eş, evlenmenin iptalini dava edebilir (MK, m.148). Evlenme töreni sırasında temyiz kudretini yitirmiş taraf dışında kimse bu evliliğin iptalini isteyemez. Temyiz kudretini yitirmiş kişi, evliliğin iptalini istemez ise (isteyecekse, durumu öğrendiği andan itibaren altı ay, ve herhâlde evlenme tarihinden itibaren beş yıl içinde istemelidir, MK, m.152), bu evlilik geçerlidir. Ne zaman bu kişi evliliğin iptalini hâkimden ister, hâkim de evliliği iptal ederse, o zaman bu geçerli olan evlilik ortadan kalkmış olur. İşte bu nedenle böyle bir müeyyideye nispî butlan veya iptal edilebilirlik denmektedir.

10. *Ibid.*, s.154.

Özel hukukta, tek taraflı bağlamazlık, ileri sürülemezlik, eksikliklerin tamamlanması, en yüksek hadden fazla olan kısmın butlanı gibi başka müeyyideler de vardır.

B. KAMU HUKUKU MÜEYYİDELERİ

Kamu hukuku alanında görülen başlıca müeyyideler (*sanctions in public law*), "cezaî müeyyideler (*penal sanctions*)" ve "idarî müeyyideler (*administrative sanctions*)" olarak ikiye ayrılır.

1. Cezaî Müeyyideler (Ceza Hukuku Müeyyideleri)

Ceza hukuku kurallarının müeyyidesi, "ceza (*punishment*)"dır. Cezalar ağırlıklarına göre çeşitlere ayrılır. Yeni Türk Ceza Kanunu, 45 ilâ 52'nci maddeleri arasında, cezaları saymış ve her birini tanımlamıştır. Bunlar, "ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası (*heavy life sentence*)", "müebbet hapis cezası (*life sentence*)", "süreli hapis cezası (*penalty of imprisonment*)" ve "adlî para cezası (*judicial fine*)" müeyyideleridir. Ayrıca zararın giderilmesi, en az iki yıl süreyle bir eğitim kurumuna devam etme, belirli yerlere gitmekten veya belirli etkinlikleri yapmaktan yasaklanma, ehliyet ve ruhsat belgelerinin geri alınması, belli bir meslek ve sanatı yapmaktan yasaklanma, gönüllü olmak koşuluyla kamuya yararlı bir işte çalıştırılma gibi kısa süreli hapis cezasına seçenek yaptırımlar da vardır. Türkiye'de 1984 yılından beri "idam cezası (*capital punishment*)" infaz edilmemiştir. Ülkemizde savaş hâli dışında idam cezası 2001 yılında, tamamen de 2004 yılında kaldırılmıştır.

2. İdarî Müeyyideler (İdare Hukuku Müeyyideleri)[11]

İdare hukuku alanındaki müeyyideleri, özel kişilere karşı müeyyideler ve idarenin kendisine karşı müeyyideler olmak üzere ikiye ayırabiliriz:

---

11. Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin, 19. Baskı, 2017, s.392-399, 610-612.

a) Özel Kişilere Karşı Müeyyideler. - İdare hukuku alanında, özel kişilere karşı idarî para cezası, mülkiyetin kamuya geçirilmesi, el koyma, yıkım, sürücü belgesinin geri alınması, işyerinin kapatılması, barodan kaydın silinmesi, meslek ve sanatın icrasından men, izin veya ruhsatın geri alınması gibi çok çeşitli "idarî müeyyideler (*administrative sanctions*)" vardır[12]. Bu müeyyideleri kural olarak, mahkemeler değil, idare verir. İdarî müeyyidelere ilişkin şu hususun unutulmaması gerekir: İdare, hürriyetten mahrum edici nitelikte idarî müeyyide uygulayamaz[13]. Zira 1982 Anayasasının 38'inci maddesinin onuncu fıkrasında açıkça "idare kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz" denmektedir.

Türkiye'de özel kişilere uygulanabilecek idarî müeyyideler çok büyük ölçüde 30 Mart 2005 tarih ve 5326 sayılı *Kabahatler Kanununda* düzenlenmiştir. Bu Kanunun 32 ve devamı maddelerinde "emre aykırı davranış", "dilencilik", "kumar", "sarhoşluk", "gürültü", "rahatsız etme" "işgal", "tütün mamullerinin tüketilmesi", "kimlik bildirmeme", "çevreyi kirletme", "afiş asma" gibi çeşitli *kabahatler* düzenlenmiş ve bunlar için "idarî para cezası", "mülkiyetin kamuya geçirilmesi", "elkoyma", "yıkım", "işyerinin kapatılması" gibi değişik *idarî müeyyideler* öngörülmüştür. İdarî müeyyideler, idarî merciler tarafından idarî karar biçiminde verilir. İlgilisine tebliğ edilir. İlgili kişi, kararın tebliği tarihinden itibaren en geç on beş gün içinde, *sulh ceza hakimliğine* başvurabilir. Kesinleşen idarî para cezaları 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsili Usûlü Hakkında Kanun hükümlerine göre tahsil edilir.

Disiplin hukuku alanında, disiplin suçu işleyen memur veya öğrenci gibi kişilere verilen uyarma, kınama, maaş kesme, geçici süreyle uzaklaştırma, meslekten ihraç, kayıt silme gibi "*disiplin cezaları* (*disciplinary measures, punishments*)" da birer idare hukuku müeyyidesidir. Disiplin suçu, belli bir kurumun disiplin düzeninin o kurumun mensuplarınca ihlâl edilmesidir. Disiplin cezaları, birer idarî karardır ve bunlara karşı idarî yargıda dava açılır.

---

12. Bkz. Yücel Oğurlu, *İdarî Yaptırımlar Karşısında Yargısal Korunma,* Ankara, Seçkin, 2001, s.85-107.
13. René Chapus, *Droit administratif général,* Paris, Monthchrestien, 15.B., 2001, c.I, s.1176.

b) İdareye Karşı Müeyyideler.- İdare de, yani kamu tüzel kişileri de, yaptıkları eylem ve işlemlerle hukuk kurallarını ihlâl edebilirler. Bu durumda idare mahkemeleri, idare aleyhine bazı müeyyidelerin uygulanmasına karar verir. Bu müeyyideler "yokluk", "iptal" ve "tazminat"tır.

aa) Yokluk.- İdare, bazen hukuka çok ağır bir şekilde aykırı işlemler yapabilir. Bu durumda idare mahkemesi, idarenin yaptığı işlemin "yokluk (*nonexistence*)" ile malûl olduğunu, yok hükmünde olduğunu kabul eder. Örneğin bir kaymakamın boşanma kararı vermesi durumunda ağır ve apaçık bir hukuka aykırılık vardır ve bu sözde boşanma kararı yok hükmünde sayılır. Çünkü boşanma kararını ancak bir mahkeme verebilir. İdarenin yargı alanında karar vermesi apaçık bir hukuka aykırılıktır. Keza, bir bakanlıkta çalışan bir memurun diğer bir bakanlık tarafından emekliye sevk edilmesi işleminde böyle bir ağır ve apaçık bir hukuka aykırılık vardır. Böyle bir emekliye sevk işleminin de karşılaşacağı müeyyide de "yokluk"tur.

bb) İptal.- "İptal (*annulment*)", hukuka aykırı olan bir idarî işlemin geçersizliğinin bir mahkeme tarafından tespit ve ilân edilmesidir. İdarî işlemin iptal edilmesi için bu işleme karşı ilgili kişiler tarafından idare mahkemesinde "iptal davası" açılması gerekir. Böyle bir davada idare mahkemesi, idarî işlemin hukuka aykırı olduğu kanısına varırsa, bu işlemi iptal eder. Mahkeme kararıyla iptal edilen idarî işlem, alındığı tarihten itibaren bütün hüküm ve sonuçlarıyla ortadan kalkar. Yani iptal kararları geriye yürür.

cc) Tazminat.- İdarenin yaptığı hukuka aykırı eylem ve işlemle bireylere zarar vermesi de mümkündür. Bu durumda idarenin işleminin iptal edilmesi yetmez; ayrıca bir müeyyide olarak idarenin kişilere verdiği zararı ödemesi de gerekir. İşte idarenin hukuka aykırı eylem ve işlemleriyle kişilere zarar vermesi durumunda karşılaşacağı müeyyide "tazminat (*indemnity, compensation*)"tır. Bunun için zarar gören kişilerin idare aleyhine idare mahkemelerinde "tam yargı davası" açmaları ve idareden tazminat istemeleri gerekir. Böyle bir durumda idare mahkemesi, idarenin hukuka aykırı olarak zarar verdiğini tespit ederse, idareyi davacıya verdiği zararı ödemeye mahkûm eder. ■

Bölüm 11
KİŞİLİK KAVRAMI[1]

PLÂN:

I. Gerçek Kişiler
  A. Kişiliğin Başlangıcı ve Sona Ermesi
  B. Kişinin Ehliyetleri
    1. Hak Ehliyeti
    2. Fiil Ehliyeti
      a) İçeriği
      b) Şartları
      c) Fiil Ehliyeti Bakımından Kişilerin Sınıflandırılması
II. Tüzel Kişiler
  A. Özel Hukuk Tüzel Kişileri
    1. Kişi Toplulukları
      a) Dernekler
      b) Şirketler
    2. Mal Toplulukları: Vakıflar
  B. Kamu Hukuku Tüzel Kişileri
    1. Kişi Topluluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri: Kamu İdareleri
      a) Devlet (Merkezî İdare)
      b) Mahallî İdareler
        aa) İl Özel İdaresi
        bb) Belediye
        cc) Köy
    2. Mal Topluluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri: Kamu Kurumları

---

1. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.105-220; Öztan, *op. cit.*, s.203-366; Aydın Zevkliler ve Ayşe Havutçu, *Yeni Medeni Kanuna Göre Uyarlanmış Medenî Hukuk (Temel Bilgiler)*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2003, s.99-216.

Genel Olarak Kişi ve Kişilik Kavramı.- Hukukta "kişi (*person*)", hak ve borçlara sahip olabilen varlıklara denir. "Kişilik (*personality*)" kavramı ise hukukça korunan kişiye bağlı değerlerin bütününü ifade eder.

TANIM.- ***Kişi,*** **hukukta hak ve borçlara sahip olabilen varlıklardır.**

TANIM.- ***Kişilik,*** **hukukça korunan kişiye bağlı değerlerin bütünüdür.**

"Kişi" olmanın bazı sonuçları vardır: (1) Kişiler irade açıklayabilirler. (2) Kişiler, hukukî işlemler yapabilirler. (3) Kişiler malvarlığına sahip olabilirler. (4) Kişiler, hak ve borç altına girebilirler. (5) Kişiler sorumluluk sahibidirler. (6) Kişiler, mahkemeler huzurunda davacı ve davalı olabilirler. Kişiler, "gerçek kişiler" ve "tüzel kişiler" olarak ikiye ayrılır. Tüzel kişiler de kendi içinde özel hukuk tüzel kişileri ve kamu hukuku tüzel kişileri olarak ikiye ayrılır. Özel hukuk tüzel kişileri kendi içinde kişi toplulukları ve mal toplulukları şeklinde ayrılır. Kişi toplulukları dernekler ve şirketlerdir. Mal toplulukları ise vakıflardır. Kamu hukuku tüzel kişileri de kendi içinde kişi toplulukları ve mal toplulukları olarak ikiye ayrılır. Kişi topluluklarına "kamu idareleri" denir ki, bunlar devlet, il özel idaresi, belediyeler ve köylerdir. Mal topluluklarına ise kamu hukukunda "kamu kurumları" denir. Bunlar üniversiteler, TRT, TÜBİTAK, KİT'ler, SGK gibi çok çeşitlidir. Şimdi bu ayrımı bir şema hâlinde gösterelim:

ŞEMA 11.1: KİŞİLER

- **Gerçek Kişiler**
- **Tüzel Kişiler**
  - **Özel Hukuk Tüzel Kişileri**
    - **Kişi Topluluğu**: Dernekler, Şirketler
    - **Mal Topluluğu**: Vakıflar
  - **Kamu Hukuku Tüzel Kişileri**
    - **Kişi Topluluğu** ***(Kamu İdareleri)***: 1. Devlet; 2. İl Özel İdareleri; 3. Belediyeler; 4. Köyler
    - **Mal Topluluğu** ***(Kamu Kurumları)***: Üniversiteler, TRT, TÜBİTAK, TODAİE, SGK, Meslek Kuruluşları vs.

I. GERÇEK KİŞİLER[2]

"Gerçek kişiler (*real persons*)", *insanlardır*. İnsanlar haklara ve borçlara ehildirler.

A. KİŞİLİĞİN BAŞLANGICI VE SONA ERMESİ

1. Gerçek Kişiliğin Başlangıcı (*Beginning of Real Personality*): Tam ve Sağ Doğum.- Gerçek kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu andan itibaren başlar (MK, m.28). Tam doğumdan kastedilen şey, çocuğun anne karnından tamamen ayrılmasıdır. Sağ doğumdan kastedilen şey ise, çocuğun bir an bile olsa, anne karnından ayrıldıktan sonra yaşamış olmasıdır. Sağ doğmak koşuluyla "cenin (*foetus*)" de hak süjesi, yani hak sahibi olabilir. Örneğin babasının ölümünden önce ana rahmine düşen çocuk, tam ve sağ doğarsa babasının mirasçısı olur. Ancak bunun için çocuğun bir an için dahi olsa yaşamış olması gerekir. Örneğin doğduktan sonra bir an yaşayıp ölen çocuk, kendisinden önce ölmüş olan babasının mirasçısı olur. Kendisi de ölünce mirası çocuğun annesine geçer. Oysa çocuğun ölü doğması durumunda, ölen babanın mirası, karısı ve kendi ana babası arasında paylaşılır. Yani çocuğun bir an yaşamış olması, ölen babanın ana babasının mirasçılığını ortadan kaldırır.

2. Gerçek Kişiliğin Sona Ermesi (*Ending of Real Personality*): Ölüm ve Gaiplik.- Gerçek kişiliği sona erdiren iki olay vardır: "Ölüm" ve "gaiplik".

a) Ölüm.- Normal olarak gerçek kişilik "ölüm (*death*)" ile sona erer (MK, m.28). Bir kişinin öldüğünü iddia eden kişi bunu ispatlamakla yükümlüdür (MK, m.29). Bir kişinin öldüğü *nüfus sicilindeki kayıtlarla* (MK, m.30) ve *ölüm karinesi* yoluyla ispatlanır. "Ölüm karinesi (*presumption of death*)", ölümüne kesin gözle bakılmayı gerektiren durumlar içinde kaybolan ve cesedi bulunamayan kişinin ölmüş olduğunun varsayılmasıdır

2. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* s.109-170; Öztan, *op. cit.,* s.203-394; Zevkliler ve Havutçu, *op. cit.,* s.99-216.

(MK, m.31). Örneğin bir gemi batmış gemide yolcu olan A'nın cesedi bulunamamıştır. Bu kişinin öldüğü karine yoluyla kabul edilir. Keza muhtemel cesedi bulunmakla birlikte teşhis edilememesi durumunda da ölüm karinesi işler. Örneğin bir uçak düşmüş, uçak enkazında yolcu sayısı kadar ceset bulunmuş ancak cesetler teşhis edilememiştir. Cesetleri teşhis edilemese de yolcuların öldüğü karine yoluyla kabul edilir.

b) Gaiplik.- Gerçek kişiliği sona erdiren ikinci hâl, "gaiplik (*absence*)"tir. Medenî Kanunun 32'nci maddesine göre "ölüm tehlikesi içinde kaybolan veya kendisinden uzun zamandan beri haber alınamayan bir kimsenin ölümü hakkında kuvvetli olasılık varsa, hakları bu ölüme bağlı olanların başvurusu üzerine mahkeme bu kişinin gaipliğine karar verebilir". Görüldüğü gibi bir kimsenin gaipliğine iki hâlde karar verilebilir. Bunlardan birincisi, kişinin *ölüm tehlikesi içinde kaybolması* hâlidir. Bu hâlde kişinin gaipliğine karar verilmesinin istenebilmesi için tehlikeli olayın üzerinden en az bir yılın geçmesi gerekir. İkincisi, kişinin *kendisinden uzun zamandan beri haber alınamaması* hâlidir. Bu hâlde gaipliğin istenebilmesi için son haber tarihinden itibaren en az beş yılın geçmiş olması gerekir (m.33). Mahkeme en az altı ay süre vererek bir ilân yapar. İlândan sonuç alınamazsa, mahkeme gaipliğe karar verir ve ölüme bağlı haklar, aynen gaibin ölümü ispatlanmış gibi kullanılır (m.35). Yani gaipliğine karar verilmiş kişi sanki ölmüş gibi işlem görür; mirası mirasçılarına geçer; eşi bu sebeple evliliğin feshini talep edebilir.

B. KİŞİNİN EHLİYETLERİ[3]

"Kişinin ehliyetleri (*capacities of persons*)" "hak ehliyeti" ve "fiil ehliyeti" olarak ikiye ayrılır. Hak ehliyetine "medenî haklardan *yararlanma* ehliyeti", fiil ehliyetineyse "medenî hakları *kullanma* ehliyeti" de denir.

3. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* 9. Baskı, s.116-132; Öztan, *op. cit.,* s.217-250; Zevkliler ve Havutçu, *op. cit.,* s.99-154.

1. Hak Ehliyeti

*"Hak ehliyeti (*capacity to acquire rights*)", kişilerin haklara ve borçlara sahip olabilme yeteneğidir.* Gerçek kişiler açısından, hak ehliyeti sahibi olmak için "insan olmak"tan, dolayısıyla tam ve sağ doğmaktan başka bir şart yoktur. Nitekim Medenî Kanunun 8'inci maddesi "her insanın hak ehliyeti vardır" diyerek bu hususu hükme bağlamaktadır. Hak ehliyeti pasif bir ehliyettir. Bir kişinin hak ehliyetine sahip olması için bir şey yapmasına, irade açıklamasına, birtakım işlemler yapmasına gerek yoktur. Hak ehliyeti sahibi olmak için belli bir yaşı doldurmuş olmak da gerekmez. Yeni doğmuş bir bebeğin dahi hak ehliyeti vardır. Örneğin bebek, kendisinden önce ölen babasının veya doğum sırasında ölen annesinin mirasçısı olur; anne veya babanın terekesindeki bütün haklar ve borçlar bu bebeğe geçer. Hatta sağ doğmuş olmak kaydıyla ceninin dahi hak ehliyeti vardır.

2. Fiil Ehliyeti

"Fiil ehliyeti (capacity to act)", *bir kişinin kendi fiilleriyle haklar kazanabilme ve borç altına girebilme yeteneğidir.* Nitekim Medenî Kanun, "fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir" demektedir (m.9). Fiil ehliyetine "medenî hakları kullanma ehliyeti" de denir.

a) İçeriği[4]

Fiil ehliyeti, "hukukî işlem ehliyeti", "haksız fiillerden sorumlu olma ehliyeti" ve "dava ehliyeti" olmak üzere üç ayrı ehliyeti içerir.

aa) "Hukukî işlem yapma ehliyeti (*capacity to enter into legal actions*)", kişinin belirli hukukî sonuçlar doğurabilmek amacıyla hukuken geçerli iradeler açıklayabilmesi demektir. Yukarıda sekizinci bölümde gördüğümüz gibi, hukukî işlem,

4. Akıntürk, *Medenî Hukuk*, *op. cit.*, s.125-126; Öztan, *op. cit.*, s.222-224; Zevkliler ve Havutçu, *op. cit.*, s.s.112-114.

hukukî sonuç elde etmek amacıyla yapılan irade açıklaması veya açıklamalarıyla oluşmaktadır. Dolayısıyla fiil ehliyetine sahip kişiler tek taraflı ve iki taraflı hukukî işlemler yapabilir. İki taraflı hukukî işlemlere yukarıda sekizinci bölümde açıklandığı gibi "sözleşme" denir. Sözleşme yapabilme yeteneğine "sözleşme ehliyeti" denir ki, bu ehliyet, fiil ehliyetinin önemli bir parçasıdır.

bb) "Haksız fiillerden sorumlu olma ehliyeti (*capacity to be liable for torts*)", bir kişinin hukuka aykırı fiilleriyle başkasına verdiği zararları tazmin etmekle yükümlü tutulabilme yeteneğidir. Örneğin trafik kazası sonucu A'nın bacağının kırılmasına sebep olan B, A'nın uğradığı bu zararı tazmin etmekle yükümlüdür.

cc) "Dava ehliyeti (*capacity to sue*)", bir şahsın mahkemelerde davacı veya davalı sıfatıyla yemin, ikrar, sulh, feragat, kabul gibi usûl hukuku işlemlerini bizzat yapabilme ehliyetidir.

b) Şartları

Yukarıda belirttiğimiz gibi hak ehliyetine herkes sahiptir. Oysa fiil ehliyetine herkes sahip değildir. Sadece belirli şartları taşıyan kişiler sahiptir. Fiil ehliyetine sahip olma koşulları Medenî Kanunun 10'uncu maddesinde "ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır" denerek belirlenmiştir. Buna göre fiil ehliyetinin, "ayırt etme gücüne sahip olma", "kısıtlı olmama" ve "ergin olma" şeklinde üç şartının bulunduğunu söyleyebiliriz. Şimdi bu şartları kısaca görelim:

aa) Ergin (Reşit) Olmak.- "Erginlik (rüşt, *majority*)", on sekiz yaşın doldurulmasıyla başlar (m.11). Dikkat edileceği gibi on sekiz yaşına girmek yetmemekte, on sekiz yaşını doldurmuş olmak, yani on dokuzdan gün almaya başlamış olmak gerekmektedir. Genel kural budur. Ancak bu kuralın iki istisnası vardır. Bir kere evlenme kişiyi ergin (reşit) kılar (m.11). Yani 18

yaşından küçük bir kişi evlenmiş ise ergin, yani reşit olur. Buna "evlilik yoluyla ergin olma (*majority through marriage*)" veya "evlenme rüştü" denir. İkinci olarak "on beş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir (m.12). Buna da "hâkim kararıyla erginlik" veya eski tabirle "kazaî rüşt (*majority by a court decision*)" denir. Reşit olmayanlara hukuk dilinde "küçük (*minor*)" denir.

bb) Ayırt Etme Gücüne (Temyiz Kudretine) Sahip Olmak.- "Ayırt etme gücü" veya eski tabirle "temyiz kudreti (*maturity, capacity of discernment*), akla uygun biçimde davranma yeteneğidir. Medenî Kanunun 13'üncü maddesine göre "yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes, bu Kanuna göre ayırt etme gücüne sahiptir". Dolayısıyla küçük yaştaki çocuklar, akıl hastaları, akıl zayıflığı olan kimseler, sarhoşlar temyiz kudretinden mahrumdur; dolayısıyla bunların fiil ehliyetleri yoktur; yani kendi fiilleriyle hak ve borç altına giremezler. Ayırt etme gücüne (temyiz kudretine) sahip olanlara "mümeyyiz" denir.

cc) Kısıtlı Olmamak.- "Kısıtlılık" veya eski tabirle "hacir (*to be interdicted, being under guardianship*)", kanunda öngörülen belirli sebeplerin varlığı hâlinde bir kişinin fiil ehliyetinden kısmen veya tamamen mahrum edilmesi demektir. Bu sebepler "akıl hastalığı ve akıl zayıflığı" (m.405), "savurganlık", "alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı", "kötü yaşama tarzı"., "kötü yönetim" (m.406), "bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı bir cezaya mahkûm olma" (m.407) ve kişinin kendi isteğidir (m.408). Bu son hâle "istek üzerine kısıtlılık" veya eski tabirle "ihtiyarî hacir" denir. Bunun için söz konusu kişinin yaşlılığı, engelliliği, deneyimsizliği veya ağır hastalığı sebebiyle işlerini gerektiği gibi yönetemediğini ispat etmesi gerekir (m.408).

Hak ehliyeti ve fiil ehliyetine ilişkin yukarıdaki açıklamalarımızı şematik olarak şu şekilde özetleyebiliriz:

Şema 11.2: GERÇEK KİŞİLERİN EHLİYETLERİ

HAK EHLİYETİ	FİİL EHLİYETİ
İçeriği: Haklara ve borçlara ehil olma	**İçeriği:** Kendi fiilleriyle hak kazanabilme ve borç altına girebilme; yani hukuki işlemler yapabilme, haksız fiillerinden sorumlu olabilme ve davalarda usûl işlemleri yapabilme
Örnek: Üç yaşında bir çocuğa bir evin miras kalması	**Örnek:** Kira sözleşmesi yapma, bir araba satın alma, dava açma, yaktığı evin bedelini ödeme, vs.
Şartları: İnsan Olmak (Tam ve sağ doğmaktan başka bir şart yok. Herkes bu ehliyete sahiptir).	**Şartları:** 1. Ergin Olmak 2. Ayırt Etme Gücüne Sahip Olmak 3. Kısıtlı Olmamak

c) Fiil Ehliyeti Bakımından Kişilerin Sınıflandırılması[5]

Fiil ehliyeti bakımından gerçek kişiler, "tam ehliyetliler", "sınırlı ehliyetliler", "sınırlı ehliyetsizler" ve "tam ehliyetsizler" olmak üzere dört gruba ayrılır.

aa) Tam Ehliyetliler

Tam ehliyetliler (*full capacity*), fiil ehliyetinin bütün şartlarını yerine getiren, yani ayırt etme gücüne sahip, ergin ve kısıtlanmamış kişilerdir. Bunlar kendi fiilleriyle her türlü hakkı kazanabilir ve her türlü borç altına girebilirler.

bb) Sınırlı Ehliyetliler (Kendisine Yasal Danışman Atanmış Kişiler)

Sınırlı ehliyetliler (*limited capacity*), aslında tam ehliyetlidirler; yani ayırt etme gücüne sahip, ergin olup kısıtlı değildirler. Bu kişiler, kısıtlanmaları için yeterli bir sebep bu-

5. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.126-136; Öztan, *op. cit.*, s.236-250; Zevkliler ve Havutçu, *op. cit.*, s.118-122.

lunmamakla beraber, korunmaları bakımından fiil ehliyetinin sınırlanması gerekli görülen ergin kişilerdir. Bu amaçla bu kişilere mahkeme kararıyla "yasal danışman (*statutory representative*)" atanır. Kendisine yasal danışman atanmış bu kişiler, Medenî Kanunun 429'uncu maddesinde sayılan 9 adet hukukî işlemi (örneğin taşınmaz alım satımı) yapabilmek için, yasal danışmanın onayını almak zorundadırlar. Aynı şekilde, bir kişinin malvarlığını yönetmek için kendisine bir "yasal danışman" da atanabilir (m.429).

cc) Sınırlı Ehliyetsizler

"Sınırlı ehliyetsizler (*limited incapacity*)", ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar; yani eski tabirle "mümeyyiz küçükler" ile "mümeyyiz mahcurlar"dır. Örneğin aklı başında 17 yaşında bir çocuk sınırlı ehliyetsizdir. Keza aklı başında ama savurganlık nedeniyle hakkında kısıtlama kararı verilmiş 40 yaşında bir kişi de sınırlı ehliyetsizdir. Medenî Kanunun 16'ncı maddesine göre sınırlı ehliyetsizler, yani ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar, "yasal temsilcilerinin rızası olmadıkça, kendi işlemleriyle borç altına giremezler. Karşılıksız kazanmada ve kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları kullanmada bu rıza gerekli değildir. Ayırt etme gücüne sahip küçükler ve kısıtlılar haksız fiillerinden sorumludurlar". Görüldüğü gibi, sınırlı ehliyetsizler, bir kere haksız fiillerinden sorumludurlar. Örneğin 17 yaşında ayırt etme gücüne sahip bir küçük, bir kişinin arabasının camını kırmışsa bundan sorumludur. İkinci olarak, sınırlı ehliyetsizler karşılıksız kazanmada (ivazsız iktisap) bulunabilirler. Örneğin 15 yaşında ayırt etme gücüne sahip bir küçük kendisine bağışlanan bir bilgisayarı kabul edebilir. Üçüncü olarak sınırlı ehliyetsizler, kişiye sıkı sıkıya bağlı hakları (örneğin nişanı bozma, boşanma, tanıma, babalık davası açma gibi haklar) bizzat kullanabilirler. Bunların dışındaki hukukî işlemleri yapabilmeleri için sınırlı ehliyetsizlerin yasal temsilcilerinin, yani

veli veya vasilerinin *rızalarını* almaları gerekir. Bu rıza, hukukî işlemden önce verilebileceği gibi, hukukî işlemden sonra da verilebilir. Hukukî işlemden sonra verilen rızaya, "icazet" denir. Yasal temsilcinin rızası olmadıkça bu kişilerin yaptıkları işlem kendilerini bağlamaz; ancak bu işlem onlarla hukukî işlem yapmış olan diğer tarafı bağlar. Nihayet belirtelim ki, sınırlı ehliyetsizler, bağış yapma, vakıf kurma, kefil olma gibi işlemleri hiçbir şekilde (yasal temsilcileri izin verse bile) yapamazlar.

dd) Tam Ehliyetsizler

"Tam ehliyetsizler (*full incapacity*)", ayırt etme gücünden yoksun olan kimselerdir. Yani bunlar iyiyi kötüden ayırt edemeyecek derecede küçük olan "çocuklar (*infants*)", "akıl hastalığı (*mental sickness*)", "akıl zayıflığı (*mental weakness*)", "sarhoşluk (*drunkenness*)" ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olan kişilerdir. Bunların fiil ehliyeti yoktur. Tam ehliyetsiz kişiler adına yapılması gereken hukukî işlemler onlar adına yasal temsilcileri tarafından yapılır. Bunların kendi başlarına bir hukukî işlem yapması mümkün değildir; hukukî işlem olarak yaptığı şeyler de hukuken geçerli değildir. Nitekim Medenî Kanunun 15'inci maddesi, "kanunda gösterilen ayrık durumlar saklı kalmak üzere, ayırt etme gücü bulunmayan kimsenin fiilleri hukukî sonuç doğurmaz" demektedir. Tam ehliyetsizlerin haksız fiil sorumluluğu da yoktur. Örneğin bir akıl hastasının bir evi yakması durumunda akıl hastası ortaya çıkan zarardan sorumlu olmaz. Ancak istisnaen kusursuz sorumluluk hâllerinde, sebepsiz zenginleşme denen durumlarda tam ehliyetsizlerin de sorumlu tutulması mümkündür. Keza tam ehliyetsizlerin haksız fiillerinden dolayı hakkaniyet gereği sorumlu tutulabileceği de kabul edilmektedir (6098 sayılı yeni Borçlar Kanunu, m.65). Örneğin zengin bir akıl hastası, fakir bir köylünün harmanını yakmışsa, hâkim akıl hastasını ortaya çıkan zararı kısmen veya tamamen ödemeye mahkûm edebilir.

TABLO 11.1: Fiil Ehliyeti Bakımından Kişi Türleri

	TAM EHLİYET-LİLER	SINIRLI EHLİYET-LİLER	SINIRLI EHLİYET-SİZLER	TAM EHLİYET-SİZLER
Ergin Olma Şartı	Var	Var	Var / Yok	Var veya Yok
Ayırt Etme Gücü Ş.	Var	Var	Var	Yok
Kısıtlı Olmama Şartı	Var	Var	Var / Yok	Var veya Yok
Örnek	*30 yaşında aklı başında biri*	*30 yaşında aklı başında ama korunmaya muhtaç biri*	*17 yaşında aklı başında bir çocuk. 30 yaşında aklı başında kısıtlı bir kişi*	*Akıl hastaları ve çok küçük çocuklar*
Hukuki İşlem Yapma Ehliyeti	Var	Bazı işlemler için yasal danışmanın onayı şart.	Yasal temsilcinin rızasıyla geçerlidirler.	Yok. İşlemleri geçersizdir.
Haksız Fiil Sorumluluğu	Var	Var	Var	Yok (İstisna: Hakkaniyet gereği)

II. TÜZEL KİŞİLER

Kavram.- "Tüzel kişiler (*legal persons*)" şu şekilde tanımlanabilirler:

> **TANIM.-** ***Tüzel kişiler,*** **belli bir amacı gerçekleştirmek üzere bağımsız bir varlık şeklinde örgütlenmiş, haklara ve borçlara sahip olabilen kişi ve mal topluluklarıdır[6].**

Kişi topluluğu şeklinde olan tüzel kişiler, aslında birden fazla kişinin bir araya gelmesinden başka bir şey değildir. Ancak hukuk düzeni, bu insan topluluğuna onu meydana getiren insanlardan (gerçek kişilerden) ayrı bir kişilik tanımaktadır. Keza, hukuk, tüzel kişiye, kendini oluşturan gerçek kişilerin iradesi dışında ayrı bir irade gücü vermektedir. Yani, tüzel kişinin kendisini oluşturan gerçek kişilerin iradelerinin dışında ayrı bir iradesi vardır. Dolayısıyla tüzel kişi, yetkili karar organları aracılığıyla iradesini açıklayarak hak ve borç altına girebilir. Bu şekilde ortaya çıkan hak ve borçlar, tüzel kişiyi oluşturan gerçek kişilerin üzerinde değil, tüzel kişinin üzerinde doğmuş olur.

6. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* s.173.

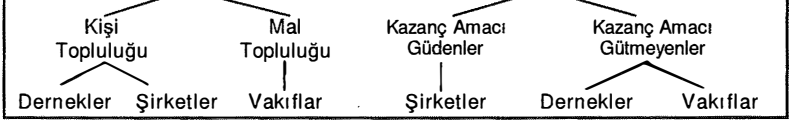
Türleri.- Tüzel kişiler, "özel hukuk tüzel kişileri" ve "kamu hukuku tüzel kişileri" olmak üzere ikiye ayrılır.

A. ÖZEL HUKUK TÜZEL KİŞİLERİ[7]

"Özel hukuk tüzel kişileri (*legal persons of private law*)", özel hukuka tâbi olan tüzel kişilerdir. Özel hukuk tüzel kişilerinin başlıca *özellikleri* şunlardır: (1) Özel hukuk tüzel kişileri, gerçek kişilerin *serbest iradeleri* ile kurulurlar ve yine bu şekilde sona erdirilirler. (2) Özel hukuk tüzel kişileri, diğer gerçek kişiler ve tüzel kişiler ile *eşit* durumdadırlar. Kamu gücüne sahip değildirler; iradelerini başka kişilere empoze edemezler. (3) Özel hukuk tüzel kişileri, kâr elde etmek, hayır yapmak gibi birtakım *özel yararları* gerçekleştirmek amacıyla faaliyette bulunurlar.

Özel Hukuk Tüzel Kişilerinin Türleri.- Özel hukuk tüzel kişileri çeşitli bakımlardan sınıflandırılmaktadır. Özel hukuk tüzel kişileri *yapıları bakımından* "insan toplulukları (*associations of persons*)" ve "mal toplulukları (*associations of persons*)" şeklinde ikiye ayrılır. İnsan toplulukları dernekler ve şirketlerdir. Mal toplulukları ise vakıflardır. Özel hukuk tüzel kişileri *amaçları* bakımından da "kazanç paylaşmak amacı güden tüzel kişiler" ve "kazanç amacı gütmeyen tüzel kişiler" olarak ikiye ayrılmaktadır. Kazanç amacı güden özel hukuk tüzel kişileri şirketlerdir. Kazanç amacı gütmeyen özel hukuk tüzel kişileri ise dernekler ve vakıflardır. Özel hukuk tüzel kişilerinin türlerini şu şekilde bir şema hâlinde gösterebiliriz:

Şema 11.3: ÖZEL HUKUK TÜZEL KİŞİLERİNİN TÜRLERİ

7. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.173-219; Öztan, *op. cit.*, s.295-363; Zevkliler ve Havutçu, *op. cit.*, s.154-216.

Biz burada "yapılarına göre (*according to their structure*) özel hukuk tüzel kişilerini inceleyeceğiz.

1. Kişi Toplulukları

*"Kişi toplulukları (*association of persons*)", kişilerin belli bir amaç doğrultusunda bir araya gelmesiyle oluşan tüzel kişilerdir.* Bu tür tüzel kişilerin aslî unsuru insanlardır. Bu tür tüzel kişilerin yönetim ve karar organları, bu tüzel kişiyi meydana getiren kişiler arasından seçilir. Kişi toplulukları, iktisadî gaye (kazanç elde etmek) güden ve gütmeyen tüzel kişiler olarak ikiye ayrılır. İktisadî gaye güden tüzel kişiler, *şirketler*dir. Limited şirket, komandit şirket, anonim şirket gibi. Kazanç amacı gütmeyen özel hukuk tüzel kişileri ise *dernekler*dir. Önce dernekleri görelim:

a) Dernekler

Tanım.- "Dernekler (*societies*)", gerçek veya tüzel en az yedi kişinin kazanç paylaşma dışında belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları, tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır (MK, m.56). Dernekler kazanç paylaşma amacı gütmeyen özel hukuk tüzel kişileridir. Dernekler hem Medenî Kanun (m.56-100), hem de 4 Kasım 2004 tarih ve 5253 sayılı Dernekler Kanunu (*Societies Law*) ile düzenlenmiştir.

Kuruluş.- Dernekler, kuruluş bildirimini, dernek tüzüğünü ve gerekli belgeleri yerleşim yerinin bulunduğu yerin en büyük mülkî amirine verdikleri anda tüzel kişilik kazanırlar (m.59). Buna "bildirim sistemi" denir.

Organlar.- Derneklerin genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu olmak üzere üç tane organı vardır. *Genel kurul (general assembly)*, derneğin en yetkili karar organı olup derneğe kayıtlı üyelerden oluşur (m.73). *Yönetim kurulu (board of directors)*, beş asıl ve beş yedek üyeden az olmamak üzere der-

nek tüzüğünde belirtilen sayıda üyeden oluşur (m.84). Yönetim kurulu, derneğin yürütme ve temsil organıdır; bu görevini kanuna ve dernek tüzüğüne uygun olarak yerine getirir (m.85). *Denetim kurulu (control board)*, üç asıl ve üç yedek üyeden az olmamak üzere dernek tüzüğünde belirtilen sayıda üyeden oluşur. Denetim kurulu, denetleme görevini, dernek tüzüğünde belirtilen esas ve usûllere göre yapar; denetleme sonuçlarını bir raporla yönetim kuruluna ve genel kurula sunar (MK, m.86).

Sona Erme *(Termination)*.- Dernekler, "kendiliğinden", "genel kurul kararıyla" ve "mahkeme kararıyla" sona erdirilebilir. **(1)** "Kendiliğinden sona erme (*termination ipso facto*)", Medenî Kanunun 87'nci maddesinde sayılan hâllerde kanun uyarınca dernek tüzel kişiliğinin ortadan kalkmasıdır. Örneğin tüzük gereğince yönetim kurulunun oluşturulmasının olanaksız hâle gelmesi veya olağan genel kurul toplantısının iki defa üst üste yapılamaması durumunda dernek kendiliğinden sona ermiş sayılır. Buna "infisah" denir. **(2)** Dernek genel kurulu da derneğin her zaman feshine karar verebilir. Buna derneğin "kendi kendini feshetmesi (*auto-dissolution*)" denir. **(3)** Derneğin amacı, kanuna veya ahlâka aykırı hâle gelirse, Cumhuriyet savcısının veya bir ilgilinin istemi üzerine mahkeme kararıyla da derneğin feshine karar verilebilir (m.89). Buna "mahkeme kararıyla fesih (*dissolution by court decision*)" denir.

b) Şirketler[8]

Tanım.- "Şirket (*association*)", iki veya daha fazla kişinin ortak bir iktisadî amaca erişmek için emek ve mallarını bir sözleşmeyle birleştirmek suretiyle meydana getirdikleri topluluktur. Bir araya gelerek şirketi oluşturan kişilere "ortak" denir. Şirket kelimesinin Türkçesi de aslında "ortaklık" demektir. Tüzel kişiliğe sahip şirketler, "ticaret şirketleri (*business asocia-*

8. Tuğrul Ansay ve Aynur Yongalık, *Şirketler Hukuku Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 21. Baskı, 2006, *passim.*

tions)"dir; bunlar 13 Ocak 2011 tarih ve 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanununda (*Turkish Commercial Code*) düzenlenmiştir (Benzer düzenlemeler 29.6.1956 tarih ve 6762 sayılı eski Türk Ticaret Kanununda da vardır). Bunlar kolektif şirket, komandit şirket, anonim şirket, limited şirket ve kooperatiflerdir. Şirketler kazanç paylaşma amacı güden özel hukuk tüzel kişileridir.

(1) Kolektif şirket (*unlimited company*), ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla, gerçek kişiler arasında kurulan ve şirket alacaklılarına karşı ortaklarından hiçbirinin sorumluluğu sınırlanmamış olan şirkettir (yeni TTK, m.211). Kolektif şirket, ticaret siciline tescil anında tüzel kişilik kazanır.

(2) Komandit şirket (*partnership in commendam*), ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan, şirket alacaklılarına karşı ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırlandırılmamış ve diğer ortak veya ortakların sorumluluğu belirli bir sermaye ile sınırlandırılmış olan şirket komandit şirkettir. Sorumluluğu sınırlı olmayan ortaklara "komandite", sorumluluğu sınırlı olanlara "komanditer" denir. Komandite ortakların gerçek kişi olmaları gerekir. Tüzel kişiler ancak komanditer ortak olabilirler (yeni TTK, m.304). Şirket, ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazanır. Komandit şirkete "adî komandit şirket" de denir.

(3) Anonim şirket (*business corporation, joint stock company*), sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan, borçlarından dolayı yalnız malvarlığıyla sorumlu olan şirkettir. Pay sahipleri, sadece taahhüt etmiş oldukları sermaye payları ile ve şirkete karşı sorumludur (yeni TTK, m.329). Anonim şirketin esas sermayesinin en az 50.000 TL olması gerekir (yeni TTK, m.332). Yeni TTK'ye göre anonim şirket bir gerçek ya da tüzel kişi tarafından kurulabilir. Bazı anonim şirketlerin kurulabilmesi için Gümrük ve Ticaret Bakanlığından izin alınması gerekir. Bankalar ve sigorta şirketleri ile halka açık AŞ'ler hakkında birçok özel düzenleme vardır. Tüzel kişilik, ticaret siciline tescil

ile kazanılır. Anonim şirketlerde çok sayıda ortak olması mümkündür. Anonim şirkette sermaye paylara (hisselere) bölünmüştür. Hisse sahiplerine "hissedar" veya "ortak" denir. Hissenin karşılığı olarak da "hisse senedi" çıkarılır. Bu hisse senedinin devri ile anonim şirketin ortaklık hakkı da devredilmiş olur. Bu senedi alan kişi şirketin ortağı olmuş olur. Senedi devreden kişi de ortaklıktan çıkmış olur. Bu hisse senetleri diğer koşulları yerine getirmek kaydıyla borsada alınıp satılabilir.

(4) Limited şirket (*limited company*), bir veya daha fazla gerçek veya tüzel kişi tarafından bir ticaret unvanı altında iktisadî maksat ve konular için kurulan, ortaklarının sorumluluğu, koymayı taahhüt ettikleri sermaye ile sınırlı olan ve esas sermayesi belirli olan şirkettir (yeni TTK, m.573). Bu şirkette ortak adedi en az bir, en çok ellidir. Bu şirketin esas sermayesinin en az 10.000 TL olması gerekir. Kuruluş için Bakanlık iznine gerek yoktur. Tüzel kişilik, ticaret siciline tescil ile kazanılır (Not: Yeni TTK (m.573, 574), eski TTK'den farklı, olarak tek kişinin de limited şirket kurmasına veya birden fazla kişi tarafından kurulmuş bir limited şirketin tek ortaklı limited şirket haline dönüşmesine izin vermektedir).

(5) Sermayesi paylara bölünmüş komandit şirket (*partnership in commendum, the capital of which is divided into shares*[9]), sermayesi paylara bölünen ve ortaklardan biri veya birkaçı şirket alacaklılarına karşı bir kolektif şirket ortağı, diğerleri ise bir anonim şirket ortağı gibi sorumlu olan şirkettir (yeni TTK, m.564). Kolektif şirket ortakları gibi sorumlu olan ortaklara "komandite ortak"; anonim şirket ortağı gibi sorumlu olan ortaklara ise "komanditer ortak" denir. Kurucuların en az beş kişi olması ve en az bir ortağın sınırsız sorumlu olması gerekir. Kuruluş için Ticaret Bakanlığının izni gerekmez. Tüzel kişilik ticaret siciline tescille kazanılır.

(6) Kooperatifler (*cooperative companies*), tüzel kişiliği haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal katkı-

9. Mustafa Ovacık, *İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü*, Ankara, BTHAE, 3.B., 2000, s.237.

larıyla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklardır (Kooperatifler Kanunu, m.1). Kooperatiflerin kurulmasında Gümrük ve Ticaret Bakanlığından izin alınır. Kooperatif, ticaret siciline tescil ile tüzel kişilik kazanır.

2. Mal Toplulukları: Vakıflar

"Mal toplulukları (*associations of property*)", belli bir malvarlığının belli bir amacın gerçekleşmesine tahsis edilmesiyle oluşur. Bunlarda aslî unsur malvarlığıdır. Bu tür tüzel kişilerin yöneticileri ve diğer çalışanları bu tüzel kişinin bir unsuru değildir. Keza bu tüzel kişinin hizmetinden yararlananlar da tüzel kişinin bir unsuru değildirler. Mal topluluğu şeklindeki özel hukuk tüzel kişileri "vakıflar (*foundations*)"dır. Vakıflar da dernekler gibi kâr amacı gütmeyen özel hukuk tüzel kişileridir. Vakıflar Türk Medenî Kanunu (m.101-117) ve 20 Şubat 2008 tarih ve 5737 sayılı Vakıflar Kanunu (*Foundation Law*) ile düzenlenmiştir.

Vakfın Tanımı.- Vakıflar, gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır. Bir malvarlığının bütünü veya gerçekleşmiş ya da gerçekleşeceği anlaşılan her türlü geliri veya ekonomik değeri olan haklar vakfedilebilir (MK, m.101/2). "*Vakıflarda üyelik olmaz*" şeklindeki hüküm (MK, m.101/3) Anayasa Mahkemesinin 17 Nisan 2008 tarih ve 2008/92 sayılı kararıyla iptal edilmiştir. Dolayısıyla artık vakıflara üyelik mümkündür.

Vakfın Kurulması.- Vakıf kurma iradesi, resmî senetle veya ölüme bağlı tasarrufla açıklanır. Vakıf, yerleşim yeri mahkemesi nezdinde tutulan sicile tescil ile tüzel kişilik kazanır. Mahkemeye başvurma, resmî senet düzenlenmiş ise vakfeden tarafından; vakıf ölüme bağlı tasarrufa dayanıyorsa ilgililerin veya vasiyetnameyi açan sulh hâkiminin bildirimi üzerine ya da Vakıflar Genel Müdürlüğünce re'sen yapılır (m.102).

Tesciline karar verilen vakıf, vakfın yerleşim yeri mahkemesi nezdinde tutulan sicile tescil edilir; ayrıca Vakıflar Genel Müdür-

lüğünde tutulan merkezî sicile kaydolunur. Yerleşim yeri mahkemesinin yapacağı bildirim üzerine Vakıflar Genel Müdürlüğünce merkezî sicile kaydolunan vakıf, Resmî Gazete ile ilân olunur (MK, m.104).

Vakfın Örgütü.- Vakfın bir tek zorunlu organı vardır; o da yönetim organıdır (MK, m.109). Yönetim organı birkaç kişiden oluşabileceği gibi tek bir kişiden de oluşabilir. Bununla birlikte vakfeden, vakıf senedinde gerekli gördüğü başka organları da gösterebilir. Bunlara "seçimlik organlar" denir.

Vakfın Denetimi.- Vakıfların, vakıf senedindeki hükümleri yerine getirip getirmedikleri, vakıf mallarını amaca uygun biçimde yönetip yönetmedikleri ve vakıf gelirlerini amaca uygun olarak harcayıp harcamadıkları Vakıflar Genel Müdürlüğünce ve üst kuruluşlarınca denetlenir. Vakıfların üst kuruluşlarca denetimi özel kanun hükümlerine tâbidir (MK, m.111).

Vakfın Sona Ermesi.- Amacın gerçekleşmesi olanaksız hâle geldiği ve değiştirilmesine de olanak bulunmadığı takdirde, vakıf kendiliğinden sona erer ve mahkeme kararıyla sicilden silinir. Yasak amaç güttüğü veya yasak faaliyetlerde bulunduğu sonradan anlaşılan veya amacı sonradan yasaklanan vakfın amacının değiştirilmesine olanak bulunmazsa; vakıf, denetim makamının ya da Cumhuriyet savcısının başvurusu üzerine duruşma yapılarak dağıtılır (MK, m.116).

B. KAMU HUKUKU TÜZEL KİŞİLERİ[10]

"Kamu hukuku tüzel kişileri (*legal persons of public law*)", kamu hukukuna tâbi olan tüzel kişilerdir.

Kamu Tüzel Kişileri ile Özel Hukuk Tüzel Kişileri Arasındaki Bazı Farklılıklar.- Kamu tüzel kişileri ile özel hukuk tüzel kişileri arasında şu farklılıklar vardır: **(1)** Özel hukuk tüzel kişileri, gerçek ve tüzel kişilerin *serbest iradeleri* ile kurulurken, kamu tüzel kişileri devlet tarafından kanunla veya kanunun

10. Bu başlık Kemal Gözler ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin, 19. Baskı, 2014, s.54-110'dan özetlenmiştir.

verdiği yetkiye dayanarak idarî işlemle kurulur. **(2)** Özel hukuk tüzel kişileri, birbiriyle eşit durumda bulunurlar. Oysa kamu tüzel kişileri, özel hukuk gerçek ve tüzel kişilerinden *üstün* konumdadırlar. Zira kamu hukuku tüzel kişileri, *kamu gücü ayrıcalıklarından* yararlanırlar. **(3)** Özel hukuk tüzel kişileri, birtakım *özel yararları* gerçekleştirmek amacıyla faaliyette bulunurlar; oysa kamu tüzel kişileri *kamu yararını* gerçekleştirmek için faaliyette bulunurlar.

TABLO 11.2: Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Tüzel Kişilerinin Karşılaştırılması

	Özel Hukuk Tüzel Kişileri	**Kamu Hukuku Tüzel Kişileri**
Kuruluş	Özel Kişilerin Serbest İradeleriyle	Devlet Tarafından
Kamu Gücü	Sahip değildirler.	Sahiptirler.
Eşitlik İlkesi	Tâbidirler. Diğer kişilerle eşit durumdadırlar	Tâbi değildirler. Diğer kişilerden üstün konumdadır.
Amaç	Çeşitli	Kamu Yararı

Kamu Tüzel Kişilerinin Türleri.- Kamu hukuku tüzel kişileri *yapıları* bakımından "kişi topluluğu" ve "mal topluluğu" şeklinde kamu tüzel kişileri olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bunların her biri de kendi içinde alt türlere ayrılır. Bu ayrımı önce bir şema hâlinde gösterelim:

Şema 11.4: **KAMU TÜZEL KİŞİLERİ**

- **Kişi Topluluğu Şeklindeki Kamu Tüzel Kişileri**
  - **Kamu İdareleri**
    - **Merkezî İdare** — Devlet
      - **Başkent Teşkilatı**
      - **Taşra T.** 1. İl 2. İlçe
    - **Mahallî İdareler**
      1. İl Özel İdareleri
      2. Belediyeler
      3. Köyler
- **Mal Topluluğu Şeklindeki Kamu Tüzel Kişileri**
  - **Kamu Kurumları (Hizmet Kuruluşları)**
    1. İdarî Kamu Kurumları (Ör: TCK, Orman GM)
    2. İktisadî Kamu Kurumları (Ör: TCDD, DHMİ)
    3. Sosyal Kamu Kurumları (Ör: SGK)
    4. Bilimsel, Teknik, Kültürel Kamu Kurumları (Ör: TRT, Üniversiteler, TÜBİTAK, DİE, TÜBA)
    5. Düzenleyici Kamu Kurumları: Bağımsız İdarî Otoriteler (Örneğin: SPK, RTÜK, BDDK, vs).
    6. Meslek Kuruluşları (Ör:Barolar, Tabip Odaları)

1. Kişi Topluluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri: Kamu İdareleri

Kişi topluluğu şeklindeki kamu hukuku tüzel kişilerine "kamu idareleri (*public administrations*)" denir. Bunlar belirli bir coğrafî alanda yaşayan insanların bir araya gelerek oluşturdukları ve hukukun kendilerine kişilik tanıdığı topluluklardır. Hukukumuzda bunlar dört tanedir: Devlet, il özel idaresi, belediye ve köy. Devlet, ülke denen bir toprak parçası üzerinde oturan insanlardan; il özel idaresi, il sınırları içinde yaşayan insanlardan; belediye, belde sakinlerinden; köy ise köyde oturan insanlardan oluşmuş bir kamu tüzel kişisidir. Devlete "merkezî idare", il özel idaresi, belediye ve köye ise "mahallî idareler" veya "yerel yönetimler" denir.

a) Devlet (Merkezî İdare)

Hukukta "devlet (*state*)" de bir tüzel kişi olarak kabul edilir. Devlet bir tüzel kişi olarak kabul edildiği için, hukukî işlemler yapabilir; hak ve borç altına girebilir; mahkemeler önünde davacı veya davalı olabilir. Burada "devlet" dediğimiz şeye Türk idare hukukunda yaygın olarak "merkezî idare (*central administration*)" veya "genel idare (*general administration*)" denir.

Devlet, yani merkezî idare veya genel idare, kendi içinde "başkent teşkilâtı (*central departments in Capital*)" ve "taşra teşkilâtı (*provincial administration*)" olmak üzere ikiye ayrılır. Devletin başkent teşkilâtında "Cumhurbaşkanı (*President of Republic*)", "Cumhurbaşkanı yardımcısı (*Vice-President of Republic*)", "bakanlar (*ministers*)", bakanlıklar gibi makamlar bulunur. Devletin "taşra teşkilâtı"nda ise "il (*province*)" ve "ilçe (*sub-province*)", olmak üzere iki birim bulunur. İlin başında "vali (*governor*)", ilçenin başında ise "kaymakam (*sub-governor*)" vardır.

Not 1: 9 Temmuz 2018'den önce Bakanlar Kurulu ve Başbakan bulunurdu.

Not 2: Daha önce il ve ilçeden başka "bucak"lar vardı. 12.11.2012 tarih ve *6360 sayılı Kanun,* Büyükşehir belediyesi sınırları içinde bulunan bucakları kaldırmıştır. 10.9.2014 tarih ve 6552 sayılı Kanun, m.129 ile tüm illerde bucaklar kaldırılmıştır. Kaldırılan bucaklara bağlı belde ve köyler, bucağın bağlı olduğu idarî birime bağlanmıştır.

Devlet, yani merkezî idare, böyle ayrı birimlere ayrılıyorsa da bir bütün olarak *tek bir kamu tüzel kişiliğ*ine sahiptir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığının, bakanlıkların, illerin, ilçelerin, devlet tüzel kişiliğinden ayrı bir tüzel kişilikleri yoktur. Tek ve aynı olan devlet tüzel kişiliğinin parçasıdırlar. Bu tüzel kişilik bir bütün olarak Cumhurbaşkanı tarafından ve kendi görev alanlarında "bakanlar (*ministers*)" tarafından temsil edilmektedir.

Devlete ilişkin olarak şunu da belirtelim ki, devlet kamu tüzel kişisi, gerek diğer kamu tüzel kişilerinden, gerekse özel hukuk tüzel kişilerden üstündür. Şöyle ki, tüzel kişiler içinde sadece devlet tüzel kişisi, kendi kendinin kuruluşunu düzenleyebilir. Devlet dışındaki diğer kamu tüzel kişileri ve keza özel tüzel kişiler kendi kuruluşlarını kendileri tespit etmekte bağımsız değildirler; devletin kanunlarına tâbidirler. İkinci olarak, diğer kamu tüzel kişileri devletin vesayet denetimine tâbidirler. Nihayet, diğer kamu tüzel kişilerinin yetkileri yer bakımından veya konu bakımından sınırlı iken, devlet kamu tüzel kişisinin yetkisi, hem yer bakımından, hem de konu bakımından geneldir.

b) Mahallî İdareler

"Mahallî idareler" veya "yerel yönetimler (*local administrations*)", yer yönünden yerinden yönetim kuruluşudur. Yani belirli yerde yaşayan insan topluluklarına tüzel kişilik tanınmıştır. Mahallî idareler, il, belde ve köy gibi belli bir yerde oturanların yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere, merkezî idarenin dışında, devletten ayrı tüzel kişilikleri bulunan, belli bir özerkliğe sahip olan, organları mahallî seçimle iş başına gelen kamu kuruluşlarıdır. Ülkemizde il özel idaresi, belediye ve köy olmak üzere üç tane mahallî idare vardır. Şimdi bunları görelim:

aa) İl Özel İdaresi

"İl özel idaresi (*special provincial administration*)", il sınırları ile çevrili bir coğrafi alanda yaşayan insanların orada yaşamalarından kaynaklanan ortak ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş ka-

mu tüzel kişiliğine sahip yer yönünden yerinden yönetim kuruluşudur. 2017 yılı itibarıyla 51 adet il özel idaresi vardır*. İl özel idaresinin başı vali, karar organı ise halk tarafından seçilen "il genel meclisi (*general provincial council*)"dir. İl özel idareleri, 22 Şubat 2005 tarih ve 5302 sayılı İl Özel İdareleri Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanunun 3'üncü maddesinde il özel idaresi, "il halkının mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi" olarak tanımlanmıştır.

***Not:** 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanun, büyükşehir belediyesi kurulan 30 ilde, il özel idarelerini 30 Mart 2014 tarihi itibarıyla kaldırmıştır.

bb) Belediye

"Belediyeler (*municipalities*)", 3 Temmuz 2005 tarih ve 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu Kanunun 3'üncü maddesinde belediye, "*belde sakinlerinin mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi*" olarak tanımlanmıştır.

Belediye Kanununa göre bir köyde belediye kurulabilmesi için, köy nüfusunun 5000'in üstünde olması gerekir (m.4).

Türkiye'de 2019 yılı itibarıyla, 30 büyükşehir belediyesi, 519 büyükşehir ilçe belediyesi, 51 il belediyesi, 403 ilçe belediyesi ve 386 belde belediyesi olmak üzere toplam 1389 adet belediye vardır.

Belediyelerin "belediye meclisi (*municipal council*)", "belediye encümeni (*municipal committee*)" ve "belediye başkanı (*mayor*)" olmak üzere üç organı vardır. Belediye başkanı ve belediye meclisi belde halkı tarafından seçilir.

Türkiye'de normal belediyelerin dışında bir de 30 adet büyükşehir belediyesi ile onların içinde büyükşehir ilçe belediyeleri vardır. Bu tür belediyeler ise, 10 Temmuz 2004 tarih ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa tâbidir.

cc) Köy

Mahallî idarelerin en küçüğü ve en yaygını "köy (*village*)"dür. Köy, nüfusu 150'den fazla ve 2000'den az olan yerleşim yerlerinde kurulan kamu tüzel kişisidir. Türkiye'de 2019 yılı itibarıyla 18.285 adet köy vardır. Köyün, köy derneği, köy ihtiyar meclisi ve muhtar olmak üzere üç organı vardır. Köy derneği, köydeki bütün seçmenlerden oluşur. Köy ihtiyar heyeti ve muhtar köylü tarafından seçimle belirlenir. Köyler, 18 Mart 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu ile düzenlenmiştir.

Not: 12.11.2012 tarih ve 6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyesi kurulan 30 ilde, 30 Mart 2014 tarihi itibarıyla, köylerin tüzel kişilikleri kaldırılmış ve bunlar bağlı bulundukları ilçe belediyesinin bir mahallesi hâline dönüştürülmüştür.

Ülkemizde şehir ve kasabalar "mahalleler (*neighborhood units*)"e ayrılmıştır. Ancak mahallelerin bir tüzel kişiliği yoktur. Dolayısıyla bunların hak ve fiil ehliyeti yoktur; hak ve borç altına giremezler; hukukî işlemler yapamazlar.

2. Mal Topluluğu Şeklindeki Kamu Hukuku Tüzel Kişileri: Kamu Kurumları

"Mal topluluğu (*associations of property*)", şeklindeki kamu hukuku tüzel kişilerine "kamu kurumları (*public institutions, public corporate bodies*)" denir. Bunlar devletin belirli bir malvarlığını belli bir kamu yararı amacının gerçekleşmesine tahsis etmesi suretiyle kurmuş olduğu kamu tüzel kişileridir. Bunlara "hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları (*functionally decentralized organizations*)" veya kısaca "hizmet kuruluşları" da denir. Kamu kurumları veya hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları, teknik bilgi ve uzmanlık isteyen belli bir hizmetin devlet ve mahallî idare tüzel kişiliği dışında örgütlenmesi ve tüzel kişiliğe kavuşturulması sonucu ortaya çıkan kuruluşlardır. Diğer bir ifadeyle kamu kurumları, devlet ve mahallî idareler dışında kalan kamu tüzel kişileridir.

Kamu kurumları çok çeşitlidir. Çok sayıda olan bu kurumlar genellikle, faaliyet konuları açısından tasnife tâbi tutulmaktadır. Bu bakımından kamu kurumları (yani hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşları) şu şekilde gruplara ayrılmaktadır:

a) İdarî Kamu Kurumları.- "İdarî kamu kurumları (*administrative public institutions*)", devletin yürütmekle görevli olduğu klasik kamu hizmetlerini gördürmek için kurduğu kamu kurumlarıdır. Örneğin Karayolları Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü gibi.

b) İktisadî Kamu Kurumları.- "İktisadî kamu kurumları (*economic public institutions*)", ticaret, sanayi, madencilik, tarım ve bankacılık gibi ekonomik faaliyetlerde bulunmak üzere, kamu sermayesiyle veya kamu sermayesinin katkısıyla kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak idarî işlemlerle kurulan ve işletilen tüzel kişilerdir. Bu tür kamu kurumları, Türk hukukunda, "kamu iktisadî teşebbüsleri (KİT, *public economic enterprises*)" kavramı altında toplanır. Anayasamızın 165'inci maddesine göre kamu iktisadî teşebbüsü, *"sermayesinin yarısından fazlası doğrudan doğruya veya dolaylı olarak Devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıkları"*dır. KİT'ler sermayesi doğrudan doğruya devlete ait olanlar ve sermayesi bir başka KİT'e ait olanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Sermayesi doğrudan doğruya devlete ait olan* KİT'ler, "iktisadî devlet teşekkülleri (İDT, *state economic corporations*)" ve "kamu iktisadî kuruluşları (KİK, *public economic organizations*)" olmak üzere iki tanedir. *Sermayesi bir başka KİT'e ait KİT'ler* de "müessese (*firm*)" ve "bağlı ortaklık (*subsidiary*)" olmak üzere iki tanedir. Örneğin TCDD,TEDAŞ, TEİAŞ, Eti Maden, TPAO, BOTAŞ, MKEK birer İDT; Devlet Hava Meydanları İGM bir KİK; MKEK'e bağlı Silah Sanayi Müessesesi bir Müessese, TCDD'ye bağlı T. Vagon Fabrikaları A.Ş. bir bağlı ortaklıktır.

c) Sosyal Kamu Kurumları.- "Sosyal kamu kurumları (*social public institutions*)", insanların sosyal güvenlik, çalışma, sağlık, emeklilik gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuru-

lan kuruluşlardır. Örneğin Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu birer sosyal kamu kurumudur.

d) Bilimsel, Teknik ve Kültürel Kamu Kurumları.- "Bilimsel, teknik ve kültürel kamu kurumları (*Scientific, technique and cultural public institutions*)", bilim, teknik, kültür, sanat ve yüksek öğretim alanında faaliyet gösteren kamu kuruluşlarıdır. Örneğin üniversiteler, TÜBİTAK, Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA), Atatürk, Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurumu, Türk Standartlar Enstitüsü, TRT, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, vs.

e) Düzenleyici ve Denetleyici Kamu Kurumları: Bağımsız İdarî Otoriteler.- "Bağımsız idarî otoriteler (*independent regulatory agencies*)", sermaye piyasası, rekabet, radyo ve televizyon yayıncılığı, bankacılık gibi kamusal yaşamın hassas alanlarında düzenleme ve denetleme görevini yerine getiren, devlet adına icraî karar alma yetkisi olan bağımsız ve kamu tüzel kişiliğine sahip nitelikte kuruluşlardır. Örneğin Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu (RTÜK), Rekabet Kurumu (RK), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Telekomünikasyon Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Kamu İhale Kurumu gibi.

f) Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları.- "Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları (*public professional organizations*)", belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usûllere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzel kişileridir. Bunlara örnek olarak, Barolar, Tabip Odaları, Diş Hekimleri Odaları, Veteriner Odaları, Eczacı Odaları, Ticaret ve Sanayi Odaları, Mühendis ve Mimar Odaları, Ziraat Odaları, Esnaf Odaları ve bunların birlikleri sayılabilir. ■

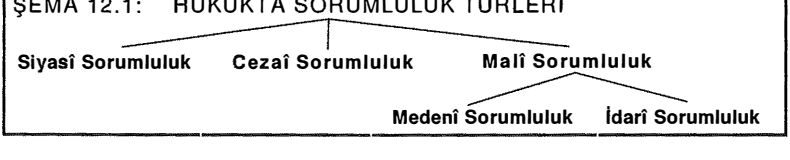
Bölüm 12
SORUMLULUK KAVRAMI

PLÂN:

I. Siyasî Sorumluluk
   A. Kolektif Siyasî Sorumluluk
   B. Bireysel Siyasî Sorumluluk
II. Cezaî Sorumluluk
   A. Suçun Maddî Unsuru
      1. Hareket
      2. Netice
      3. Nedensellik Bağı
   B. Suçun Manevî Unsuru
      1. İsnat Yeteneği
      2. Kusurluluk
         a) Kast
         b) Taksir
III. Malî Sorumluluk
   A. Medenî Sorumluluk
      1. Akdî Medenî Sorumluluk
      2. Haksız Fiil Sorumluluğu
      3. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Sorumluluk
   B. İdarî Sorumluluk
      1. Akdî İdarî Sorumluluk
      2. Sözleşme Dışı İdarî Sorumluluk
         a) Kusurlu Sorumluluk
         b) Kusursuz Sorumluluk

Hukukta "sorumluluk (mesuliyet, *responsibility, liability*)", "siyasî sorumluluk", "cezaî sorumluluk" ve "malî sorumluluk" olmak üzere üç değişik anlamda kullanılmaktadır. Malî sorumluluk da "medenî sorumluluk" ve "idarî sorumluluk" olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Önce sorumluluk çeşitlerini bir şema hâlinde gösterelim:

ŞEMA 12.1: HUKUKTA SORUMLULUK TÜRLERİ

I. SİYASÎ SORUMLULUK[1]

"Siyasî sorumluluk (*political responsibility*)", idarecilerin "egemen"e karşı olan sorumluluğudur[2]. Demokrasilerde "egemen", halktır. Pratikte egemenliğin halk adına onun tarafından seçilen temsilcileri aracılığıyla kullanıldığı kabul edilir. Dolayısıyla bir demokrasi de, siyasî sorumluluk da halka veya onun temsilcilerine karşıdır. Parlâmenter hükûmet sistemlerinde bakanlar ve başbakan, halkın temsilcisi olan parlâmentoya karşı sorumludur. Başkanlık sistemlerinde ise başkan, parlâmentoya karşı sorumlu değildir. Başkan doğrudan doğruya halk tarafından seçilir ve halka hesap verir.

Siyasî sorumluluğun müeyyidesi "görevden alma"dır.

Siyasî sorumluluğun belli bir sebebi yoktur. Egemenin veya onun adına temsilcilerinin takdir ettiği her şey bir siyasî sorumluluk sebebi olabilir. Örneğin parlâmenter hükûmet sistemlerinde parlâmento, başbakan ve bakanları yolsuzlukların önüne geçemedikleri için görevden alabileceği gibi, enflasyonu düşüremedikleri için de görevden alabilir.

Türkiye'de siyasî sorumluluğu, 9 Temmuz 2018 öncesi ve sonrası arasında ayrı yaparak incelemek gerekir.

A. 9 TEMMUZ 2018'DEN ÖNCEKİ SİSTEMDE

9 Temmuz 2018'den önce, bir parlâmenter hükûmet sistemi olarak, Türkiye'de Bakanlar Kurulunun, açıkçası Başbakan ve bakanların TBMM karşısında siyasî sorumluluğu vardı. Siyasî sorumluluk, "kolektif sorumluluk" ve "bireysel sorumluluk" olmak üzere iki çeşitti.

1. "Kolektif siyasî sorumluluk (*collective political responsibility*)", hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesinden

1. Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin, 21. Baskı, 2017, s.264-265, 348-350'den özetlenmiştir.
2. Didier Mauss, "Responsabilité", *in* Olivier Duhamel ve Yves Mény, *Dictionnaire constitutionnel,* Paris, P.U.F., 1992, s.926.

dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi karşısında Bakanlar Kurulunun bütün üyelerinin birlikte sorumlu olması demekti. Anayasamızın mülga 112'nci maddesinin ilk fıkrasına göre, Bakanlar Kurulu hükûmetin genel siyasetinin yürütülmesinden birlikte sorumluydu. Bakanlar Kurulunun kolektif sorumluluğunu gerçekleştirmenin yöntemi, "güven oylaması (*vote of confidence*)" usûlüydü. TBMM, güvensizlik oyu vererek istediği her zaman Bakanlar Kurulunu bir bütün olarak görevden alabilirdi.

2. "Bireysel siyasî sorumluluk (*individual political responsibility*)", bakanların TBMM'ye karşı tek tek sorumluluğu anlamına gelirdi. TBMM, bütün bakanları değil, isterse sadece bir bakanı görevden alabilirdi. Anayasamızın mülga 112'nci maddesinin 2'nci fıkrasına göre, her bakan "kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumlu" idi. Bu sorumluluk, gensoru (Anayasa, m.99) usûlüyle işletilirdi. Gensoru görüşmeleri sırasında bakan hakkında "güvensizlik önergeleri (*motions of non-confidence*)" verilip üye tam sayısının salt çoğunluğu ile kabul edilirse (m.99/4-5), bakan bakanlıktan düşerdi.

A. 9 TEMMUZ 2018 SONRASI

9 Temmuz 2018 tarihinde 21 Ocak 2017 tarih ve 6771 sayılı Anayasa Değişikliği Kanununun bütünüyle yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de Bakanlar Kurulu ve başbakan tarihe karışmıştır. Bunların yerine Cumhurbaşkanı geçmiştir.

Yeni sistemde Cumhurbaşkanı TBMM tarafından değil, doğrudan doğruya halk tarafından seçilmektedir. Görevdeki Cumhurbaşkanının ikinci dönem için aday olması ve seçilememesi durumu, bir görevden alma değildir. Bu nedenle bu durum bir siyasî sorumluluk aracı olarak görülemez. Bununla birlikte yeni sistemde, görev süresi daha dolmamış olan Cumhurbaşkanının TBMM tarafından Anayasanın 116'ncı maddesindeki usûlle görevine son verilebilme imkanı vardır. Bu maddenin ilk fıkrasına göre, "Türkiye Büyük Millet Meclisi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

Bu hâlde Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimi ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birlikte yapılır". Dolayısıyla TBMM, kendi seçimini yenilemeyi göze almak şartıyla Cumhurbaşkanının seçimini de yenileyebilmekte, yani mevcut Cumhurbaşkanının görevini sona erdirebilmektedir. Gerçi TBMM'nin bunu yapabilmesi, üye tamsayısının beşte üç çoğunluğuyla karar vermesi gibi gerçekleşmesi oldukça güç bir şarta bağlanmıştır. Ama yine de yeni sistemde TBMM'nin Cumhurbaşkanı görevden alma imkanına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle yeni sistemde Cumhurbaşkanının TBMM karşısında sorumlu olup olmadığı hususu tartışmaya açıktır[3].

II. CEZAÎ SORUMLULUK[4]

"Cezaî sorumluluk (*criminal liability*)", insanların ceza hukukundan kaynaklanan sorumluluğu demektir. Cezaî sorumluluğa kişinin suç işlemesi yol açar. Cezaî sorumluluğun müeyyidesi, "idam (*capital punishment*)", "hapis cezası (*penalty of imprisonment*)" veya " adlî para cezası (*judiciary fine*)" gibi cezalardır (İdam yürürlükten kaldırılmıştır). Cezaî sorumluluk alanında karar vermeye adlî yargı düzeninde bulunan ceza mahkemeleri yetkilidir. Cezaî sorumluluk, kişisel bir sorumluluktur. Ancak gerçek kişilerin cezaî sorumluluğu olabilir. Özel hukuk veya kamu hukuku tüzel kişilerinin cezaî sorumluluğu olamaz.

Yukarıda cezaî sorumluluğa kişinin *suç işlemesi* yol açar demiştik. Peki ama "suç (*crime*)" nedir? *Suç, kanunun suç olarak tanımladığı insan davranışıdır.* Bir insan davranışı belirli bir toplumsal çevrede ne kadar zararlı görülürse görülsün, ceza kanunu tarafından suç olarak tanımlanmadıkça suç teşkil etmez ve bu davranışı yapan kişi cezalandırılamaz. Buna "kanunsuz suç olmaz (*nulla crimen sine lege, no crime without law*)" ilkesi denir. Aynı şekilde fiil suç teşkil etse bile, suç işleyen kişiye kanunun o suç için öngördüğü cezadan daha ağır bir ceza veri-

3. Bu konuda tartışmalar için bkz. Gözler, *Anayasa Hukuku, op. cit.*, s.812-815.
4. Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.I, s.291-515, c.II, s.1-413; Toroslu, *op. cit.*, s.32-115.

lemez. Buna da "kanunsuz ceza olmaz (*nulla poena sine lege, no punishment without law*)" ilkesi denir. Her iki ilke de Türk Ceza Kanununun 2'nci maddesinde öngörülmüştür.

Somut bir olayda bir insan davranışının suç teşkil etmesi ve bundan dolayı bu davranışı yapan kişinin sorumlu tutulabilmesi için "suçun unsurları (*elements of crime*)" denen şartların gerçekleşmesi gerekir. Bu unsurlar şunlardır:

A. SUÇUN MADDÎ UNSURU[5]

"Suçun maddî unsuru (*material element of crime*)", "hareket", "netice" ve "nedensellik bağı"ndan oluşur.

1. Hareket.- Bir kişinin bir suç işlediğinden bahsedebilmek ve bu kişinin cezaî sorumluluğunun doğduğunu söyleyebilmek için her şeyden önce bu kişinin bir "hareket (*act, behavior*)"te bulunmuş olması gerekir. "Hareket", insanın dış dünyaya yansıyan bir davranışıdır. Örneğin kişinin elini, kolunu kullanarak bir şeyler yapması, insanın bir yerden bir yere yürümesi, konuşması, yazması bir hareket teşkil eder. Kişinin sadece kafasının içinde geçen, dış dünyaya yansımamış düşünceler, hareket değildir; bunlardan dolayı kişiler sorumlu tutulamaz.

2. Netice.- İkinci olarak cezaî sorumluluktan bahsedebilmek için ortaya bir "netice (*result*)" çıkmalıdır. Netice dış dünyadaki bir değişikliktir. Örneğin adam öldürme suçunda netice, bir insanın ölmesidir. Nası ızrar (mala zarar verme) suçunda netice, söz konusu şeyin tahrip edilmesidir.

3. Nedensellik Bağı.- Cezaî sorumluluktan bahsedebilmek için üçüncü olarak, hareket ile netice arasında nedensellik bağı bulunmalıdır. Eski tabirle "illiyet rabıtası" da denen "nedensellik bağı (*lien of causality*)", en kısa bir şekilde hareket ile netice arasında sebep-sonuç ilişkisi olarak tanımlanabilir. Bir kişinin ortaya çıkan zararlı bir neticeden sorumlu tutulabilmesi için söz konusu neticenin o kişinin hareketinden kaynaklanmış ol-

5. Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.I, s.354-519; Toroslu, *op. cit.*, s.46-64.

ması gerekir. Kimse kendi davranışı sonucu meydana gelmeyen bir neticeden sorumlu tutulamaz. Örneğin A'nın ölümü, B'nin hareketinden değil, ama yıldırım düşmesinden kaynaklanmış ise, bu sonuçtan B sorumlu tutulamaz; çünkü hareket ile netice arasında nedensellik bağı yoktur.

B. SUÇUN MANEVÎ UNSURU[6]

Bir insan hareketi neticesinde ortaya Ceza Kanununun suç olarak tanımladığı bir netice çıksa ve bu insan hareketiyle netice arasında nedensellik bağı mevcut olsa bile, söz konusu hareketin suç teşkil edebilmesi ve bundan dolayı bunu yapan kişinin sorumlu tutulabilmesi için, bu hareketin, onu yapan kişi, yani "fail" tarafından *iradî olarak*, yani *bilerek ve isteyerek* yapılması gerekir. Dolayısıyla iradî olmayan bir fiil, hukuka aykırı olsa bile suç teşkil etmez ve bundan dolayı bunu yapan kişi (fail) sorumlu tutulamaz. İşte, bir fiilin suç teşkil edebilmesi ve failin suçtan sorumlu tutulabilmesi için fiilin bilerek isteyerek yapılması, yani iradî olması özelliğine "suçun manevî unsuru (*moral element of crime*)" denir.

Fiilin iradî olabilmesi, yani manevî unsurun varlığından söz edebilmek içinse, bir kere, her şeyden önce, failin genel olarak kusurlu bir şekilde hareket etmeye ehil olması gerekir. İkinci olarak, failin somut olayda kusurlu bir şekilde hareket etmesi gerekir. Bunlardan birincisine "isnat yeteneği", ikincisine ise "kusurluluk" denir. Şimdi bunları görelim.

1. İsnat Yeteneği.- Bir failin bir fiilden sorumlu tutulabilmesi için her şeyden önce isnat yeteneğine sahip olması gerekir. "İsnat yeteneği (*imputability*)", kişinin kendi hareketlerinin anlamını kavrayabilme ve bunları yapmayı isteme gücüne sahip olması demektir. İsnat yeteneği anlayabilme ve kavrayabilme yeteneği olarak tanımlandığında bazı sebeplerin ve durumların isnat yeteneğini ortadan kaldırdığını veya zayıflattığını

6. Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.II, s.155-358; Toroslu, *op. cit.*, s.82-111.

söyleyebiliriz. Bunlar "yaş küçüklüğü (*age*)" (TCK, m.31), "akıl hastalığı (*mental illness*)" (m.32), "sağır ve dilsizlik (*deaf and dumb*)" (m.33), "geçici nedenler (*temporary causes*)" (m.34) ve "istemeyerek sarhoşluk (*non-voluntary drunkenness*) veya irade dışı "uyuşturucu madde etkisi (*narcotic drugs effect*)" (m.34) olmak üzere beş grup altında toplanmaktadır[7].

2. Kusurluluk.- Bir kişinin yaptığı bir fiilden sorumlu tutulabilmesi için sadece isnat yeteneğinin olması yeterli değildir; aynı zamanda bu kişinin bu fiili yaparken "kusurlu (*faulty*)" olması, yani o fiili bilerek ve isteyerek yapmış olması gerekir. Suçun manevî unsurunu asıl meydana getiren şey "kusurluluk (*faultiness, culpability*)"tur. Kusursuz suç olmaz (*nullum crimen sine culpa*). Bir kişinin kusurlu olması için *kasıtlı* veya *taksirli* olması gerekir.

a) Kast.- Türk Ceza Kanununun 21'inci maddesine göre "suçun oluşması kastın varlığına bağlıdır. Kast, suçun kanuni tanımındaki unsurların bilerek ve istenerek gerçekleştirilmesidir". Diğer bir ifadeyle "kast (*intent*)", *failin fiili bilmesi ve istemesidir.* Yani kastın "bilme" ve "isteme" olmak üzere iki ayrı unsuru vardır[8]. Türk Ceza Kanunu normal kastın yanında bir de "olası kast" öngörmüştür. "Olası kast (*eventual intent*)", failin, suçun kanunî tanımındaki unsurların gerçekleşebileceğini öngörmesine rağmen, fiili işlemesi hâlidir. Bu durumda, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda müebbet hapis cezasına, müebbet hapis cezasını gerektiren suçlarda yirmi yıldan yirmibeş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur; diğer suçlarda ise temel ceza üçte birden yarısına kadar indirilir (m.21/2).

b) Taksir.- Türk Ceza Kanununun 22'nci maddesi "kanunun açıkça belirttiği hâllerde", taksirle işlenen fiillerin de cezalandırılabileceğini öngörmektedir. "Taksir (*negligence*)", dikkat ve özen yükümlülüğüne aykırılık dolayısıyla, bir davranışın su-

7. Dönmezer ve Erman, *op. cit.,* c.II, s.160, 171.
8. Toroslu, *op. cit.,* s.89-94; Dönmezer ve Erman, *op. cit.,* 8. Baskı, c.II, s.233-241.

çun kanunî tanımında belirtilen neticesi öngörülmeyerek gerçekleştirilmesidir. Taksirle işlenen suçtan dolayı verilecek olan ceza failin kusuruna göre belirlenir. Fail neticenin meydana gelmesini istememesine rağmen, neticenin meydana gelebileceğini öngörmüş ise ortada "bilinçli taksir (*conscious negligence*)" durumu vardır. Bu hâlde taksirli suça ilişkin ceza üçte birden yarısına kadar artırılır (m.22).

Taksirli suçun cezalandırılmasının nedeni şudur: Fail, uyması gereken davranış kurallarına uymak suretiyle önleyebileceği bir fiili, bu kuralları ihlâl etmek suretiyle istemeyerek gerçekleştirmiş olmaktadır[9]. Taksirli suçlarda da, fail, kasıtlı suçlarda olduğu kadar olmasa da yine de kınanabilir durumdadır. Böyle bir durumda fail, zararlı sonucu istemese de üzerine düşen dikkat ve özeni göstermemektedir. Örneğin şehir içinde işlek bir sokakta 100 kilometre hızla seyreden otomobil sürücüsünün bir yayaya çarpıp onun ölümüne sebep olması durumunda taksirli adam öldürme suçu vardır. Burada hareket (100 km hız) iradîdir; fail bunu bilerek ve isteyerek yapmaktadır. Ancak neticeyi (yayanın ölmesi) istememektedir.

CEZA SORUMLULUĞUNU ORTADAN KALDIRAN HÂLLER[10]

Aşağıdaki hâllerde ceza sorumluluğu ortadan kalkar:

1. Kaza ve Tesadüf.- "Kaza ve tesadüf (*accident and coincidence*)", diğer bir ifadeyle "beklenmeyen hâl (*unexpected case, cas fortuit*)", öngörülmesi ve önlenmesi mümkün olmayan ama failin hareketi sebebiyle ortaya çıkan neticedir. Örneğin bir makinist, ışığın yanlış yansıması sonucunda kırmızı ışığı yeşil olarak görüp yolun açık olduğunu sanarak yoluna devam etse ve karşı taraftan gelen trenle çarpışsa ortada kaza ve tesadüf

9. Toroslu, *op. cit.*, s.102.
10. Toroslu, *op. cit.*, s.65-81, 119-132; Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.II, s.93-152.

vardır[11]. Diğer bir örnek: Bir çocuk balkondan beklenmeyen bir şekilde yola düşmüş ve yoldan geçen bir araba çocuğu ezmiş ve çocuk ölmüştür[12]. Burada ölüm sonucu, arabanın çocuğa çarpması hareketinden kaynaklanmıştır. Ancak normal koşullarda bu, öngörülmesi ve önlenmesi mümkün olmayan bir sonuçtur. Hiçbir sürücü yolda seyrederken balkondan önüne bir çocuğun düşeceğini ve ona çarpabileceğini öngörmez. Dolayısıyla burada ölüm sonucundan otomobil sürücüsünü sorumlu tutmaya imkan yoktur. Çünkü kaza ve tesadüf nedensellik bağını ve dolaylı olarak da kusurluluğu ortadan kaldırır[13].

2. Mücbir Sebep.- "Mücbir sebep (*force majeure*)", öngörülmesi ve önlenmesi mümkün olmayan ve failin dışındaki sebeplerden kaynaklanan neticedir. Örneğin deprem, sel, fırtına gibi doğa olayları mücbir sebep teşkil eder. Mesela bir müteahhit, şimdiye kadar 4 şiddetinden büyük bir depremin görülmediği bir yerde, kurallara uygun olarak depreme dayanıklı bir bina yapsa ve sonra orada şimdiye kadar görülmemiş bir şiddette (mesela 8,5 şiddetinde) bir deprem olsa ve yaptığı bina çöküp insanların ölmesine sebep olsa müteahhit bundan sorumlu olmaz. (Şüphesiz, 6-7 şiddetinde depremlerin sıklıkla görüldüğü bir yerde çürük bir bina yapan ve daha sonra 7 şiddetinde bir deprem sonucunda binası yıkılan müteahhit bundan sorumludur. Çünkü ortada öngörülmesi mümkün olmayan bir sebep yoktur). Diğer bir örnek: Normal koşullarda bir uçak havalanmış, ama önceden öngörülemeyen bir şekilde yıldırımlar düşmeye başlamış ve bir yıldırım uçağa isabet ederek uçağı düşürmüştür[14]. Burada uçağın düşmesinde pilotun bir kusuru yoktur; ortada mücbir sebep vardır.

3. Cebir.- "Cebir (*coercion*)" bir kimsenin bir başka kimse tarafından suç işlemeye zorlanması demektir. Örneğin nöbetçinin bağlanarak nöbet yerinden uzaklaştırılması, tren makasçısı-

11. Örnek Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.II, s.327'den alınmıştır.
12. Örnek Toroslu, *op. cit.*, s.120'den alınmıştır. 13. Toroslu, *op. cit.*, s.120.
14. Örnek Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.II, s.327'den alınmıştır.

nın bağlanması durumunda cebir vardır. Burada nöbetçinin veya makasçının yaptığı şey normalde suç teşkil eder. Ancak bunu cebir altında yaptıkları veya yapmaları gereken hareketi yapamadıkları için bundan sorumlu olmazlar. Böyle durumda bu cebre maruz kalanlar, cebir uygulayanların bir aleti, "uzanmış bir eli (*longa manus*)" konumundadır. Bu durumda gerçek fail, sorumlu tutulacak kişi, cebrî uygulayan kişidir[15].

4. İkrah ve Tehdit.- İkrah ve tehdit, bir kişinin, hâlen var olan veya gelecekte gerçekleşecek bir zarardan kendisini veya bir başka kişiyi kurtarmak amacıyla, kendisinden istenen suçu işlemesidir. Örneğin bir kişi aç bırakılsa ve şu suçu işlerse kendisine yemek verileceğinin söylenmesi üzerine o suçu işlese ortada "ikrah (zorlama, *coercion*)" vardır. Burada fail kendi hareket etmektedir. Ancak iradesi serbest değildir; zorlanmıştır. "Tehdit (*menace*)"te ise henüz gerçekleşmiş bir zarar yoktur; ama faile belirli bir suçu işlemezse kendisine veya bir yakınına zarar verileceği söylenmektedir[16]. Örneğin bir banka görevlisine kendilerine istedikleri krediyi vermesi, aksi takdirde küçük kızının öldürüleceği söylenmektedir. Bunu duyan banka görevlisi de evrakta sahtekârlık yaparak kendisinden istenen krediyi vermektedir.

Cebir, korkutma ve tehdit altında suç işleyen kişinin sorumsuz olacağı Türk Ceza Kanununun 28'inci maddesinde, "karşı koyamayacağı veya kurtulamayacağı cebir ve şiddet veya muhakkak ve ağır bir korkutma veya tehdit sonucu suç işleyen kimseye ceza verilmez. Bu gibi hâllerde cebir ve şiddet, korkutma ve tehdidi kullanan kişi suçun faili sayılır".

5. Meşru Müdafaa.- "Meşru müdafaa (*legitimate self defense*)", bir kimsenin haksız bir saldırıya karşı kendisini veya bir başkasını korumak için gösterdiği zorunlu tepkidir[17]. Zira hukuk, haksızlıklara müsaade etmez. Bunların ne pahasına olursa olsun önlenmesini ister. Kaldı ki her insanda, hatta hayvanlarda kendini

15. Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.II, s.333.
16. *Ibid.*, c.II, s.334.
16. *Ibid.*, c.II, s.107.

savunma içgüdüsü[18] vardır. Hukuk düzeni bu içgüdüyü görmezlikten gelemez. Kendisi öldürülmek üzere olan kişinin hayatta kalmak için kendisini öldürmeye çalışan kişiyi öldürmesi bir nevi tabiat kanunudur. Nitekim bizim Ceza Kanunumuz da 25'inci maddesinin birinci fıkrasında "gerek kendisine ve gerek başkasına ait bir hakka yönelmiş, gerçekleşen, gerçekleşmesi veya tekrarı muhakkak olan haksız bir saldırıyı o anda hâl ve koşullara göre saldırı ile orantılı biçimde defetmek zorunluluğu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez" diyerek meşru müdafaayı kabul etmiş bulunmaktadır.

6. Iztırar Hâli.- "Iztırar (zorunluluk) hâli (*state of necessity*)", bir kimsenin bilerek sebebiyet vermediği bir tehlikeden kendisini veya başkasını kurtarmak için suç işlemek zorunda kalmasıdır[19]. Ceza Kanunumuz da 25'inci maddesinin ikinci fıkrasında "gerek kendisine gerek başkasına ait bir hakka yönelik olup, bilerek neden olmadığı ve başka suretle korunmak olanağı bulunmayan ağır ve muhakkak bir tehlikeden kurtulmak veya başkasını kurtarmak zorunluluğu ile ve tehlikenin ağırlığı ile konu ve kullanılan vasıta arasında orantı bulunmak koşulu ile işlenen fiillerden dolayı faile ceza verilmez" diyerek ıztırar hâlini kabul etmiştir. Örneğin bir deniz kazasından kurtulan ve iki kişiyi taşıyamayacak derecede küçük olan bir tahta parçasına tutunmuş iki kişiden biri diğerini denize itip boğarsa ıztırar hâli vardır; bundan sorumlu olmaz. Dağda yollarını kaybedip aç kalan dağcılar rastladıkları bir kulübenin kapısını kırıp sahibinden zorla yiyecek almaları durumunda da ıztırar hâli vardır.

Özet: Yukarıdaki açıklamaları özetleyerek bir kişinin cezaî sorumluluğun şartlarının şunlar olduğunu söyleyebiliriz: **(1)** Bir kere ortada ceza kanunun suç olarak kabul ettiği bir insan *fiili* olmalıdır. Fiilden bahsedebilmek için ise ortada bir *hareket*, bir *netice* ve bunların arasında *nedensellik bağı* bulunmalıdır. **(2)** Fiili yapan kişi *kusurlu* olmalıdır. Bunun için ise, öncelikle isnat yeteneği olmalı ve sonra fiili işlerken kasıtlı veya taksirli olmalıdır. **(3)** Nihayet, kaza ve tesadüf, mücbir sebep, cebir, ikrah ve tehdit, meşru müdafaa ve ıztırar hâli gibi ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran hâller bulunmamalıdır.

---

18. Toroslu, *op. cit.*, s.71.

19. Dönmezer ve Erman, *op. cit.*, c.II, s.131.

Cezaî sorumluluğun müeyyidesi hapis cezası, para cezası gibi cezalardır. Bir kişinin suç işlediğini haber alan Cumhuriyet savcısı o kişi hakkında re'sen soruşturma açar ve soruşturma sonucunda o kişinin suç işlemediği kanısına ulaşırsa o kişi hakkında "takipsizlik kararı" verir; yok eğer o kişinin suç işlediği kanısına varırsa o kişi hakkında iddianame düzenleyerek ceza mahkemesinde dava açar. Ceza mahkemesi yapacağı yargılama sonucunda o kişinin suç işlediği kanısına ulaşırsa o kişi hakkında hapis veya para cezası gibi bir cezaya hükmeder. Ceza mahkemesi o kişinin suç işlemediği kanısına ulaşırsa o kişi hakkında beraat kararı verir.

III. MALÎ SORUMLULUK[20]

"Hukukî sorumluluk (*legal liability*)" da denen "malî sorumluluk (*pecuniary liability*)" veya daha doğru bir ifadeyle "malvarlığı sorumluluğu", en geniş anlamıyla, *bir kişinin diğer kişiye verdiği zararın, zarar verenin malvarlığına devlet aracılığıyla cebren el konularak tazmin edilmesi demektir.* Zarar veren kişi, normal olarak verdiği zararı, kendi malvarlığındaki bir değeri zarar gören kişinin malvarlığına geçirerek, kendi rızasıyla tazmin eder. Ancak zarar veren kişinin, verdiği zararı kendi rızasıyla tazmin etmemesi durumunda bu tazmin, devlet zoruyla yapılır. İşte zararın devlet zoruyla tazminine sorumluluk denmektedir. Bunun yolu da, zarar veren kişinin malvarlığından bazı değerlerin zarar gören kişinin malvarlığına devlet zoruyla aktarılmasıdır. Görüldüğü gibi, malî sorumluluğun müeyyidesi, siyasî sorumlulukta olduğu gibi görev kaybı veya cezaî sorumlulukta olduğu gibi hapis cezası gibi bir ceza değil, bir kişinin *malvarlığından* bazı değerlerin diğer kişinin *malvarlığına* geçmesidir ki bu çoğunlukla aynen teslim veya tazminat şeklinde ortaya çıkar.

---

20. Fikret Eren, *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Beta, 6. Baskı, 1998; Turgut Akıntürk ve Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku,* İstanbul, Beta, 17. Baskı, 2011, *passim*, özellikle 9-20.

Malî sorumluluk, "medenî sorumluluk" ve "idarî sorumluluk" olarak ikiye ayrılır:

A. MEDENÎ SORUMLULUK

"Hukukî sorumluluk" veya "özel hukuk sorumluluğu (*private law liability*)" da denenen "medenî sorumluluk (*civil liability*)", özel hukuk alanında kişilerin malî sorumluluğudur. Bu sorumluluk, en geniş anlamıyla, bir kişinin diğer kişiye özel hukuk alanında verdiği zararı gidermesi demektir. Özel hukuk alanında kişilerin malî sorumluluğu "borç ilişkisi (*debtor-creditor relationship*)"nden kaynaklanır[21]. Borç ilişkisinde "borçlu (*debtor*)", borcun konusu olan edimi "alacaklı (*creditor*)"ya ifa etmelidir. Normal olarak borçlu, bu edimi kendi rızasıyla ifa eder. Ancak borçlunun edimi rızasıyla ifa etmemesi durumunda, bu ifa, devlet zoruyla ifa edilir. İşte devlet zoruyla edimin ifasına sorumluluk denmektedir. Yani özel hukukta sorumluluk, borcun müeyyidesidir. O hâlde malî (hukukî) sorumluluk, edimini ifa etmeyen borçlunun malvarlığına devlet organları aracılığıyla alacaklının el koyması olarak tanımlanabilir[22].

Özel hukuk alanında kişilerin malî sorumluluğunun, yani medenî sorumluluğunun "borç ilişkisi"nden kaynaklandığını yukarıda söyledik. Borç ise "sözleşme (akit, *contract*)"den, "haksız fiil (*tort*)"den ve "sebepsiz zenginleşme (*unjust enrich-*

21. Eren, *op. cit.*, s.21-40; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.9-16.
22. Eren, *op. cit.*, c.I, s.80.

ment)"den doğmaktadır. Borçlar konusundaki bu ayrıma paralel olarak medenî sorumluluk da "sözleşmeden doğan sorumluluk" veya daha kısa bir ifadeyle "akdî sorumluluk"; "haksız fiil sorumluluğu" ve "sebepsiz zenginleşmeden doğan sorumluluk" olarak üçe ayrılmaktadır. Her çeşit sorumluluğun doğabilmesinin de kendi içinde şartları vardır.

1. Akdî Medenî Sorumluluk

"Sözleşmeden doğan sorumluluk"[23] veya daha kısa bir ifadeyle "akdî sorumluluk (*contractual liability*)" borçlunun, aralarındaki sözleşme hükümlerine aykırı olarak alacaklıya vermiş olduğu zararı tazmin yükümlülüğü olarak tanımlanabilir[24].

"Sözleşme (akit, mukavele, kontrat, bağıt, *contract*)", iki tarafın bir hukukî sonucu elde etmek üzere iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun surette açıklamaları demektir. Örneğin alıcı ile satıcının bir malın mülkiyetinin belli bir bedel karşılığında devredilmesi için anlaşmalarıyla satım sözleşmesi meydana gelir. Bir malın belli bir bedel karşılığında kullanılması hususunda kiracı ile kiraya veren anlaşmışlarsa ortaya kira sözleşmesi çıkar.

Sözleşme iki taraflı bir hukukî işlemdir. Dolayısıyla kendiliğinden veya tek bir tarafın irade açıklamasıyla değil, iki tarafın karşılıklı irade açıklamasıyla oluşur (Borçlar Kanunu, m.1). Üstelik, bu karşılıklı irade açıklamaları birbirine uygun olmalıdır. Bu irade açıklamalarından birine "icap", diğerine ise "kabul" denir. Sözleşme kavramını aşağıda on üçüncü bölümde ayrıca göreceğiz. Bu konuda oraya bakılmalıdır.

2. Haksız Fiil Sorumluluğu[25]

"Haksız fiiller (torts)", hukuka aykırı olan ve başkalarına zarar veren davranışlardır. Bu tür davranışlar neticesinde ortaya çıkan zararı, zarar veren kişi tazmin etmekle yükümlü olur.

---

23. Akıntürk, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.187-193. 24. Eren, *op. cit.*, c.I, s.473.
25. Akıntürk ve Ateş Karaman, *op. cit.*, s.85-102; Eren, *op. cit.*, c.I, s.480-596.

Buna "haksız fiil sorumluluğu (*tort liability*)" denir. Örneğin bir kişinin kasten veya kusurlu olarak diğerinin gözünü çıkarması veya gözlüğünü kırması, bir kişinin diğerinin evini yakması, bir kişinin diğer bir kişinin arabasının boyasını çizmesi, bir kişinin diğer kişiye küfretmesi haksız fiildir. 6098 sayılı yeni Borçlar Kanunu, haksız fiillerden doğan borçları 49 ilâ 76'ncı maddelerinde düzenlemiştir. Adı geçen Kanunun 49'uncu maddesine göre "kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür". Haksız fiil kavramı ve haksız fiil sorumluluğunun şartları aşağıda on üçüncü bölümde ayrıca incelenmiştir. Bu konuda oraya bakılmalıdır.

3. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Sorumluluk[26]

Borçlar Kanununda düzenlenen üçüncü ve son borç kaynağı "sebepsiz zenginleşme (*unjust enrichment*)"dir (Borçlar Kanunu, m.77-82). Sebepsiz zenginleşme, bir kimsenin haklı bir sebep olmaksızın bir başka kimse aleyhine zenginleşmesidir. Burada bir kişinin malvarlığı artarken diğerininki azalır. Sebepsiz yere zenginleşen kişi, zenginleşmeyi, diğer kişiye iade etmek zorundadır. Örneğin bir banka belli miktar parayı A'nın hesabına kaydedecek yerde, yanlışlıkla B'nin hesabına kaydetmiş ise, B'nin malvarlığı A'nın aleyhine sebepsiz yere artmıştır[27]. Sebepsiz zenginleşmeden doğan borçlar aşağıda on üçüncü bölümde ayrıca incelenmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için oraya bakınız.

Sorumluluğun İşletilmesi.- Medenî sorumluluğun müeyyidesi "tazminat (*compensation*)" borcunun doğmasıdır. Bir kişi yukarıdaki koşulları taşıyan bir şekilde diğer kişiye zarar vermiş ise verdiği bu zararı tazmin etmelidir. Zarar veren kişi kendi iradesiyle bu zararı tazmin etmiyorsa, zarara uğrayan kişi, adlî yargının hukuk mahkemelerinde tazminat davası açar. Mahkeme yukarıdaki koşullar varsa, zarar veren kişiyi verdiği zararı ödemeye mahkûm eder.

---

26. Eren, *op. cit.*, c.I, s.833-893; Akıntürk ve Ateş Kahraman, *op. cit.*, s.95-99.
27. Eren, *op. cit.*, c.I, s.835.

B. İDARÎ SORUMLULUK[28]

"İdarî sorumluluk (*administrative responsibility*)" en kısa tanımıyla idarenin sorumluluğu demektir. İdarenin, siyasî sorumluluğu veya cezaî sorumluluğu değil, sadece malî sorumluluğu, yani malvarlığı sorumluluğu olabilir. Zira idarenin, bakanlar hariç, diğer makamlarının siyasî sorumluluğu yoktur. İdarenin cezaî sorumluluğu da yoktur; çünkü idare denilen şey bir tüzel kişidir ve ceza sorumluluğu şahsîdir; tüzel kişilerin cezaî sorumlulukları olmaz.

Malî sorumluluk bir malvarlığı sorumluluğu olduğuna göre, idarî sorumluluk şöyle tanımlanabilir. *İdarî sorumluluk, idarenin bir kişiye verdiği zararın, idarenin malvarlığından bazı değerlerin zarar gören kişinin malvarlığına cebrî olarak aktarılmasıyla tazmin edilmesi demektir.* İdare, normalde kendi verdiği zararı, kendi malvarlığındaki bir değeri zarar gören kişinin malvarlığına geçirerek, kendi rızasıyla tazmin eder. Ancak zarar veren idarenin verdiği zararı kendi rızasıyla tazmin etmemesi durumunda bu tazmin, idarî yargı organlarının verdikleri kararla sağlanır. İşte idarenin verdiği zararın idarî yargı kararıyla tazminine idarî sorumluluk denmektedir.

İdarî sorumluluk "sözleşmeden doğan idarî sorumluluk" veya daha kısa bir ifadeyle "akdî idarî sorumluluk" ve "sözleşme dışı sorumluluk" olarak ikiye ayrılır.

1. Akdî İdarî Sorumluluk[29]

"Akdî idarî sorumluluk (*contractual administrative liability*)" veya "idarenin sözleşmeden doğan sorumluluğu", idarenin bir özel kişiyle yapmış olduğu "idarî sözleşme" hükümlerine aykırı olarak sözleşmeci özel kişiye vermiş olduğu zararı tazmin yükümlülüğüdür. "İdarî sözleşme (*administrative contract*)", bir kanunla idarî sözleşme olarak nitelendirilen veya taraflardan en

28. Gözler ve Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri, op. cit.*, s.738-802.
29. *Ibid.*, s.448-523.

az birisinin kamu tüzel kişisi olması şartıyla kamu hizmetlerinin yürütülmesine ilişkin olan veya özel hukuku aşan hükümler içeren sözleşmelerdir. "İmtiyaz sözleşmeleri (*concession contracts*)" (örneğin Telekomünikasyon Kurumu ile Turkcell, Avea ve Vadafone şirketleri arasında yapılan idarî sözleşme), "iltizam sözleşmeleri (*farming contracts*)", "kamu istikraz sözleşmeleri (*public borrowing contracts*)", "idarî hizmet sözleşmeleri (*administrative employment contracts*)" birer idarî sözleşmedir. İdarî sözleşmeler kamu tüzel kişisi ve özel kişinin karşılıklı irade beyanlarıyla akdedilmektedir. Ancak idarî sözleşmelerin akdedilmesi bakımından kendisine "kamu ihalesi (*public procurement*)" denen bir sözleşme akdetme usûlü vardır. İdarî sözleşmeler yazılı şekilde yapılır. Tarafların karşılıklı anlaşmalarını gösteren hükümler olduğu gibi, özel kişi tarafından kamu hizmetini yürütürken uyması gereken koşulların belirtildiği "şartnameler (*specifications*)" de bu sözleşmelere eklenmektedir. İşte, idare, bir özel kişiyle bir idarî sözleşme yapmış, daha sonra sözleşmede taahhüt ettiği şeyleri yerine getirmemiş ise (örneğin ücreti ödememiş ise), idarenin akdî idarî sorumluluğu doğar. Bu durumda sözleşmeci kişi idareye karşı idare mahkemelerinde idarî sözleşmeye dayanarak tam yargı davası açar ve uğradığı zararın tazminini ister.

2. Sözleşme Dışı İdarî Sorumluluk[30]

"Sözleşme dışı idarî sorumluluk (*extra-contractual administrative liability*)" ise idarenin tek yanlı işlemleri ve eylemleriyle kişilere verdiği zararları tazmin etmesi yükümlülüğü olarak tanımlanabilir. İdare hukuku literatüründe çoğunlukla doğrudan "idarî sorumluluk" dendiğinde idarenin "sözleşme dışı idarî sorumluluğu" anlaşılır. Sebeplerine göre sözleşme dışı idarî sorumluluğun veya kısaca idarî sorumluluğun "kusurlu sorumluluk" ve "kusursuz sorumluluk" olmak üzere iki türü vardır.

30. Gözler ve Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri, op. cit.*, s.738-802.

a) Kusurlu Sorumluluk.- "Kusurlu sorumluluk (*fault liability, liability ex delicto*)" idarenin hukuka aykırı bir eylem veya işlemiyle zarar verdiği bir kişinin zararını tazmin etmesi yükümlülüğüdür. Kusur, idarenin yürüttüğü hizmetin hiç işlememesi, kötü işlemesi veya geç işlemesi demektir. Örneğin belediyenin kepçesinin yol yaparken yol kenarındaki bir özel kişinin duvarını yıkması durumunda ortaya çıkan zarardan idare, kusurlu sorumluluk esaslarına göre sorumludur. Burada şunu belirtmek gerekir ki, idare hukukumuzda, zararı idarenin personeli vermiş olsa da, tazminat davası idarenin personeline karşı değil, bu memurların çalıştığı kamu tüzel kişisine (idareye) karşı açılır. İdare tazminatı ödedikten sonra kusurlu olan personele rücu edebilir, yani ödediği miktarı dönüp onlardan isteyebilir.

b) Kusursuz Sorumluluk.- "Kusursuz sorumluluk (*liability without fault, strict liability*)" idarenin hukuka uygun eylem ve işlemlerinden doğan zararları bazı durumlarda, kusuru olmasa bile tazmin etmesi yükümlülüğüdür. Kusursuz sorumluluk, "risk ilkesi" ve "fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi" olmak üzere iki ilkeye dayanır.

aa) Risk İlkesi.- "Risk sorumluluğu (*risk-liability*)" da denen "risk ilkesi (*risk principle*)"ne göre idare, bir kusuru olmasa bile, yürüttüğü tehlikeli faaliyetler veya kullandığı tehlikeli araçlar nedeniyle ortaya çıkan zararı tazmin etmekle yükümlüdür. Örneğin yol yapım sırasında idarenin dinamit patlatması ve bu patlamada fırlayan taşların yakındaki bir evin çatısına hasar vermesi durumunda ev sahibinin uğradığı zararı idare, bu olayda hiçbir kusuru olmasa dahi tazmin etmek zorundadır. Çünkü dinamit patlatma faaliyeti riskli bir faaliyettir.

bb) Fedakârlığın Denkleştirilmesi İlkesi.- "Fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesi (*balancing of sacrifices*)" veya "kamu külfetleri karşısında vatandaşların eşitliği ilkesi (*principle of equal apportionment of public burdens*)" idarenin nimetleri tüm toplum tarafından paylaşılan hukuka uygun eylem ve işlemlerinin külfetlerinin sadece belli kişi veya kişilerin üstünde kalması

durumunda, bu kişi veya kişilerin uğradığı zararı, idarenin bir kusuru olmasa bile tazmin etmesini öngörmektedir. Örneğin idarenin yol yapımı sırasında çıkan tozların yol kenarında bulunan pamuk tarlasına zarar vermesi olayında idarenin bir kusuru yoktur; üstelik idarenin bu yolu yapmasında kamu yararı da vardır. Ancak bu yol nedeniyle ortaya çıkan zarar, sadece pamuk tarlası sahibinin üzerinde kalmamalı, bu zarar, idare tarafından karşılanması suretiyle zarar, bütün toplum tarafından paylaşılmalıdır. Çünkü bu yoldan sadece pamuk tarlası sahibi değil, bütün toplum yararlanacaktır.

- İdarenin Sorumluluğunun Şartları

İdarenin sözleşme dışı sorumluluğuna başvurulabilmesi için şu şartlar gerekir:

1. İdarenin sorumluluğundan bahsedilebilmesi için ortada idarenin bir "fiil (*action*)"inin bulunması gerekir. Ortada idarenin bir fiili bulunmadan idarenin sorumluluğundan bahsedilebilmesi mümkün değildir. Bu fiil, bir *idarî işlem* veya *eylem* şeklinde ortaya çıkabilir. İdarenin sorumluluğu için ortada idarenin eylem ve işleminin bulunması şartı idarenin hem kusurlu sorumluluğu, hem de kusursuz sorumluluğu için geçerlidir.

2. İdarenin sorumluluğundan bahsedilebilmesi için ikinci olarak idarenin fiilinin "kusurlu (*faulty*)" olması gerekir. Ancak "kusur" şartı, idarenin kusursuz sorumluluğu için değil, sadece kusurlu sorumluluğu için geçerli olan bir şarttır.

3. İdarenin sorumluluğundan bahsedebilmek için üçüncü olarak ortada bir "zarar (*damage*)"ın olması gerekir.

4. İdarenin sorumluluğuna hükmedilebilmesi için ortaya çıkan zararın idarenin bir fiilinden kaynaklanmış olması gerekir. Diğer bir ifadeyle, "zarar" ile "zarar veren olay" arasında "nedensellik bağı (illiyet rabıtası, *causal relation*)" bulunmalıdır. Nedensellik bağından kastedilen şey, bir zarar ile bu zararın sebebi olan olay arasındaki "neden-sonuç ilişkisi"nin bulunması-

dır. Nedensellik bağı idarenin sorumluluğu için olmazsa olmaz koşuldur. Üstelik nedensellik bağı şartı, idarenin hem *kusurlu sorumluluğu,* hem de *kusursuz sorumluluğu* için geçerlidir.

- İdarenin Sorumluluğunu Ortadan Kaldıran Hâller

Aşağıdaki hâllerde idarenin sorumluluğu ortadan kalkar. Çünkü idarenin eylem ve işlemi ile ortaya çıkan zarar arasındaki nedensellik bağı kesilmiş olur.

1. Mücbir Sebep.- "Mücbir sebep (zorlayıcı neden, *force majeure*)" idarenin iradesi dışında meydana gelen, önceden öngörülmesi mümkün olmayan ve karşı konulamayacak ağırlıktaki olaylardır. Aşağıdaki koşulları taşımak kaydıyla deprem, fırtına, sel, heyelan, yıldırım düşmesi gibi doğal felaketler mücbir sebep teşkil ederler. Mücbir sebep, idarenin hem *kusurlu*, hem de *kusursuz* sorumluluğunu *tamamıyla* ortadan kaldırır.

2. Beklenmeyen Hâl.- "Beklenmeyen hâl (*unexpected case, cas fortuit*)" veya "kaza (*accident*)", önceden öngörülmesi ve önlenmesi mümkün olmayan, idarenin faaliyetleri içinde bulunan olaylardır. Örneğin aşağıdaki şartları taşımak kaydıyla idarenin aracının bilinmeyen bir sebeple kaza yapması, cephaneliğin bilinmeyen bir sebeple infilak etmesi, bir gemide bilinmeyen bir sebeple yangın çıkması, bir barajın bilinmeyen bir sebeple patlaması olayları "beklenmeyen hâl (kaza)" teşkil eder. Beklenmeyen hâl, idarenin *kusurlu* sorumluluğunu *tamamıyla* ortadan kaldırır; ancak, idarenin *kusursuz* sorumluluğu üzerinde etkili değildir.

İdarî Sorumluluğun İşletilmesi.- İdarenin sorumluluğunun müeyyidesi tazminat borcunun doğmasıdır. İdarenin hukuka aykırı eylem ve işlemleriyle zarara uğrayan kişi, idareye karşı idare mahkemelerinde "tam yargı davası" açarak uğradığı zararın tazmin edilmesini ister. Yukarıdaki koşullar gerçekleşmiş ise, idare mahkemesi idareyi verdiği zararı ödemeye mahkûm eder.

SORUMLULUK TÜRLERİ ARASINDA KARŞILAŞTIRMA

Şimdi sorumluluk türlerinin bir karşılaştırmasını yapalım. Bunların arasındaki farklılıkları görelim.

1. Müeyyideleri Bakımından.- Siyasî, cezaî ve malî sorumluluk arasındaki en büyük fark bunların müeyyideleri (*sanctions*) bakımındandır. Siyasî sorumluluğun müeyyidesi yöneticilerin (örneğin parlamenter sistemlerde başbakan ve bakanların) *görevden alınması*dır. Cezaî sorumluluğun müeyyidesi daima hapis, para cezası gibi ceza hukuku anlamında bir *ceza*dır. Malî sorumluluğun müeyyidesi ise adı üstünde *malî*dir; yani bir kimsenin malvarlığından bir değerin diğer kimsenin malvarlığına geçmesidir. Malî sorumluluğun medenî sorumluluk kısmında müeyyide *aynen teslim, tazminat* gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilir. Oysa idarî sorumluluğun müeyyidesi daima belirli bir miktar paranın idare tarafından zarar görene ödenmesi, yani *tazminat* şeklinde ortaya çıkar.

2. Muhatapları Bakımından.- Siyasî sorumluluğun muhatabı cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve bunların bir araya gelmesinden oluşan bakanlar kurulu gibi makamlardır. Cezaî sorumluluğun muhatabı (*addressee*) ise daima gerçek kişiler, yani insanlardır. Malî sorumluluğun muhatabı gerçek kişiler ve tüzel kişiler olabilir. Medenî sorumluluğun muhatabı gerçek kişiler ve kural olarak özel hukuk tüzel kişileridir. Bununla birlikte idarenin de bir tüzel kişi olarak genel hükümlere göre medenî sorumluluğu söz konusu olabilir. İdarî sorumluluğun muhatabı ise daima idare, yani kamu tüzel kişileridir.

3. Yetkili Makam Bakımından.- Sorumluluğa hükmeden yetkili makam (*competent authority*) bakımından da bu sorumluluk türleri arasında fark vardır. Siyasî sorumluluğa TBMM karar verir. Cezaî sorumluluğa adlî yargı düzenine mensup ceza mahkemeleri, medenî sorumluluğa adlî yargı düzenine mensup hukuk mahkemeleri, idarî sorumluluğa ise idarî yargı organları karar verir.

4. Sebepleri Bakımından.- Sorumluluk sebepleri (*causes*) bakımından bu sorumluluk türleri arasında farklılıklar vardır. Siyasî sorumluluğun belli bir sebebi yoktur. TBMM'nin takdir ettiği her şey siyasî sorumluluğa konu olabilir. TBMM, istediği her sebepten dolayı Başbakan ve bakanların siyasî sorumluluğunu işletebilir. Cezaî sorumluluğun sebebi sadece kişilerin suç işlemeleridir. Suç ise ceza kanunlarında suç olarak tanımlanmış ve cezaya bağlanmış insan fiillerdir. Malî sorumluluğun sebebi ise bir kişinin diğer bir kişiye zarar vermesidir. Bu zarar verme çok değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda gördüğümüz gibi medenî sorumluluğun birinci nedeni sözleşme hükümlerinin taraflarca ihlâl edilmesi; ikinci sebebi haksız fiil, üçüncü nedeni ise sebepsiz zenginleşmedir. İdarî sorumluluğun da birinci nedeni, idarenin yaptığı idarî sözleşme hükümlerine uymaması sonucunda karşı tarafa zarar vermiş olmasıdır. İdarenin sözleşme dışı sorumluluğuna yol açan asıl sebep olarak idarenin kusurlu eylem ve işlemleriyle bir başka kimseye zarar vermesi sayılabilir. İdarenin kusursuz sorumluluğunun sebebi ise, tehlikeli işler yapması veya kamu külfetleri karşısında fedakârlığın denkleştirilmesi ilkesidir.

Bu karşılaştırmada ulaştığımız sonuçları bir tablo hâlinde özetleyebiliriz:

TABLO 12.1: Sorumluluk Türlerinin Karşılaştırılması

	SİYASÎ SORUMLULUK	CEZAÎ SORUMLULUK	MALÎ SORUMLULUK	
			MEDENÎ SORUMLULUK	İDARÎ SORUMLULUK
Müeyyide	Görevden Alma	Ceza *(hapis, para cezası)*	Malvarlığı *(Aynen teslim, Tazminat, vs)*	Malvarlığı *(Tazminat)*
Muhataplar	Başbakan, Bakanlar	Gerçek Kişiler	Gerçek ve Tüzel Kişiler	Kamu Tüzel Kişileri
Makamlar	TBMM	Adlî Yargı *(Ceza Mahkemeleri)*	Adlî Yargı *(Hukuk Mahkemeleri)*	İdarî Yargı
Sebepler	Her şey	Suç	Zarar verme *(Sözleşmenin ihlâli, haksız fiil, sebepsiz zenginleşme)*	Zarar verme *(Sözleşmenin ihlali, kusur, risk, fedakârlığın denkleştirilmesi)*

■

Bölüm 13
BORÇ KAVRAMI

PLÂN:

I. Borç ve Borç İlişkisi Kavramı
   A. Borç Kavramı
   B. Borç İlişkisi Kavramı

II. Borcun Kaynakları
   A. Sözleşmelerden Doğan Borçlar
   B. Haksız Fiillerden Doğan Borçlar
   C. Sebepsiz Zenginleşmeden Doğan Borçlar

III. Borçların Hüküm vea Sonuçları
   A. Borcun İfası
   B. Borcun İfa Edilmemesi
   C. Borçlunun Temerrüdü

IV. Borçların Sona Ermesi
   A. İfa B. İbra
   C. Yenileme D. Birleşme
   E. Kusursuz İmkânsızlık
   F. Takas G. Zamanaşımı

AÇIKLAMA: YENİ TÜRK BORÇLAR KANUNU.- 11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanunu, 1 Temmuz 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Artık 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı Borçlar Kanununu yürürlükte değildir. Aşağıdaki açıklamalar, yeni Türk Borçlar Kanununa göre yapılmıştır. Bununla birlikte metin içinde bazı yerlerde eski Borçlar Kanununun kullandığı terimler de parantez içinde ayrıca gösterilmiştir.

Yeni Borçlar Kanunu ile eski Borçlar Kanunu arasında gerek sistem, gerek içerik olarak çok büyük fark yoktur. Ama **dilleri arasında büyük fark vardır**. Yeni Borçlar Kanunu, eski Borçlar Kanununun kullandığı pek çok hukukî terimin yerine bunların yenilerini kullanmıştır. Ancak eski Kanunun kullandığı terimlerden bazıları yeni Kanunda da kullanılmaktadır. Aşağıdaki tabloda bunlara örnekler verilmiştir. Şüphesiz dildeki değişime paralel olarak kanunların dili de değişebilir. Ama kelimeleri değiştirirken dilimizi fakirleştirmemek gerekir. Yeni Borçlar Kanununda aksine örnekler vardır. Örneğin eski Borçlar Kanunu, müddet, ecel, vade, mehil kelimelerini kullanırken yeni Borçlar Kanunu bunların hepsinin yerine "süre" kelimesini kullanmaktadır. Oysa müddet, ecel, vade, mehil kelimelerinin anlamları arasında farklılıklar vardır. Böylece dilimiz bu noktada dört kelimeden bir kelimeye inerek fakirleşmiştir.

BU BÖLÜM İÇİN KÜÇÜK HUKUK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

YENİ BORÇLAR KANUNUNDA AYNI KALANLAR

Ardiye: Ambar. Liman ve istasyonlarda ihracat ve ithalat eşyasının muhafaza edildiği açık veya kapalı yerler.

Def'i: Davalının davacının iddiasına karşı ileri sürdüğü maddî ve hukukî sebepler; zamanaşımı def'i, ödemezlik def'i gibi.

Feragat: Vazgeçme.

Fesih: Sona erdirme, dağıtma.

Fiil: Hareket, davranış, eylem ve işlem.

Halef: Birinin yerine geçen.

Halefiyet: hâleflik, birinin yerine geçmiş olma.

Hasar: Zarar, ziyan, riziko.

Havale: Bir işi veya bir şeyi başkasına verme.

İbra: Alacaklının alacağından vazgeçmesi.

İfa: Borcun yerine getirilmesi.

İhtar: Uyarı, hatırlatma. Alacaklının borçluyu borcunu ifa etmeye davet etmesi.

İradî: İsteğe bağlı.

Kefil: Bir kişinin borcunu yerine getirmediği takdirde onun borcunu üstlenen kişi.

Kefalet: Kefil olma durumu.

Mislî eşya: Tıpkısı veya benzeri bulunan şeyler.

Muacceliyet: Borcun ifasının istenebileceği an.

Muvazaa: Danışıklı dövüş, hileli, dalavereli.

Müteselsil: Teselsül eden, zincir gibi birbirine bağlı olan. Zincirleme.

Rehin: Para karşılığında gösterilen şey. İpotek.

Rücu: Dönme.

Şerh: Not düşme (özellikle tapu siciline).

Tahsil: Hasıl etme, elde etme.

Tasarruf: Sahip olma, işlem yapma, biriktirme.

Tazminat: Zararın ödenmesi, giderilmesi.

Temerrüt: Borçlunun gecikmesi, borcunu ifa etmemekte direnmesi.

Zilyetlik: Bir taşınır veya taşınmaz malı elinde tutan kişi.

YENİ KANUNUNDA DEĞİŞENLER

Akit: Sözleşme

Alacağın Temliki: Alacağın Devri

Ariyet: Kullanım Ödüncü

Ayıba Karşı Tekeffül: Ayıptan Sorumluluk

Batıl: Hükümsüz

Cezai Şart: Ceza Koşulu

Hata: Yanılma

Hile: Aldatma

Iztırar Hâli: Zorunluluk Hâli

İcap: Öneri

İcazet: Onama

İkrah: Korkutma

İlliyet: Nedensellik

Karz: Tüketim Ödüncü

Munzam Zarar: Aşkın Zarar

Mutlak Butlan: Kesin Hükümsüzlük

Müruruzaman: Zamanaşımı

Müvekkil: Vekâlet Veren

Müzayede: Artırma

Pey Akçeşi: Bağlanma Parası

Rızadaki Fesat: İrade Bozukluğu

Sarih: Açık

Semen: Satış Bedeli

Şufa Hakkı: Önalım Hakkı

Taliki Şart: Geciktirici Koşul

Tazmin Etme: Giderim

Tecdit: Yenileme

Tediye: Ödeme

Tellallık Sözleşmesi: Simsarlık Sözleşmesi

Yediemine Tevdi: Güvenilir Kişiye Bırakma

Zımni: Örtülü

I. BORÇ VE BORÇ İLİŞKİSİ KAVRAMI[1]

Kişiler yaşamlarında her gün sayısız borç ilişkileri içine girer. Örneğin bakkaldan ekmek alır; dolmuşa binip işe gider; elbise, ayakkabı, televizyon, buzdolabı, otomobil alır; terziye elbise diktirir; evi için marangoza pencere yaptırır; bozulan televizyonunu tamir ettirir; oturmak için bir ev kiralar. Tüm bunlar bir borç ilişkisidir ve bu ilişkilerde tarafların karşılıklı borçları vardır.

A. BORÇ KAVRAMI

"Borç (*obligation*)" kavramı, "en dar", "dar" ve "geniş" olmak üzere üç değişik anlamda kullanılmaktadır. **(1) En dar anlamda borç,** "para borcu"nu ifade eder. Örneğin bir kimse "bakkala borcum var" dediğinde, bakkala ödemesi gereken belli miktar parayı kasteder. **(2) Dar anlamda borç** ise, bir hukukî ilişkide iki kişiden birinin diğerine karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu şeyi ifade eder. Örneğin bir terziyle size bir elbise dikmesi konusunda anlaşmış iseniz, terzinin borcu elbiseyi dikmek; sizin borcunuz ise dikiş ücretini terziye ödemektir. Keza bir mağazaya gidip bir televizyon almak konusunda anlaşmış iseniz, satıcının borcu size söz konusu televizyonu teslim etmek; sizin borcunuz da televizyonun satış bedelini satıcıya ödemektir. **(3) Geniş anlamda borç** ise, alacaklı ve borçlu diye isimlendirilen iki taraf arasındaki hukukî bağı ifade eder ki buna "borç ilişkisi" denir[2].

B. BORÇ İLİŞKİSİ KAVRAMI

Tanım.- "Borç ilişkisi (*debtor-creditor relationship*)", iki taraf arasında mevcut olan ve kendisine "borçlu (*debtor*)" denen tarafı kendisine "alacaklı (*creditor*)" denen tarafa karşı, kendisine "edim" denen belli bir davranış biçiminde bulunmakla yükümlü kılan bir hukukî bağdır[3].

---

1. Fikret Eren, *Borçlar Hukuku,* İstanbul, Beta, 6. B., 1998, c.I, s.21-90; Turgut Akıntürk ve Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku,* İstanbul, Beta, 17. B., 2011, s.8-20.
2. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.9-10. 3. *Ibid.,* s.7-8.

Unsurları.- Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere borç ilişkisinin üç unsuru vardır. Bunlar, "alacaklı", "borçlu" ve "edim" unsurlarıdır.

a) "Alacaklı (*creditor*)", borç ilişkisinde borçludan, kendisi lehine belli bir edimde bulunmayı isteme yetkisine sahip bulunan taraftır.

b)"Borçlu (*debtor*)", aralarındaki borç ilişkisi nedeniyle alacaklıya karşı belli bir edimde bulunma yükümlülüğü olan kişidir.

c) "Edim (eda, *performance, execution*)", borç ilişkisine dayanarak alacaklının borçludan yerine getirilmesini isteyebileceği ve borçlunun da yerine getirmekle yükümlü olduğu bir davranış biçimidir. Edim bir şeyi vermek, yapmak veya yapmamak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin satış sözleşmesinde satıcının edimi satılan malı alıcıya teslim etmek (*vermek şeklinde edim*), istisna akdinde müteahhidin edimi taahhüt ettiği şeyi imal etmek (*yapmak şeklinde edim*) (mesela terzinin elbise dikmesi), rekabet yasağı anlaşmasında ise borçlunun edimi rekabette bulunmamaktan (*bir şey yapmamak şeklinde edim*) ibarettir[4].

II. BORCUN KAYNAKLARI[5]

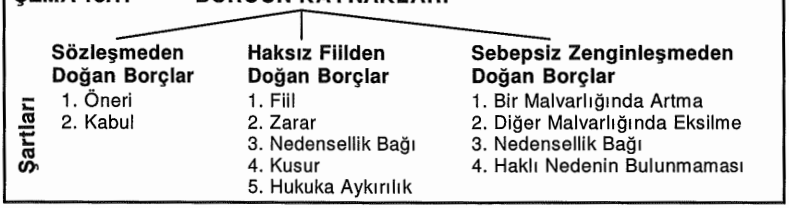
Yukarıda borç ilişkisinin alacaklı ile borçlu arasında olan ve borçlunun alacaklı lehine bir edimde bulunmasından ibaret olan bir ilişki olduğunu söyledik. Peki ama, ne olmakta da bu borç ilişkisi ortaya çıkmaktadır? Diğer bir ifadeyle, borç ilişkisi neden ve nasıl doğmaktadır? İşte bu konu borçlar hukukunda genellikle "borcun kaynakları (*origins of obligation*)" başlığı altında işlenir.

Borçlar Kanunumuza göre borcun "hukukî işlemler", "haksız fiiller" ve "sebepsiz zenginleşme" olmak üzere üç kaynağı vardır. Her birinin doğabilmesinin de kendi içinde şartları vardır. Şimdi bunları bir şema hâlinde gösterelim ve daha sonra konuyu açıklayalım:

---

4. *Ibid.*, s.10-13.
5. Eren, *op.cit.*, c.I, s.110; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op.cit.*, s.19-98.

ŞEMA 13.1: BORCUN KAYNAKLARI

A. HUKUKÎ İŞLEMLERDEN (SÖZLEŞMELERDEN) DOĞAN BORÇLAR[6]

Biz yukarıda sekizinci bölümde (s.143) "hukukî işlem (*legal transaction*)" kavramını gördük. O nedenle bu konunun ayrıntılarına girmeden sadece şunları hatırlatalım: *Hukukî işlem, hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade açıklaması veya açıklamalarıdır.* Hukukî işlemin, biri "irade açıklaması (*declaration of will*)", diğeri "hukukî sonuç (*legal result*)" olmak üzere iki unsuru vardır.

Hukukî işlemler, meydana gelmeleri için gerekli irade açıklamalarının sayısına göre "tek taraflı hukukî işlemler" ve "çok taraflı hukukî işlemler" olmak üzere ikiye ayrılır: "**Tek taraflı hukukî işlemler** (*unilateral legal transactions*)", sadece bir kişinin irade açıklamasıyla doğabilen işlemlerdir. Örneğin vasiyet tek taraflı bir hukukî işlemdir. Zira oluşabilmesi için bir kişinin iradesini açıklaması yeterlidir. Vasiyetin oluşabilmesi için lehine vasiyet yapılanın irade beyanına ihtiyaç yoktur. "**Çok taraflı hukukî işlemler** (*multilateral legal transactions*)", geçerli şekilde meydana gelebilmeleri için birden fazla kişinin irade açıklamasında bulunması gereken işlemlerdir. Çok taraflı hukukî işlemler, sözleşmeler ve kararlar olmak üzere ikiye ayrılır. "**Kararlar** (*decisions*)", birden fazla kişinin iradelerini karşılıklı değil, aynı yönde açıkladıkları çok taraflı işlemlerdir. Örneğin bir dernek, şirket veya kat malikleri genel kurulunda, bir teklif hakkında kurul üyelerinin kabul, ret veya çekimser şeklindeki irade beyanlarında durum böyledir. **Sözleşmeler** (*contracts*), en az iki kişinin aynı hukukî sonucu doğurmaya yönelik olarak karşılıklı ve birbirine uygun irade açıklamalarıdır.

6. *Obligations originating from contract.*

Borçlar, çeşitli hukukî işlemlerden kaynaklanabilse de ezici çoğunlukla "sözleşmeler"den kaynaklanır. O nedenle burada "hukukî işlemlerden doğan borçlar" yerine doğrudan doğruya "sözleşmeden doğan borçlar" tabirini kullanacağız. Burada sözleşme kavramının tanımını, unsurlarını ve şeklini göreceğiz:

1. Sözleşme Kavramı

"*Sözleşme* (akit, mukavele, kontrat, bağıt, *contract*)", *iki tarafın bir hukukî sonucu elde etmek üzere iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun surette açıklamaları demektir.* Örneğin alıcı ile satıcının bir malın mülkiyetinin belli bir bedel karşılığında devredilmesi için anlaşmalarıyla satış sözleşmesi meydana gelir. Bir malın belli bir bedel karşılığında kullanılması hususunda kiracı ile kiraya veren anlaşmışlarsa ortaya kira sözleşmesi çıkar.

2. Sözleşmenin Kurulması (Sözleşmelerin Unsurları)[7]

11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanununun 1'inci maddesine göre "*sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak açıklamalarıyla kurulur*". Buna göre sözleşme, daima iki taraflı bir işlemdir. Dolayısıyla sözleşme tek bir tarafın irade açıklamasıyla değil, iki tarafın karşılıklı irade açıklamasıyla kurulur. Üstelik bu karşılıklı irade açıklamalarının birbirine uygun olması gerekir. Bu irade açıklamalarından birine "öneri (icap[8])", diğerine ise "kabul" denir.

a) Öneri (İcap).- "Öneri (icap, *offer*)", bir sözleşmenin meydana gelmesi için gerekli olan irade açıklamalarından zaman itibarıyla birincisidir[9]. Öneri (icap), sözleşme yapma teklifi veya çağrısı niteliğindedir. Öneriyi yapan kişiye "öneren (icapçı, *offeror*)" denir. Öneriyi sözleşmenin taraflarından herhangi birisi yapabilir. Örneğin satış sözleşmesinde öneri, satıcı veya alıcı;

---

7. *Construction of contracts (elements of contracts).*
8. Burada, 22 Nisan 1926 tarih ve 818 sayılı eski Borçlar Kanununda kullanılan terimleri parantez içinde belirtmeye devam edeceğiz.
9. Eren, *op. cit.*, c.I, s.226; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.25.

hizmet sözleşmesinde öneri, işçi veya işveren tarafından yapılabilir. Mühim olan, tarafın sıfatı değil, yapılan irade açıklamasının zamanı, yani diğerinden önce yapılıp yapılmadığıdır.

Önerinin, yani eski tabirle icabın mutlaka belirli bir kişiye yapılmasına gerek yoktur. Kamuya (umuma) da öneri (icap) yapılabilir. Örneğin vitrinlerde üzerine fiyat koyup mal sergilemek, herkese yapılmış bir öneri niteliğindedir (yeni BK, m.8/2).

Öneri, sözleşmeye ilişkin her şeyi içermese de "sözleşmenin esaslı noktaları"nı içermelidir. Örneğin satış sözleşmesi için yapılan bir öneriden, hiç olmazsa satılan malın ve bedelinin ne olduğu anlaşılmalıdır. Öneri ciddî olmalıdır. Yani öneride, öneri ile bağlanma niyeti olmalıdır. Böyle bir niyet olmaksızın yapılan teklifler, "öneri (icap)" değil, "öneriye davet (icaba davet, *invitation to treat*)"tir. Örneğin bir yayıncı bir kitabı bastırmak için birkaç matbaayla konuşabilir; onlara "şu sayfada şu ebatta bir kitap bastıracağım, bunu hangi sürede ve kaça basarsınız" diye sorabilir. Yayıncının bunu demesi bir öneri (icap) değil; "öneriye davet (icaba davet)"tir. Bir matbaa, kitabı, şu kadar liraya ve şu süre içinde basarım derse bu "öneri (icap)"tır.

Öneri kural olarak önereni bağlar. Yani öneren kişi, kural olarak önerisinden dönemez. Ancak, kabul için belli bir süre vererek öneride bulunan kişinin bağlılığı, hâliyle bu sürenin dolmasıyla sona erer (yeni BK, m.3). Süre belirtilmeden yapılan öneriler bakımından ise bir ayrım yapmak gerekir. Hazır olanlar arasında bir öneri yapılmışsa, diğer taraf öneriyi o an kabul etmemiş ise, öneren kişi, önerisiyle bağlı olmaz (yeni BK, m.4). Hazır olmayanlar arasında bir süre belirtilmeden bir öneri yapılmışsa, öneren kişi, "zamanında ve usulüne uygun olarak gönderilmiş bir yanıtın ulaşmasının beklenebileceği ana kadar" önerisiyle bağlı kalır (m.5). Nihayet, öneri yapılmakla birlikte, öneri daha diğer tarafa ulaşmadan veya aynı anda geri alma açıklaması ulaşırsa, öneri yapılmamış sayılır (yeni BK, m.10). Dolayısıyla öneren kişi geri alınmış böyle bir öneriyle bağlı olmaz.

b) Kabul.- "Kabul (*acceptance*)", bir sözleşmenin meydana gelmesi için gerekli irade açıklamalarından ikincisidir. Kabul, öne-

ren kişinin yapmış olduğu öneriye karşı tarafın (kabulcünün) verdiği olumlu cevaptır[10]. Bu olumlu cevabı veren kişiye "kabul eden" veya "kabulcü" denir. Kabul, "açık (sarih, *explicit, express*)" olabileceği gibi "örtülü (zımnî, *implicit, tacit*)" de olabilir. Örneğin alıcının "şu malı, şu liraya alıyorum" demesi "açık kabul"dür. Buna karşılık kabulcünün kendisine gönderilen malı kullanmaya veya tüketmeye başlaması "örtülü kabul"dür (yeni BK, m.6). Kabul, kabulcüyü bağlar. Kabul beyanı diğer tarafa ulaştıktan sonra kabulcü, kabulden vazgeçemez.

Sözleşmenin Kurulduğu An.- Hazır olanlar arasında yapılan bir sözleşme, *kabul beyanının açıklandığı an* kurulmuş olur. Hazır olmayanlar arasında kurulan sözleşmeler ise, *kabul beyanının önerene ulaştığı* anda kurulmuş olur. Ancak bu tür sözleşmeler, kabulün gönderildiği andan başlayarak hüküm ve sonuç doğurur (BK, m.11).

3. Sözleşmelerin Şekli[11]

Bir iradenin dış dünyaya yansırken büründüğü kalıba hukukta "şekil (*form*)" denir. Bir irade, yazılı şekilde, sözlü şekilde veya resmî şekilde açıklanabilir. Acaba sözleşmelerin kurulması için gerekli olan öneri ve kabul beyanları hangi şekilde, yani hangi kalıp içinde yapılmalıdır?

a) Kural: Şekil Serbestisi.- Gerek eski, gerekse yeni Borçlar Kanunumuz "şekil serbestisi ilkesi (*freedom of form principle*)"ni kabul etmiştir. 6098 sayılı yeni Borçlar Kanununun 12'nci maddesine göre, "sözleşmelerin geçerliliği, kanunda aksi öngörülmedikçe, hiçbir şekle bağlı değildir". Dolayısıyla taraflar kanunda aksine hüküm olmadıkça istedikleri sözleşmeyi istedikleri biçimde yapabilirler. Örneğin kira sözleşmesini noterden yapabilecekleri gibi kendileri evde bir kağıda yazarak da yapabilirler. Hatta bu sözleşmeyi sözlü olarak da yapabilirler. Sözlü olarak yapılan bir sözleşme de hukuken geçerlidir. Ancak, bu durumda uyuşmazlık konusu olduğunda, sözleşmenin varlığının ve hükümlerinin ispatında büyük problemler ortaya çıkar. O nedenle sözleşmelerin yazılı şekil-

10. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.29. 11.*Form of contracts.*

de yapılmasında büyük yarar vardır. Nitekim 12 Ocak 2011 tarih ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 200'üncü maddesine göre 2500 TL'yi geçen sözleşmelerin ispatı için senet, yani "yazılı şekil" gerekir. Dolayısıyla yeni HMK, şekil serbestisini çok büyük ölçüde sınırlandırmıştır.

b) Yazılı Şekil.- "Yazılı şekil (*written form*)", bir sözleşmenin bir belgesinin olması anlamına gelir. Bu belgede bir "*metin*", metnin altında, borç altına giren tarafın "*imzası*" bulunmalıdır (yeni BK, m.14). İmzalı bir mektup, asılları borç altına girenlerce imzalanmış telgraf, teyit edilmiş olmaları kaydıyla faks veya buna benzer iletişim araçları ya da güvenli elektronik imza ile gönderilip saklanabilen metinler de yazılı şekil yerine geçer (yeni BK, m.14).

Yeni Borçlar Kanunumuza göre, "alacağın devri" (m.184), "bağışlama taahhüdü", (m.288), "rekabet yasağı" (m.444), "kefalet" (m.583), "taşınmaz tellallığı" (m.520), "ömür boyunca gelir" (m.608) sözleşmelerinin yazılı şekilde yapılması gerekir. Dolayısıyla bu sözleşmelerde bir "metin", metnin altında, borç altına giren tarafın "imzası" bulunmalıdır.

c) Resmî Şekil.- "Resmî şekil (*official form*)", sözleşmenin, "hâkim", "noter" ve "tapu memuru" gibi resmî memurların önünde yapılması demektir. Bu şekilde düzenlenen belgelere "resmî senet" denir. Hukukumuzda "mal rejimi sözleşmesi" (MK, m.205), "resmî vasiyetname" (MK, m.532), "miras sözleşmesi" (MK, m.545), "taşınmaz mülkiyetinin devrini amaçlayan sözleşmeler" (MK, m.706), "ölünceye kadar bakma sözleşmesi" (yeni BK, m.612) resmî şekilde yapılmalıdır.

4. Muhtelif Sözleşme Türleri (Özel Borç İlişkileri)[12]

11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanununun "*özel borç ilişkileri*" başlıklı ikinci kısmı "çeşitli sözleş-

12. *Classification of Contracts*. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.221-355; Ali Naim İnan, *Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi*, Ankara, BTHAE Yayınları, 2001, s.179-281, Doğan Şenyüz, *Borçlar Hukuku*, Bursa, Ekin, 6. Baskı, 2012, s.241-461.

me tipleri (*different types of contract*)"ni düzenlemektedir. Bu kısımda satış, trampa, bağışlama, kira, kullanım ödüncü, tüketim ödüncü, hizmet, eser, yayın, vekâlet, pazarlamacılık sözleşmesi, ömür boyu gelir sözleşmesi, ölünceye kadar bakma sözleşmesi, simsarlık gibi çeşitli sözleşme türleri düzenlenmektedir.

Bu sözleşmeler genellikle şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

a) Mülkiyetin Devri Amacı Güden Sözleşmeler
- Satış Sözleşmesi
- Mal Değişimi (Trampa) Sözleşmesi
- Bağışlama Sözleşmesi

b) Kullandırma Amacı Güden Sözleşmeler
- Kira Sözleşmesi
- Kullanım Ödüncü Sözleşmesi
- Tüketim Ödüncü Sözleşmesi

c) İşgörme Amacı Güden Sözleşmeler
- Hizmet Sözleşmesi
- Eser (İstisna) Sözleşmesi
- Yayım Sözleşmesi
- Vekâlet Sözleşmesi

d) Saklama Amacı Güden Sözleşmeler
- Saklama (Vedia) Sözleşmesi

e) Güvence (Teminat) Amacı Güden Sözleşmeler
- Kefalet Sözleşmesi

f) Talih ve Tesadüf Sözleşmeleri
- Kumar ve Bahis
- Ömür Boyu Gelir Sözleşmesi
- Ölünceye Kadar Bakma Sözleşmesi

h) Şirket Sözleşmeleri

Şimdi bunları kısaca görelim:

a) Mülkiyetin Devri Amacı Güden Sözleşmeler

"Mülkiyetin devri amacı güden sözleşmeler (*contracts for the transfer of ownership*)"de amaç, bir şeyin mülkiyetini bir kişiden diğer kişiye doğru devretmektir. Mülkiyeti devir sözleşmelerinin üç türü vardır. Bunlar "satış", "mal değişimi (trampa)" ve "bağışlama"dır. satış ve trampa "ivazlı (karşılıklı)", bağışlama sözleşmesi ise "ivazsız (karşılıksız)" bir mülkiyeti devir sözleşmesidir.

aa) Satış.- "Satış (*sale*)" sözleşmesi, "satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir (yeni BK, m.207). Satış sözleşmesinin "satılan şey (mal, *goods*)", "bedel (semen, *price in money*) ve "anlaşma (*agreement*)" olmak üzere üç unsuru vardır. Satış sözleşmesinde satılan malın mülkiyeti alıcıya satış anında değil, daha sonra, satılan malın alıcıya teslimi (*delivery*) anında geçer. Satılan malın yarar ve hasarı, taşınırlarda zilyetliğin devri, taşınmazlarda ise tescil anından itibaren alıcıya geçer (yeni BK, m.208). Yani zilyetliğin devri veya tescilden önce satılan mal hasara uğramış ise, bundan satıcı sorumludur. "Alıcı (*buyer*)"nın temel borcu satılan malın bedelini (semeni) ödeme borcudur. "Satıcı (*seller*)"- nın temel borcu da satılan malı alıcıya teslim etmek ve mülkiyeti alıcıya devretmektir. Satış, iki tarafa da borç yükleyen bir sözleşmedir. Aksine âdet veya sözleşme yoksa, alıcı da satıcı da borçlarını aynı anda ifa etmelidir.

Satış sözleşmesinin taşınır satışı, taşınmaz satışı, örnek (numune) üzerine satış, beğenme koşuluyla satış, mülkiyeti saklı tutma kaydıyla satış, taksitle satış, ön ödemeli taksitle satış, açık artırma yoluyla satış gibi yeni Borçlar Kanunu tarafından ayrıca düzenlenmiş özel türleri de vardır.

bb) Mal Değişimi (Trampa).- Mülkiyetin devrini amacını güden sözleşmelerden ikincisi "mal değişimi (trampa, *barter*)" sözleşmesidir. "Mal değişim sözleşmesi, taraflardan birinin diğer tarafa bir veya birden çok şeyin zilyetlik ve mülkiyetini, diğer tarafın da karşı edim olarak başka bir veya birden çok şeyin zilyetlik ve mülkiyetini devretmeyi üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.282). Mal değişim sözleşmesi, satış sözleşmesine benzer ve o nedenle de "satış sözleşmesine ilişkin hükümler, mal değişim sözleşmesine de uygulanır" (m.283). Ancak satış, malın para ile değiştirilmesi anlamına geldiği hâlde, mal değişim, yani trampa sözleşmesi, malın mal ile değiştirilmesi demektir. Dolayısıyla trampada "bedel (semen)" yoktur.

cc) Bağışlama.- Mülkiyetin devrini amaçlayan sözleşmelerden üçüncüsü "bağışlama (hibe, *donation*)"dır. "Bağışlama sözleşmesi, bağışlayanın sağlararası sonuç doğurmak üzere, malvarlı-

ğından bağışlanana karşılıksız olarak bir kazandırma yapmayı üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.285). Diğer bir ifadeyle, bağışlama, bir kimsenin malvarlığının tamamını veya bir kısmını bir başka kişiye bir karşılık beklemeksizin devretmesidir. Bağışlama "ivazsız (*without any consideration*)" bir sözleşmedir. Bu sözleşme tek tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Bu sözleşme neticesinde lehine bağış yapılan kimse bir borç altına girmemektedir.

b) Kullandırma Amacı Güden Sözleşmeler

"Kullandırma amacı güden sözleşmeler (*contracts for the use of property*)" ile bir şey üzerindeki kullanma veya yararlanma hakkının belli bir süreyle karşı tarafa devredilmesi amaçlanmaktadır. Bu tür sözleşmelere kullandırma sözleşmeleri de denir. Bunlar, kira, kullanım ödüncü ve tüketim ödüncü sözleşmeleridir. Kira, ivazlı (karşılıklı); kullanım ödüncü ivazsız (karşılıksız); tüketim ödüncü ise hem ivazlı hem de ivazsız olabilen bir sözleşmedir.

aa) Kira Sözleşmesi[13]**.-** "Kira sözleşmesi (*lease contract, rental agreement*)", "kiraya verenin bir şeyin kullanılmasını veya kullanmayla birlikte ondan yararlanılmasını kiracıya bırakmayı, kiracının da buna karşılık kararlaştırılan kira bedelini ödemeyi üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.299). Kira sözleşmesinin "adî kira" ve "ürün kirası" şeklinde iki türü vardır. Ürün vermeyen şeylerin kirası "adî kira", ürün veren şeylerin kirası ise "ürün kirası"dır. Buna göre "**adî kira** (*ordinary rent*)", kiracıya kiralanan şeyi sadece kullanma hakkını veren bir sözleşmedir. Örneğin ev, otomobil, bisiklet kiralama böyledir. "**Ürün kirası** (*usufructuary lease*)" ise kiracıya kiralanan şeyi kullanma hakkı yanında onun ürünlerinden (semerelerinden) yararlanma, yani o ürünleri toplama, tüketme veya satma hakkını da verir (yeni BK, m.357). Örneğin bir tarlanın, bir zeytinliğin, bir ineğin kiralanmasında ürün kirası vardır. Kiracı tarlayı işler, dönem sonunda ürünleri hasat eder. Elde edilen ürünler tarla sahibinin değil, kiracının olur.

---

13. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.263-274; İnan, *op. cit.*, s.207-214; Şenyüz, *op. cit.*, s.297-337.

Kira sözleşmesinde "kiracı (*tenant, lessee*)"nın ve "kiraya veren (*lessor, landlord*)"in karşılıklı borçları vardır. Kiralayanın en önemli borcu, kiralanan şeyi, kullanmaya elverişli bir şekilde kiracıya teslim etmektir. Örneğin ev kiraya veren kişi, kiracısına anahtarı teslim etmeli ve evde oturmasına engel olmamalıdır. Kiracının en temel borcu da kira bedelini kararlaştırılan zamanda ödemektir. Diğer yandan kiracı, kira sözleşmesinin sonunda, kiralanan şeyi kiralayana iade etmekle yükümlüdür.

Kira sözleşmeleri şu sebeplerle **sona erer**: *(1) Sürenin Dolması (expiration of rent period).*- Kira sözleşmesi belli bir süre için yapıldığında bu sürenin dolmasıyla kira sözleşmesi de sona erer. Bununla birlikte 6570 sayılı Kanuna tâbi kira sözleşmeleri (yani belediye teşkilâtı bulunan yerlerdeki üstü örtülü gayrimenkul kiraları) sürenin dolmasıyla kendiliğinden sona ermez. Kiracı, sözleşmenin sona ermesinden on beş gün önce, kiralananı boşaltacağını yazıyla bildirmediği takdirde, kira aynı şartlarla bir yıl için uzatılmış olur. *(2) Feshi İhbar (Notice of Cancellation).*- Belirsiz süreli sözleşmeler, tarafların birisinin irade açıklamasıyla sona erdirilebilir. *(3) Fesih (Rescission).*- Taraflardan biri kira sözleşmesine uymuyorsa, diğer taraf sözleşmeyi feshedebilir.

bb) Kullanım Ödüncü (Ariyet) Sözleşmesi[14]**.-** "Kullanım ödüncü (ariyet, *commodatum, loan of an object for use*) sözleşmesi", "ödünç verenin bir şeyin karşılıksız olarak kullanılmasını ödünç alana bırakmayı ve ödünç alanın da o şeyi kullandıktan sonra geri vermeyi üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.379). Ariyet sözleşmesi ivazsız bir sözleşmedir. Örneğin A'nın B'ye otomobilini bedava olarak bir günlüğüne kullanması için ödünç vermesi durumunda "kullanım ödüncü (ariyet) sözleşmesi" kurulmuş olur. Kullanım ödüncü sözleşmesi bir şekle tâbi değildir; sözlü de yapılabilir.

cc) Tüketim Ödüncü (Karz) Sözleşmesi[15]**.-** "Tüketim ödüncü (karz, *contract of loan*) sözleşmesi", "ödünç verenin, bir miktar

14. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.279-283; İnan, *op. cit.,* s.219; Şenyüz, *op. cit.,* s.339-341.
15. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.283-295; İnan, *op. cit.,* s.223; Şenyüz, *op. cit.,* s.342-350.

parayı ya da tüketilebilen bir şeyi ödünç alana devretmeyi, ödünç alanın da aynı nitelik ve miktarda şeyi geri vermeyi üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.386). Tüketim ödüncü, yani karz sözleşmesine ancak para veya şeker, pirinç, buğday, kömür gibi misli şeyler konu olabilir. Ferden belirli şeyler (örneğin bir ev, belli plakalı bir araba) tüketim ödüncü sözleşmesine konu olamaz. Örneğin A'nın B'den bir ay sonra ödemek üzere 1000 TL borç alması durumunda tüketim ödüncü vardır.

Ticarî olup olmamasına göre tüketim ödüncü sözleşmesinin iki çeşidi vardır: "Ticarî olmayan tüketim ödüncü sözleşmesinde, taraflarca kararlaştırılmış olmadıkça faiz istenemez. Ticari tüketim ödüncü sözleşmesinde, taraflarca kararlaştırılmamış olsa bile faiz istenebilir" (yeni BK, m.387). Ancak Borçlar Kanunumuz "bileşik (mürekkep) faiz (*compound interest*)"e izin vermemektedir. Yani "faizin anaparaya eklenerek birlikte yeniden faiz yürütülmesi kararlaştırılamaz" (yeni BK, m.388/3). Eski Borçlar Kanunu döneminde bunlardan birincisine "adî karz (*ordinary loan*)" ikincisine ise "ticarî karz (*commercial loan*)" denirdi.

c) İş Görme Amacı Güden Sözleşmeler

"İş görme amacı güden sözleşmeler (*contracts for works and services*)" ile bir iş, bir hizmet görülür. Dolayısıyla bu tür sözleşmelerde taraflardan birinin ediminin konusunu insan emeği teşkil eder. Bunlar, "hizmet", "eser (istisna)", "yayım (neşir)" ve "vekâlet" sözleşmeleridir. İlk üçü ivazlı, sonuncusu ise ivazlı veya ivazsız olabilir.

aa) Hizmet Sözleşmesi[16].- "Hizmet sözleşmesi (*contract of service*)" veya İş Kanunundaki adıyla "iş sözleşmesi (*contract of employment, labor contract*)", "işçinin işverene bağımlı olarak belirli veya belirli olmayan süreyle iş görmeyi ve işverenin de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.393). Yani "işçi (*laborer, employee*)", bir hizmet yapar; "işveren (*employer*)" de ona ücret öder. Hizmet sözleşmesi-

16. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.303-307; İnan, *op. cit.*, s.233-240; Şenyüz, *op. cit.*, s.350-373.

nin konusu olan "hizmet (*service, work*)", bedenî (el, kolla) nitelikte olabileceği gibi, fikrî nitelikte veya hem bedenî, hem fikrî nitelikte olabilir. Bir inşaatta çalışan amele de işçidir; bir şirkette hizmet akdiyle çalışan bir mühendis de işçidir. Keza bir özel hastanede hizmet sözleşmesiyle çalışan doktor da işçidir. İş ilişkisi sadece Borçlar Kanunuyla değil, aynı zamanda 4857 sayılı İş Kanunuyla da düzenlenmektedir. İşçiyi diğer çalışanlardan ayıran temel özellik, işçi ile işveren arasında sıkı bir bağlılığın olmasıdır. İşçi işini işverenin emir ve talimatları doğrultusunda yapar. Kendi bürolarında çalışan avukat, hekim, proje çizen mühendis gibi çalışanlar ise, iş sahibinden bağımsız olarak hareket ederler. Hizmet sözleşmesinde işçinin temel borcu, söz konusu işi bizzat ve gerekli özeni göstererek yapmaktır. İşverenin temel borcu ise işçinin ücretini ödemektir. 6098 sayılı yeni Borçlar Kanunu, hizmet sözleşmesinin bir türü olarak "pazarlamacılık sözleşmesi" ve "evde hizmet sözleşmesi"ni de öngörmektedir (m.448-469)

bb) Eser Sözleşmesi[17]**.-** "Eser (istisna) sözleşmesi (*contract of construction, contract of work*)", "yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.470). Tanımdan da anlaşılacağı gibi sözleşmenin bir tarafında "yüklenici (müteahhit, *contractor*)", diğer tarafında ise "iş sahibi (*party ordering work*)" bulunur. Örneğin bir kişinin bir terziye gidip kendisine elbise diktirmesi konusunda terzi ile yapmış olduğu anlaşma bir eser sözleşmesidir. Bir marangozun bir masa yapması, bir mimarın bir plân çizmesi, bir tiyatro topluluğunun bir piyesi sergilemesi, bir ayakkabıcının bir ayakkabıyı tamir etmesi, elbise temizleyicisinin elbiseyi temizlemesi, bir boyacının evi boyaması, bir müteahhidin bir bina inşa etmesi konusunda yapılan sözleşmeler eser sözleşmeleridir. Ancak maddî bir şey üzerinde yapılamayan hasta tedavi etmek, ders vermek gibi faaliyetler konusunda yapılan sözleşmeler eser sözleşmesi sayılmaz[18]. Eser sözleşmesi bir şekle tâbi değildir. Sözlü de yapılabilir.

---

17. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.307-319; İnan, *op. cit.*, s.240-246; Şenyüz, *op. cit.*, s.382-395.
18. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.308.

Eser sözleşmesi iki tarafa da borç yükleyen bir sözleşmedir. "Yüklenici (müteahhit, *contractor*)"nin borcu, "bir şey imal etmek" veya yeni Borçlar Kanununun kullandığı terim ile "eser meydana getirmek"tir. "Eser (*work*)" insan emeği sonucunda meydana getirilen bir şeydir. Örneğin bir elbise, bir masa, bir ayakkabı, bir plân, bir bina eserdir. "İş sahibi (*party ordering work*)"nin borcu ise, yükleniciye "bedel (ücret, *fee*)" ödemektir. Bedel başlangıçta peşin ve kesin bir surette tespit edilmiş olabilir. Buna "götürü bedel (götürü ücret, *lump-sum fee*)" denir (BK, m.480). Bedel baştan tespit edilmemiş ise, bedel, "yapıldığı yer ve zamanda eserin değerine ve yüklenicinin giderine bakılarak belirlenir" (m.481). Bedel kural olarak eserin teslimi tarihinde ödenir (BK, m.479).

cc) Yayım Sözleşmesi.- "Yayım sözleşmesi, bir fikir ve sanat eseri sahibinin veya hâlefinin, o eseri yayımlanmak üzere yayımcıya bırakmayı, yayımcının da onu çoğaltarak yayımlamayı üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.487). Ayrıca yayım sözleşmesi 5 Aralık 1951 tarih ve 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunuyla özel olarak düzenlenmiştir.

dd) Vekâlet Sözleşmesi[19].- "Vekâlet (*mandate, proxy, attornity*)", "vekilin vekâlet verenin bir işini görmeyi veya işlemini yapmayı üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.502). Bu sözleşmenin taraflarından birisine "vekâlet veren (müvekkil, *mandator, principal*)", diğerine ise "vekil (*agent, proxy, attorney*)" denir. Vekâlet sözleşmesinde de hizmet sözleşmesinde olduğu gibi insan emeği ile bir iş yapılır; hizmet görülür. Ancak hizmet sözleşmesinde önemli olan emeğin sarf edilmesidir. Oysa vekâlet sözleşmesinde önemli olan emeğin sarfı değil, fakat bu emeğin sonucunda bir eserin meydana getirilmesidir[20]. Örneğin bir diş tabibinin dişimizi tedavi etmesi, bir avukatın davamızı takip etmesi, bir mühendisin yaptırdığımız inşaatı kontrol etmesi durumunda vekâlet ilişkisi vardır. Vekâlet sözleşmesi şekle tâbi değildir. Sözlü olarak da ya-

19. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.315-322; İnan, *op. cit.*, s.246-249; Şenyüz, *op. cit.*, s.402-409.
20. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.315.

pılabilir. Vekâlet sözleşmesi ivazlı veya ivazsız da yapılabilir. Ancak avukatlarla yapılan sözleşmenin yazılı olması gerekir. Vekâlet sözleşmesinde vekilin borcu "vekâlet verenin bir işini görmek" veya bir "işlemini yapmak"tır. Vekil bunu bizzat yapmalıdır. Bunu bir başkasına yaptıramaz. Yani bu işi başkasına devredemez. Vekâlet sözleşmesi, gerek vekâlet veren, gerekse vekil tarafından her zaman tek taraflı olarak sona erdirilebilir (yeni BK, m.512). Vekâlet verenin bu şekilde sözleşmeyi sona erdirmesine "azil (*dismissal*)"; vekilin sona erdirmesine ise "istifa (*resignation*)" denir.

d) Muhafaza (Saklama) Amacı Güden Sözleşmeler

"Muhafaza amacı güden sözleşmeler (*contracts for conservation*)" ile bir şeyin belli bir yerde muhafaza edilmesi (saklanması) amaçlanmaktadır. Bu tür sözleşmelere "saklama sözleşmeleri" veya "emanet sözleşmeleri (*safekeeping contracts*)" de denir. Bunlar "saklama (vedia) sözleşmesi" ve onun alt türleri olan "ardiyeciye bırakma", "konaklama yeri, garaj, otopark ve benzeri yerleri işletenlere bırakma" sözleşmeleridir.

Saklama Sözleşmesi[21].- "Saklama (vedia, *bailment, depositum*) sözleşmesi", "saklayanın (*bailee*), saklatanın (*bailor*) kendisine bıraktığı bir taşınırı güvenli bir yerde koruma altına almayı üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.561). Örneğin şehirler arası otobüs terminalindeki emanete valizinizi bırakmanız durumunda emanetçi ile sizin aranızda "saklama (vedia) sözleşmesi" yapılmış olur. Keza, bir lokantaya veya bir tiyatroya girerken bunların vestiyerine fiş veya marka alarak paltonuzu bırakmanız durumunda da vedia sözleşmesi vardır. Ancak, bir doktorun bekleme odasında bir eşyasını bırakan kişi ile doktor arasında vedia sözleşmesi kurulmuş olmaz. Çünkü burada doktorun kabul beyanı yoktur. Vedia kural olarak ivazsızdır. Ancak ücret de şart koşulabilir. Vedia alanın borcu daha sonra muhafaza altında olan şeyi vedia verene iade etmektir. Vedia alanın bu şeyi kullanma hakkı yoktur.

21. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.325-327; İnan, *op. cit.,* s.252-256.

e) Teminat Amacı Güden Sözleşmeler

"Teminat amacı güden sözleşmeler (*contracts for guaranty*)"in amacı, mevcut bir borcun ifasını teminat (güvence, garanti, *guaranty*) altına almaktır. Örneğin kefalet sözleşmesi böyledir.

Kefalet Sözleşmesi[22].- "Kefalet (*suretyship*)", "kefilin alacaklıya karşı, borçlunun borcunu ifa etmemesinin sonuçlarından kişisel olarak sorumlu olmayı üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, 581). Örneğin A ile B arasında yapılan kira sözleşmesinde kiracı A'nın kira borcunu ödeyemediği durumda kiranın C tarafından ödeneceğinin öngörülmesi ve bunu C'nin imzalayarak kabul etmesi durumunda kefalet vardır. Keza bankalar da bir kişiye kredi verirken genellikle bir veya iki kişinin de kefil olmasını istemektedirler. Bu durumda bankalar, borç asıl borçlu tarafından ödenmeyince borcu kefilden istemektedirler. Kefalet sözleşmesi tek tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Kefil borç altına girmekte, alacaklı ise sadece bundan menfaat elde etmektedir. 11 Ocak 2011 tarih ve 6098 sayılı yeni Borçlar Kanunu, evli kişilerin kefil olmasını, eşinin yazılı rızası şartına bağlamaktadır (m.584). Yani eşinin rızasını almadan kefil olan kişinin yapacağı kefalet sözleşmesi geçersizdir. Bu husus yeni Borçlar Kanununun eski Kanuna göre bir yeniliğidir. Kefalet borcu fer'i bir borçtur. Ancak geçerli bir borç bulunması durumunda söz konusu olur. Kefalet sözleşmesinin yazılı olması şarttır. Ve keza kefalet senedinde kefilin sorumlu olduğu miktar para olarak belirtilmiş olmalıdır. Kefaletin adî ve müteselsil olmak üzere iki çeşidi vardır. *Adî kefalette (ordinary suretyship)*, alacaklı önce alacağını asıl borçludan talep etmek zorundadır (yeni BK, m.585). Alacağını asıl borçludan tahsil edemez ise, bu sefer aynı alacağı kefilden talep edebilir. *Müteselsil kefalette (solidary suretyship)* ise alacaklı alacağını önce asıl borçludan istemek zorunda değildir; doğrudan doğruya kefile başvurabilir (yeni BK, m.586). Kefil asıl borcu alacaklıya ödedikten sonra, asıl borçluya rücu edebilir.

---

22. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.331-347; İnan, *op. cit.,* s.257-268; Şenyüz, *op. cit.,* s.421-440.

f) Talih ve Tesadüf Sözleşmeleri

Bu tür sözleşmelerde borç altına giren tarafın ediminin kapsamı önceden kesin olarak bilinemez; bu, talih ve tesadüfe bağlıdır.

aa) Kumar ve Bahis.- Eski Borçlar Kanununda olduğu gibi yeni Borçlar Kanununa göre de "kumar ve bahisten doğan alacak hakkında dava açılamaz ve takip yapılamaz" (m.604). Yani "kumar ve bahis (*gambling and betting*) borcu, "eksik borç" niteliğindedir. Yani bu tür borçlar için dava açılamaz; ancak bu tür borç, borçlu tarafından kendi isteğiyle ödenmiş ise geri istenemez (yeni BK, m.605/2). Kumar için verilmiş senet de geçersizdir (m.605/1).

bb) Ömür Boyunca Gelir Sözleşmesi.- "Ömür boyunca gelir (kaydıhayat ile irat) sözleşmesi (*life annuity contract*)", "gelir borçlusunun gelir alacaklısına, içlerinden birinin veya üçüncü bir kişinin ömrü boyunca belirli dönemsel edimlerde bulunmayı üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.607). Bu sözleşmenin geçerli olabilmesi için yazılı olarak yapılması gerekir (m.608).

cc) Ölünceye Kadar Bakma Sözleşmesi.- "Ölünceye kadar bakma (kaydıhayat ile bakma) sözleşmesi (*contracts of support for life*)", "bakım borçlusunun bakım alacaklısını ölünceye kadar bakıp gözetmeyi, bakım alacaklısının da bir malvarlığını veya bazı malvarlığı değerlerini ona devretme borcunu üstlendiği sözleşmedir" (yeni BK, m.611). Bu sözleşme şekil olarak miras sözleşmesi şeklinde, yani resmî şekilde yapılmalıdır (m.612).

g) Ortaklık (Şirket) Sözleşmeleri: Adî Ortaklık

"Ortaklık" veya "şirket (*association*)" birden fazla kişinin ortak bir amacı gerçekleştirmek için emek ve sermayelerini bir araya getirmeleridir. Kolektif şirket, komandit şirket, limited şirket, anonim şirket gibi şirketler Ticaret Kanununda düzenlenmiştir. Bunlara "ticaret şirketleri (*commercial associations*)" denir ve bunların tüzel kişilikleri vardır. Ancak bunların dışında da birden fazla kişinin bir araya gelip emek ve sermayelerini belli bir amaç doğrultusunda birleştirmeleri mümkündür. Bu tür şirketlere ise "adî şirket"

veya yeni Borçlar Kanununun terimiyle "adî ortaklık (*ordinary partnership, simple partnership*)" denir. Adî ortaklık, bir sözleşme çeşidi olarak eskiden olduğu gibi şimdi de Borçlar Kanununda (m.620-645) düzenlenmiştir.

Yeni Borçlar Kanununun 620'nci maddesine göre, "adî ortaklık sözleşmesi, iki ya da daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek üzere birleştirmeyi üstlendikleri sözleşmedir". Herhangi bir ortaklık, kanunla düzenlenmiş ortaklıkların ayırt edici niteliklerini taşımıyorsa, yani limited şirket, kolektif şirket, anonim şirket vs. değil ise, adi ortaklık olarak Borçlar Kanununun bu hükümlerine (m.620-645) tâbidir.

B. HAKSIZ FİİLLERDEN DOĞAN BORÇLAR[23]

"Haksız fiiller (*torts*)", hukuka aykırı olan ve başkalarına zarar veren davranışlardır. Bu tür davranışlar neticesinde ortaya çıkan zararı, zarar veren kişi tazmin etmekle yükümlü olur. Buna "haksız fiil sorumluluğu (*tort liability*)" denir. Örneğin bir kişinin diğerinin kasten veya kusurlu olarak gözünü çıkarması veya gözlüğünü kırması, bir kişinin diğerinin evini yakması, bir kişinin diğer bir kişinin arabasının boyasını çizmesi, bir kişinin diğer kişiye küfretmesi haksız fiildir.

6098 sayılı yeni Türk Borçlar Kanunu, haksız fiillerden doğan borçları 49 ilâ 76'ncı maddelerinde düzenlemiştir. Ancak yeni Borçlar Kanunu "haksız fiili" tanımlamamıştır[24]. Adı geçen Kanunun 49'uncu maddesinde "*kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür*" denmektedir. Bu hükümden hareketle "haksız fiil"i *hukuka aykırı olan ve başkasına zarar veren bir fiil* diye tanımlayabiliriz.

23. *Obligations originating from tort.*
24. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.87.

1. Haksız Fiil Sorumluluğunun Şartları

Bir kimsenin, hukuka aykırı olan fiilleriyle başkasına verdiği zararı tazmin etmekle yükümlü olmasına "haksız fiil sorumluluğu" denir. Haksız fiil sorumluluğunun "fiil", "zarar", "nedensellik bağı", "kusur" ve "hukuka aykırılık" olmak üzere beş tane koşulu veya unsuru vardır. Yani bir insan davranışı bu beş koşulu yerine getiriyorsa, "haksız fiil" olarak nitelendirilip bu haksız fiili işleyen kişi, ortaya çıkan zarardan sorumlu tutulabilir. Bu beş unsur, yeni Borçlar Kanununun 49'uncu maddesi hükmünden kaynaklanmaktadır: Bu madde "*kusurlu* ve *hukuka aykırı* bir *fiille* başkasına *zarar veren*, bu zararı gidermekle yükümlüdür" diyerek, bu beş şartı (kusur, hukuka aykırılık, fiil, zarar ve nedensellik bağı) öngörmüş olmaktadır. Şimdi bunları, "haksız fiil sorumluluğunun şartları"nı veya diğer bir ifadeyle "haksız fiilin unsurları"nı görelim:

a) Fiil.- Haksız fiil sorumluluğundan bahsedilebilmesi için ortada her şeyden önce bir insan fiili (davranışı, *action*) bulunmalıdır. Ortada bir kişinin bir fiili bulunmadan o kişinin sorumluluğundan bahsedilebilmesi mümkün değildir. Fiil veya davranış, insanın bir şey yapmaya veya yapmamaya yönelik bilinçli bir hareket tarzıdır[25].

b) Zarar.- Haksız fiil sorumluluğundan bahsedilebilmesi için ikinci olarak ortaya bir "zarar (*damage*)"ın çıkmış olması gerekir. Zarar en önemli sorumluluk şartıdır. "Zarar olmayan yerde hukukî sorumluluk da yoktur"[26]. Peki ama "zarar" denen bu şey nedir? "Zarar", "*bir kişinin malvarlığında veya şahıs varlığında meydana gelen eksilme*" olarak tanımlanmaktadır[27]. Zarar, maddî ve manevî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

aa) Maddî zarar (material damage), bir kimsenin malvarlığında iradesi dışında meydana gelen ve para ile ölçülebilen bir eksilmedir[28]. Bu ise "bilfiil uğranılan zarar" veya "yoksun kalınan kazanç" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin trafik kazası sonucunda yaralanan kişinin ilaç ve tedavi giderleri "bilfiil uğradığı zarar", tedavi süresince çalışamadığı günlerde elde edemediği gelir ise "mahrum kaldığı kazanç"tır.

25. Eren, *op. cit.*, c.I, s.482. 26. *Ibid.*, s.487. 27. *Ibid.*, s.488. 28. *Ibid.*

bb) Manevî zarar (immaterial damage), bir kişinin şahıs varlığında iradesi dışında meydana gelen eksilme demektir. "Şahıs varlığı" ise bir kişinin kişi olarak haiz olduğu, hukukça korunan, hayat, vücut bütünlüğü, sağlık, hürriyet, isim, şeref, haysiyet, cinsel bütünlük, ruhsal bütünlük gibi kişilik değerlerinin tümünü ifade eder[29]. O hâlde bu değerlere yapılan bir saldırı kişide manevî zarar ortaya çıkarır. Örneğin hakarete uğrayan kişinin hissettiği elem, bir manevî zarardır.

c) Nedensellik Bağı.- Üçüncü olarak, bir kişinin verdiği zarardan sorumlu tutulabilmesi için bu kişinin işlediği fiil ile ortaya çıkan zarar arasında "nedensellik bağı", yani eski tabirle "illiyet rabıtası (*lien of causality*)" bulunmalıdır. Yani, fiil ile zarar arasında "sebep-sonuç ilişkisi" olmalı; açıkçası, zarar bu fiilden kaynaklanmalıdır. Eğer bu fiil olmasaydı, söz konusu zararın meydana gelmesi mümkün olmayacak idiyse, fiil ile zarar arasında nedensellik bağı var demektir[30]. Örneğin bir çocuk, komşunun evinin penceresine bir taş atsa ve pencere kırılsa, pencerenin kırılması (zarar) ile taş atma fiili arasında nedensellik bağı vardır. Eğer taş atılmasaydı, pencere kırılmayacaktı. (a) Mücbir sebep (örneğin deprem), (b) zarar görenin kusuru, (c) üçüncü kişinin kusuru durumlarında illiyet bağı kesilir. Bu durumlarda sorumluluk ortadan kalkar veya sorumluluk zarar görenin kusuru veya üçüncü kişinin kusuru oranında azalır.

d) Kusur.- Haksız fiil sorumluluğunun diğer bir şartı "kusur (*culpability*)"dur. Kusur, hukuk düzenin kınadığı, hoş görmediği davranış biçimine denir[31]. Kusurun "kast" ve "ihmal" şeklinde iki çeşidi vardır:

aa) Kast (intent), hukuka aykırı sonucun fail tarafından bilerek istenmesidir[32]. Örneğin bir kişinin öldürmek istediği kişiye doğru silahını yöneltip ateşlemesi durumunda kast vardır.

bb) İhmal (negligence), hukuka aykırı sonucu istememekle birlikte, bu sonucun doğmaması için gerekli dikkat ve özeni göstermemektir[33]. Örneğin bir kimsenin dolu bir silahı temizlerken,

29. Eren, *op. cit.,* 6. Baskı, c.I, s.498.
30. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.91-92.
31. Eren, *op. cit.,* c.I, s.551. 32. *Ibid.*
33. Akıntürk, ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.90; Eren, *op. cit.,* c.I, s.558.

silahın birdenbire patlamasıyla yanında oturan arkadaşının ölümüne sebebiyet vermesi durumunda "ihmal" vardır[34]. Keza yolda futbol oynayan çocuklardan birisinin vurduğu topun yol kenarındaki evin camını kırması durumunda da ihmal vardır.

Kusursuz Sorumluluk.- Normalde bir kişinin bir zarardan sorumlu tutulabilmesi için kusurlu olması gerekir. Kusuru olmayan kişinin sorumluluğu da yoktur. Bu tür sorumluluğa "kusurlu sorumluluk (*fault liability, liability ex delicto*)" denmektedir. Ancak bazı istisnaî hâllerde, bir kişinin kusuru olmasa bile ortaya çıkan zarardan sorumlu tutulabilmesi mümkündür. Bu tür sorumluluğa ise "kusursuz sorumluluk (*liability without fault, strict liability*)" denmektedir.

Başlıca **kusursuz sorumluluk hâlleri** şunlardır: **(1)** Hâkim, hakkaniyet gerektiriyorsa, "ayırt etme gücü bulunmayan kişinin verdiği zararın, tamamen veya kısmen giderilmesine karar verir" (yeni Bk, m.65). Bu bir "hakkaniyet sorumluluğu"dur. **(2)** "Adam çalıştıran, çalışanın, kendisine verilen işin yapılması sırasında başkalarına verdiği zararı gidermekle yükümlüdür" (m.66). **(3)** "Bir hayvanın bakımını ve yönetimini sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi, hayvanın verdiği zararı gidermekle yükümlüdür" (m.67). **(4)** "Bir binanın veya diğer yapı eserlerinin maliki, bunların yapımındaki bozukluklardan veya bakımındaki eksikliklerden doğan zararı gidermekle yükümlüdür" (m.69). Yukarıda, 2, 3 ve 4 nolu sorumluluklar, yani "adam çalıştıranın sorumluluğu (istihdam edenin sorumluluğu, *liability of employer*)", "hayvan bulunduranların sorumluluğu (*liability of animal keepers*)" ve "yapı malikinin sorumluluğu (*landlord's liability*)" bir "özen sorumluluğu"dur. **(5)** "Önemli ölçüde tehlike arz eden bir işletmenin faaliyetinden zarar doğduğu takdirde, bu zarardan işletme sahibi ve varsa işleten müteselsilen sorumludur" (m.71). Bu son hâldeki kusursuz sorumluluk bir "tehlike sorumluluğu" hâlidir.

Yukarıda sayılan beş hâlde ortaya çıkan zarardan bu kişiler, zararın ortaya çıkmasında bir kusurları olmasa dahi sorumludur. Bu hâllerde, bu kişilerin kusurlu olup olmadıkları araştırılmaz. Ör-

34. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.90.

neğin bir binanın balkonu, onun altında oynayan bir çocuğun üstüne çökerse, bundan bina sahibi sorumlu olur. Bunun için ayrıca bina sahibinin kusurlu olup olmadığı araştırılmaz.

e) Hukuka Aykırılık.- Yeni Borçlar Kanununun 49'uncu maddesinde "*hukuka aykırı* bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür" denerek hukuka aykırılık unsuru açıkça öngörülmüştür. Ama gelgelelim, aynı Kanunda hukuka aykırılığın ne olduğu tanımlanmamıştır. "Hukuka aykırılık (*contrariety to law*)" doktrinde, kişilerin mal ve şahıs varlıklarını korumaya yönelik emredici hukuk kurallarına aykırılık olarak tanımlanmaktadır[35]. Bu hukuka aykırılık, çoğunlukla, mutlak bir hakkın (örneğin mülkiyet hakkı, kişilik hakkı) ihlâli şeklinde ortaya çıkar. Mesela bir kişinin öldürülmesi onun kişiliği üzerindeki mutlak hakkını ihlâl eder. Bir kişinin arabasının camının kırılması da o kişinin arabası üzerindeki mülkiyet hakkının ihlâlidir.

Ancak öyle hâller vardır ki, bir davranış bir başka kişiye zarar verir; ama buna rağmen ortada hukuka aykırılık söz konusu olmadığı için zarar veren kişinin tazmin sorumluluğu doğmaz. Bu hâllere "hukuka uygunluk sebepleri" denir. Bunlar "meşru müdafaa (*legitimate defense*)" (örneğin kendi üzerine ateş açılan kişinin ateş eden kişiyi öldürmesi), "bir hakkın kullanılması" ve "mağdurun zarara önceden razı olması (*consent given before the tort*)"dır.

2. Haksız Fiil Sorumluluğunun Sonucu: Zararın Tazmini[36]

Yukarıdaki şartlar varsa, zarar veren kişi zarar gören kişinin zararını tazmin etmeli, yani gidermelidir. Dolayısıyla haksız fiil sorumluluğunun sonucu "tazminat (*compensation*)"tır. *Tazminat*, haksız fiil sonucunda, mağdurun uğramış olduğu maddî ve manevî zararın fail tarafından giderilmesi demektir. Ortaya çıkan zarar, maddî zarar ve manevî zarar olarak ikiye ayrıldığına göre, tazminat da maddî tazminat ve manevî tazminat olarak ikiye ayrılır. *Maddî tazminat* (*material compensation*) da kendi içinde "aynen tazmin" ve "nakden tazmin" şeklinde ikiye ayrılır. *Aynen tazmin (compen-*

35. Eren, *op. cit.*, c.I, s.568.
36. *Result of tort liability: compensation for damage.*

sation in kind), zarara uğrayanın malvarlığını zarardan önceki durumuna geri getirme demektir. Örneğin kırılmış olan camın yerine yenisinin taktırılması bir "aynen tazmin"dir[37]. *Nakden tazmin* (*pecuniary compensation*) ise, malvarlığında uğranılan zararın para ile giderilmesi demektir. Örneğin yakılan orijinal bir yağlı boya tablonun bedeli olan paranın tablo sahibine ödenmesi durumunda "nakden tazmin" vardır. Zaten bu örnekte de görüleceği gibi her zaman aynen tazmin mümkün değildir. Tazminatın şeklini (aynen mi, nakden mi) hâkim belirler. Keza hâkim nakden tazminata hükmedecekse, miktarını da kendisi takdir eder (yeni Bk, m.51).

C. SEBEPSİZ ZENGİNLEŞMEDEN DOĞAN BORÇLAR[38]

Borçlar Kanununda düzenlenen üçüncü ve son borç kaynağı "sebepsiz zenginleşme (*unjust enrichment*)"dir (yeni BK, m.77-82).

Tanım.- Sebepsiz zenginleşme, bir kimsenin haklı bir sebep olmaksızın bir başka kimse aleyhine zenginleşmesidir. Burada bir kişinin malvarlığı artarken; diğerinin malvarlığı azalır. Sebepsiz yere zenginleşen kişi, zenginleşmeyi, diğer kişiye iade etmek zorundadır. Örneğin bir banka belli miktar parayı A'nın hesabına kaydedecek yerde, yanlışlıkla B'nin hesabına kaydetmiş ise, B'nin malvarlığı A'nın aleyhine sebepsiz yere artmıştır[39].

Şartları.- Sebepsiz zenginleşmenin söz konusu olabilmesi için şu dört şartın mevcut olması gerekir: (1) Bir kişinin malvarlığında artma olmalıdır. Buna "zenginleşme" denir. (2) Diğer bir kişinin malvarlığında ise azalma olmalıdır. Buna "fakirleşme" denir. (3) Zenginleşme ile fakirleşme arasında nedensellik bağı olmalıdır. Yani bir kişinin fakirleşmesi, diğer kişinin zenginleşmesi sonucunda meydana gelmelidir. (4) Zenginleşmenin haklı bir sebebe dayanmaması gerekir (BK, m.77).

---

37. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.92.
38. *Obligations originating from unjust enrichment.* Eren, *op. cit.*, c.II, s.833-893; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.105-109; Şenyüz, *op. cit.*, s.129-140.
39. Eren, *op. cit.*, c.II, s.835.

Hükümleri.- Yukarıdaki şartları taşıyan bir sebepsiz zenginleşme varsa, başkasının zararına zenginleşen kişi, bu zenginleşmeyi geri vermekle yükümlüdür (m.77). Sebepsiz zenginleşen taraf, bu malı geri vermeyi gönüllü olarak kabul etmez ise, fakirleşen tarafın bu kişiye karşı "sebepsiz zenginleşme davası" açması gerekir.

III. BORÇLARIN HÜKÜM VE SONUÇLARI[40]

Yukarıda borç kavramını ve borçların nelerden ve nasıl doğduklarını gördük. Şimdi de borçların hüküm ve sonuçlarını göreceğiz. Bir borç ilişkisi, bu ilişkinin konusunu oluşturan borcun (edimin) yerine getirilmesi için kurulur. Dolayısıyla borçların normal sonucu borcun yerine getirilmesi (ifası)dır. Ancak borç, bazen ifa edilemez; bazen de borcun ifasında gecikme olur. Dolayısıyla borçların "borcun ifası", "ifa edilmemesi" ve "borçlunun temerrüdü" olmak üzere üç tane hüküm ve sonucu vardır. Bunları tek tek incelemeden önce burada izleyeceğimiz planı bir şema hâlinde gösterelim:

ŞEMA 13.2: BORÇLARIN HÜKÜMLERİ

- **Borcun İfası** — Tam, zamanında ve yerinde ifa
- **İfa Edilmemesi**
  1. Aynen İfa
  2. Tazminat
  3. Sözleşmenin Feshi
- **Borçlunun Temerrüdü**
  - ***Şartları:*** Muacceliyet + İhtar
  - ***Sonuçları***
    - **Genel Sonuçlar**
      1. Tazminat
      2. Kazalardan Sorumluluk
    - **Özel Sonuçlar**
      - **Para Borçlarında**
        1. Temerrüt Faizi
        2. Tazminat
      - **İki Tarafa Borç Yükleyen Sözlemlerde** Süre verdikten sonra
        1. Gecikmiş ifa+Tazminat
        2. İfadan vazgeçme+ Tazminat
        3. Fesih+Tazminat

40. *Effects of obligations.* Eren, *op. cit.*, c.II, s.899-1147; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.111-140; İnan, *op. cit.*, s.124-158; Şenyüz, *op. cit.*, s.141-185.

A. BORCUN İFASI[41]

İfa.- "İfa (*performance*)", borç ilişkisinin konusu olan edimin borçlu tarafından alacaklıya karşı yerine getirilmesi ve böylece borcun sona erdirilmesidir[42]. Örneğin A ile B arasında yapılan bir televizyonun satışı konusundaki sözleşmede, satıcı olan A, borcunu, söz konusu televizyonu B'ye teslim ederek ifa eder. Buna karşılık B de borcunu A'ya televizyonun bedelini ödeyerek ifa eder. Bu şekilde bu sözleşme de sona erer.

Şahsen İfa (*Personal Performance*).- "Borcun bizzat borçlu tarafından ifa edilmesinde alacaklının menfaati bulunmadıkça, borçlu borcunu şahsen ifa etmekle yükümlü değildir" (yeni BK, m.83).

Tam İfa (*Full Performance*).- Kural olarak borçlu, borcunu tam olarak yerine getirmelidir. Yani alacaklı "kısmî ifa (*partial performance*)"yı kabul etmek zorunda değildir (yeni BK, m.84).

İfa Yeri (*Place of Performance*).- Borcun ifa edileceği yer, kural olarak iki tarafın karşılıklı anlaşmasıyla belirlenir (yeni TBK, m.89). Ancak taraflar ifa yerini belirlememişlerse, ifa yeri şu şekilde belirlenir (yeni TBK, m.89):

1. Para borçları, alacaklının ödeme zamanındaki yerleşim yerinde ifa edilir. Örneğin kiracı kirayı aksine bir anlaşma yapmamışlarsa kiraya verinin (ev sahibinin) ikametgâhında ödemelidir (m.89). Para borçları, nakit olarak ve ülke parasıyla, yani TL ile ödenir (m.99).

2. Parça borçları, yani belli bir şeyin teslimine ilişkin borçlar, sözleşmenin kurulduğu sırada borç konusu olan şeyin bulunduğu yerde ifa olunur. Örneğin satılan otomobil, satış sözleşmesinin yapıldığı anda Bursa'da bulunuyorsa, aksi kararlaştırılmamış ise, satıcı tarafından alıcıya Bursa'da teslim edilmelidir.

3. Bunların dışındaki bütün borçlar, doğumları sırasında borçlunun yerleşim yerinde ifa edilir (yeni BK, m.89).

İfa Zamanı (*Time of Performance*).- Borç hangi anda borçlu tarafından ifa edilmelidir? Diğer bir ifadeyle alacaklı borçludan hangi andan itibaren borcunu yerine getirmesini isteyebilir? Önce-

41. *Performance of obligations.*
42. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.111-121.

likle belirtelim ki, borçlunun ifaya yükümlü olduğu ve alacaklının da ifayı isteme hakkı bulunduğu ana "muacceliyet (*maturity*)" denir. Bu anın gelmesiyle borç, "muaccel borç (*mature debt*)", alacak da "muaccel alacak (*mature credit*)" hâline gelir[43]. Kural olarak her borç, doğduğu anda muaccel olur ve hemen ifası istenebilir (BK, m.90). Ancak taraflar karşılıklı anlaşmayla borcun ifasını bir "süre"ye, yani "vade (ecel, *date of maturity, due date*)"ye bağlayabilirler. Örneğin taraflar, anlaşarak satılan malın hemen değil, bir hafta sonra teslim edileceğini öngörebilirler. Böyle vadeye bağlanmış borçlara "müeccel borç (*deferred debt*)" denir. Borçlu borcunu vadesinden önce de ödeyebilir. Buna "erken ifa" denir. Ama borcumu erken ifa ediyorum diye, aksi kararlaştırılmadıkça, borçtan indirim yapılmasını isteme hakkına sahip değildir (BK, m.96).

İfanın İspatı.- Borçlu, ifayı belgelendirmek için alacaklıdan bir makbuz (alındı belgesi, *receipt*) veya borç senedinin geri verilmesini veya iptal edilmesini isteyebilir (yeni BK, m.103). Alacaklı makbuz vermeyi reddederse borçlu da ifadan kaçınabilir.

İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde İfa: Ödemezlik Def'i.- Sözleşmelerden önemli bir kısmı iki tarafa da borç yükler. Yani her iki taraf da birbirine karşı edimlerde bulunmakla yükümlüdürler. Örneğin satış sözleşmesi böyledir. Satıcı sattığı malı teslim etmekle; alıcı da satılan malın bedelini ödemekle yükümlüdür. Kural olarak bunlar borçlarını aynı anda ifa etmelidirler. Dolayısıyla bu tür sözleşmelerde bir taraf kendi borcunu ifa etmeden veya ifayı önermeden, diğer taraftan ifada bulunmasını talep ederse, diğer taraf da, bu sebeple, kendi borcunu ifa etmekten kaçınabilir (yeni BK, m.97). Buna "ödemezlik def'i (adem-i ifa def'i, *plea of non-performance, exeptio non adempleti contractus*)" denir[44].

B. BORCUN İFA EDİLMEMESİ[45]

Borç, ifa için vardır. Taraflar bir borcun yerine getirilmesi için borç ilişkisi içinde bulunmaktadırlar. Peki ama borçlu borcunu ifa etmezse ne olacak? İşte burada bu soruya cevap vermeye çalışacağız:

---

43. *Ibid.*

44. Eren, *op. cit.*, c.II, s.977-978.

45. *Non-performance of obligation.* Eren, *op. cit.*, c.II, s.1015-1125; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op.cit.*, s.123-127; Şenyüz, *op.cit.*, s.163-185.

1. Kavram.- Borcun ifa edilmemesi (adem-i ifa, *non-performance of obligation*), borçlunun taahhüt ettiği edimi hiç veya gereği gibi yerine getirmemesi demektir. Borç, borçlunun kusuruyla veya kusuru bulunmadan ifa edilmeyebilir. Örneğin A, B'ye eşi benzeri bulunmayan bir antika vazo satmış ama teslim etmeden önce vazoyu elinden düşürüp kırmış ise artık bu borcun ifa edilmesi mümkün değildir; buna "kusurlu imkansızlık (*subjective impossibility*)" denir. Bazen de ifa, borçlunun kusuruyla değil, mücbir sebep (örneğin deprem, sel, vs.), umulmayan hâl (kaza), alacaklının kendi kusuru (örneğin yukarıdaki örnekte vazonun satıcı tarafından değil, alıcının kendisi tarafından kırılması) durumlarında da borcun yerine getirilmesi mümkün değildir; ancak bu durumlarda "kusursuz imkânsızlık (*objective impossibility*)" vardır. Kusursuz imkânsızlık borcu ortadan kaldırır[46]. Bu konuda Borçlar Kanunu, "borcun ifası borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle imkânsızlaşırsa, borç sona erer" demektedir (yeni BK, m.136).

2. Sonuçları (*Consequences of non performance*).- Borcun ifa edilmemesi durumunda alacaklı, borcun ifasını sağlamak için çeşitli yollara başvurabilir. Bu yollar, aynen ifa, tazminat ve sözleşmenin feshidir.

a) Aynen İfa Davası (*action for specific performance*).- Borçlu, borcunu kendi isteğiyle ifa etmediği takdirde, alacaklı mahkemede "ifa davası" açarak, mahkemeden alacağı aynen ifa kararını cebrî icra yoluyla uygulatır. Borcun konusu *verme edimi* şeklinde ise, borçlu, borcu olduğu edimi yerine getirir; örneğin sattığı malı teslim eder[47]. Şüphesiz aynen ifanın mümkün olabilmesi için ifanın imkânsız olmaması gerekir. Örneğin tek bir örneği olan nadide bir vazonun teslimi borcu, bu vazo kırılmışsa artık aynen ifa edilemez. Borcun konusu *yapma borcu* ise, alacaklı, "masrafı borçluya ait olmak üzere edimin kendisi veya başkası tarafından ifasına izin verilmesini isteyebilir" (yeni BK, m.113).

b) Tazminat Davası (*Action for Compensation*).- Borçlu borcunu ifa etmiyorsa, alacaklı bu nedenle uğradığı zararı, borçluya

46. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.106-107.
47. *Ibid.*, s.125.

karşı bir tazminat (giderim) davası açarak ister (yeni BK, m.114). Yukarıda örnekte olduğu gibi, bazı durumlarda alacaklının, borç konusu olan şeyin yok olmasından dolayı, zaten aynen ifayı istemesi mümkün değildir. Bu durumlarda zorunlu olarak tazminat ister. Ancak aynen ifa mümkün olsa bile, alacaklı aynen ifayı değil, kendisine tazminat ödenmesini talep edebilir.

c) Sözleşmeden Dönme ve Fesih (*Cancellation of Contract*).- Borcun ifa edilmemesi durumunda "alacaklı, ayrıca borcun ifasından ve gecikme tazminatı isteme hakkından vazgeçtiğini hemen bildirerek sözleşmeden dönebilir" (yeni BK, m.125/2). Keza, "ifasına başlanmış sürekli edimli sözleşmelerde, borçlunun temerrüdü hâlinde alacaklı, ifa ve gecikme tazminatı isteyebileceği gibi, sözleşmeyi feshederek, sözleşmenin süresinden önce sona ermesi yüzünden uğradığı zararın giderilmesini de isteyebilir" (yeni BK, m.126).

C. BORÇLUNUN TEMERRÜDÜ[48]

1. Tanımı.- "Borçlunun temerrüdü (*default of debtor*)", borçlunun borcunu zamanında ifa etmemesi, ifa etmemekte direnmesidir. Ancak borçlunun temerrüdünden bahsedebilmek için, ifanın mümkün olması gerekir. İfa imkânsızlık nedeniyle mümkün değilse, örneğin satılan ama henüz teslim edilmemiş tek bir örneği olan antika vazo kırılmış ise, artık ifa mümkün değildir. Bu durumda "borçlunun temerrüdü" değil, borcunu "ifa etmemesi (adem-i ifa, *non-performance*)" söz konusudur. Keza borçlunun temerrüdünden bahsedebilmek için borcun muaccel olması, yani borcun vadesinin gelmesi gerekir. O hâlde *borçlunun temerrüdü, ifası mümkün olan ve muaccel hâle gelmiş bulunan bir borcun, alacaklının ihtarına rağmen, borçlu tarafından zamanında ifa edilmemesidir*[49].

2. Şartları.- Borçlunun temerrüde düşebilmesi için şu iki şartın gerçekleşmiş olması gerekir (yeni BK, m.117/1):

a) Borç Muaccel Olmalıdır.- Borcun muaccel olması (*maturity*), alacaklının borçludan ifayı talep ve dava edebileceği anın

48. Eren, *op. cit.*, c.II, s.1078-1115; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.127-140; Şenyüz, *op. cit.*, s.165-183.

49. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.127.

gelmiş olması demektir. Tarafların karşılıklı anlaşmasıyla borcun ifasının bir süreye (ecele, vadeye) bağlandığı borçlarda, borçlunun temerrüdü için bu sürenin dolmuş olması gerekir (yeni BK, m.117/2). Dolayısıyla vadeli borçlarda vade dolmadıkça, yani ifa zamanı (*due date*) gelmedikçe borçlu temerrüde düşmez.

b) İhtar.- Borçlunun temerrüde düşürülebilmesi için, alacaklı tarafından borçluya "ihtar (*caution*)"da bulunulmuş olması gerekir (yeni BK, m.117/1). İhtarda alacaklı borçluyu ifaya davet eder. Uygulamada ihtara "protesto" denir. İhtarda uyulması gereken bir şekil kural olarak yoktur. Dolayısıyla ihtar sözle de yapılabilir. Ancak tacirler arasındaki ihtar, noter vasıtasıyla veya iadeli taahhütlü mektupla yapılır.

İhtara Gerek Olmayan Hâller.- Şu hâllerde borçlunun temerrüde düşmesi için kendisine ihtar çekilmesine gerek yoktur: **(1)** Eğer borcun ifa edileceği anı (vadeyi) taraflar birlikte kararlaştırmışlarsa ihtara gerek yoktur (BK, m.117/2). **(2)** Taraflar sözleşmeyi yaparken içlerinden birine ifa gününü bir "bildirim (ihbar, *notice*)" ile belirleme yetkisi tanımışlarsa, bu bildirimin yapılmasıyla borçlu temerrüde düşmüş olur; ayrıca ihtara gerek yoktur (m.117/2). "Bildirim (ihbar)" de, ihtara benzer; kural olarak şekle tabi değildir; ancak tacirler arasında noter aracılığıyla yapılması gerekir. **(3)** İhtarın faydasız görünmesi durumunda da ihtara gerek yoktur[50]. Örneğin borçlunun borcunu ifa etmeyeceğini zaten söylemiş olması, kendisine ihtarın ulaşmaması için kötü niyetli birtakım davranışlarda bulunuyorsa borçluya ihtar çekmeye gerek yoktur.

Borçlunun temerrüde düşmesinin iki şartı bunlardır. Borçlunun temerrüdü için başka şartlar, örneğin borçlunun borcunu ifa etmemekte kusurlu olması gerekmez.

3. Borçlunun Temerrüdünün Hüküm ve Sonuçları

Borçlunun temerrüde düşmesinin sonuçları (*effects of default*), "genel sonuçlar" ve "özel sonuçlar" olmak üzere ikiye ayrılır:

---

50. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.130.

a) Genel Sonuçlar.- Bunlar "tazminat" ve "kazadan dolayı sorumluluk"tur: *(aa) Tazminat (Compensation).-* Borçlu borcun zamanında ifa edilmemiş olmasından dolayı alacaklının uğradığı zararı tazmin etmekle yükümlüdür (BK, m.118). *(bb) Kazadan Dolayı Sorumluluk (Liability for Accident).-* Temerrüde düşen borçlu, kaza sebebiyle doğacak zarardan sorumludur (BK, m.119). Yani borcunu zamanında ifa etmemiş borçlu, gecikme süresi içinde borç konusu olan şeye kazara bir zarar gelirse, bu zarardan da sorumludur. Örneğin A, B'ye bir televizyon satmış, ama zamanında teslim etmemiş iken, bu televizyon yere düşüp kırılsa bundan A sorumlu olur.

b) Özel Sonuçlar.- Borçlunun temerrüdünün özel sonuçları, "para borçlarına ilişkin sonuçlar" ve "iki tarafa borç yükleyen sözleşmelere ilişkin sonuçlar" olmak üzere ikiye ayrılır.

aa) Para Borçlarına İlişkin Sonuçlar.- Borçlunun temerrüdünün, para borçlarına ilişkin "temerrüt faizi" ve "tazminat" olarak iki sonucu vardır:

(1) Para borçlarında borçlu temerrüde düşerse, temerrüt tarihinden itibaren "temerrüt faizi (*default interest, moratory interest*)" ödemek zorunda kalır (yeni BK, m.120).

Türkiye'de temerrüt faiz oranı, 4 Aralık 1984 tarih ve 3095 sayılı Kanunî Faiz ve Temerrüt Faizine İlişkin Kanunun 2'nci maddesiyle belirlenmiştir. Bu madde şöyle demektedir:

> "Bir miktar paranın ödenmesinde temerrüde düşen borçlu, sözleşme ile aksi kararlaştırılmadıkça, geçmiş günler için 1 inci maddede belirlenen orana göre temerrüt faizi ödemeye mecburdur".

Bu Kanunun 21 Nisan 2005 tarih ve 5335 sayılı Kanun ile değişik 1'inci maddesi ise şöyle demektedir:

> "Borçlar Kanunu ve Türk Ticaret Kanununa göre faiz ödenmesi gereken hâllerde, miktarı sözleşme ile tespit edilmemişse bu ödeme yıllık, **yüzde oniki*** üzerinden yapılır. Cumhurbaşkanı, bu oranı aylık olarak belirlemeye, yüzde onuna kadar indirmeye veya bir katına kadar artırmaya yetkilidir".

*19.12.2015 tarih ve 2005/9831 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla **yüzde 9 (dokuz)** olarak belirlenmiştir.

Ticarî işlerde ise temerrüt faizi, arada sözleşme olmasa bile, aynı Kanunun ikinci maddesinin ikinci fıkrasına göre, "Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının önceki yılın 31 Aralık günü *kısa vadeli avanslar için uyguladığı faiz oranı*"dır. Bu oran, en son 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren % 21,25 olarak belirlenmiştir (*Resmi Gazete,* 2 Ocak 2019, Sayı 30643).

(2) Aşkın (Munzam) Zarar Tazminatı.- Alacaklı uğradığı zararın temerrüt faizinden daha fazla olduğunu ispat ederse, borçlu kendisinin hiçbir kusuru bulunmadığını ispat etmedikçe, bu "aşkın zarar (ek zarar, munzam zarar, *collateral damage*)"ı da tazmin etmekle yükümlüdür (yeni BK, m.122). Örneğin ülkede enflasyonun % 60'ların üzerinde seyrettiği 1990'lı yıllarda temerrüt faiz oranı % 30 idi. Dolayısıyla temerrüt faiz oranı, enflasyon nedeniyle yetersiz kalıyordu. İşte aradaki bu fark munzam zarar tazminatı yoluyla (eski BK, m.105) kapatılabilirdi.

bb) İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde Borçlunun Temerrüdünün Sonuçları.- İki tarafa borç yükleyen sözleşmelerde (örneğin satış) taraflardan her biri hem alacaklı, hem de borçludur. O hâlde bu tür sözleşmelerde taraflardan birinin borçlu olarak temerrüdünden bahsedilebilmesi için, diğer tarafın kendi borcunu ifa etmiş olması veya ifaya hazır olması gerekir. Taraflardan biri kendi borcunu ifa etmiş, diğer taraf ise ifa etmemiş ise, alacaklı önce borçluya borcunu ifa etmesi için uygun bir "süre (mehil, *continuance*)" verir (yeni BK, m.123). Borçlu bu süreye rağmen borcunu ifa etmez ise: **(1)** Alacaklı isterse gecikmiş ifayı ister ve uğradığı zararın tazminini talep eder (yeni BK, m.125/1). **(2)** Alacaklı isterse ifayı istemekten vazgeçer ve uğradığı zararın tazminini ister (m.125/2). **(3)** Alacaklı isterse sözleşmeden dönebilir ve tazminat ister (m.125/2). Borçlunun hâl ve davranışlarından süre (mehil) vermenin faydasız olacağı anlaşılıyorsa veya temerrüt nedeniyle borcun ifası alacaklı için faydasız kalmış ise ya da sözleşme kesin vadeli ise alacaklının borçluya "süre (mehil)" vermesine gerek yoktur; derhal sözleşmeyi feshedebilir (yeni BK, m.124).

IV. BORÇLARIN SONA ERMESİ[51]

Borçları sona erdiren sebepler, "ifa", "ibra", "yenileme (tecdit)", "birleşme", "kusursuz imkânsızlık", "takas" ve "zamanaşımı"dır. Şimdi bunları sırasıyla görelim:

A. İFA

Borçlar şartlarda borcun "ifa (*performance*)" edilmesiyle sona erer. Örneğin satış sözleşmesinde alıcının satılan malın bedelini satıcıya ödemesi ve satıcının da satılan malı alıcıya teslimi ile satış sözleşmesi sona ermiş olur. "İfa" konusunu yukarıda gördük. O nedenle burada bu konuya daha fazla değinmeyeceğiz.

B. İBRA[52]

"İbra (*release*)" alacaklının, borcun ifasını istemekten vazgeçmesi ve borçlunun da bunu kabul etmesidir. İbra borçlu ile alacaklı arasında yapılan bir sözleşme niteliğindedir. Dolayısıyla ibranın oluşabilmesi için bunu her iki tarafın da kabul etmesi gerekir. İbra sözleşmesi yapıldığında, asıl borç ve asıl borca bağlı olan ek (fer'i) borçlar sona erer. Borcu doğuran sözleşme şekle bağlı olsa bile, o borcu ortadan kaldıran ibra sözleşmesi şekle bağlı olmaksızın yapılabilir (yeni BK, m.132).

C. YENİLEME[53]

"Yenileme (*novation, renewal*)" veya eski tabirle "tecdit", "yeni bir borçla mevcut bir borcun sona erdirilmesi"dir (yeni BK, m.133). Yenilemenin olabilmesi için bir kere, alacaklı ve borçlunun açıkça anlaşmaları gerekir. Yenileme tarafların "*açık iradesi* ile olur" (m.133). İkinci olarak yenileme mevcut eski bir borcun ortadan kaldırılması amacıyla yapılmalıdır. Üçüncü olarak, eski borcun yerine yeni bir borç konulmuş olmalıdır. Dördüncü olarak

---

51. *Extinction of obligations*. Eren, *op. cit.*, c.II, s.1245; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.169-218; Şenyüz, *op. cit.*, s.217-237.
52. Eren, *op. cit.*, 6. Baskı, c.II, s.1257-1261; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.173-177.
53. Eren, *op. cit.*, 6. Baskı, c.II, s. 1251-1255; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.177-180.

"yenileme"den bahsedebilmek için eski borcun yerine konulan yeni borcun hâliyle eski borçtan farklı bir borç olması gerekir. Yenileme durumunda eski borç ortadan kalkar; yerine yeni borç geçer.

D. ALACAKLI VE BORÇLU SIFATININ BİRLEŞMESİ[54]

Borç ilişkisi iki farklı kişi arasında kurulur. Borç ilişkisi kurulduktan sonra bu ilişkinin alacaklı ve borçlu sıfatları bazen aynı kişi üzerinde birleşebilir; yani aynı kişi bu ilişkinin hem alacaklısı, hem de borçlusu olabilir. Bu takdirde söz konusu borç kendiliğinden sona ermiş olur (yeni BK, m.135). Çünkü bir kişinin kendi kendisiyle sözleşme yapması, kendi kendisinin alacaklısı ve borçlusu olması hukuken ve mantıken mümkün değildir. Örneğin kiracı kirada oturduğu evi satın alırsa, kiralanan evin hem maliki, hem de kiracısı durumuna gelir ki, böyle bir şey olmaz; dolayısıyla kira sözleşmesi sona erer.

E. KUSURSUZ İMKÂNSIZLIK[55]

Borçlar Kanununun 136'ncı maddesine göre, "borcun ifası borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle imkânsızlaşırsa, borç sona erer". Buna "kusursuz imkânsızlık (*objective impossibility*)" denir.

Sebepleri.- İfanın kusursuz imkânsızlığı genellikle "mücbir sebep" ve "umulmayan hâl" olmak üzere iki durumda gerçekleşir.

a) Mücbir sebep (force majeure), tarafların iradesi dışında ortaya çıkan, öngörülmesi ve önlenmesi mümkün olmayan olaylardır. Örneğin deprem, savaş, sel felaketi, kasırga mücbir sebep teşkil eder. Bu tür olaylar sonucu borcun konusu olan mal yok olmuş veya tahrip olmuş ise artık bu borcun ifa edilmesi mümkün değildir ve bunda borçlunun bir kusuru da yoktur.

---

54. Eren, *op. cit.,* 6. Baskı, c.II, s.1255-1257; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.181-182; Şenyüz, *op. cit.,* s.214-216.
55. Eren, *op. cit.,* 6. Baskı, s.1285-1292; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.,* s.183-189; Şenyüz, *op. cit.,* s.222-225.

b) Beklenmedik hâl [*unexpected case, cas fortuit*] (fevkalâde hâl [*emergency*] veya kaza [*accident*]), önceden öngörülmesi ve önlenmesi mümkün olmayan ama tarafların hareketleriyle ortaya çıkan olaylardır. Örneğin bilinmeyen bir sebeple oluşan bir trafik kazası, bilinmeyen bir sebeple geminin yanması, bilinmeyen bir sebeple bir barajın patlaması umulmayan hâldir, yani kazadır. Bu olaylar neticesinde ifa imkânsız hâle gelmiş ise, örneğin borç konusu olan mal tahrip olmuş ise, bu olayların meydana gelmesinde borçluya isnat edilebilir bir kusur yoksa, borçlu borcundan kurtulur; borç sona erer.

Sonuçları.- Mücbir sebep, beklenmedik hâl gibi, borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle, borcun ifası imkânsız hâle gelirse, borçlu borcundan kurtulur; borç sona erer (yeni BK, m.136/1). Karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde, bir taraf kendi borcundan bu şekilde kurtulmuş ise, diğer taraftan borcunu ifa etmesini talep edemez. Keza bu tür sözleşmelerde bir taraf kendi borcunu yerine getirdiği hâlde diğer taraf kusursuz imkânsızlık nedeniyle borcundan kurtulmuş ise, bu taraf diğer taraftan aldığı parayı veya şeyi "sebepsiz zenginleşme" hükümlerine göre iade etmek zorundadır (yeni BK, m.136/2). Örneğin A, B'den bir televizyon almış, parasını ödemiş ancak kendisine daha televizyon teslim edilmemiştir. Televizyon mağazada dururken bir deprem olsa ve yıkılan mağazada satılan televizyon tahrip olsa, B, televizyonu teslim etme borcundan kurtulur ve bu sözleşme sona erer. Ancak B, A'dan daha önce aldığı televizyon bedeli olan parayı A'ya iade etmek zorundadır. B bunu yapmıyorsa, A, B'ye karşı sebepsiz zenginleşme davası açabilir.

Yeni Türk Borçlar Kanununun "ifa imkânsızlığı" başlığı altında "*aşırı ifa güçlüğü*" de düzenlenmiştir. Anılan Kanunun 138'inci maddesine göre, sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeyen olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple daha sonra ortaya çıkar ve ifayı aşırı bir şekilde zorlaştırırsa, borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir.

F. TAKAS[56]

Yeni Borçlar Kanununun 139'uncu maddesine göre "iki kişi, karşılıklı olarak bir miktar para veya özdeş diğer edimleri birbirine borçlu oldukları takdirde, her iki borç muaccel ise her biri alacağını borcuyla takas edebilir". "Takas (*barter*)" durumunda her iki borç da "daha az olan borç tutarınca sona erer" (yeni BK, m.143). Örneğin televizyon satıcısı olan A, B'nin evinde aylık 800 TL kira karşılığında oturmaktadır. B, A'nın mağazasına giderek ondan 800 TL'ye bir adet televizyon satın almıştır. Bu durumda normalde, A'nın B'ye kira borcu nedeniyle 800 TL ödemesi; arkasından da B'nin A'ya televizyon borcu dolayısıyla 800 TL'yi ödemesi gerekir. Oysa buna gerek yoktur. Taraflardan her biri alacağı karşılığında borcunu takas eder. Bu şekilde her iki borç da sona ermiş olur. Yukarıdaki örnekte alacaklardan birisi diğerinden daha az olsaydı, borç o oranda sona ererdi.

Takasın yapılabilmesi için bir kere borçların karşılıklı olması gerekir. İkinci olarak borçların konusunun para olması veya aynı cinsten mal olması gerekir. Örneğin A'nın B'ye bir ton pirinç teslim etme borcu; B'nin de A'ya 3.000 TL para borcu varsa bunların arasında takas olmaz. Üçüncü olarak her iki borcun da muaccel olması gerekir. A'nın B'ye olan borcunun vadesi geldiği hâlde B'nin A'ya olan borcunun vadesi gelmemiş ise, bunların arasında takas olmaz.

Yukarıdaki koşullar varsa, takas bir tarafın irade açıklamasıyla hüküm ve sonuç doğurur (yeni BK, m.143). Yani takas tek taraflı bir işlemdir. Karşı tarafça kabul edilmesine kural olarak gerek yoktur. Ancak yeni Borçlar Kanununun 144'üncü maddesinde bunun istisnaları sayılmıştır. Örneğin "nafaka ve işçi ücreti gibi, borçlunun ve ailesinin bakımı için zorunlu olan" alacaklar, ancak alacaklıların rızasıyla takas edilebilir.

---

56. Eren, *op. cit.*, c.II, s.1261-1269; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.189-195; Şenyüz, *op. cit.*, s.226-230.

G. ZAMANAŞIMI[57]

Kavram.- Bir borç ilişkisinde alacaklı borçludan borcunu ifa etmesini isteme hakkına sahiptir. Borçlu borcunu ifa etmezse, alacaklının yapacağı şey borçlu aleyhine icra takibinde bulunmak veya dava açmaktır. Alacaklı bunları makul bir süre içinde yapmalıdır. Alacaklının bu haklarını sonsuza kadar kullanma imkanının olması kamu yararı, hukukî güvenlik, sosyal barış bakımından kabul edilemez. İşte bu nedenle hukukta, alacaklının belli bir zaman boyunca aramadığı alacak hakkının zamanaşımına uğradığı ve artık zamanın geçmesiyle borcun sona erdiği kabul edilmektedir. *Zamanaşımı (lapse of time, prescription), kanunun öngördüğü şartlar altında ve belli bir süre içinde alacaklının hareketsiz kalması sonucunda alacağın ifasını isteme yetkisinin sona ermesidir*[58].

Şartları.- Bir borcun zamanaşımına uğraması için şu şartların gerçekleşmesi gerekir:

(1) Borç muaccel olmalı; yani varsa vadesinin dolmuş olması gerekir.

(2) Kanunun belirttiği sürenin geçmiş olması gerekir. Bu süre genel olarak **on yıldır** (yeni BK, m.146). Buna "genel zamanaşımı" süresi denir. Ancak yeni Borçlar Kanununun 147'nci maddesinde sayılan alacaklar için zamanaşımı süresi **beş yıldır.** Örneğin kira bedelleri, anapara faizleri ve ücret gibi diğer dönemsel edimlere, otel vb. yerlerdeki konaklama bedellerine ilişkin alacaklar beş yıl geçmekle zamanaşımına uğrar. Bazen kanunlarda bunlardan daha kısa zamanaşımı sürelerine tâbi kılınmış alacaklar da vardır. Örneğin haksız fiillerden doğan alacaklar (yeni BK, m.72) ile sebepsiz zenginleşmeden doğan alacaklar (yeni BK, m.82) **iki yıllık** zamanaşımı süresine tâbidir (Not: 818 sayılı eski Borçlar Kanununa göre bu süre bir yıldı). Zamanaşımı süreleri borcun muaccel olduğu andan itibaren başlar. Süre hesaplanırken başladığı gün (alacağın muaccel olduğu gün) hesaba katılmaz. Son gün bir tatil gününe rastlarsa süre, izleyen ilk iş gününe uzar.

---

57. Eren, *op. cit.*, c.II, s.1269-1285; Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.195-201; Şenyüz, *op. cit.*, s.230-237.
58. Akıntürk ve Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku, op. cit.*, s.195.

(3) Bir borcun zamanaşımına uğraması için üçüncü olarak, borcun zamanaşımı süresinin durmamış olması gerekir. Yeni Borçlar Kanununun 153'üncü maddesinde sayılan sebepler varsa zamanaşımı durur. Örneğin evliliğin devamı boyunca karı-kocanın birbirinden olan alacakları hakkında zamanaşımı durur. Durduran sebep ortadan kalkarsa, zamanaşımı durduğu yerden işlemeye devam eder.

(4) Zamanaşımı kesilmemiş olmalıdır. Borçlu borcunu ikrar (kabul) etmiş ise veya alacaklı borçlu hakkında dava açmış ise veya icra takibinde bulunmuş ise zamanaşımı kesilir (yeni BK, m.154). Zamanaşımı kesilirse, zamanaşımı süresi yeniden sıfırdan başlar.

Hükümleri.- Zamanaşımı alacaktan kaynaklanan talep ve dava hakkını etkiler. Alacaklı zamanaşımına uğramış bir borç için dava açarsa ve borçlu bu borcun zamanaşımı uğradığını ileri sürerse, yani zamanaşımı def'inde bulunursa, hâkim davayı reddeder. Borçlunun kendisi ileri sürmedikçe, hâkim bir borcun zamanaşımına uğradığına karar veremez (yeni BK, m.161). Borcun ödenmesine karar verir. Keza borçlu da aslında zamanaşımına uğramış borcunu şu ya da bu sebeple ödemiş ise, bunu daha sonra geri isteyemez. Yani, zamanaşımına uğramış borç, "eksik borç (*imperfect obligation*)" sayılır. Yani dava açılıp istenemez; ama ödenirse de ödenmiş olur.

BU BÖLÜM HAKKINDA DAHA FAZLA BİLGİ İÇİN KAYNAKÇA:

ARAL (Fahrettin) ve Hasan Ayrancı, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri*, Ankara, Yetkin,11. Baskı, 2015.

AYAN (Mehmet), *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)*, Ankara, Seçkin, 11.B., 2016.

EREN (Fikret), *Borçlar Hukuku,* Ankara, Yetkin, 2017, 2 Cilt.

KAPLAN (İbrahim), *Borçlar Hukuku Dersleri*, Ankara, İmaj, 6. Baskı, 2012.

NOMER (Haluk), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Beta, 14.B., 2015.

OĞUZMAN (M. Kemal) ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku (Genel Hükümler),* İstanbul, Vedat, 14. Baskı, 2016.

REİSOĞLU (Safa), *Türk Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Beta, 25. Baskı, 2014.

YAVUZ (Cevdet), *Borçlar Hukuku Dersleri: Özel Hükümler*, İstanbul, Beta, 14. Baskı, 2016.

ZEVKLİLER (Aydın) ve Emre Gökyayla, *Borçlar Hukuku: Özel Borç İlişkileri,* Ankara, Turhan, 16. Baskı, 2016. ■

Bölüm 14
MÜLKİYET KAVRAMI[1]

PLÂN:

I. Mülkiyet Hakkının Tanımı
II. Mülkiyetle İlgili Görüşler
III. Mülkiyet Hakkının Konusu: "Eşya"dır
  A. Eşya Kavramı
  B. Eşya Türleri
IV. Mülkiyet Hakkının Kapsamı
  A. Asıl Eşya
  B. Bütünleyici Parça
  C. Eklenti
V. Mülkiyet Hakkının İçeriği: Mülkiyet Hakkından Doğan Yetki ve Ödevler
  A. Mülkiyet Hakkından Doğan Yetkiler
    1. Müspet (Olumlu) Yetkiler
    2. Menfi Yetkiler
  B. Mülkiyet Hakkına Getirilen Sınırlamalar ve Mülkiyet Hakkından Doğan Ödevler
VI. Mülkiyet Hakkının Türleri
  A. Tek Mülkiyet
  B. Birlikte Mülkiyet
    1. Paylı Mülkiyet
    2. Elbirliği Mülkiyeti
VII. Mülkiyet Hakkının Kazanılması
  A. Taşınmaz Mülkiyetinin Kazanılması
    1. Aslen Kazanma
    2. Devren Kazanma: Resmî Şekil+Tapu Siciline Tescil
  B. Taşınır Mülkiyetinin Kazanılması
    1. Aslen Kazanma
    2. Devren Kazanma

I. MÜLKİYET HAKKININ TANIMI VE KOMŞU KAVRAMLAR

Tanımlar.- *"Mülkiyet hakkı (property right, ownership right)", sahibine en geniş yetkileri veren bir aynî haktır.* Bu tanımda geçen "aynî hak" kavramını da açıklamak gerekmektedir.

---

1. Kemal T. Gürsoy, Fikret Eren, ve Erol Cansel, *Türk Eşya Hukuku,* Ankara, AÜHF Yayınları, 1984; Nuşin Ayiter, *Eşya Hukuku,* Ankara, Savaş, 1983; Safa Reisoğlu, *Türk Eşya Hukuku,* Ankara, AÜSBF Yayınları, 1980; Öztan, *op. cit.,* s.589-855; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* s.417-472; Kılıçoğlu, *op. cit.,* s.308-354.

Aynî haklar (real rights), maddî mallar üzerindeki mutlak haklardır. Bu tanımda geçen "maddî mallar" ve "mutlak haklar" terimlerinin de açıklanması gerekmektedir.

Maddî mallar (tangible goods), elle tutulup gözle görülebilen mallardır. Örneğin ev, tarla, otomobil, televizyon, kalem birer maddî maldır. Ancak bu tanımda geçen "mal" kavramının da açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Mal (goods), parayla ölçülebilen ve başkalarına devredilebilen şeylerdir.

Mutlak haklar (absolute rights), hak sahibine en geniş yetkileri veren ve sahibi tarafından herkese karşı ileri sürülebilen haklardır.

Aynî Hakların Türleri (*Types of Real Rights*).- Aynî haklardan bazıları, sahibine tam ve sınırsız yetkiler tanıdığı halde, bir kısmının tanıdığı yetkiler sınırlıdır. İşte bu nedenle, aynî haklar, sahibine tanıdığı yetkiler bakımından "mülkiyet hakkı" ve "sınırlı aynî haklar" diye ikiye ayrılır.

1. Mülkiyet Hakkı.- "Mülkiyet hakkı (*right of ownership*)", hak sahibine (malik, *owner*), en geniş yetkileri tanıyan aynî haktır. Malik, mülkiyetinde bulunan eşyayı, hukuk düzeninin çizdiği sınırlar içinde kalmak şartıyla, dilediği gibi kullanabilir, ondan dilediği gibi yararlanabilir ve nihayet onunla ilgili istediği tasarrufta bulunabilir (MK, m.683). Örneğin malik olduğu eşyayı satabilir, bağışlayabilir, tahrip edebilir veya yakabilir. O halde mülkiyet hakkını şu şekilde tanımlayabiliriz:

> **TANIM.-** ***Mülkiyet hakkı,*** **sahibine o eşyayı "kullanma (*usus*)", ondan "yararlanma (*fructus*)" ve onunla ilgili her türlü "tasarrufta bulunma (*abusus*)" yetkisini veren tam ve sınırsız bir aynî haktır.**

2. Sınırlı Aynî Haklar.- "Sınırlı aynî haklar (*restricted real rights*)" ise sahiplerine mülkiyet hakkı gibi tam ve geniş

yetkiler vermeyip sınırlı yetkiler tanımaktadır (MK, m.779-972). Sınırlı aynî haklar, sahiplerine mülkiyet hakkından doğan, "kullanma", "yararlanma" ve "tasarrufta bulunma" yetkilerinin hepsini değil, bunlardan bir veya ikisini, örneğin yalnız kullanma veya yalnız yararlanma hakkını verir. Sınırlı aynî haklar, sahibine tanıdığı yetkinin niteliğine göre, "irtifak hakları", "taşınmaz yükü" ve "rehin hakları" olmak üzere üç gruba ayrılır.

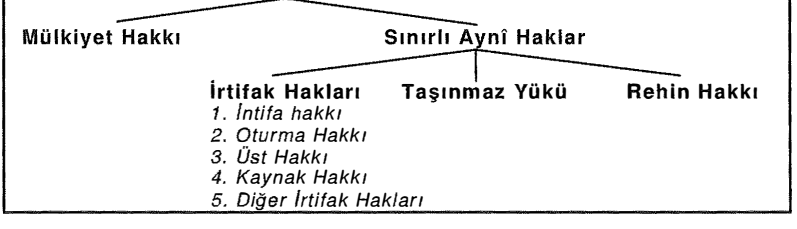
a) İrtifak hakları (servitudes), başkasına ait bir eşyayı kullanma veya ondan faydalanma yetkisini veyahut her iki yetkiyi birden veren aynî haklardır. Bunlar da kendi içinde "intifa hakkı (*usufruct right*)" (MK, m.794-822), "oturma hakkı (*easement of habitation*)" (MK, m.823-825), "üst hakkı (*right of construction, superficies*)" (MK, m.826-836), "kaynak hakkı (*right of spring*)" (m.837) ve "diğer irtifak hakları (*other servitudes*)" (m.838) olmak üzere beş gruba ayrılır.

b) Taşınmaz yükü (gayrimenkul mükellefiyeti, *right of incumbrance*), bir taşınmaz malın malikini o taşınmazla ilgili olarak üçüncü bir kişiye karşı belirli bir davranışta bulunmak yükümlülüğü altına sokan bir sınırlı aynî haktır (MK, m.839).

c) Rehin hakkı (mortgage) ise sahibine alacağını borçludan alamadığı takdirde rehin verilmiş olan şeyi sattırıp paraya çevirerek alacağını tahsil etme yetkisini veren bir aynî haktır (MK, m.850-897).

Aynî haklar konusundaki açıklamalarımızı bir şema hâlinde özetleyelim:

ŞEMA 14.1: AYNÎ HAKLAR

II. MÜLKİYETLE İLGİLİ GÖRÜŞLER[2]

Mülkiyet hakkı Eflatun ve Aristo'dan bu yana en çok tartışılan haklardan biridir. Bu konudaki görüşler genellikle, "klasik görüş", "Marksist görüş" ve "karma görüş" olarak üç grup altında toplanmaktadır:

A. KLASİK (LİBERAL-BİREYCİ) GÖRÜŞ

Bu görüş özel veya bireysel mülkiyet hakkına büyük önem verir. Bu görüşe göre, özel teşebbüs ve özel teşebbüsün temelinde yer alan özel mülkiyet, sosyal ve ekonomik hayatın temel unsurudur. "Liberal-bireyci görüş (*liberal-individualist theory*)"e göre mülkiyet hakkı, sınırsız, mutlak ve tekelci bir haktır. Dolayısıyla malik, sahibi olduğu şey üzerinde dilediği gibi tasarrufta bulunabilir. Bir araziye sahip olan kişi, isterse onda buğday yetiştirir; isterse onun üzerinde ev inşa eder; isterse bu evde kendisi oturur; isterse bu evi kiraya verir; isterse bu evi yakıp yıkabilir. Bir tarlada buğday yetiştiren kişi, isterse bu buğdayı satar; isterse kendi tüketir; isterse denize döker[3]. Malikin malı üzerinde yaptığı bu şeyler başkalarını alakadar etmez. Devlet, mülkiyet hakkına müdahale edemez. Çünkü mülkiyet hakkı sadece yetkiler içerir; ödevler, yükümlülükler içermez. Devletin tek görevi bireylerin özel mülkiyet hakkını haksız müdahalelere karşı korumaktır.

Liberal-bireyci görüş, mülkiyet hakkının, insanın doğuştan gelen bir "doğal hakkı (*natural right*)" olduğunu savunur. Bu görüşe göre, mülkiyet hakkı insanın dokunulmaz, zamanaşımına uğramaz ve kutsal bir "doğal hakkı"dır. Dahası liberaller, özgürlük ve mülkiyet hakkı kavramlarını birbirini tamamlayan iki kavram olarak görürler. Onlara göre, "mülkiyet, özgürlüğün kalesidir"[4].

---

2. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.329-353; Adnan Güriz, *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1963; Hasan Tahsin Fendoğlu, *Hukuk Bilimine Giriş*, İstanbul, Filiz, 1997, s.46-65; Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.129-130.
3. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.332.
4. Fendoğlu, *op. cit.*, s.59.

"Klasik görüş (*classical theory*)" de denen liberal-bireyci görüş, 1800'lerin ikinci yarısına kadar egemen olmuştur. Örneğin 12 Haziran 1776 tarihli Virginia Haklar Demecinde, mülkiyet hakkının doğuştan bütün insanlara ait bir hak olduğu ilân edilmiştir. Keza, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinde mülkiyet hakkı, özgürlük, güvenlik, zulme karşı direnme hakkı gibi doğal, kutsal ve zamanaşımına uğramaz bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir[5].

B. MARKSİST (KOLEKTİVİST) GÖRÜŞ

"Marksist veya kolektivist görüş (*Marxist or collectivist theory*), eşyalar üzerinde devletin (kamunun, toplumun) mülkiyetine (kolektif mülkiyet, *collective ownership*) geniş bir yer; bireylerin mülkiyetine (özel mülkiyet, *private ownership*) ise oldukça sınırlı bir yer verir. Özellikle üretim araçları (toprak, madenler, fabrikalar, ulaştırma araçları, iş makineleri, vs.) üzerinde özel mülkiyet hakkını kesinlikle reddeder. Bunlar üzerinde sadece devletin mülkiyeti olabilir.

Bunların dışında kalan, üretime ve ticarete yönelik olmayan, kişilerin şahsî kullanımına ve tüketimine yönelik şeyler üzerinde özel mülkiyet olabilir. Örneğin bireylerin, ev eşyaları, giyecek ve yiyecekleri üzerinde özel mülkiyet hakkı vardır. Keza bireyler kendi kullanımları için özel otomobil ve ev sahibi de olabilirler. Keza bireyler, kendi tüketimlerine yönelik olmak üzere birkaç dönümlük küçük özel bahçelere de malik olabilirler.

Marksist veya kolektivist görüşün temel özelliği, sadece bireylere özel mülkiyet hakkını çok sınırlı olarak tanıması değil, aynı zamanda tanınan bu mülkiyet hakkının içerdiği yetkilerin çok sınırlı olmasıdır. Marksist teoride özel mülkiyet hakkı, sadece devletin izin verdiği ölçüde bir kullanım ve tüketim hakkını içerir. Dahası bu hak sadece yetkiler değil, aynı zamanda

5. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.330-331.

ödevler de içermektedir. Dolayısıyla devlet, istediği zaman bu hakka müdahale edebilir; hakkı istediği ölçüde sınırlandırabilir.

Bilindiği gibi Marksist veya kolektivist görüş denen bu görüş, 1917'den itibaren SSCB'de ve İkinci Dünya Savaşından sonra Doğu Avrupa ülkelerinde uygulanmıştır. Ancak bu görüş, 1980'lerin sonunda bizzat bu ülkelerin kendi isteğiyle terk edilmiştir. Bu SSCB'de 70 yıllık uygulama sonunda görülmüştür ki, özel mülkiyet hakkının olmadığı bir sistem, sosyal ve iktisadî gelişme bakımından, özel mülkiyetin olduğu kapitalist sistemlerle rekabet edememektedir. Bugün, Marksist veya kolektivist sistem, Küba ve Kuzey Kore gibi birkaç ülkede uygulanmaktadır.

C. MODERN (KARMA) GÖRÜŞ

"Karma görüş (*mixed theory*)" de denen "modern görüş (*modern theory*)", esasen klasik, yani liberal-bireyci mülkiyet anlayışını benimser. Yani özel mülkiyet hakkını savunur ve mülkiyet hakkının malike sahibi olduğu şey üzerinde geniş bir egemenlik yetkisi verdiğini kabul eder. Ancak bununla birlikte bu görüşe göre, mülkiyet hakkı sadece malike tanınan *yetkileri* (*powers*) değil, ona yüklenen birtakım *ödevleri* (*duties*), yükümlülükleri de içerir. Özel mülkiyet ile toplumun yararı arasında bir denge kurulmalıdır[6]. Özel mülkiyet hakkı toplumun çıkarıyla çatıştığı bazı durumlarda, gerektiği ölçüde sınırlandırılmalıdır.

D. TÜRK HUKUKUNDAKİ MÜLKİYET ANLAYIŞI

Anayasamız "mülkiyet hakkı"nı bir kişi hakkı olarak kabul etmiş ve düzenlemiştir. 1982 Anayasasının 35'inci maddesinin birinci fıkrasında "herkes mülkiyet ve miras hakkına sahiptir" denmektedir. Dolayısıyla 1982 Anayasası, Marksist (kolektivist) mülkiyet anlayışını reddetmekte; esas itibarıyla klasik (liberal-bireyci) mülkiyet anlayışını kabul etmektedir. Ancak,

6. Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, *op. cit.*, s.130.

Anayasamız, mülkiyet hakkını sınırsız bir şekilde tanımamış, bu hakkın kamu yararı amacıyla sınırlanabileceğini kabul etmiş ve dahası "mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağını" hüküm altına almıştır.

Medenî Kanunumuz da (m.683/1) "bir şeye malik olan kimse, *hukuk düzeninin sınırları içinde*, o şey üzerinde *dilediği gibi* kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir" diyerek; bir yandan, mülkiyet hakkının sınırsız (*dilediği gibi...)* bir hak olduğunu; ama diğer yandan, bu hakkın "*hukuk düzeninin sınırları içinde*" kullanılacağını kabul etmiştir. Dolayısıyla Medenî Kanunumuz karma anlayışı benimsemiştir. Sonuç olarak Türk hukuk düzeninde yukarıda açıklanan karma görüşün geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

III. MÜLKİYET HAKKININ KONUSU: "EŞYA"DIR

Mülkiyet hakkının konusu "eşya (*property,* Latince: *res*)"dır. Yani sadece "eşya" niteliğinde olan mallar üzerinde mülkiyet hakkı kurulabilir. Önce "eşya kavramı"nı, daha sonra da "eşya türleri"ni görelim.

A. EŞYA KAVRAMI[7]

"Eşya" kelimesi dilbilgisi bakımından "şey" kelimesinin çoğuludur ve "şeyler" anlamına gelir. Ama "her şey", hukukî anlamda eşya demek değildir. Şeylerin "eşya" niteliğinde olabilmesi, yani üzerlerinde mülkiyet hakkı kurulabilmesi için bu şeylerin bazı özellikleri taşımaları gerekir. Bir kere, bu şeyler maddî olmalıdır; ikinci olarak, üzerlerinde hakimiyet kurulabilmelidir; üçüncü olarak, insan vücudu dışında bir şey olmalıdır; ve nihayet bu şey sınırlanabilir nitelikte olmalıdır. Şimdi şu özellikleri tek tek görelim:

7. *Concept of property.* Öztan, *op. cit.,* s.591-592; Ayiter, *op. cit.,* s.4-5; Gürsoy, Eren ve Cansel, *op.cit.,* s.19-33, 372-374.

1. Maddî Olma[8].- Bir şeyin mülkiyet hakkına konu olabilmesi için o şeyin öncelikle maddî, yani cismanî bir varlığa (*material of physical asset*) sahip olması gerekir. Örneğin bina, arsa, televizyon, otomobil, kalem, inek, at, köpek maddî nitelikte bir şeydir; dolayısıyla bunlar üzerinde mülkiyet hakkı kurulabilir. Buna karşılık "gayrimaddî mallar (*intangible goods*)" mülkiyet hakkına konu teşkil edemez. Gayrimaddî mallar, elle tutulan gözle görülen şeyler değildir. Bunlar, bir bilim adamının yayınladığı kitap, bir romancının yazdığı roman, bir şairin şiiri, bir bestecinin bestesi, bir mühendisin icat ettiği bir makine gibi *fikrî ve sınaî eserler*dir. "Fikrî ve sınaî eserler (*intellectual and industrial works*) üzerinde mülkiyet hakkı değil, bunların yaratıcısının "telif hakkı (*copyright*)" veya "patent hakkı (*patent right*)" vardır. Burada belirtelim ki, kanun koyucu istisnaen cismanî varlığı olmayan elektrik, atom enerjisi gibi "doğal güçler (*natural forces*)"in mülkiyet hakkına konu olabileceğini kabul etmiştir (MK, m.762).

2. İktisadî Değeri Bulunmak[9].- Hukukta "mal", para ile ölçülebilen ve başkalarına devredilebilen varlıklara denir. Eşya, bir maddî "mal" olduğuna göre, maddî varlığı olan bir şeyin eşya olarak nitelendirilebilmesi için parayla ölçülebilmesi, dolayısıyla az çok bir iktisadî değere (*economic value*) sahip olması gerekir. Örneğin tek bir pirinç tanesi, bir avuç kum, fiziksel anlamda birer maddî şeydir; ancak bunlar hukukça "mal" ve dolayısıyla "eşya" sayılmazlar; çünkü bunların iktisadi bir değeri yoktur.

3. Hakimiyet Kurulmaya Elverişli Olma (*Suitability for Possession*)[10].- Her maddî şey, mülkiyet hakkına konu olamaz. Mülkiyet hakkına bir maddî şeyin konu olabilmesi için, üzerinde insan hâkimiyeti kurulmasına elverişli bir şey olması gerekir. Üzerinde insan hâkimiyeti kurulamayan deniz, hava, su gibi

8. Öztan, *op. cit.*, s.591; Ayiter, *op. cit.*, s.5.
9. Ayiter, *op. cit.*, s.4.
10. Öztan, *op. cit.*, s.591; Ayiter, *op. cit.*, s.4.

maddî şeyler, eşya niteliğinde değildir; bunlar mülkiyet hakkına konu olamaz. Örneğin bir deniz, bir göl, bir nehir üzerinde mülkiyet hakkı kurulamaz. Bunlara "mülkiyete elverişsiz mallar (*goods non suitable for ownership*)" veya "sahipsiz mallar (*res nullius*)" denir. Bunlar, hukukumuzda devletin hüküm ve tasarrufu altındadır (MK, m.715). Ancak üzerinde hakimiyet kurulabilecek şekilde sınırlandırılabilirse, bunlar da eşya niteliğini kazanır ve mülkiyet hakkına konu olabilir. Örneğin havanın kendisi bir eşya değildir. Ama havanın bir tüpte toplanması hâlinde hava eşya niteliğini alır ve mülkiyet hakkına konu olabilir.

4. İnsan Vücuduna İlişkin Olmama[11].- İnsan vücudu ve organları bir eşya değildir. Gerçi insan vücudu ve organları maddî şeylerdir ve üzerinde hakimiyet kurulabilir ve dahası bunlar para da etmektedir; ancak, bunların üzerinde mülkiyet hakkı kurulması ahlaki düşüncelerle yasaklanmıştır. Kişilerin kendi organları üzerinde mülkiyet hakkı yoktur. Dolayısıyla insanların, kendi organlarını diledikleri gibi kullanma, onlar üzerinde diledikleri gibi tasarrufta bulunma hakları bulunmamaktadır. Örneğin kimse kendi böbreğini satamaz. Aynı şekilde ceset ve cesedin parçaları da eşya değildir. Bunlar üzerinde de mülkiyet hakkı kurulamaz. İnsanın kendisinden ayrılamayacak şekilde kendisine takılmış olan yapay organları da eşya sayılmaz[12].

5. Sınırlanabilir Olma (*Determinableness, confinable*)[13].- Bir maddî malın eşya niteliğinde olabilmesi için sınırlandırılmış olması gerekir. Taşınır eşyada sınırlama kendiliğinden vardır. Örneğin bir televizyonun sınırları haliyle vardır. Sıvı ve gaz şeklinde olan taşınır eşya, içine konulduğu kabın şeklini ve dolayısıyla sınırlarını alır. Arazi şeklindeki taşınmazlarda sınırlandırmanın (sınırların tespitinin) ise ayrıca yapılması gerekir.

---

11. Öztan, *op. cit.*, s.591; Ayiter, *op. cit.*, s.4
12. Öztan, *op. cit.*, s.591.
13. *Ibid.*

B. EŞYA TÜRLERİ[14]

Eşya, "taşınır eşya" ve "taşınmaz eşya" olarak ikiye ayrılır.

1. Taşınır Eşya.- "Taşınır eşya (*movable property*)" özüne zarar vermeden bir yerden bir yere götürülebilen eşyadır. Örneğin kalem, defter, televizyon, buzdolabı, ayakkabı, otomobil birer taşınır eşyadır. Taşınır eşyaya eski tabirle "menkul eşya" da denir.

2. Taşınmaz Eşya.- "Taşınmaz eşya (*immovable property*)" , özüne zarar vermeksizin bir yerden diğer bir yere götürülemeyen, yeryüzünde sabit duran eşyayadır. Örneğin arazi (tarla, arsa, bahçe) ve binalar taşınmaz eşyadır. Taşınmaz eşyaya eski tabirle "gayrimenkul eşya" da denir. Medenî Kanunun 704'üncü maddesine göre, taşınmaz mülkiyetinin konusu, "arazi (*land*)", "tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar " ve "kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler" olabilir. Gemiler taşınır eşyadır. Nitekim Türk Ticaret Kanunu (m.936) ve İcra ve İflas Kanunu (m.23) gemileri taşınır eşya saymaktadır.

IV. MÜLKİYET HAKKININ KAPSAMI[15]

Mülkiyet hakkı kapsamına "asıl eşya" ile birlikte onun "bütünleyici parça" ve "eklentiler"i de girer.

A. ASIL EŞYA

"Asıl eşya (*principal property*)", yukarıda gördüğümüz mülkiyet hakkı kurulu bulunan taşınır veya taşınmaz şeydir. Bunu yukarıda gördük. Şimdi "bütünleyici parça" ve "eklentiler"in ne olduğunu görelim.

---

14. *Classification of property.* Ayiter, *op. cit.,* s.5-6; Öztan, *op. cit.,* s.592-593; Reisoğlu, *op. cit.,* s.8; Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.,* s.27-28.
15. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.,* s.374-396; Ayiter, s.81-88; Öztan, *op. cit.,* s.682-691.

B. BÜTÜNLEYİCİ PARÇA

"Bütünleyici parça (*component part*)", yerel âdetlere göre asıl şeyin temel unsuru olan ve o şey yok edilmedikçe, zarara uğratılmadıkça veya yapısı değiştirilmedikçe ondan ayrılmasına olanak bulunmayan parçadır (MK, m.684/2). Bütünleyici parçaya eski tabirle "*mütemmim cüz*" denir. Örneğin bir evin kapısı, çerçevesi o evin bütünleyici parçasıdır. Keza bina, üzerinde bulunduğu arsanın; ağaç, üzerinde dikili bulunduğu arazinin tamamlayıcı parçasıdır. Bütünleyici parça ile asıl eşya bir bütün teşkil ettikleri için, asıl eşya kime ait ise bütünleyici parça da ona aittir. Yani "bir şeye malik olan kimse, o şeyin bütünleyici parçalarına da malik olur" (m.684/1). Dolayısıyla asıl eşya bir kişiye, o eşyanın bütünleyici parçası bir başka kişiye ait olamaz.

Medenî Kanunumuz "ürünler (*fruits*)"i, eski tabirle "semereler (Latince: *fructus*)"i, bütünleyici parça olmaları bakımından ayrıca düzenlemiştir (m.685). *Ürünler*, "doğal ürünler", "hukukî ürünler" ve "diğer verimler" olmak üzere üçe ayrılır. *Doğal ürünler (natural fruits, fructus naturales)*, dönemsel olarak elde edilen mahsullerdir. Örneğin bir meyve ağacının meyveleri "doğal ürün"dür. *Hukukî ürünler (civil fruits, fructus civiles)*" maddî varlığı olmayan ürünlerdir. Örneğin kiraya verilen dairenin geliri, bankaya yatırılan paranın faizi gibi. *Diğer verimler (other fruits)*, bir şeyin özgülendiği amaca göre âdetler gereği ondan elde edilmesi uygun görülen verimlerdir. Örneğin bir taş ocağından çıkarılan taş, ormandan kesilen ağaçlar, "diğer verimler"e dahildir. Medenî Kanunun 685'inci maddesine göre "bir şeyin maliki, onun ürünlerinin de maliki olur". Dolayısıyla meyvenin sahibi ağacın sahibidir. Faizin sahibi ana paranın sahibidir. Taşın sahibi taş ocağının sahibidir.

C. EKLENTİ

"Eklenti (*accessory*)" veya eski tabirle "teferruat", asıl şey malikinin anlaşılabilen arzusuna veya yerel âdetlere göre, işletilmesi, korunması veya yarar sağlaması için asıl şeye sürekli

olarak özgülenen ve kullanılmasında birleştirme, takma veya başka bir biçimde asıl şeye bağlı kılınan taşınır maldır (m.686). Altını çizelim ki, eklenti daima bir taşınır maldır. Örneğin gözlüğün kılıfı onun eklentisidir. Bir televizyonun uzaktan kumandası onun eklentisidir.

Eklenti olmanın *hukukî sonucu* şudur: "Bir şeye ilişkin tasarruflar, aksi belirtilmedikçe onun eklentisini de kapsar" (MK, m.686/1). Yani, malik bir şeyi satıyorsa, aksini belirtmemiş ise, o şeyin eklentilerini de satmış olur. Örneğin gözlüğü satan kişi, aksini belirtmemiş ise kılıfını da satmış olur. Televizyonu satan kişi, aksini belirtmemiş ise onun uzaktan kumanda cihazını da satmış demektir.

Bununla birlikte "asıl şeye zilyet olan kimsenin sadece geçici olarak kullanması veya tüketmesi için özgülenen ya da asıl şeyin özel niteliği ile herhangi bir ilişkisi bulunmadan sadece korunmak, satılmak veya kiraya verilmek üzere onunla birleştirilen şeyler eklenti sayılmaz" (m.687). Örneğin restoranda bir şişe şarap alan kişiye şarabı içmesi için verilen şarap bardağı, şarabın eklentisi değildir. Dolayısıyla restoranda şarabı satın alıp içmiş kişi, şarabın maliki olmuştur; ama bardağın maliki olmamıştır; dolayısıyla bardağı alıp götüremez. Keza, kendisine içmesi için sigara ikram edilen bir kişi sigaranın maliki olur, ama bu sırada içeceği sigaranın küllerini dökmesi için kendisine verilen kül tablasının maliki olamaz; çünkü kül tablası sigaranın eklentisi değildir[16].

V. MÜLKİYET HAKKININ İÇERİĞİ: MÜLKİYET HAKKINDAN DOĞAN YETKİ VE ÖDEVLER[17]

Mülkiyet hakkının içeriğinde birtakım haklar ve ödevler bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle mülkiyet hakkından doğan yetki ve ödevler vardır. Önce yetkileri inceleyelim:

16. Örnekler Öztan, *op. cit.*, s.689'dan alınmıştır.
17. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.341-352; Ayiter, *op. cit.*, s.79-80; Öztan, *op. cit.*, s.677-680.

A. MÜLKİYET HAKKINDAN DOĞAN YETKİLER[18]

Yukarıda belirtildiği gibi, mülkiyet hakkı, sahibine eşya üzerinde *en geniş yetkileri* veren aynî haktır. Medenî Kanunumuzun 683'üncü maddesi mülkiyet hakkının içerdiği yetkileri,

> "Bir şeye malik olan kimse, hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.
>
> Malik, malını haksız olarak elinde bulunduran kimseye karşı istihkak davası açabileceği gibi, her türlü haksız elatmanın önlenmesini de dava edebilir"

diyerek düzenlemiştir. Buna göre, mülkiyet hakkının sahibine sağladığı yetkiler, "aktif yetkiler (müspet yetkiler)" ve "koruyucu yetkiler (menfi yetkiler) olmak üzere ikiye ayrılabilir. Bunların da kendi içinde alt ayrımları vardır. Bunları şu şekilde bir şema hâlinde gösterebiliriz:

Şema 14.2: Mülkiyet Hakkının İçeriği (Yetkiler ve Ödevler [Sınırlamalar])

Mülkiyet Hakkından Doğan Yetkiler

Müspet Yetkiler
1. Kullanma Yetkisi
2. Yararlanma Yetkisi
3. Tasarrufta Bulunma Yetkisi

Menfi (Koruyucu) Yetkiler
1. İstihkak Davası Açma Yetkisi
2. Haksız Elatmanın Önlenmesi Davası Açma Yetkisi

Mülkiyet Hakkından Doğan Ödevler (Sınırlar)
1. Anayasa, m.35: "Toplum yararına uygunluk"
2. MK, m.683: "Hukuk düzeninin sınırları içindelik"
3. MK, m.2: "Dürüstlük kuralına uygunluk".
4. MK, m.737-750: "Komşuluk Hukukundan Doğan Ödevler"
5. PVSK, İmar Kanunu Gibi Özel Kanunlardan Doğan sınırlamalar

1. Aktif (Müspet, Olumlu) Yetkiler

"Müspet (olumlu, *positive*)" yetkileri Medenî Kanunun 683'üncü maddesinin ilk fıkrası, "bir şeye malik olan kimse,

18. *Powers arising from right of ownership*. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.341-342; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.416-418; Öztan, *op. cit.*, s.677-681; Gözübüyük, *Hukuka Giriş*, s.131; Ayiter, *op. cit.*, s.9-80.

hukuk düzeninin sınırları içinde, o şey üzerinde dilediği gibi *kullanma*, *yararlanma* ve *tasarrufta bulunma* yetkisine sahiptir" diyerek düzenlemiştir. Dolayısıyla buradan üç aktif (müspet, olumlu) yetki ortaya çıkmaktadır.

a) Kullanma Yetkisi.- "Kullanma (*usus*) yetkisi (*power to use*)", malike, malı dilediği gibi kullanma imkânı verir. Örneğin malik, sahibi olduğu arabayı ister kullanır; isterse kullanmaz. Keza malik, sahibi olduğu evde ister oturur; isterse bu evi boş tutar; isterse bu evi depo olarak kullanabilir.

b) Yararlanma Yetkisi.- "Yararlanma (*fructus*) yetkisi (*power to benefit*)", malike, maldan dilediği gibi faydalanma, malı dilediği gibi semerelendirme imkânı verir. Örneğin malik, sahibi olduğu armut ağacından dilerse onun meyvelerini toplayarak faydalanır; dilerse onun dallarını kesip odun olarak yakabilir.

c) Tasarruf Yetkisi.- "Tasarruf (*abusus*) yetkisi (*power of disposition*)", malike malı istediği gibi tasarruf etmek imkânı verir. Bu tasarruflar maddî veya hukukî tasarruflar olabilir.

aa) Bir kere malik, malı üzerinde *maddî tasarruflar*da (*material dispositions*) bulunabilir; yani malının şeklini değiştirebilir, bölebilir, başkalaştırabilir, malının bir kısmını veya tamamını yıkabilir, yok edebilir, yakabilir veya tahrip edebilir. Örneğin sahibi olduğu arazide bir bina inşa edebilir; malik evinin bir odasını ikiye bölebilir. Evinin üstüne bir kat daha çıkabilir veya evinin bir katını yıkabilir. Malik evini isterse maviye, isterse pembeye boyar. Keza malik dilerse evini tamamıyla yıkabilir, onu yakabilir, tahrip edebilir.

bb) Malik, *hukukî tasarruflar*da (*legal transactions*) da bulunabilir. Yani, malik, dilerse malını satabilir, kiraya verebilir, rehnedebilir veya bağışlayabilir. Örneğin bir ev sahibi, dilerse evini bir kişiye ücretli veya ücretsiz olarak kiraya verebilir veya bu evi dilediği fiyata satabilir; bu eve ipotek koyabilir veya bu evi sevdiği bir kişiye bağışlayabilir.

2. Koruyucu Yetkiler (Menfi Yetkiler)

Mülkiyet hakkından doğan müspet yetkileri yukarıda gördük. Bu müspet yetkilerin yanında "menfi yetkiler (*negative powers*)" de vardır. Menfi yetkiler maliki başkalarına karşı koruma amacı güden yetkilerdir. Bu nedenle menfi yetkilere "koruyucu yetkiler (*protective powers*)" de denir. Mülkiyet hakkından doğan koruyucu yetkiler, Medenî Kanunun 683'üncü maddesinde "malik, malını haksız olarak elinde bulunduran kimseye karşı "istihkak davası" açabileceği gibi, her türlü "haksız elatmanın önlenmesini de dava edebilir" denerek hükme bağlanmıştır. Görüldüğü gibi mülkiyet hakkı, malike, "istihkak davası" ve "haksız elatmanın önlenmesi (müdahalenin men'i) davası" açmak şeklinde iki koruyucu yetki bahşetmektedir:

a) İstihkak Davası.- "İstihkak davası (*action of replevin*)", malikin elinden iradesi dışında çıkan şeyin malike geri verilmesini sağlamak amacıyla açılan davadır. Diğer bir ifadeyle, istihkak davası, malikin haklı bir nedene dayanmayan zilyede karşı açacağı davadır. Örneğin çalınmış bir malını malik, hırsızdan istihkak davası açarak geri ister. İstihkak davasında, davacı, kendisinin malik olduğunu, zilyedin (örneğin hırsızın) haklı bir neden bulunmaksızın malı elinde bulundurduğunu ispat etmek zorundadır. İstihkak davası zamanaşımına uğramaz.

b) Haksız Elatmanın Önlenmesi Davası.- "Haksız elatmanın önlenmesi davası" veya eski tabirle "tecavüzün men'i davası veya men'i müdahale davası (*actio negatoria in rem, action of trespass*)", mülkiyet hakkına haksız bir saldırı yapılması hâlinde, bu saldırıyı önlemek veya devam eden saldırıya son vermek amacıyla malikin açtığı dava çeşididir. Bazen mal malikin elinde bulunur. Ama birileri mala tecavüz eder; malikin malını tam olarak ve istediği gibi kullanmasına engel olur. **Örnekler:** A, B'nin tarlasını ekip biçmesine engel olur. A, B'nin elde ettiği ürünlerini tahrip eder. A, B'nin tarlasından traktörle geçerek buğdayların ezilmesine sebep olur. A, B'nin tarlasını kazarak tarlaya bir boru döşer. A kendi balkonunda halı silkerek toz-

ların B'nin balkonuna düşmesine sebep olur. A, B'nin meyve bahçesine yakın yerde çimento fabrikası kurarak B'nin meyvelerinin çimento tozlarından zarar görmesine sebep olur. Tüm bu durumlarda saldırıya uğrayan kişiler (B'ler), saldırıda bulunan kişilere (A'lara) karşı, "haksız elatmanın önlenmesi davası" açarak saldırının önlenmesini talep ederler. Keza, söz konusu saldırıdan mal sahibi bir zarara uğramış ise, uğradığı zararın tazmini için "tazminat davası (*action for compensation*)" da açabilir. Haksız elatmanın önlenmesi davası, zamanaşımına uğramayan bir davadır.

B. MÜLKİYET HAKKINA GETİRİLEN SINIRLAMALAR VE MÜLKİYET HAKKINDAN DOĞAN ÖDEVLER[19]

Mülkiyet hakkı, sahibine sadece haklar değil, birtakım ödevler de yükler. Keza mülkiyet hakkı sınırsız değil, sınırlı bir haktır. Başlıca "sınırlar (*limitations*)" ve "ödevler (*duties*)" şunlardır:

(1) Öncelikle belirtelim ki, 1982 Anayasasının 35'inci maddesi, mülkiyet hakkını sınırsız bir şekilde tanımamış, bu hakkın kamu yararı amacıyla sınırlanabileceğini kabul etmiş ve dahası "mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağını" hüküm altına almıştır.

(2) Medenî Kanunun 683'üncü maddesi de mülkiyet hakkını düzenlerken kullanma, yararlanma ve tasarrufta bulunma yetkilerinin "hukuk düzeninin sınırları içinde" olacağını vurgulamıştır.

(3) Ayrıca belirtelim ki, Medenî Kanunun 2'nci maddesinde öngörülen "dürüstlük kuralı (*good faith*)" mülkiyet hakkının kullanılması için de geçerlidir. Dolayısıyla malik, mülkiyet

---

19. *Limitations on ownership and duties originating from right of ownership.* Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.341-342-346; Gözübüyük, *Hukuka Giriş, op. cit.*, s.131-132.

hakkını dürüstlük kurallarına uygun olarak kullanmalı, bu hakkını kötüye kullanmamalıdır.

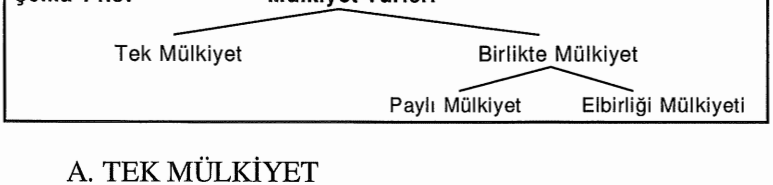
(4) Diğer yandan Medenî Kanunumuz, komşuluk hukuku bakımından malike bazı ödevler getirmiştir: **(a)** Örneğin Medenî Kanunun 737'nci maddesine göre "herkes, taşınmaz mülkiyetinden doğan yetkileri kullanırken ve özellikle işletme faaliyetini sürdürürken, komşularını olumsuz şekilde etkileyecek taşkınlıktan kaçınmakla yükümlüdür". **(b)** Medenî Kanunun 738'inci maddesine göre "malik, kazı ve yapı yaparken komşu taşınmazlara, onların topraklarını sarsmak veya tehlikeye düşürmek ya da üzerlerindeki tesisleri etkilemek suretiyle zarar vermekten kaçınmak zorundadır". **(c)** Medenî Kanunun 742'nci maddesine göre "taşınmaz maliki, üst taraftaki araziden kendi arazisine doğal olarak akan suların ve özellikle yağmur, kar ve tutulmamış kaynak sularının akışına katlanmak zorundadır". **(d)** Medenî Kanunun 744'üncü maddesine göre, "her taşınmaz maliki, uğrayacağı zararın tamamının önceden ödenmesi koşuluyla, su yolu, kurutma kanalı, gaz ve benzerlerine ait boruların, elektrik hat ve kablolarının, başka yerden geçirilmesi olanaksız veya aşırı ölçüde masraflı olduğu takdirde, kendi arazisinin altından veya üstünden geçirilmesine katlanmakla yükümlüdür". **(e)** Medenî Kanunun 749'uncu maddesine göre "her arazi maliki, taşınmazının sınırının çit veya duvar gibi sınırlıklarla çevrilmesi için yapılan giderleri" karşılamakla yükümlüdür. **(f)** Medenî Kanunun 750'nci maddesine göre "her taşınmaz maliki, komşuluk hukukundan doğan yetkilerin kullanılması için gerekli işlere ve bunların giderlerine, kendi yararlanması oranında katılmakla yükümlüdür".

(5) Nihayet, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, İmar Kanunu gibi çeşitli özel kanunlar da mülkiyet hakkına özel sınırlamalar ve ödevler getirmiştir. Örneğin yukarıda malikin malı üzerinde tasarruf yetkisi bulunduğunu, dolayısıyla sahibi olduğu arazide bir bina inşa edebileceğini, bu binaya bir kat ilâve edebileceğini veya bir katı yıkabileceğini vs. söyledik. Oysa, mali-

kin bunları yapabilme hakkı İmar Kanunu ile oldukça sınırlandırılmıştır. Malik istediği yere istediği binayı yapamaz; binasına bir kat çıkamaz, vs. Bunlar için yetkili makamlardan izin almak zorundadır.

VI. MÜLKİYET HAKKININ TÜRLERİ[20]

Mülkiyet hakkı, sahibinin sayısına göre "tek mülkiyet" ve "birlikte mülkiyet" olmak üzere ikiye ayrılır. Birlikte mülkiyet de "paylı mülkiyet" ve "elbirliği mülkiyeti" şeklinde ikiye ayrılır.

A. TEK MÜLKİYET

"Münferit mülkiyet" veya "tek mülkiyet (*sole ownership*)", bir kimsenin bir şeyin tamamı üzerinde tek başına mülkiyet hakkı sahibi olması demektir. Yani bir mal, tek bir kişiye ait ise ortada "tek mülkiyet" vardır. Buna "ferdi mülkiyet" veya "bireysel mülkiyet" de denir. Örneğin kitapçıdan gidip bu kitabı tek başına satın alan kişi, bu kitabın üzerinde "münferit mülkiyet"e sahiptir.

B. BİRLİKTE MÜLKİYET

"Birlikte mülkiyet" veya "toplu mülkiyet (*ownership in common*)", bir şey üzerinde birden fazla kişinin aynı zamanda mülkiyet hakkına sahip olması demektir. Birlikte mülkiyetin de "paylı mülkiyet" ve "elbirliği mülkiyeti" şeklinde iki türü vardır. Şimdi bunları görelim:

---

20. *Classification of ownership rights.* Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.,* s.397-443; Öztan, *op. cit.,* s.692-706; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* 9. B., s.420-424; Ayiter, *op. cit.,* s.88-105.

1. Paylı Mülkiyet

"Paylı mülkiyet" veya eski tabirle "müşterek mülkiyet (*joint ownership, condominium-principled ownership*)", birden çok kimsenin, maddî olarak bölünmüş olmayan bir şeyin tamamına belli paylarla malik olması demektir (MK, m.688). Buna göre, paylı mülkiyette, malikler birden fazla olsa da mülkiyet konusu olan şey, bir bütün olarak tek bir mülkiyet konusudur. Ama yukarıda gördüğümüz "münferit mülkiyet"ten farklı olan kısmı aynı mala birden fazla kişinin malik olmasıdır. Bu tek şey üzerinde mülkiyet hakkı paylara (hisselere, *portions*) bölünmüştür. Paylara bölünmüş olan şey, malın kendisi değil, malın üzerindeki mülkiyet hakkıdır. Dolayısıyla paylı mülkiyette, malın kendisi paylara bilfiil bölünmemiştir. Örneğin iki kişi ortak olarak bir koltuk satın almışlarsa, bu koltuk üzerinde paylı mülkiyete sahiptirler. Ancak bunlardan biri, koltuğun oturulan kısmına diğeri sırt kısmına sahip değildir. İkisi de koltuğun tamamına belli bir oranda sahiptir[21].

Örneğin A ve B, birlikte 20 dönüm bir tarla satın almışlarsa bu tarla üzerinde paylı mülkiyet vardır. Tarlanın bedelini eşit olarak ödemişlerse, tarla üzerindeki mülkiyet hakkının 1/2 payına A, 1/2 payına da B sahiptir. Ancak, bilfiil tarlanın kendi üzerindeki paylar belli değildir. Tarlanın kendisi ikiye bölünmemiştir. Tarla ikiye bölünüp taksim edilirse, artık "paylı mülkiyet", "münferit mülkiyet"e dönüşür.

Paylı mülkiyette paylı maliklerden her biri kendi payı üzerinde mülkiyet hakkına sahiptir. "Paylı malik (*joint owner*)", mülkiyet hakkı payı üzerinde tek başına hukukî tasarruflarda bulunabilir. Örneğin payını bir başkasına devredebilir (m.688 /3). Keza paylı maliklerden birinin alacaklısı onun payına haciz koydurtabilir (m.688/son). Ancak paylı mülkiyete konu olan şeyin tamamı üzerinde temliki tasarruflarda bulunulabilmesi için, örneğin malın satılabilmesi için, bütün paylı maliklerin rızası şarttır (m.692). Paydaşlar, yani paylı malikler kural olarak paylı malı, birlikte yönetirler (m.689-692).

---

21. Ayiter, *op. cit.*, s.89.

Paylı mülkiyet "*paylaşma* (taksim, *partition*)" ile sona erer. Paylı mülkiyetin paylaşma ile sona ermesine eski tabirle "izale-i şuyu" denir. Paylaşma, malın *aynen bölüşülmesi* (*partition in kind*) veya pazarlık ya da artırmayla satılarak *bedelinin bölüşülmesi* (*partition in value*) biçiminde gerçekleştirilir (m.699). Paylı eşyanın bölünmesi mümkün ise eşya parçalara bölünerek paylaşılır. Buna aynen paylaşma denir. Örneğin 20 dönümlük bir tarla A ve B'nin eşit oranda paylı mülkiyeti altında bulunuyorsa, tarla 10'ar dönümlük iki parçaya ayrılır. Bir parça A'ya, bir parça B'ye verilir. Paylaşma biçiminde uyuşma sağlanamazsa, paydaşlardan birinin istemi üzerine hâkim, malın aynen bölünerek paylaştırılmasına, bölünen parçaların değerlerinin birbirine denk düşmemesi hâlinde eksik değerdeki parçaya para eklenerek denkleştirme sağlanmasına karar verir. Bölme istemi durum ve koşullara uygun görülmezse ve özellikle paylı malın önemli bir değer kaybına uğramadan bölünmesine olanak yoksa, açık artırmayla satışa hükmolunur (m.699). Örneğin A ve B bir otomobile birlikte sahip iseler ve bu otomobilin ikiye parçalanması mümkün olmadığına göre, aynen paylaşmaya gidilemez. O hâlde bu otomobilin açık artırmayla satılıp, bedelinin paylaştırılması gerekir. Satışın paydaşlar arasında artırmayla yapılmasına karar verilmesi, bütün paydaşların rızasına bağlıdır (m.699).

2. Elbirliği Mülkiyeti

"Elbirliği mülkiyeti" veya eski tabirle "iştirak hâlinde mülkiyet (*co-ownership*)", birden fazla kimsenin, aralarında kanun veya sözleşme gereğince daha önceden mevcut olan ortaklık bağına dayanarak aynı eşyanın tamamına payları belli olmaksızın birlikte malik olmalarıdır. Medenî Kanunun 701'inci maddesine göre de "kanun veya kanunda öngörülen sözleşmeler uyarınca oluşan topluluk dolayısıyla mallara birlikte malik olanların mülkiyeti, elbirliği mülkiyetidir. Elbirliği mülkiyetinde ortakların belirlenmiş payları olmayıp her birinin hakkı, ortaklığa giren malların tamamına yaygındır".

Dikkat edileceği üzere elbirliği mülkiyetinden bahsedilebilmesi için, bir kere, birden fazla kişi arasında önceden doğmuş bir ortaklık ilişkisi olmalıdır. Bu ortaklık ilişkisi "kanundan" veya "kanunda öngörülen sözleşmeler"den doğar. Örneğin Medenî Kanunun 640'ıncı maddesine göre, mirasçılar mirasın taksimine kadar terekeye elbirliği mülkiyeti şeklinde sahiptirler, ki buna "miras ortaklığı (*community of heirs*)" denir (MK, m.640). Dolayısıyla mirasçılar arasındaki elbirliği mülkiyeti doğrudan doğruya kanundan kaynaklanmaktadır. Adî şirketin ortaklarının da şirket malları üzerinde elbirliği mülkiyeti vardır (yeni BK, m.638). Burada elbirliği mülkiyeti sözleşmeden doğmaktadır. Karı koca arasında mal ortaklığı sözleşmesi yapılmışsa, mallar karı ve kocaya elbirliği mülkiyeti şeklinde aittir.

Elbirliği mülkiyetinde maliklerin payları belli değildir. Yani maliklerin her birinin hakkı, ortaklığa giren malların tamamını kapsar (MK, m.701). Dolayısıyla malik, ne kendi payı üzerinde, ne de malın bütünü hakkında tasarrufta bulunabilir. Maliklerin mal üzerinde tasarrufta bulunmaları oybirliğiyle mümkündür. Hepsinin anlaşmasıyla mal satılabilir.

Elbirliği mülkiyeti, malın devri, topluluğun dağılması veya paylı mülkiyete geçilmesiyle sona erer. Sona erme durumunda paylaştırma, aksine bir hüküm bulunmadıkça, paylı mülkiyet hükümlerine göre yapılır (m.703).

VII. MÜLKİYET HAKKININ KAZANILMASI[22]

Mülkiyet hakkı, hakkın konusu olan eşyanın cinsine göre "taşınır mülkiyeti" ve "taşınmaz mülkiyeti" olmak üzere ikiye ayrılır. Taşınır mülkiyetinin kazanılmasını ve taşınmaz mülkiyetinin kazanılmasını ayrı ayrı incelemek gerekir. Önce taşın-

22. *Acquisition of ownership*. Gürsoy, Eren ve Cansel, *op. cit.*, s.470-554, 670-686; Öztan, *op. cit.*, s.708-726; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.424-432; Ayiter, *op. cit.*, s.106-123; Kılıçoğlu, *op. cit.*, 1994, s.316-324.

maz ve taşınır mülkiyetinin kazanılması şekillerini bir şema hâlinde gösterelim; sonra bunları kısaca açıklayalım:

A. TAŞINMAZ MÜLKİYETİNİN KAZANILMASI[23]

Taşınmaz mülkiyeti, konusu bir "taşınmaz eşya (*immovable property*)" olan mülkiyettir. "Taşınmaz eşya", özüne zarar vermeden bir yerden diğer yere götürülemeyen, ev, arsa, bahçe gibi maddî şeylerdir. Medenî Kanunun 704'üncü maddesine göre taşınmaz mülkiyetinin konusu, "arazi", "tapu kütüğünde ayrı sayfaya kaydedilen bağımsız ve sürekli haklar" ve "kat mülkiyeti kütüğüne kayıtlı bağımsız bölümler"dir.

Taşınmaz mülkiyeti biri "aslen", diğeri "devren" olmak üzere iki değişik şekilde kazanılır.

1. Aslen Kazanma

"Aslen kazanma (*original acquisition*)", bir başkasının mülkiyetinde bulunmayan taşınmazın doğrudan doğruya kazanılmasıdır. Taşınmaz mallarda aslen kazanma yolları şunlardır: "İşgal (*occupation*)" (MK, m.707), "yeni arazi oluşumu (*accretion*)" (MK, m.708), "arazi kayması (*landslide*)" (MK, m.709-711), "kazandırıcı zamanaşımı (*acquisitive prescription*)" (m.712-714).

Kazandırıcı Zamanaşımı.- Burada kazandırıcı zamanaşımı ile kazanma üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Kazan-

23. *Acquisition of immovable property.*

dırıcı zamanaşımı "olağan (*ordinary*)" ve "olağanüstü zamanaşımı (*extraordinary prescription*)" olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi tapu kütüğüne kayıtlı; ikincisi ise tapu kütüğüne kayıtlı olmayan taşınmazlar için söz konusudur: ***(a) Olağan Zamanaşımıyla Kazanma.***- Geçerli bir hukukî sebep olmaksızın tapu kütüğüne malik olarak yazılan kişi, taşınmaz üzerindeki zilyetliğini davasız ve aralıksız olarak on yıl süreyle ve iyiniyetle sürdürürse, onun bu taşınmazın mülkiyet hakkını kazandığı kabul edilir (m.712). ***(b) Olağanüstü Zamanaşımıyla Kazanma.***- Tapu kütüğünde kayıtlı olmayan bir taşınmazı davasız ve aralıksız olarak yirmi yıl süreyle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kişinin o taşınmazı kazandığı kabul edilir (m.713).

2. Devren Kazanma: Resmî Şekil+Tapu Siciline Tescil

"Devren kazanma (*acquisition by transfer of title*)", bir taşınmaz üzerindeki mülkiyet hakkının eski malikinden bir hukukî işlemle devralınmasıdır. Söz konusu hukukî işlem, satım, bağışlama, trampa gibi bir hukukî işlem olabilir.

Taşınmaz mülkiyetinin kazanılması "tapu siciline tescil (*registration in the land registry*)" ile olur (MK, m.705). Taşınmaz mülkiyetinin devrini amaçlayan sözleşmelerin (satım, bağışlama, vs.) geçerli olması için resmî şekilde düzenlenmiş olmaları gerekir (m.706). Bu sözleşmeler, noterler huzurunda değil, tapu memurları huzurunda yapılır. Devir sözleşmesinin tapu memuru huzurunda yapılmasından sonra tapu siciline tescil edilmeleri gerekir. Tescil talebinde sadece malik bulunabilir. Malik tescil talebinde bulunmadıkça, tapu memuru kendiliğinden tescil yapamaz. Malik tescil talebinde bulunmaktan kaçınırsa hakkı olan kişi hâkimden tescile karar vermesini talep edebilir (m.716).

Burada şunu belirtelim ki, taşınmaz mülkiyetinin devri amacını güden sözleşmelerin resmî şekilde yapılması ve mülkiyetin geçişi için tescile gerek olması, haliyle tapuya kayıtlı ta-

şınmazlar için geçerlidir. Tapuya kayıtlı olmayan taşınmazlar için haliyle böyle şartlar aranamaz. Bu tür taşınmazlar, zilyetliğin devri sonucunda kazanılır. Zilyetliğin devri sözleşmelerinin ise resmî şekilde yapılmasına gerek yoktur. Ülkemizde hâlâ pek çok köyde kadastro çalışmaları yapılmamıştır. Dolayısıyla bu köylerdeki bağ, bahçe ve tarlalar, tapuya kayıtlı değildir. Bu tür araziler zilyetliğin devriyle kazanılır.

B. TAŞINIR MÜLKİYETİNİN KAZANILMASI[24]

Taşınır mülkiyeti, konusu bir taşınır eşya olan mülkiyettir. "Taşınır eşya (*movable property*)" ise bir yerden diğer yere götürülebilen maddî şeylerdir. Örneğin kalem, defter, kitap, televizyon, otomobil birer taşınır eşyadır. Medenî Kanunun 762'nci maddesine göre, taşınır mülkiyetinin konusu, nitelikleri itibarıyla taşınabilen maddî şeyler ile edinmeye elverişli olan ve taşınmaz mülkiyetinin kapsamına girmeyen doğal güçlerdir. Dolayısıyla elektrik enerjisi gibi güçler de taşınır mülkiyetine konu olabilmektedir.

Taşınır mülkiyeti biri "aslen", diğeri "devren" olmak üzere iki değişik şekilde kazanılır:

1. Aslen Kazanma

"Aslen kazanma (*original acquisition*)", bir başkasının mülkiyetinde bulunmayan taşınır malın doğrudan doğruya kazanılmasıdır. Taşınır malların aslen iktisap şekilleri, "sahiplenme (ihraz, *appropriation*)" (m.767-768), "bulma (lukata, *object found*)" (m.769-773), "düşme ve sürüklenme" (m.774), "işleme (tağyir, *conversion*)" (m.775), "karışma ve birleşme (*confusion and adhesion*)" (m.776), "kazandırıcı zamanaşımı (*acquisitive prescription*)"dır (m.777).

a) Sahiplenme (İhraz, Appropriation).- Sahipsiz bir taşınırı malik olma iradesiyle zilyetliğine geçiren kimse, onun

24. *Acquisition of movable property.*

maliki olur (m.767). Örneğin sokakta çöp kutusuna atılmış olan bir şeyi alan kişi, onun sahibi olur. Keza bir avcı vurduğu veya yakaladığı av hayvanının sahibi olur.

b) Bulma (Lukata, Object Found).- Kaybedilmiş bir şeyi bulan kimse, malın sahibine, sahibini bilmiyorsa kolluk kuvvetlerine, köylerde muhtara durumu bildirmek veya araştırma yapmak ve gerektiğinde ilân etmek zorundadır. Beş yıl içinde malın sahibi çıkmıyorsa, bulan kişi bulduğu malın mülkiyetini kazanır (m.769 -771). Ancak bulunan şey define ise, bulan kişinin değil, içinde bulunduğu taşınmaz veya taşınır malın sahibinin olur. Bununla birlikte defineyi bulan kimse, definenin değerinin yarısını aşmamak üzere uygun bir ödül isteyebilir (Tarihsel ve bilimsel değeri olan defineler bu hükümden istisnadır) (m.772-773).

c) Düşme ve Sürüklenme.- Su, rüzgâr, çığ veya diğer doğal güçlerin etkisiyle veya rastlantı sonucunda taşınır mallar veya hayvanlar kimin egemenlik alanına girerse, o kimse, sanki bu eşyayı bulmuş gibi olur ve yukarıdaki olur. Yani sahibini araştırır. Beş yıl içinde sahibi çıkmazsa onları aslen kazanmış olur (m.774). Arı oğuluna ilişkin olarak kural şudur: Taşınmaz sahibi kendi taşınmazına konan arı oğulunun maliki olmaz (m.768/3); ancak, başkasının kovanına göçen arı oğulu, bir bedel ödenmesi gerekmeksizin kovan malikinin olur (m.774/2).

d) İşleme (Tağyir, Conversion).- Bir kimse, başkasına ait bir şeyi işler veya başka bir şekle sokarsa, emeğin değerinin o şeyin değerinden fazla olması hâlinde yeni şey, işleyenin; aksi hâlde malikin olur. Tazminat ve sebepsiz zenginleşmeden doğan istem hakları saklıdır (m.775).

e) Karışma ve Birleşme (Confusion and Adhesion).- Birden çok kişinin taşınır malları önemli bir zarara uğratılmadan veya aşırı bir emek ve para harcanmadan ayrılmayacak şekilde birbiriyle birleşmiş veya karışmışsa o kişiler, yeni şey üzerinde kendi taşınırlarının birleşme veya karışma zamanındaki

değerleri oranında paylı mülkiyete sahip olurlar. Bir taşınır diğer bir taşınırla onun ikincil nitelikte bütünleyici parçası olacak şekilde karışır veya birleşirse; eşyanın tamamı, ana parçanın malikine ait olur. Tazminat ve sebepsiz zenginleşmeden doğan istem hakları saklıdır (m.776).

f) Kazandırıcı Zamanaşımı (Acquisitive Prescription).- Başkasının taşınır bir malını davasız ve aralıksız beş yıl iyiniyetle ve malik sıfatıyla zilyetliğinde bulunduran kimse, zamanaşımı yoluyla o taşınırın maliki olur.

2. Devren Kazanma

"Devren kazanma (*acquisition by transfer of title*)", başkasının mülkiyetinde bulunan bir taşınır mal üzerindeki mülkiyet hakkının eski malikinden bir hukukî işlem dolayısıyla iktisap edilmesi demektir. Kişiler, taşınır mülkiyetini kazanmak amacıyla birbirleriyle satış, bağışlama ve trampa gibi sözleşmeler yaparlar. Ancak bu sözleşmelerin yapılmasıyla birlikte sözleşme konusu olan malın mülkiyeti kendiliğinden ve derhal, bir kişiden diğer kişiye geçmez. Taşınır mallarda mülkiyetin bir kişiden diğer kişiye geçmesi için, o mal üzerindeki "*zilyetliğin devri (transfer of actual possession)*" gerekir (m.763/1). "Zilyetlik (*possession*)", bir şey üzerindeki fiilî hakimiyettir (m.973). Zilyetliğin devrinde ise taşınır malın fiilen veya m.766 çerçevesinde hükmen diğer kişiye teslim edilmesi gerekir.

BU BÖLÜM HAKKINDA DAHA FAZLA BİLGİ EDİNMEK İÇİN KAYNAKÇA:

AYAN (Mehmet), *Eşya Hukuku,* Ankara, Seçkin, 13. Baskı, 2016.
AYBAY (Aydın) ve HATEMİ (Hüseyin), *Eşya Hukuku Dersleri,* İstanbul, Vedat, 4. Baskı, 2014.
ERTAŞ (Şeref), *Eşya Hukuku,* İzmir, Fakülteler Barış, 13. Baskı, 2016.
OĞUZMAN (M. Kemal), SELİÇİ (Özer) ve OKTAY ÖZDEMİR (Saibe), *Eşya Hukuku,* İstanbul, Filiz Kitabevi, 19. Baskı, 2016.

■

Bölüm 15
MİRAS KAVRAMI[1]

PLÂN:

I. Mirasçılar
  A. Yasal Mirasçılar
    1. Kan Hısımlarının Mirasçılığı
    2. Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı
    3. Evlatlığın Mirasçılığı
    4. Devletin Mirasçılığı
  B. Atanmış Mirasçılar
II. Ölüme Bağlı Tasarruflar
  A. Ölüme Bağlı Tasarruf Şekilleri
    1. Vasiyet
    2. Miras Sözleşmesi
  B. Miras Bırakanın Tasarruf Özgürlüğü ve Yasal Mirasçıların Saklı Payları
III. Mirasın Geçişi
  A. Mirasın Açılması
  B. Mirasa Ehliyet
IV. Mirasçılıktan Çıkarma
V. Mirasın Kazanılması
VI. Mirasçılık Sıfatının İspatı
VII. Mirasın Paylaştırılması

BU BÖLÜM İÇİN KISA HUKUK SÖZLÜĞÜ

Halefiyet: Bir kişinin bir başkasının yerine geçmesi.

Iskat: Düşürme, çıkarma.

Küllî: Bütün olarak.

Mahfuz hisse: Saklı pay. Miras bırakanının mirasının dokunamayacağı kısmı.

Muris: Miras bırakan.

Muvazaa: İki kişinin aralarında gerçekten olmayan bir işlemi olmuş gibi göstermeleri.

Müteselsil: Birlikte, zincirleme.

Parantel: Bkz. zümre.

Tasarruf nisabı: Mirasın saklı paylar dışında kalan kısmı. Bu kısım üzerinde miras bırakan tasarrufta bulunabilir.

Tenkis: İndirme.

Tereke: Miras bırakanın mirasçılara geçecek olan malvarlığı.

Veraset ilâmı: Mirasçılık belgesi.

Zümre: Bir kişi ve kişiden üreyenlerin oluşturdukları topluluk.

1. Öztan, *op. cit.*, s.491-588; Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.323-355.

İnsanlar hayatları boyunca hak ve borç altına girerler. Örneğin ev, araba, tarla sahibi olurlar. Bankadan kredi alırlar. Bu hak ve borçların para ile ölçülebilen bütününe "malvarlığı (mamelek)" denir. Ama insanlar bir gün ölür ve kişilikleri sona erer. Peki ama kişinin hayattayken sahip olduğu bu malvarlığına ne olur? Bu malvarlığı sahibinin ölümüyle yok olmayacağına göre birilerine geçer. Peki ama bu malvarlığı kimlere ve nasıl geçer? İşte bu soruya cevap veren hukuk dalı miras hukukudur.

"Miras hukuku (*law of succession, inheritance law*)", bir gerçek kişinin ölmesi durumunda para ile ölçülebilen hak ve borçlarının, yani malvarlığının kimlere ne oranda ve ne şekilde geçeceğini düzenleyen hukuk kurallarından oluşmuş bir hukuktur. Miras hukuku kuralları Türk Medenî Kanununun 495 ilâ 682'nci maddelerini kapsayan üçüncü kitabında düzenlenmiştir. Bu kitap iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım "mirasçıları" (m.495-574); ikinci kısım "mirasın geçmesi"ni (m.575-682) düzenlemektedir.

"Miras bırakan" veya eski tabirle "muris (*deceased*)", ölümü ile malvarlığı mirasçılara geçecek olan gerçek kişidir. Murisin mirasçılara geçecek olan malvarlığına "tereke (*estate*)" veya "miras (*succession*)" denir. Tereke, miras bırakanın parayla ölçülebilen hak ve borçlarını içerir.

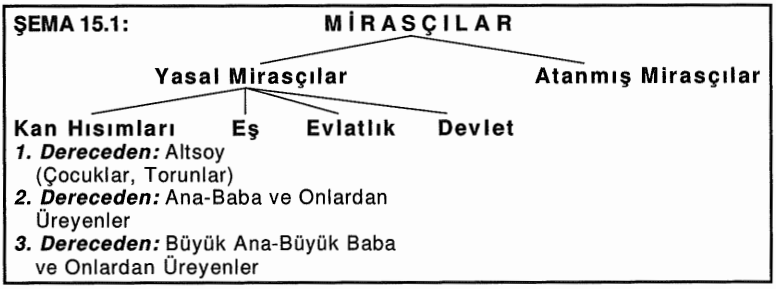
I. MİRASÇILAR[2]

"Mirasçı (*heir*)", miras bırakanın terekesinin kendisine geçeceği gerçek veya tüzel kişidir. Mirasçıya "vâris (*inheritor, successor*)" de denir. Vâris kelimesinin çoğulu "verese (*inheritors, successors*)"dir.

Medenî Kanunumuz iki tür mirasçı kabul etmiştir. Bunlardan birincisi doğrudan doğruya kanundan doğan mirasçılıktır ki buna "yasal mirasçılık" denir. İkincisi, miras bırakanın ölüme bağlı bir tasarrufundan, yani iradesinden doğan mirasçılıktır ki

2. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.325-332; Öztan, *op. cit.*, s.491-588.

buna "atanmış mirasçılık" denir[3]. Yasal mirasçılar da kendi içinde türlere ayrılır. Bunları ilk önce bir şema hâlinde gösterelim:

A. YASAL MİRASÇILAR

"Yasal mirasçılar (*statutory heirs, legal heirs, intestate successors*)", doğrudan doğruya kanunun mirasçı olarak belirlediği kişilerdir. Dolayısıyla bu kişiler mirasçılık sıfatını, miras bırakanın iradesinden değil, doğrudan doğruya kanun koyucunun iradesinden almaktadıryar. Yasal mirasçılar, miras bırakanın hısımları, sağ kalan eşi, evlatlığı ve devlettir. Yasal mirasçıların mirasçılığını "kan hısımlarının mirasçılığı", "sağ kalan eşin mirasçılığı", "evlatlığın mirasçılığı" ve "devletin mirasçılığı" olmak üzere dörde ayırıp incelemek gerekir. Ama önce hısımlık kavramını ve hısımlığın türlerini görelim:

Hısımlık Kavramı ve Hısımlığın Türleri*

Öncelikle belirtelim ki, "hısımlık (*kinship*)", gerçek kişiler arasında kan veya akdî bir bağ dolayısıyla meydana gelen yakınlık ilişkisidir. Hısımlık, "kan hısımlığı", "kayın hısımlığı" ve "evlat edinme dolayısıyla meydana gelen hısımlık" olmak üzere üçe ayrılır. Kan hısımlığının da kendi içinde alt türleri vardır. Şimdi bunları bir şema hâlinde gösterelim:

3. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.327.

1. Kan hısımlığı (*kinship by blood*), kan bağına dayanan hısımlıktır. Buna "soy hısımlığı (*consanguinity*)" da denir. Kan hısımlığı "üstsoy-altsoy hısımlığı" ve "yansoy hısımlığı (*collateral consanguinity, kinship in the collateral line*)" olmak üzere ikiye ayrılır.

a) "Üstsoy-altsoy hısımlığı (*kinship in the direct line, lineal kinship,*)", biri diğerinden gelenler arasındaki hısımlıktır (m.17). Bu da kendi içinde "üstsoy hısımlığı" ve "altsoy hısımlığı" olmak üzere ikiye ayrılır. *(aa) Üstsoy hısımlığı* bir kimsenin kendisi ile üstsoyu, yani anası, babası, nineleri, dedeleri, büyük dedeleri ve büyük nineleri arasındaki hısımlıktır. *(bb) Altsoy hısımlığı* ise bir kişi ile onun soyundan gelenler, yani çocukları, torunları, torun çocukları, ilh. arasındaki hısımlıktır.

b) "Yansoy hısımlığı (*kinship in the collateral line, collateral kinship, consanguinity*)" biri diğerinden gelmeyip ortak kökten gelen kişiler arasındaki hısımlıktır. Kardeşler arasındaki hısımlık, dayı, hala, teyze ve amca ile yeğen arasındaki hısımlık; keza kardeş çocukları arasındaki hısımlık "yansoy hısımlığı"dır.

Kan hısımlığının derecesi, hısımlar arasındaki doğum sayısıyla belirlenir (m.17). Örneğin baba ile oğul birinci dereceden, torun ile dede ikinci dereceden, kardeşler ikinci dereceden, yeğen ile amca üçüncü dereceden, kardeş çocukları dördüncü dereceden hısımdırlar.

2. "Kayın hısımlığı (sıhrî hısımlık, *affinity by marriage*)", evlenme akdiyle doğan hısımlık çeşididir. Eşlerden biri ile diğer eşin kan hısımları, aynı tür ve dereceden kayın hısım-

ları olur. Örneğin kocanın anası, karının kayın anası olur. Kayın hısımlığı kendisini meydana getiren evliliğin sona ermesiyle ortadan kalkmaz (m.18).

3. "Evlat edinmeden doğan hısımlık (*kinship by adoption*)", evlat edinen ile evlat edinilen arasındaki evlat edinme işleminden doğan hısımlıktır. Bu hısımlığın hükümleri büyük ölçüde kan hısımlığının hükümleri gibidir.

* Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.,* s.136-141; Öztan, *op. cit.,* s.280-284; Zevkliler ve Havutçu, *op.cit.,* s.137-143.

1. Kan Hısımlarının Mirasçılığı (*Heir of the Blood*)[4]

Zümre Sistemi.- "Kan hısımları (*blood relatives*)"nın kimler olduğunu biraz yukarıda gördük. Kan hısımları arasında mirasçılık, "zümreler (*parentals*)"e göre belirlenir. Buna "zümre sistemi" veya "parantel sistemi (*parental system*)" denir. Bir kişiden üreyenler o kişiyle birlikte bir "zümre" teşkil eder. Örneğin baba ve onun sulbünden gelenler bir zümre, dede ve onun sulbünden gelenler bir başka zümre teşkil eder. Önce gelen zümrede mirasçı varken sonra gelen zümredekiler mirasçı olamazlar. Örneğin miras bırakanın çocuğu veya torunu varsa, miras bırakanın ana-babası, kardeşleri veya kardeş çocukları mirasçı olamazlar. Bir zümrede miras bırakandan önce ölenler varsa miras, onun yerine halefiyet yoluyla altsoya geçer[5].

Medenî Kanunumuz ilk üç zümrenin mirasçılığını kabul etmiştir. Üçüncü zümrede, yani miras bırakanın büyük ana ve büyük babaları ve onların altsoyları yoksa miras, hısımlara değil, devlete geçer (MK, m.501).

a) Birinci Dereceden Mirasçılar: Altsoy.- Miras bırakanın "birinci dereceden mirasçıları (*heirs of first degree*)", onun "altsoyu (*descendants*)"dur (MK, m.495). Altsoyun mirasçılığı

4. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.,* s.328-331; Öztan, *op. cit.,* s.498-513.
5. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.,* s.328-329; Öztan, *op. cit.,* s.498.

sınırsızdır. Yani miras bırakanın çocukları, torunları, torun çocukları, torunlarının torunları miras bırakanın birinci dereceden mirasçısıdır. Çocuklar eşit olarak mirasçıdırlar. Miras bırakandan önce ölmüş olan çocukların yerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır (MK, m.495). Örneğin A'nın oğlu B, A'dan önce ölmüştür. Ama B'nin C isimli bir oğlu vardır. Bu durumda A'nın mirası torun C'ye geçer.

b) İkinci Dereceden Mirasçılar: Ana-Baba.- Miras bırakanın ikinci dereceden mirasçıları (*heirs of second degree*), onun ana babasıdır. Diğer bir ifadeyle altsoyu bulunmayan miras bırakanın mirasçıları, ana ve babasıdır. Bunlar eşit olarak mirasçıdırlar. Miras bırakandan önce ölmüş olan ana ve babanın yerlerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır. Bir tarafta hiç mirasçı bulunmadığı takdirde, bütün miras diğer taraftaki mirasçılara kalır (MK, m.496). Örneğin çocuğu veya torunu olmayan bir kişi ölürse, mirası hayattaysa ana babasına geçer. Ana baba da ölmüş ise bu sefer mirası ana-babasının altsoyuna, yani miras bırakanın kardeşlerine veya kardeş çocuklarına geçer.

c) Üçüncü Dereceden Mirasçılar: Büyük Ana ve Büyük Baba.- Altsoyu (yani çocukları ve torunları, torun çocukları, vs.) ve ana-babası ve onların altsoyu (yani kardeşleri, kardeş çocukları, kardeş torunları) bulunmayan miras bırakanın mirasçıları, büyük ana ve büyük babalarıdır. Bunlar, eşit olarak mirasçıdırlar. Miras bırakandan önce ölmüş olan büyük ana ve büyük babaların yerlerini, her derecede halefiyet yoluyla kendi altsoyları alır (MK, m.497). Bunların hepsine birden "üçüncü dereceden mirasçılar (*heirs of third degree*)" denir.

2. Sağ Kalan Eşin Mirasçılığı[6]

Murisin sadece hısımları değil, "sağ kalan eşi (*surviving spouse*)" de onun yasal mirasçısıdır. Sağ kalan eşin miras hakkı onun tek başına veya birlikte mirasçı olduğu zümreye göre de-

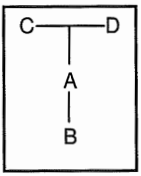
6. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.331; Öztan, *op. cit.*, s.514.

ğişir. Sağ kalan eş, birlikte bulunduğu zümreye göre miras bırakana aşağıdaki oranlarda mirasçı olur (MK, m.499):

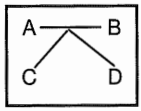
a) Sağ kalan eş, miras bırakanın altsoyu, yani çocukları veya torunlarıyla birlikte mirasçı olursa mirasın **dörtte birini** alır.

b) Sağ kalan eş, miras bırakanın ana ve baba zümresi ile birlikte mirasçı olursa **mirasın yarısını** alır. Örneğin miras bırakan ölmüş, geriye eşi ve anası kalmış ise mirasın yarısını eşi, yarısını da anası alır.

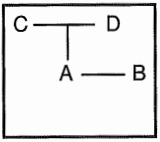
c) Sağ kalan eş, miras bırakanın büyük ana ve büyük babaları ve onların çocukları ile birlikte mirasçı olursa, mirasın **dörtte üçünü**, bunlar da yoksa mirasın **tamamını** alır. Örneğin miras bırakan ölmüş, geriye eşi ve dedesi sağ kalmıştır. Mirasın dörtte üçünü eşi, dörtte birini de dedesi alır.

Örnek 1: Varsayalım ki 100.000 TL malvarlığı olan A ölmüş, geriye oğlu B, anası C ve babası D kalmıştır. Miras nasıl paylaşılır? *Cevap:* Miras tamamıyla oğlu B'ye geçer. Çünkü altsoy oldukça üstsoy miras alamaz.

Örnek 2: Varsayalım ki 100.000 TL malvarlığı olan A ölmüş ve geriye eşi B ve iki çocuğu C ve D kalmış olsun. Mirası nasıl paylaşılır? *Cevap:* Burada eş, çocuklarıyla birlikte mirasçıdır.O hâlde önce sağ kalan eş B, 100.000 TL'nin dörtte birini, yani 25.000 TL'yi alır. Geriye kalan 75.000 TL de miras bırakanın çocukları arasında eşit olarak bölüşülür; yani C 37.500 TL; D de 37.500 TL alır.

Örnek 3: Varsayalım ki 100.000 TL malvarlığı olan A ölmüş; geriye eşi B ve kendi anası C, kendi babası D sağ kalmıştır. Mirası nasıl paylaştırılır. *Cevap:* Sağ kalan eş, mirasın yarısını, yani 50.000 TL'yi alır. Geriye kalan 50.000 TL de miras bırakanın ana babası arasında eşit olarak paylaşılır; yani ana 25.000 TL; baba 25.000 TL alır.

3. Evlatlığın Mirasçılığı[7]

"Evlâtlık (*adopted children*)" ve evlatlığın altsoyu, yani evlatlığın çocukları ve torunları, "evlât edinene (*adoptive parent*)" kan hısmı gibi mirasçı olurlar. Ancak kan hısımlığından farklı olarak evlatlığın mirasçılığı tek taraflıdır. Yani evlatlık evlat edinenin mirasçısı olur; ama evlat edinen evlatlığın mirasçısı olamaz (m.500). Ayrıca belirtelim ki, evlâtlığın kendi ailesindeki mirasçılığı da devam eder (m.500).

4. Devletin Mirasçılığı[8]

Mirasçı bırakmaksızın ölen kimsenin mirası Devlete geçer (m.501). Ölen kişinin birinci, ikinci ve üçüncü zümreden mirasçısı yoksa, eşi de yoksa veya hayatta değilse ve keza ölüme bağlı tasarruf yoluyla mirasçı da atanmamış ise, miras devlete geçer. Buna "devletin mirasçılığı (*escheatage*)" denir.

B. ATANMIŞ MİRASÇILAR[9]

Mirasçılığın ikinci çeşidi "atanmış mirasçılık (*testate succession*)"tır. Bu da "ölüme bağlı tasarruflar (*testamentary dispositions*)" ile yapılır. Bunun da "mirasçı atama" ve "vasiyet" olmak üzere iki çeşidi vardır.

1. Mirasçı Atama (*Institution of Heir, Appointment of a Heir*).- Miras bırakan, ölüme bağlı tasarruflarla mirasının tamamı veya belli bir oranı için bir veya birden çok kişiyi mirasçı atayabilir (MK, m.516). Bu şekildeki mirasçılara "atanmış mirasçı (mansup mirasçı, *appointed legatee*)" denir. "Atanan mirasçı", bir yasal mirasçı olabileceği gibi bir üçüncü kişi de olabilir.

2. Belirli Mal Bırakma (*Specific Bequest*).- Miras bırakan, ölüme bağlı bir tasarrufla, bir kimseyi, terekesinin tamamı veya

7. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.331; Öztan, *op. cit.*, s.512.
8. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.332; Öztan, *op. cit.*, s.515.
9. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.333-342; Öztan, *op. cit.*, s.515-531.

belli bir oranı için mirasçı atayabileceği gibi, bu kimseyi mirasçı atamaksızın, ona terekesinden belirli bir mal bırakabilir (MK, m.517). Belirli mal bırakma bir üçüncü kişiye yapılabileceği gibi yasal mirasçıya da yapılabilir. Yani miras bırakan, yasal mirasçılarından birine terekesinden bir malı ayrıca bırakabilir. "Lehine mal bırakılan kişi (*specific legatee*)"nin yasal mirasçılardan kendine bırakılmış malı talep etme hakkı vardır.

II. ÖLÜME BAĞLI TASARRUFLAR[10]

Yukarıda mirasçı atamasının ve belirli bir mal bırakmanın "ölüme bağlı tasarruf (*testamentary disposition*)" ile yapılacağını söyledik. Peki ama bu "ölüme bağlı tasarruf" denen şey nedir? Ölüme bağlı tasarruf, miras bırakanın, ölümünü düşünerek yapılmasını istediği hususları bir hukukî işlem ile bildirmesidir. Diğer bir ifadeyle, ölüme bağlı tasarruf, hükümlerini miras bırakanın ölümünden sonra meydana getiren bir hukukî işlemdir[11].

A. ÖLÜME BAĞLI TASARRUF ŞEKİLLERİ[12]

Hukukumuzda "vasiyetname" ve "miras sözleşmesi" olmak üzere iki tane ölüme bağlı tasarruf vardır.

1. Vasiyet (*Will*).- Vasiyet, sadece miras bırakanın irade açıklamasıyla oluşan tek taraflı bir hukukî işlemdir. Vasiyet yapan kişi (vasiyetçi, *testator*), saklı pay kurallarına uymak şartıyla mirasçı atayabilir veya belli bir mal bırakabilir[13].

Vasiyet yapabilmek için ayırt etme gücüne sahip olmak ve on beş yaşını doldurmuş bulunmak gerekir (MK, m.502).

Vasiyetin geçerli olması için kanunda öngörülmüş *şekillerde* yapılması gerekir. Medenî Kanun, "resmî vasiyetname"

10. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.333-342; Öztan, *op. cit.*, s.515-531.
11. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.334.
12. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.333-342; Öztan, *op. cit.*, s.516-518.
13. *Ibid.*

(m.532-537), "elyazılı vasiyetname" (m.538) ve "sözlü vasiyet" (m.539-541) olmak üzere başlıca üç çeşit vasiyet türü öngörmüştür. "Resmî vasiyetname (*official will*)", sulh hakimi ve noter gibi görevliler aracılığıyla yapılır. "Elyazılı vasiyetname (*holographic will*)", miras bırakanın kendisi tarafından kendi el yazısıyla yazılır. Bu vasiyetnamede yıl, ay, gün ve imzanın bulunması gerekir. "Sözlü vasiyet (*oral will*)" ise yakın ölüm tehlikesi gibi olağanüstü durumlarda iki tanık önünde miras bırakanın arzularını sözle açıklaması suretiyle yapılır.

2. Miras Sözleşmesi.- "Miras sözleşmesi (*agreement of inheritance*)", miras bırakanın kendi ölümünü düşünerek başka bir kimseyle yaptığı bir sözleşmedir. İki taraflı bir işlem olarak miras sözleşmesinin oluşabilmesi için tarafların karşılıklı iradelerinin açıklanması ve uyuşması gerekir. Miras sözleşmesinin geçerli olması için resmî vasiyetname şeklinde düzenlenmesi gerekir. Sözleşmenin tarafları, arzularını resmî memura (=notere) aynı zamanda bildirirler ve düzenlenen sözleşmeyi memurun ve iki tanığın önünde imzalarlar (m.545). Miras sözleşmesi yapabilmek için ayırt etme gücüne sahip ve ergin olmak, kısıtlı bulunmamak gerekir (m.503).

B. MİRAS BIRAKANIN TASARRUF SERBESTİSİ ve YASAL MİRASÇILARIN SAKLI PAYLARI (MAHFUZ HİSSELERİ)[14]

Yukarıda gördüğümüz gibi miras bırakan, ölüme bağlı tasarruf yaparak, yani vasiyette bulunarak veya miras sözleşmesi yaparak, mirasının tamamı veya belli bir oranı için mirasçı atayabilecek ve keza mirasçı atamaksızın mirasından belli bir malı bir kişiye bırakabilecektir.

Peki ama, miras bırakanın ölüme bağlı tasarruf yapma özgürlüğü (*testator's freedom to dispose*), sınırsız bir özgürlük

14. *Testator's freedom to dispose and reserved portions of legal heirs.* Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.3327-328; Öztan, *op. cit.*, s. 518-520.

müdür? Örneğin miras bırakan, kendi çocukları, kendi eşi, kendi ana babası hayattayken, mirasının tamamını bir başkasına bırakabilecek midir? İşte bu soruya olumsuz yanıt vermek gerekmektedir. Çünkü yasal mirasçılardan eşin, altsoyun (yani çocukların ve torunların ve ana-babanın kanun tarafından korunan "saklı payları (mahfuz hisseleri, *reserved portions*)" vardır[15]. Miras bırakan, ölüme bağlı tasarrufta bulunarak bu saklı paylara dokunamaz. Diğer bir ifadeyle, miras bırakan, yasal mirasçıların ancak saklı payları dışında kalan miras kısmı hakkında ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir (MK, m.505). Medenî Kanunun 506'ncı maddesine göre saklı pay aşağıdaki oranlardan ibarettir:

1. Altsoy için yasal miras payının **yarısı**,
2. Ana ve babadan her biri için yasal miras payının **dörtte biri**,
3. Sağ kalan eş için, altsoy veya ana ve baba zümresiyle birlikte mirasçı olması hâlinde yasal miras payının **tamamı**, diğer hâllerde yasal miras payının **dörtte üçü.**

Not: Kardeşlerin saklı payı (sekizde bir), 4.5.2007 tarih ve 5650 sayılı Kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Yani artık kardeşler saklı paylı mirasçılardan değildir.

Dolayısıyla miras bırakan yukarıda belirtilen oranlardaki "saklı paylar"a dokunamayacak; ancak bu paylar dışında kalan kısım üzerinde ise istediği gibi tasarrufta bulunabilecektir. Miras bırakanın tasarrufta bulunabileceği bu kısma "tasarruf edilebilir kısım" veya eski tabirle "tasarruf nisabı (*disposable portion*)" denir. Tasarruf nisabını aşan, yani saklı paya dokunan ölüme bağlı tasarruflar geçersizdir.

Örneğin A, 100.000 TL'lik mirasa sahiptir. A'nın yasal mirasçıları eşi B ve oğlu C'dir. A, ölmeden önce D lehine 50.000 TL vasiyette bulunmuştur. Burada eş (B), altsoyla birlikte mirasçı olduğuna göre, eşin saklı payı, miras payının tamamı, yani

15. Yukarıda sayılanlar dışında kalan yasal mirasçıların, örneğin kardeşlerin, onların altsoyunun, büyük anaların ve büyük babaların ve onların çocuklarının ve devletin saklı payı yoktur. Bunlara "saklı payı olmayan mirasçılar" denir.

25.000 TL'dir. Oğlu C'nin saklı payı ise kendi miras payının yarısı, yani 75.000 TL'nin yarısı olan 37.500 TL'dir. Dolayısıyla saklı paylar toplamı 62.500 TL; tasarruf edilebilir kısım ise 37.500 TL'dir. A, 50.000 TL ölüme bağlı tasarruf yaptığına göre, yaptığı tasarrufun 37.500 TL'yi aşan kısmı, yani 12.500 TL'si geçersizdir.

Miras bırakan, ölümü hâlinde kendisinin yasal mirasçısı olacak kişileri sevmiyorsa, saklı paylarına dokunmamak şartıyla onların daha az miras almalarını sağlayabilir. Örneğin 100.000 TL terekesi olan bir baba iki oğlunu da sevmiyor ise terekesinin 50.000 TL'sini Kızılay'a bağışlayabilir. Böylece oğulları 50.000'er TL miras alacak iken 25.000'er TL miras alabilirler. Keza iki oğlu olan ve oğullarından birisini daha çok seven bir baba, sevdiği oğluna ölüme bağlı tasarruf yaparak daha fazla miras bırakabilir. Ancak bunun için de diğer oğlun saklı payına dokunmaması gerekir. Mesela 100.000 TL terekesi ve A ve B isimli iki oğlu olan bir baba, A lehine ölüme bağlı tasarruf yoluyla 25.000 TL bırakabilir. Bu durumda A, toplam 75.000 TL (50.000 TL yasal mirasçı olarak + 25.000 TL ölüme bağlı tasarruf yoluyla) miras alır. B ise sadece 25.000 TL miras alır. Bu örnekte B'nin saklı payına dokunulmamıştır (saklı payı miras hakkının yarısıdır).

Ancak, bir babanın, aşağıda göreceğimiz "mirasçılıktan çıkarma" sebepleri dışında bir mirasçısının saklı payını ortadan kaldırma veya onu azaltma imkânı yoktur. Örneğin 100.000 TL'lik terekesi ve bir oğlu olan baba, Kızılay lehine 50.000 TL'lik ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir; ama 75.000 TL tasarrufta bulunursa, 50.000 TL'yi aşan kısım (yani 25.000 TL) geçersizdir. Bu aşan kısım "tenkis davası" yoluyla indirilir.

Tenkis Davası (*Action for Reduction*).- Miras bırakan, saklı paylı mirasçısının saklı payına dokunan şekilde ölüme bağlı tasarrufta bulunmuş ise saklı paylarının karşılığını alamayan mirasçılar, miras bırakanın tasarruf edebileceği kısmı aşan ta-

sarruflarının tenkisini (indirilmesini, *reduction*) dava edebilirler (m.560). Bu durumda mahkeme, ölüme bağlı tasarrufta saklı pay korununcaya kadar indirme yapar.

Muvazaalı İşlemler (*Fictitious Transactions, Sham Transactions*).- Bazen ana-babalar, çocukları arasında çeşitli sebeplerle miras bakımından ayrımcılık yapmak istemektedirler. Kanunumuzun sisteminde, yukarıda açıklandığı gibi, diğer çocuğun saklı payına dokunmamak şartıyla ayrımcılık yapılması mümkündür. Örneğin 100.000 TL'lik bir mirasta, bir çocuğa 75.000 TL, diğer çocuğa 25.000 TL miras kalması sağlanabilir. Ancak daha fazlası yapılamaz. Daha fazlasını arzu eden bazı ana-babalar, diğer çocuktan miras kaçırmak için, sağlıklarında yaptıkları muvazaalı hukukî işlemlerle mallarını diğer çocuğa devretmektedirler. Örneğin sahip olduğu evi sevdiği oğluna (gerçekten bedel almaksızın) tapu dairesine giderek satmaktadır. Böylece satılan ev, terekeye girmemekte ve mirasçılar tarafından eşit olarak paylaşılamamaktadır. Böyle işlemlere hukukta "muvazaalı işlemler" denir. Bunlar hukuken geçersizdir. Diğer oğlun dava açması durumunda bu tür işlemler mahkeme tarafından iptal edilir.

III. MİRASIN GEÇİŞİ[16]

Mirasın mirasçılara geçişi (*transfer of estate*) için bir taraftan miras bırakanın ölmesi, diğer taraftan da mirasın geçeceği mirasçıların mirasa ehil olmaları gerekir.

A. MİRASIN AÇILMASI (m.575-576)

Mirasın mirasçılara geçebilmesi için "mirasın açılması (*opening of the succession*)" gerekir. Miras, miras bırakanın ölümüyle açılır (m.575). (Miras bırakanın gaipliğine karar verilmesi de aynı sonucu doğurur. Gaiplerin durumu Medenî Ka-

16. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.342-356; Öztan, *op. cit.*, s.545-584.

nunun 584-588'inci maddelerinde düzenlenmiştir). "Mirasın açılması", miras bırakanın ölümü anında, mirasın mirasçılara kanundan dolayı ve kendiliğinden geçmesi demektir. Mirasın açılmasıyla mirasçılar, mirasa (terekeye) iştirak hâlinde (elbirliği mülkiyetiyle, *co-ownership*) malik olurlar; mirasçılar arasında "miras ortaklığı (*community of heirs*)" doğar (MK, m.640). Keza miras (tereke) borçlarından mirasçılar "müteselsilen sorumlu (*jointly and severally liable*)" olurlar (m.641). Miras, malvarlığının tamamı için miras bırakanın yerleşim yerinde (ikametgahında, *domicile*) açılır. Miras bırakanın tasarruflarının iptali veya tenkisi, mirasın paylaştırılması ve miras sebebiyle istihkak davaları bu yerleşim yeri mahkemesinde görülür (m.576).

B. MİRASA EHLİYET (m.577-583)

Mirasın mirasçılara geçebilmesi için ikinci olarak mirasın geçeceği mirasçıların "mirasa ehil olmaları (*capability of inherit*)" gerekir. Mirasçıların mirasa ehil olabilmeleri için "miras bırakanın ölümü anında sağ olmaları" ve "mirastan yoksun bırakılmamış bulunmaları" gerekir[17]. Yani mirasa ehil olmanın iki şartı vardır:

1. Miras Bırakanın Ölümü Anında Sağ Olmak

Mirasçı olabilmek için miras bırakanın ölümü anında mirasa ehil olarak bir an için dahi olsa sağ olmak şarttır (*being alive at the date of death of the deceased*). Mirasın açıldığı anda sağ olan mirasçı sonradan ölürse onun miras hakkı kendi mirasçılarına kalır (m.580). Dolayısıyla muristen önce ölenler mirasçı olamazlar. Örneğin bir trafik kazasında önce A ölmüş, bir saat sonra da, oğlu B ölmüş ise, A'nın mirası, oğlu B'ye ve eşi C'ye geçer. B, bir saat sonra ölünce de B'nin mirası annesi C'ye geçer. A'nın kendi ana babası mirastan pay alamaz. Oysa trafik

17. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.344.

kazasında A ve B aynı anda ölseydi, A'nın ana-babası mirasın yarısını alacaktı. Medeni Kanunumuz, sağ doğmak koşuluyla ceninin de mirasçı olabileceğini kabul etmiştir. Ancak "ölü doğan çocuk mirasçı olamaz" (m.582).

Ölüme bağlı tasarrufla kendilerine belirli mal bırakılan kimselerin de "vasiyet alacaklısı" olabilmeleri için miras bırakanın ölümü anında mirasa ehil olarak sağ olmaları şarttır. Vasiyet alacaklısı miras bırakandan önce ölmüş ise tasarruftan aksi anlaşılmadıkça, vasiyeti yerine getirme yükümlülüğü, vasiyet yükümlüsünün yararına ortadan kalkar (m.581).

2. Mirastan Yoksun Olmamak[18]

Bir kişinin mirasçı olabilmesi için ikinci olarak "mirastan yoksun bulunmaması (*not to loose the inheritance rights*)" gerekir. Diğer bir ifadeyle mirastan yoksun bulunanların mirasa ehliyetleri yoktur. "Mirastan yoksunluk (*unworthiness to inherit, loss of inheritance rights*)" sebepleri Medenî Kanunun 578'inci maddesinde sayılmıştır. Bu maddeye göre, aşağıdaki kimseler mirasçı olamazlar:

1. Miras bırakanı kasten ve hukuka aykırı olarak öldüren veya öldürmeye teşebbüs edenler,
2. Miras bırakanı kasten ve hukuka aykırı olarak sürekli şekilde ölüme bağlı tasarruf yapamayacak duruma getirenler,
3. Miras bırakanın ölüme bağlı bir tasarruf yapmasını veya böyle bir tasarruftan dönmesini aldatma, zorlama veya korkutma yoluyla sağlayanlar ve engelleyenler,
4. Miras bırakanın artık yeniden yapamayacağı bir durumda ve zamanda ölüme bağlı bir tasarrufu kasten ve hukuka aykırı olarak ortadan kaldıranlar veya bozanlar.

18. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.345-347; Öztan, *op. cit.*, s.549-550.

Yukarıdaki kimseler yasal mirasçı olamayacakları gibi, ölüme bağlı tasarruf yoluyla atanmış mirasçı veya vasiyet alacaklısı sıfatıyla da mirastan yararlanamazlar.

Mirastan yoksunluk yukarıdaki sebeplerin birinin varlığı hâlinde *kendiliğinden (ipso facto)*, yani herhangi bir karar veya işleme gerek olmaksızın, kanundan dolayı meydana gelir ve mirasçının mirasa ehliyetini ortadan kaldırır[19].

Mirastan yoksunluk "kişisel" niteliktedir. Mirastan yoksunluk, yalnız yoksun olanı etkiler. Mirastan yoksun olanın altsoyu, miras bırakandan önce ölen kimsenin altsoyu gibi mirasçı olur (m.579). Yani, mirastan yoksun bulunan kimseler, sanki miras bırakandan önce ölmüş gibi işleme tâbi tutulur; dolayısıyla onların yerini kendi altsoyları alır. Örneğin A, babası B'yi öldürmüş ise, B'nin mirasçısı olamaz; ama A'nın oğlu C (yani B'nin torunu), B'nin mirasçısı olur.

Mirastan yoksunluk, miras bırakanın affıyla ortadan kalkar (m.578).

IV. MİRASÇILIKTAN ÇIKARMA[20]

Mirastan yoksunluğu, "mirasçılıktan çıkarma (mirastan ıskat, *debarment from inheritance, disinheritance*)" ile karıştırmamak gerekir. Mirastan çıkarma, miras bırakanın, Medenî Kanunun 510'uncu maddesinde sayılan sebeplerin birinin varlığı hâlinde, saklı paylı bir yasal mirasçısını (yani çocuklarını, eşini, ana babasını) ölüme bağlı bir tasarrufla mirasının dışında bırakması, onları mirasçılıktan uzaklaştırmasıdır. Medenî Kanunun 510'uncu maddesinde iki tane mirasçılıktan çıkarma sebebi öngörülmüştür. Bunlar şunlardır:

19. Akıntürk, *Medenî Hukuk, op. cit.*, s.346.
20. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.346-347; Öztan, *op. cit.*, s.526-528.

1. Mirasçının, miras bırakana veya miras bırakanın yakınlarından birine karşı ağır bir suç işlemesi;
2. Mirasçının, miras bırakana veya miras bırakanın ailesi üyelerine karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini önemli ölçüde yerine getirmemesi.

Örneğin bir oğul, bakıma muhtaç babasına bakmamış ve onu hiç arayıp sormamış ise, baba bu oğlunu mirasçılıktan çıkarabilir. Mirasçılıktan çıkarma, mirastan yoksunluk gibi kendiliğinden hüküm ve sonuç doğurmaz. Bunun için miras bırakanın bir ölüme bağlı tasarruf yapması gerekir.

Mirasçılıktan çıkarılan kimse, mirastan pay alamayacağı gibi tenkis davası da açamaz. Miras bırakan başka türlü tasarrufta bulunmuş olmadıkça, mirasçılıktan çıkarılan kimsenin miras payı, o kimse miras bırakandan önce ölmüş gibi, mirasçılıktan çıkarılanın varsa altsoyuna, yoksa miras bırakanın yasal mirasçılarına kalır. Mirasçılıktan çıkarılan kimsenin altsoyu, o kimse miras bırakandan önce ölmüş gibi saklı payını isteyebilir (m.511). Örneğin A, yardıma muhtaç babası B'ye bakmamıştır. Bunun üzerine B, A'yı mirasçılıktan çıkarmıştır. Bu durumda A mirasçı olamaz; ama A'nın oğlu C (yani B'nin torunu) babasının yerine geçip mirasçı olur. Ancak bunun aksini miras bırakan öngörebilir. Yani sadece oğlunu değil, oğlunun çocuklarını da mirasçılıktan çıkarabilir.

Mirasçılıktan çıkarmanın tam olarak geçerli olabilmesi için miras bırakanın, buna ilişkin yaptığı ölüme bağlı tasarrufta çıkarma sebebini belirtmesi gerekir (m.512). Örneğin "oğlumu, bana bakmadığı için mirasçılıktan çıkarıyorum" demesi gerekir. Mirasçılıktan çıkarılan kimse, sebebin varlığına itiraz ederse, belirtilen sebebin varlığını ispat, çıkarmadan yararlanan mirasçıya veya vasiyet alacaklısına düşer. Örneğin B ve C isimli iki oğlu olan baba A, oğlu B'yi kendisine bakmadığı için mirasçılıktan çıkarmış ise, B'nin itiraz etmesi üzerine, B'nin babasına bakmadığı vakıasını ispat etme yükü, C'ye aittir. Sebebin varlı-

ğı ispat edilememiş veya çıkarma sebebi tasarrufta belirtilmemişse mirasçılıktan çıkarma tasarrufu, mirasçının saklı payı dışında kalan kısmı için geçerli olur (m.512). Örneğin yukarıdaki örnekte, C, B'nin A'ya bakmadığını ispat edememiş ise, B, mirastan hakkının tamamını değil, ama saklı paya tekabül eden kısmını alır. Mesela yukarıdaki örnekte A'nın mirası 100.000 TL ise ve mirasçı olarak iki oğlu (B ve C) varsa ve C, B'nin A'ya bakmadığını ispat edememiş ise, B miras hakkının saklı kısmını (yani 100.000 TL'nin yarısının yarısını=25.000 TL) alır. Sebep varsa ve ispatlanmış ise, B mirastan hiç pay alamaz.

Halk arasında bazen "evlatlıktan ret" diye bir şeyden bahsedilmekte, bazı babalar oğullarını evlatlıktan reddetmekle tehdit etmektedirler. Hukukumuzda "evlatlıktan ret" diye bir kurum yoktur. Kimse böyle bir şey yapamaz. Oğluna kızan bir baba, eğer oğlu kendisini dövüyorsa veya kendisi bakıma muhtaç olduğu hâlde oğlu ona bakmıyorsa, oğlunu sadece *mirasçılıktan çıkarabilir.* Eğer oğlu babasına karşı bir suç işlememiş ise ve babasına karşı aile hukukundan doğan yükümlülüklerini de yerine getiriyorsa, babanın bu oğluna karşı yapabileceği bir şey yoktur. (Şüphesiz böyle bir baba da, oğlunun saklı payına dokunmamak şartıyla, terekesi hakkında ölüme bağlı tasarrufta bulunabilir).

V. MİRASIN KAZANILMASI[21]

Mirasçılar, miras bırakanın ölümü anında, derhal ve kanundan dolayı mirası bir bütün olarak kazanırlar. Miras, ölüm anında, başka bir işleme gerek olmaksızın, murisin malvarlığı, mirasçılara bir "bütün" olarak, yani hakları ve borçlarıyla geçer. İşte terekenin bir bütün olarak kanundan dolayı mirasçılara geçmesine "küllî halefiyet ilkesi (*principle of universal succession*)" denir. Bu ilkenin dört sonucu vardır:

21. *Vesting of the inheritance.* Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.,* s.349-351; Öztan, *op. cit.,* s.552-554.

1. Kendiliğinden Geçiş (*Ipso Iure Succession*).- Miras bırakanın mirası, yasal ve atanmış mirasçılara *derhal ve kendiliğinden* (*immediately and automatically*) geçer. Bunun için mirasçıların bir işlem yapmasına, mahkemeden karar almasına gerek yoktur. Hatta miras bırakanın ölümünden haberdar olmalarına bile gerek yoktur. Nitekim Medenî Kanunumuzun 599'uncu maddesi, "mirasçılar, mirasbırakanın aynî haklarını, alacaklarını, diğer malvarlığı haklarını, taşınır ve taşınmazlar üzerindeki zilyetliklerini doğrudan doğruya kazanırlar" demektedir. Dolayısıyla terekeye dahil taşınır malların mirasçılara geçişi için bunların onlara teslim edilmesine gerek yoktur. Keza, terekeye dahil taşınmazların mirasçılara geçişi için bunların mirasçılar adına tapuda tescil edilmesine de gerek yoktur.

2. Bütün Olarak Geçiş (*Succession in toto*).- Miras, mirasçılara *bütün olarak* (eski tabirle "kül hâlinde, Latince: *in toto*") geçer. Yani terekenin aktifi de, pasifi de hep birlikte mirasçılara geçer. Dolayısıyla mirasçılara miras bırakanın alacaklarının yanı sıra borçları da geçer. Mirasçıların miras bırakanın alacaklarını kabul edip borçları reddetme gibi bir hakları yoktur. Ancak mirasçı, miras bırakanın ölümünü öğrendiği tarihten itibaren üç ay içinde sulh mahkemesine yazılı veya sözlü olarak beyanda bulunarak mirası bir bütün olarak, hak ve borçlarıyla birlikte reddedebilir (m.606).

3. Kişisel Sorumluluk.- "Küllî halefiyet ilkesi"nin diğer bir sonucu da "kişisel sorumluluk (*personal liability*)" kuralıdır. Yani mirasçılar, miras bırakanın borçlarından kişisel olarak sorumlu olurlar (m.599/2). Bu şu anlama gelir: Mirasçılar, miras bırakanın borçlarından sadece terekeye dahil mallarla değil, ama aynı zamanda kendi malvarlıklarıyla da sınırsız olarak sorumlu olurlar. Yani mirası reddetmemiş mirasçı, miras bırakanın borçlarını ödemek için kendi mallarını dahi satmak zorunda kalabilir. Eğer terekenin borçları alacaklarından çok ise, mirasçının yukarıdaki duruma düşmemesi için mirası reddetmesi gerekir.

4. Elbirliği Mülkiyeti.- Miras kendiliğinden ve bir bütün olarak mirasçıların hepsine birden geçer. Yani, birden fazla mirasçı, miras üzerinde "elbirliğiyle sahip (iştirak hâlinde malik *co-owner*)" sıfatıyla hak sahibi olurlar (m.640/2). Elbirliği mülkiyeti (iştirak hâlinde mülkiyet, *co-ownership*) nedeniyle, miras paylaşılıncaya kadar, mirasçılardan biri terekeye dahil bir mal üzerinde tek başına hak iddiasında bulunamaz. Kendi hissesi üzerinde de tasarrufta bulunamaz. Bunun için bütün mirasçıların birlikte hareket etmeleri gerekir (m.640/2). Mirasın paylaştırılmasına kadar mirasçılar arasındaki bu ilişkiye "miras ortaklığı (*community of heirs*)" (eski tabirle "miras şirketi") denir. Nitekim Medenî Kanunun 640'ıncı maddesi "birden çok mirasçı bulunması hâlinde, mirasın geçmesiyle birlikte paylaşmaya kadar, mirasçılar arasında terekedeki bütün hak ve borçları kapsayan bir ortaklık meydana gelir" demektedir.

5. Müteselsil Sorumluluk.- Mirasçılar, tereke borçlarından "müteselsil sorumluluk (*joint and several liability*)" esasına göre sorumludurlar (m.641). Dolayısıyla miras bırakanın alacaklısı olan kişiler, alacaklarını mirasçıların hepsinden payları oranında değil, alacaklarının tamamını mirasçıların herhangi birinden isteyebilirler. Bu şu anlama gelir ki, mirastan belirli oranda pay alacak bir mirasçı, terekenin bütün borçlarını tek başına ödemek zorunda kalabilir.

Vasiyet Alacaklılarının Alacaklarını Kazanmaları.- Burada "küllî halefiyet ilkesi" geçerli değildir. Vasiyet alacaklısı, sadece kişisel bir "talep hakkı"na sahiptir. Vasiyet alacaklısı, miras bırakanın kendisine bıraktığı malın kendisine teslimini, varsa vasiyeti yerine getirme görevlisinden; yoksa yasal veya atanmış mirasçılardan talep eder (m.600/2). Bu kişiler vasiyet alacaklısının talebini yerine getirmezlerse, vasiyet alacaklısı, bu kişilere karşı vasiyet edilen malın teslimini veya hakkın devrini; vasiyet konusu bir davranış ise, bunun yerine getirilmemesinden doğan zararın giderilmesini dava edebilir (m.600/3).

VI. MİRASÇILIK SIFATININ İSPATI[22]

Yukarıda gördüğümüz gibi mirasçılar, miras bırakanın ölümü anında, derhal ve kendiliğinden mirası kazanırlar. Ancak mirasçıların terekeye dahil mallar ve haklar üzerinde tasarrufta bulunabilmeleri (örneğin miras bırakanın bankadaki paraları çekebilmeleri, taşınmaz malların satılması için tapuda işlem yapabilmeleri) için kendilerinin miras bırakanın mirasçıları olduklarını ispat etmeleri gerekir. Bunu da ancak bir belge ile sağlayabilirler. İşte mirasçıların mirasçı olduklarını ispata yarayan bu belgeye "mirasçılık belgesi (*certificate of inheritance*)" veya eski tabirle "veraset ilâmı" denir[23]. Medenî Kanunun 598'inci maddesine göre "başvurusu üzerine yasal mirasçı oldukları belirlenenlere, sulh mahkemesince veya noterlikçe mirasçılık sıfatlarını gösteren bir belge verilir. Mirasçı atamaya veya vasiyete ilişkin ölüme bağlı tasarrufa mirasçılar veya başka vasiyet alacaklıları tarafından kendilerine bildirilmesinden başlayarak bir ay içinde itiraz edilmedikçe, lehine tasarrufta bulunulan kimseye, sulh mahkemesince atanmış mirasçı veya vasiyet alacaklısı olduğunu gösteren bir belge verilir".

Mahkeme, nüfus memurluğundan ölenin ve mirasçı olanların nüfus kaydını getirtir; tanık dinler. Neticede, miras bırakanın mirasçılarının kimler olduğunu ve bunların mirastaki paylarını gösteren bir karar verir. Bu karara "mirasçılık belgesi (veraset ilâmı)" denir. Artık mirasçılar bu belgeyi ilgili yerlere gös-

Örnek: Mirasçılık Belgesi Dava Dilekçesi

... SULH HUKUK HAKİMLİĞİNE ...

DAVACI: ....TC Kimlik No. Adresi:..
DAVALI: Hasımsız
KONUSU: Mirasçılık belgesi istenmesi
AÇIKLAMA: Babam ..., ... tarihinde ölmüştür. Geriye ben, ... isimli kardeşim ve ... isimli annem kalmıştır. Başka mirasçı yoktur.
HUKUKÎ SEBEPLER: Medeni Kanun, m.498.
DELİLLER: Nüfus kaydı, tanıklar ve sair deliller.
SONUÇ: Yukarıdaki sebeplerden dolayı müteveffa babam ...'ın miras meselesi halledilerek "mirasçılık belgesi" verilmesini saygılarımla arz ederim.

Davacı Ad Soyad
(Tarih ve İmza

EK: Nüfus Kaydı.

22. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.*, s.347-348

23. *Ibid.*, s.347.

tererek tereke hakkında işlemlerde bulunurlar. Örneğin miras bırakanın bankasındaki parayı çekerler. Terekedeki taşınmaz malı tapu dairesinde satabilirler.

Noterlerce Mirasçılık Belgesi Verilmesi.- 31 Mart 2011 tarih ve 6217 sayılı Yargı Hizmetlerinin Hızlandırılması Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla 18 Ocak 1972 tarihli ve 1512 sayılı Noterlik Kanununa 71/A, 71/B ve 71/C maddeleri eklenerek noterlere de mirasçılık belgesi verilmesi yetkisi tanınmıştır. Ancak mirasçılık belgesi verilmesinin yargılamayı gerektirmesi, nüfus kayıtlarının mirasçılık belgesi verilmesi konusunda yeterli olmaması veya mirasçılık belgesinin yabancılar tarafından talep edilmesi durumunda, mirasçılık belgesi noterler tarafından verilemez. Noterlerin verdikleri mirasçılık belgesi hakkında, menfaati ihlal edilenler tarafından sulh hukuk mahkemesine itirazda bulunulabilir. Bu yeni düzenleme 1 Ekim 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

VII. MİRASIN PAYLAŞTIRILMASI[24]

Yukarıda mirasın mirasçılara elbirliği hâlinde (iştirak hâlinde mülkiyet, *co-ownership*) geçtiğini söylemiştik. Elbirliği hâlinde mülkiyetin sonsuza kadar sürmesi düşünülemez. Mirasın eninde sonunda paylaştırılması (*partition of the estate*) gerekir. Her mirasçı her zaman, diğerlerinden mirası paylaşmalarını talep edebilir (m.642).

Paylaşmada eşitlik ve serbestlik ilkeleri geçerlidir. Yani, kural olarak mirasçılar, paylaşmanın nasıl yapılacağını serbestçe kararlaştırırlar (m.646/2). Yani paylaşma karşılıklı anlaşmayla yapılır. Anlaşma konusunda bütün mirasçılar eşittir. Hisse oranlarının önemi yoktur (m.649). Paylaşma için öncelikle, paylar oluşturulur. Örneğin miras bırakanın bir evi, bir tarlası ve bankada 20.000 TL'si varsa ev bir pay, tarla bir pay ve banka-

24. Akıntürk, *Medeni Hukuk, op. cit.,* s.352-357; Öztan, *op. cit.,* s.567-576.

daki para bir paydır. Paylar da karşılıklı anlaşmayla belirlenir. Anlaşma olmazsa, mirasçılardan her biri, payların oluşturulmasını sulh mahkemesinden isteyebilir. Payların oluşturulmasında hâkim, yerel âdetleri, mirasçıların kişisel durumlarını ve çoğunluğun arzusunu göz önünde bulundurur (m.650). Payların belirlenmesinden sonra bu payların hangi mirasçıya verileceği meselesi ortaya çıkar. Buna "payların özgülenmesi" denir. Payların özgülenmesi mirasçıların anlaşması uyarınca yapılır. Buna olanak bulunmazsa kur'a çekilir (m.650/3). Değerinde önemli azalma olmadan bölünemeyen tereke malı, bütün olarak mirasçılardan birine özgülenir (m.651/1).

Mirasçıların bir tereke malının bölünmesi veya özgülenmesi konusunda anlaşamamaları mümkündür. Örneğin miras bırakanın iki oğlu, kendilerine kalan 100 dönümlük bir tarlanın ikiye bölünmesi konusunda anlaşamayabilirler. Keza bölme konusunda anlaşabilseler bile hangi kısmın kime verileceği konusunda aralarında anlaşma sağlanamayabilir. Bu durumda, o mal bütünüyle satılır ve bedeli bölüştürülür (m.651/2). Mirasçılardan biri istemde bulunursa satış artırma yoluyla yapılır. Mirasçılar artırmanın şekli konusunda anlaşamazlarsa sulh hâkimi, artırmanın mirasçılar arasında veya herkese açık yapılmasına karar verir (m.651).

BU ÜNİTE HAKKINDA DAHA FAZLA BİLGİ EDİNMEK KAYNAKÇA:

AYAN (Mehmet), *Miras Hukuku*, Ankara, Seçkin, 9. Baskı, 2016.
AYBAY (Aydın), *Miras Hukuku,* İstanbul, Maltepe Üniversitesi Yay., 2003.
DURAL (Mustafa), ÖZ (Turgut), *Türk Özel Hukuku, Cilt IV: Miras Hukuku,* İstanbul, Filiz, 10. Baskı, 2016.
İMRE (Zahit) ve ERMAN (Hasan), *Miras Hukuku,* İstanbul, Der, 12. Baskı, 2016.
KILIÇOĞLU (Ahmet), *Miras Hukuku,* Ankara, Turhan, 6. Baskı, 2015.
ÖZTAN (Bilge), *Miras Hukuku,* Ankara, Turhan, 7. Baskı, 2016.
SEROZAN (Rona) ve ENGİN (Baki İlkay), *Miras Hukuku,* Ankara, Seçkin, 4. Baskı, 2014.■

BİBLİYOGRAFYA

AKINTÜRK (Turgut) ve Derya Ateş Karaman, *Borçlar Hukuku,* İstanbul, Beta, 17. Baskı, 2011.

AKINTÜRK (Turgut), *Hukuka Giriş,* Eskişehir, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 7. Baskı, 2003.

AKINTÜRK (Turgut), *Yeni Medenî Kanuna Göre Uyarlanmış Medenî Hukuk,* İstanbul, Beta Yayınları, 9. Baskı, 2003.

ALEXY (Robert), *A Theory of Constitutional Rights,* (Translated by Julian Rivers), Oxford, Oxford University Press, 2002.

ANAYURT (Ömer), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Seçkin, 3. Baskı, 2002.

ANSAY (Tuğrul) ve Aynur Yongalık, *Şirketler Hukuku Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 21. Baskı, 2006.

ARAL (Vecdi), *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine,* İstanbul, İÜHF Yay., 1975.

ARSAL (Sadri Maksudi), *Hukukun Umumî Esasları,* Ankara, Ankara Hukuk Fakültesi Neşriyatı, 1937.

ARSLAN (Ramazan) ve Süha Tanrıver, *Yargı Örgütü Hukuku,* Ankara, Yetkin, 2001.

ATAAY (Aytekin), *Medeni Hukukun Genel Teorisi,* İstanbul, İÜHF Yay., 1971.

AYİTER (Nuşin), *Eşya Hukuku,* Ankara, Savaş Yayınları, 1983.

BEKAERT (Hermann), *Introduction à l'étude du droit,* Bruxelles, Etablissements Emile Bruylant, 1963.

BİLGE (Necip), *Hukuk Başlangıcı,* Ankara, Turhan, 9. Baskı, 1994.

CHAPUS (René), *Droit administratif général,* Paris, Monthchrestien, 15. Baskı, 2001, c.I.

DEVELLİOĞLU (Ferit), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat,* Ankara, Aydın, 1984.

DÖNMEZER (Sulhi) ve Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku,* İstanbul, Filiz, **Cilt I:** 9. Baskı, 1985; **Cilt II:** 8. Baskı, 1983; **Cilt III:** Beta, 10. Baskı, 1985.

EDİS (Seyfullah), *Medeni Hukuka Giriş ve Başlangıç Hükümleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1983.

EREN (Fikret), *Borçlar Hukuku: Genel Hükümler,* İstanbul, Beta, 6. Baskı, 1998, 2 Cilt.

FAVOREU (Louis) *et al., Droit constitutionnel,* Paris, Dalloz, 1998.

FENDOĞLU (Hasan Tahsin), *Hukuk Bilimine Giriş,* İstanbul, Filiz, 1997.

GÖĞER (Erdoğan), *Hukuk Başlangıcı Dersleri*, AÜHF Yayınları, 1976, 2 cilt.

GÖZLER (Kemal), *Hukuka Giriş,* Bursa, Ekin, 17. Baskı, 2019.

GÖZLER (Kemal) ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 19. Baskı, 2014.

GÖZLER (Kemal) ve Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin, 14. Baskı, 2014.

GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Anayasa Hukuku,* Ankara, Turhan, 5. Bası, 1994.

GÖZÜBÜYÜK (A. Şeref), *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Turhan, 26. Baskı, 2007.

GÖZÜBÜYÜK (Şeref) ve Turgut Tan, *İdare Hukuku,* Ankara, Turhan, 5. Baskı, 2012 (Cilt II: İdari Yargılama Hukuku).

GRİDEL (Jean-Pierre), *Notions fondamentales de droit et droit français*, Paris, Dalloz, 1992.

GÜNDAY (Metin), *İdare Hukuku,* Ankara, İmaj, 10. Baskı, 2011.

GÜRİZ (Adnan), *Hukuk Başlangıcı*, Ankara, Siyasal, 6. Baskı, 1997.

GÜRİZ (Adnan), *Hukuk Felsefesi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1985.

GÜRİZ (Adnan), *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu,* Ankara, AÜHF Yayınları, 1963.

GÜRSOY (Kemal T.), Fikret Eren, ve Erol Cansel, *Türk Eşya Hukuku.* Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1984.

HAESAERT (J.), *Théorie générale du droit,* Bruxelles, Etablissements Emile Bruylant, 1948.

İMREGÜN (Oğuz), Merih Kemal Omağ ve Fahiman Tekil, *Ticaret Hukuku,* Eskişehir, Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları, 1990.

İNAN (Ali Naim), *Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi,* Ankara, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2001.

JELLİNEK (Georg), *L'Etat modern et son droit*, Trad. Par G. Fardis, Paris, 1912, c.II.

KAPANİ (Münci), *Kamu Hürriyetleri,* Ankara, AÜHF Yayını, 6. Baskı, 1981.

KARAYALÇIN (Yaşar), *Hukukda Öğretim-Kaynaklar-Metod-Problem Çözme*, Ankara, BTHAE, 4. Baskı, 1994.

KEYMAN (Selahattin), *Hukuka Giriş,* Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, 1997.

KILIÇOĞLU (Ahmet), *Bankacılar İçin Medenî Hukuk Bilgisi,* Ankara, BTHAE Yayınları, 2000.

KIRATLI (Metin), *Anayasa Yargısında Somut Norm Denetimi: İtiraz Yolu,* Ankara, AÜSBF Yayını, 1966.

KUNTER (Nurullah) ve Feridun Yenisey, *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku,* İstanbul, Beta, Onikinci Baskı, 2002.

KURU (Baki), Ramazan Arslan ve Ejder Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku,* Ankara, Yetkin Yayınları, 14. Baskı, 2002.

NOMER (Ergin), *Devletler Hususi Hukuku,* İstanbul, Beta, 1988.

OĞURLU (Yücel) , *İdarî Yaptırımlar Karşısında Yargısal Korunma,* Ankara, Seçkin Yayınları, 2001.

OVACIK (Mustafa), *İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü,* Ankara, BTHAE, 3. Baskı, 1980.

ÖZBUDUN (Ergun), *Türk Anayasa Hukuku,* Ankara, Yetkin, 13. Baskı, 2012.

ÖZSUNAY (Ergun), *Medeni Hukuka Giriş,* İstanbul, İÜHF Y., 5.B., 1986.

ÖZTAN (Bilge), *Medenî Hukukun Temel Kavramları,* Ankara, Turhan, 8. Baskı, 2002.

PASQUİER (Claude du), *Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit,* Neuchatel, Delauchaux & Niestlé S.A., 3. Baskı, 1948.

REİSOĞLU (Safa), *Türk Eşya Hukuku,* Ankara, AÜ SBF Yayınları, 1980.

ROUBİER (Paul), *Théorie générale du droit,* Paris, Librairie du Recueil Sirey, 2. Baskı, 1951.

ŞENYÜZ (Doğan), *Borçlar Hukuku,* Bursa, Ekin, 6. Baskı, 2012.

TEKİNAY (Selahattin Sulhi), *Medeni Hukukun Genel Esasları ve Gerçek Kişiler Hukuku,* İstanbul, Filiz Kitabevi, 1992.

TOROSLU (Nevzat), *Ceza Hukuku,* Ankara, Savaş Yayınları, 5. Baskı, 2001.

TÜRK HUKUK KURUMU, *Türk Hukuk Lügatı,* Ankara, (3. Tıpkı Baskı: Başbakanlık Basımevi, 1991,

ÜSTÜNDAĞ (Saim), *Medenî Yargılama Hukukunun Esasları,* İstanbul, İÜHF Yayınları, 1973.

ZEVKLİLER (Aydın) ve Ayşe Havutçu, *Yeni Medeni Kanuna Göre Uyarlanmış Medenî Hukuk (Temel Bilgiler),* Ankara, Seçkin, 2003. ■

TÜRKÇE HUKUK TERİMLERİNİN İNGİLİZCEYE ÇEVRİLMESİ KONUSUNDA AÇIKLAMA

Bu kitabın başındaki "Önsöz"de açıklandığı gibi bu kitapta bir yenilik olarak metin içinde geçen Türkçe hukuk terimlerinin İngilizce karşılıkları verilmiştir.

Türkçe hukuk terimlerini Fransızcaya veya Almancaya çevirmek kolay bir iştir. Çünkü Türk, Fransız ve Alman hukuk sitemleri aynı hukuk ailesine mensuptur. Bir Türk hukuk kavram ve kurumunun tam karşılığı, bazı istisnalar dışında, Fransız veya Alman hukukunda vardır. Ama bu husus, İngilizce için geçerli değildir. Çünkü İngiliz ve Amerikan hukukları, Anglo-Sakson sistemi içinde yer almaktadır. Türk hukukunda olan pek çok kavram İngiliz veya Amerikan hukukunda yoktur veya farklı bir şekilde vardır. Keza İngiliz veya Amerikan hukukunda olan pek çok kavram ve kurum da Türk hukukunda yoktur veya farklıdır. Dolayısıyla bir Türkçe hukuk terimini İngilizceye veya İngilizce bir hukuk terimini Türkçeye çevirmek çok zor, bazen de imkânsızdır.

Biz buna rağmen kitapta kullanılan bütün Türkçe hukukî terimlere bir İngilizce karşılık verdik. Yukarıda açıkladığımız nedenlerle, verdiğimiz karşılık aslında o kurumu yüzde yüz karşılamıyor olabilir. Bununla birlikte verilen İngilizce karşılıkların söz konusu hukukî terimi karşılamakta genelde %90'dan fazla bir başarı sağladığına ve lisans öğrencisine bu alanda önemli bir yardım sağlayacağına inanıyoruz. Bununla birlikte bu kitaptan İngilizce hukuk terimlerini öğrenen öğrencileri, öğrendikleri terimler ile ilgili olarak çok iddialı olmamaları gerektiği, bu kitaptan öğrendikleri İngilizce hukuk teriminin aslında

söz konusu Türk hukuk terimini tam karşılamada yetersiz kalabileceği konusunda uyarmak isteriz.

Türkçe hukuk terimlerini İngilizceye çevirirken aşağıdaki kitap ve sözlüklerden ve ayrıca İsviçre, Fransız ve Alman Medeni Kanunlarının İngilizce çevirilerinden yararlandık.

ADAL (Erhan), *Fundamentals of Turkish Private Law,* İstanbul, Legal, 8. Baskı, 2005.

ADAL (Erhan), *Türkçe-İngilizce/İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü,* İstanbul, Legal, 4. Baskı, 2007.

AKGÜLEN (Alper Tunga), *İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Hukuk Sözlüğü,* Ankara, Hatipoğlu Yayınevi, 2007.

ANSAY (Tuğrul) ve Don Wallace (Eds.), *Introduction to Turkish Law,* The Hague, Kluwer ve Ankara, Turhan Kitabevi, 2005

GARNER (Bryan A.) (Ed.), *Black's Law Dictionary,* St. Paul, Minn., West Group, 7. Baskı, 1999.

GÜVEN (Kudret), *General Principles of Turkish Law,* Ankara, Bilge, 2007.

NEZİROĞLU (İrfan), *Türkçe-İngilizce/İngilizce-Türkçe Parlamento Terimleri Sözlüğü,* Ankara, TBMM Yayınları, 2005.

OVACIK (Mustafa), *İngilizce-Türkçe Hukuk Sözlüğü,* Ankara, BTHAE, 3. Baskı, 1980.

OVACIK (Mustafa), *Türkçe-İngilizce Hukuk Sözlüğü,* Ankara, BTHAE, 4. Baskı, 1999.

TÜRK HUKUK KURUMU, *Türk Hukuk Lügatı,* Ankara, 3. Baskı (Tıpkı Basım), Başbakanlık Basımevi, 1991.

İSVİÇRE MEDENİ KANUNUNUN İNGİLİZCE ÇEVİRİSİ: www.servas.org/siexco/images/0/07/The_Swiss_Civil_Code_in_English.pdf - ; http://www.amcham.ch/publications/content/toc_for_web_only_swiss_civil_code_I.pdf

FRANSIZ MEDENİ KANUNUN İNGİLİZCE ÇEVİRİSİ: http://www.lexinter.net/ENGLISH/civil_code.htm

ALMAN MEDENİ KANUNUN İNGİLİZCE ÇEVİRİSİ: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html

Bizim kitabımızdan sonra yayınlanan ve yukarıdaki listede yer almayan şu kitabı da burada zikretmek uygun olur. Bu kitapta ayrıca bir "İngilizce Türkçe Hukuk Terimleri Sözlüğü" vardır:

AYBAY (Rona), *An Introduction to Law,* İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, 2012, 336 s. *Annex: "English-Turkish Glossary of Legal Terms".*

DİZİN

Açıklama.- Bu kitabın ayrı bir dizini yapılmamıştır. Çünkü aşağıdaki *Türkçe-İngilizce Hukuk Terimleri Sözlüğü*, bu kitabın dizini olarak kullanılabilir. Çünkü bu sözlükte her terimin karşısında, bu terimin kitapta geçtiği sayfa yazılmıştır. O terim hakkında bilgi edinmek isteyen kişiler, terimin karşısında belirtilen sayfa numarasına bakabilirler.

TÜRKÇE-İNGİLİZCE HUKUK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ
(Turkish-English Glossary of Legal Terms)

Açıklama.- Bu kitapta metin içinde kullanılan pek çok hukukî terimin İngilizce karşılığı parantez içinde italik olarak verilmiştir. Metinde bu şekilde verilen Türkçe hukukî terimler ile bunların parantez içinde belirtilen İngilizce karşılıkları taranmış ve alfabetik olarak aşağıya listelenmiştir. Böylece hukukun temel kavramları konusunda bir *Türkçe-İngilizce Hukuk Terimleri Sözlüğü* oluşturulmuştur. Aşağıda toplam 800 küsur Türkçe hukuk terimi ve bunların karşılıkları bulunmaktadır. İngilizce karşılıkların sonundaki numaralar bu terimlerin kitapta geçtiği sayfa numarasını göstermektedir.

---A---

açık: *explicit, express*, 232
açık irade beyanı: *explicit declaration of intent*, 144
açık kaldırma: *explicit abrogation*, 134
adem-i ifa def'i: *plea of non-performance, exeptio non adempleti contractus*, 252
adem-i ifa: *non-performance*, 254
âdetler: *habits*, 24
adî karz: *ordinary loan*, 238
adî kefalet: *ordinary suretyship*, 242
adî kira: *ordinary rent*, 236
adî şirket: *ordinary partnership, simple partnership*, 244
adlî para cezası: *judicial fine*, 175, 206
adlî yargı: *judicial justice, ordinary justice, civil and criminal jurisdiction*, 79
ağır ceza mahkemeleri: *agravated felony courts, assize courts*, 85
ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası: *heavy life sentence*, 175

ahlâk kuralları: *moral rules*, 21
aile hukuku: *family law*, 58
aile mahkemeleri: *family courts*, 82
akdî idarî sorumluluk: *contractual administrative liability*, 218
akdî sorumluluk: *contractual liability*, 216
akdin muhtelif nevileri: *different types of contract*, 234
akıl hastalığı: *mental illness*, 209
akit: *contract*, 216, 230
aksi ile kanıt: mefhumu muhalif, *argumentum a contrario*, 127
aktif statü hakları: *rights of status activus*, 157
alacak elde edinilmesi sebebi: *causa credendi*, 148
alacaklı: *creditor*, 227
alıcı: *buyer*, 235
altsoy: *descendants*, 294
amaçsal yorum: *teleological interpretation*, 126
anayasa: *constitution*, 32
anayasa hukuku: *constitutional law*, 51
anayasa hukukunun genel esasları: *general theory of constitutional law*, 51
Anayasa Mahkemesi: *Constitutional Court*, 74
anayasa yargısı: *constitutional jurisdiction*, 74
anlaşma: *agreement*, 235
ara derece istinaf derecesi: *appellate instance*, 91
arazi kayması, 285
arazi kayması: *landslide*, 285
arazi: *land*, 273
ariyet sözleşmesi: *commodatum*, 237
asıl eşya: *principal property*, 273
askerî idarî yargı: *military administrative justice*, 101
askerî mahkemeler: *military courts*, 109
askerî ceza yargısı: *military criminal justice*, 100
Askerî Yargıtay: *Military Court of Cassation*, 101
Askerî Yüksek İdare Mahkemesi: *Military High Administrative Court*, 5, 104
aslen kazanma: *original acquisition*, 285, 287
aslî kurucu iktidar: *primary constituent power*, 32
asliye ceza mahkemeleri: *criminal court of first instance, criminal court of general jurisdiction*, 83
asliye hukuk mahkemeleri: *civil courts of general jurisdiction*, 80
atanmış mirasçı: *appointed legatee*, 297
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi: *European Courts of Human Rights*, 105
aynen bölüşme: *partition in kind*, 283
aynen ifa davası: *action for specific performance*, 253
aynen tazmin: *compensation in kind*, 249
aynî haklar: *real rights*, 265
aynî haklar: *real rights, rights* in rem, 158
aynî hakların türleri: *types of real rights*, 265
azil: *dismissal*, 241

---B---

bağışlama sebebi: *causa donandi*, 148
bağışlama: *donation*, 235
bağıt: *contract*, 216, 230
Bakanlar Kurulu: *Council of Ministers*, 35, 41, 52
bedel: *price in money*, 235
bedelin bölüşülmesi: *partition in value*, 283
beklenmeyen hâl: *unexpected case, cas fortuit*, 210

belirli mal bırakma: *specific bequest*, 297
beraat kararı: *sentence of acquittal*, 89, 116
bileşik faiz: *compound interest*, 238
bilimsel eserler, bilimsel görüşler: *doctrine, books of authority*, 6, 46
bilinçli taksir: *conscious negligence*, 210
bilirkişi: *expert*, 111
bireysel iş hukuku: *individual labor law*, 68
bireysel siyasî sorumluluk: *individual political responsibility*, 205
birinci dereceden mirasçıları: *heirs of first degree*, 294
borcun ifa edilmemesi: adem-i ifa, *non-performance of obligation*, 253
borcun kaynakları: *origins of obligation*, 228
borç ilişkisi: *debtor-creditor relationship*, 215, 227
borç ödeme sebebi: *causa solvendi*, 148
borç: *obligation*, 154, 227
borçlandırıcı işlemler: *promissory transactions*, 147
borçlar hukuku: *law of obligations*, 59
borçlar kanunu: *code of obligations*, 60
borçların ifa edilmemesi: *non-performance of obligation*, 252
borçların ifası: *performance of obligations*, 251
borçların sona ermesi: *extinction of obligations*, 258
borçların sonuçları: *effects of obligations*, 50
borçlu: *debtor*, 215, 227
borçlunun temerrüdü: *default of debtor*, 253
bozma kararı: *decision of reversal*, 93
bozma kararına uyabilir: *abide by the reversal decision*, 93
bozma: *reversal*, 91
bölge adliye mahkemeleri: *regional courts of justice*, 86
bölge idare mahkemeleri: *regional administrative courts*, 97
bulma, *object found*, 288
butlan: *nullity*, 172
bütün olarak geçiş: *succession in toto*, 308
bütünleyici parça: *component part*, 274
Büyük Genel Kurul: *Grand General Assembly*, 91

---C---

cebir: *coercion*, 18, 168, 212
cebrî icra: *enforcement, execution, compulsory execution*, 113, 170
cebrî: *coercive*, 18, 25
ceza davası: *criminal action*, 114
Ceza Genel Kurulu: *General Assembly for Criminal Matters*, 91
ceza hukuku: *criminal law*, 54
ceza mahkemeleri: *criminal courts*, 83
Ceza Muhakemesi Kanunu: *Code of Criminal Procedure*, 55
ceza usûl hukuku: *law of criminal procedure*, 55
ceza: *punishment*, 175
cezaî sorumluluk: *criminal liability*, 206
cismanî bir varlığa: *material of physical asset*, 271
Cumhurbaşkanı: *President of the Republic*, 52
Cumhurbaşkanlığı kararnameleri: *presidential decrees*, 39
cumhuriyet savcısı: *public prosecutor*, 85
cürüm: *crime*, 141
çatışma: *conflict*, 128
çekişmesiz yargı: *ex parte proceeding*, 110
çocuk mahkemeleri: *juvenile court*, 85
çok taraflı hukukî işlemler: *multilateral legal transactions*, 145

---D---

daire: *chamber*, 91
Danıştay: *Council of State*, 4, 41, 97
dava türleri: *types of lawsuits*, 108
dava: *suit, action*, 107
davacı: *plaintiff, claimant*, 83, 110
davalı: *defendant, respondent*, 83, 110
davranış: *action*, 245
def'i yolu: *exception of unconstitutionality*, 77
delil: *evidence, proof*, 111, 115
deniz ticareti hukuku: *maritime law*, 63
derhal uygulanırlık ilkesi: *principle of immediate application*, 138
derhal ve kendiliğinden: *immediately and automatically*, 308
devamlılık: *continuity*, 44
devlet desteği: *state sanction*, 44
devlet: *state*, 151
devletin mirasçılığı: *escheatage*, 297
devletler özel hukuku: *private international law*, 63
devren kazanma: *acquisition by transfer of title*, 289, 192
diğer verimler: *other fruits*, 274
dilbilgisel yorum: *grammatical interpretation*, 126
din kuralları: *religious rules*, 18
direnme kararı: *decision of insistence*, 88, 91
direnme kararları: *decisions of persistence*, 86
disiplin cezaları: *disciplinary measures, punishments*, 176
disiplin mahkemeleri: *disciplinary courts*, 99
diyet: *blood money*, 168
doğa olayı: *natural event*, 140
doğal güçler: *natural forces*, 271
doğal hakkı: *natural right*, 267
doğal ürünler: *natural fruits, fructus naturales*, 274
doktrin: *doctrine, books of authority*, 46
dostane çözüm: *friendly settlement*, 105
duygu açıklamaları: *declaration of sentiment*, 142
dürüstlük kuralı: *good faith*, 279
düzenleyici idarî işlemler: *regulatory administrative acts*, 152

---E---

ecel: *date of maturity, due date*, 252
eda davası: *action for performance*, 109
eda: *performance, execution*, 228
edim davası: *action for performance*, 109
edim: *performance, execution*, 228
ek zarar: *collateral damage*, 257
eklenti: *accessory*, 274
eksik borç: *imperfect obligation*, 263
elbirliği mülkiyeti: *co-ownership*, 283, 303
elbirliğiyle sahip: *co-owner*, 309
elyazılı vasiyetname: *holographic will*, 299
emanet sözleşmeleri: *safekeeping contracts*, 241
emir: *order, commandment*, 17
emsal: *precedent*, 46
endüstriyel tasarım: *industrial design*, 160
esas: *merits, fond*, 106
eser sözleşmesi: *contract of construction, contract of work*, 239
eser: *work*, 240
eskilik: *antiquity*, 44
eşitlik: *equality*, 47
eşya hukuku: *law of property*, 59
eşya: *thing, property*, (Lat.) *res*, 158, 171
eşya türleri: *classification of property*, 273
evlât edinen: *adoptive parent*, 297
evlat edinmeden doğan hısımlık: *kinship by adoption*, 294

evlâtlık: *adopted children*, 297
evleviyet: *argumentum a fortiori* (Lat.), 127
---**F**---
faiz: *interest*, 238
fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi: *balancing of sacrifices*, 220
feshi ihbar: *notice of cancellation*, 237
fesih: *rescission*, 237
fevkalâde hâl: *emergency*, 260
fiil: *action*, 221, 245
fikir açıklamaları: *declaration of thought*, 142
fikir ve sanat eserleri: *literary and artistic works*, 159
fikrî haklar: *intellectual property*, 159
fikrî ve sınaî eserler: *intellectual and industrial works*, 271
fikrî ve sınaî haklar hukuk mahkemeleri: *civil courts for intellectual and industrial property rights*, 82
fikrî ve sinaî haklar ceza mahkemeleri: *criminal courts for intellectual and industrial property rigths*, 85
---**G**---
gaî yorum: *teleological interpretation*, 126
gayrimaddî mallar: *intangible goods*, 159
gayrimenkul mükellefiyeti: *incumbrance on real estate*, 159, 266
geçersizlik: *invalidity*, 172
geçici nedenler: *temporary causes*, 209
genel ahlak: *public morality*, 137
genel hükümler: *general provisions*, 60
genel inanç: *opinio necessitatis*, 44
gerçek kişiler: *real persons*, 57
gizli oy: *secret vote*, 33
görgü kuralları: *rules of good manners*, 25
görüşme: *debate, deliberation*, 35
götürü ücret: *lump-sum fee*, 240
güven oylaması: *vote of confidence*, 204
güvensizlik önergeleri: *motions of non-confidence*, 206
---**H**---
haciz: *attachment*, 114
hak: *right*, 153
hakimiyet kurulmaya elverişli olma: *suitability for possession*, 271
Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu: *Supreme Council of Judges and Public Prosecutors*, 86, 104
hakimler: *judges*, 85
hakkaniyete uygun bir surette zarar gören tarafın tatmini: *just satisfaction*, 106
hakların korunması: *protection of rights*, 162
haksız fiil sorumluluğu: *tort liability*, 217, 244
haksız fiil: *tort*, 141, 216, 244
haksız fiillerden doğar borçlar: *obligations originating from tort*, 244
hapis cezası: *penalty of imprisonment*, 206
hapis: *imprisonment*, 116
hareket: *act, behavior*, 207
hasılat kirası: *usufructuary lease*, 236
hayvan idare edenlerin sorumluluğu : *liability of animal keepers*, 247
hısımlık: *kinship*, 292
hibe: *donation*, 235
hisseler, *portions*, 282
hizmet akdi (sözleşmesi): *contract of service*, 67, 238.
hizmet: *service, work*, 67, 239
hukuk davaları: *civil lawsuits, civil actions*, 108
hukuk dergileri: *law journals*, 5

Hukuk Genel Kurulu: *General Assembly for Civil Matters*, 91
hukuk güvenliği ilkesi: *legal security, certainty and predictability of the law*, 136
hukuk kuralları: *rules of law, legal rules*, 17
hukuk mahkemeleri: *civil courts*, 80
Hukuk Usûlü Muhakemeleri Kanunu: *code of civil procedure*, 70, 87
hukuk: *law*, 16
hukuka aykırı fiiller: *unlawful legal acts*, 141
hukuka aykırılık: *contrariety to law*, 248
hukuk dergileri: *law journal*, 5
hukuka uygun fiiller: *lawful legal acts*, 142
hukuk-ahlâk ilişkisi: *relation between law and moral*, 22
hukuk-din ilişkisi: *relation between law and religion*, 20
hukukî fiiller: *legal acts*, 141
hukukî işlem: *legal transaction*, 142, 143, 229
hukukî olay: *legal event*, 140
hukukî sonuç: *legal consequence*, 144, 151, *legal result*, 229
hukukî sorumluluk: *legal liability*, 214
hukukî tasarruflar: *legal transactions*, 277
hukukî ürünler: *civil fruits, fructus civiles*, 274
hukukîlik: *legality*, 44
hukuk-örf ve âdet ilişkisi: *relation between law and customs*, 26
hukukun asıl (esas) kaynakları: *primary sources of law*, 31
hukukun bilgi kaynakları: *literary sources of law*, 1
hukukun kaynakları: *sources of law*, 30
hukukun kolları: *branches of law*, 45
hukukun temel kavramları: *fundamental concepts of law*, 1
hukukun yardımcı kaynakları: *auxiliary sources of law*, 47
hukukun yazılı kaynaklar: *written sources of law*, 31
hüküm: *judgment*, 113
---I-İ---
ısrar: *insistence*, 88
ıztırar hâli: *state of necessity*, 165
ibra: *release*, 258
icaba davet: *invitation to treat*, 231
icap: *offer*, 230
icapçı: mucip, *offeror*, 230
icra daireleri: *enforcement offices*, 113
icra hukuku: *enforcement law*, 71
icra tetkik mercileri: *enforcement courts*, 113
icra ve iflas hukuku: *debt enforcement and bankruptcy law*, 70
İcra ve İflas Kanunu: *Code of Execution and Bankruptcy*, 71
iç hukuk yollarını tüketmesi: *exhaustion of domestic remedies*, 105
içtihadı birleştirme kararları: *unified decisions of supreme courts, decision on the unification of conflicting judgments*, 46, 87
içtihat hukuku: *case law*, 46
içtihatlar, yargı kararları, *judicial decisions*, 46
içtinap davası: *suit of abstention, injunction suit*, 109
idam cezası: *capital punishment, penalty of death*, 116
idam: *capital punishment*, 76, 206
idare hukuku: *administrative law*, 52
idare mahkemeleri: *administrative courts*, 100
idare: *administration*, 52, 151

idarî dava: *administrative case, administrative action*, 117
idarî hizmet sözleşmeleri: *administrative employment contracts*, 219
idarî işlemler: *administrative transactions, administrative acts*, 150
idarî sorumluluk: *administrative responsibility*, 218
idarî sözleşme: *administrative contract*, 218, 152
idarî sözleşmelerin uygulanmasından doğan davalar: *actions relating to disputes arising from administrative contracts*, 119
idarî yargı: *administrative jurisdiction*, 53
idarî yargı: *administrative justice*, 96
İdari Yargılama Usulü Kanunu: *Civil Judicial Procedure Act*, 53
iddia: *claim*, 110
iddianame: *indictment, bill of indictment*, 89, 114
ifa davası: *action for fulfillment*, 109
ifa etmeme: *non-performance*, 254
ifa yeri: *place of performance*, 251
ifa zamanı: *time of performance, due date*, 251, 255
ifa: *performance*, 251, 258
iflas daireleri : *bankruptcy offices*, 113
iflas hukuku: *bankruptcy law*, 71
iflas: *bankruptcy*, 114
ihbar: *notice*, 255
ihkak-ı haktan imtina: *denial of justice*, 122
ihmal: *negligence*, 246
ihtar: *caution*, 255
ihtisas mahkemeleri: *specialized courts*, 82, 84
ikinci dereceden mirasçıları: *heirs of second degree*, 294
iki-yanlı idarî işlemler: *bilateral administrative acts*, 152
ikrah: *coercion*, 212
ikrar: *admission*, 111
ilâm: *written copy of a court decision*, 113
ilga: *repeal, abrogation*, 133
ilk derece mahkemeleri: *courts of first instance, trial courts*, 80, 100
ilk derece: *first instance*, 91
illiyet rabıtası: *causal relation, lien of causality*, 245
illiyet rabıtası: *lien of causality*, 208
iltizam sözleşmeleri: *farming contracts*, 219
imtiyaz sözleşmeleri: *concession contracts*, 220
indirme: *reduction*, 302
infaz: *execution*, 116
inkâr: *denial*, 110
insan davranışları: *human behaviours*, 141
ilk kararında direnme (ısrar etme): *insist on its first decision*, 88
inşaî davalar: *constitutive lawsuits*, 110
intifa hakkı: *usufruct right*, 266
iptal davası: *action for annulment*, 76, 117
iptal: *annulment*, 117, 118, 134, 177
irade açıklamaları: *declaration of will, declaration of intent*, 142, 144, 151, 229
irade serbestisi: *freedom of will*, 47
irtifak hakları: *servitudes*, 159, 266
isnat yeteneği: *imputability*, 208
istem dışı karar verme yasağı: *ultra petita prohibition*, 113
istemeyerek sarhoşluk: *non-voluntary drunkenness*, 208
istifa: *resignation*, 241
istihdam edenin sorumluluğu: *liability of employer*, 247

istihkak davası: *action of replevin*, 109, 278
istisna (eser) sözleşmesi: *contract of construction, contract of work*, 239
iş görme amacı güden sözleşmeler: *contracts for works and services*, 238
iş hukuku: *labor law*, 66
iş ilişkisi: *employment relation*, 67
iş mahkemeleri: *labor courts*, 82
iş sahibi: *party ordering work*, 239
iş sözleşmesi: *contract of employment, labor contract*, 69, 239
işçi: *laborer, employee*, 67
işgal: *occupation*, 288
işleme: tağyir, *conversion*, 288
iştirak hâlinde malik: *co-owner*, 309
iştirak hâlinde mülkiyet: *co-ownership*, 283, 303, 309
işveren: *employer*, 67, 239
itiraz yolu: *contention of unconstitutionality*, 77
ivaz: *consideration*, 147
ivazlı işlem: *transaction for consideration, onerous legal transactions*, 147
ivazsız hukukî işlem: *transaction without any consideration, gratuitous legal transactions*, 147
ivazsız: *without any consideration*, 236
jüri: *jury*, 85

---K---

kabahat: *misdemeanor*, 141
kabul edilebilirlilik: *admissibility*, 105
kabul: *adoption*, 35; *admission*, 110; *acceptance*, 231
kadastro mahkemeleri: *cadastral courts*, 82
kamu davası: *public prosecution*, 114, 163
kamu düzeni: *public order*, 137
kamu hakları: *public rights*, 155
kamu hukuku - özel hukuk ayrımı: *separation of public and private law*, 47
kamu hukuku işlemleri: *public law transactions*, 148
kamu hukuku müeyyideleri: *sanctions in public law*, 175
kamu hukuku: *public law*, 48
kamu hukukunun başlıca dalları: *main branches of public law*, 50
kamu ihalesi: *public procurement*, 219
kamu istikraz sözleşmeleri: *public borrowing contracts*, 219
kamu külfetleri karşısında vatandaş-ların eşitliği ilkesi: *principle of equal apportionment of public burdens*, 220
kamulaştırma: *expropriation*, 49
kan davası: *vendetta*, 26
kan hısımları: *blood relatives*, 294
kan hısımlarının mirasçılığı: *heir of the blood*, 294
kan hısımlığı: *kinship by blood*, 293
kanun boşluğu: *legal gap, legal vacuum*, 124
kanun hükmünde kararnameler: *statutory decrees, decrees having the force of law*, 36
kanun tasarısı: *government bill*, 35
kanun teklifi: *bill*, 35
kanun: *statute, law, act*, 34, 149
kanunî delil sistemi: *statutory evidence system*, 111
kanunlar ihtilafı: *conflict of laws*, 65
kanunların geçmişe uygulanmaması (kanunların makable şamil olmaması) ilkesi: *principle of non-retroactivity of laws*, 135
kanunların yapılış usûlü: *procedure of legislation*, 35

kanunların yer bakımından uygulanması: *territorial application of laws*, 130; *application of legal norms in terms of place*, 130
kanunların yürürlükten kalkması: *to cease to be effective*, 133
kanunsuz ceza olmaz: *nulla poena sine lege* (Lat.), *no punishment without law*, 206
kanunsuz suç olmaz: *nulla crimen sine lege* (Lat.), *no crime without law*, 207
kanunsuz suç ve ceza olmaz: *nullum crimen, nulla poena sine lege* (Lat.), 124
kararlar: *decisions*, 146, 229
karışma ve birleşme: *confusion and adhesion*, 288
karine: *presumption*, 48, 111
karma görüş: *mixed theory*, 269
karz: *contract of loan*, 238
kast: *intent*, 209, 246
katılan: *intervening party*, 115
kaydı hayat ile irat sözleşmesi: *life annuity contract*, 243
kayın hısımlığı: *affinity by marriage*, 293
kaza ve tesadüf: *accident and coincidence*, 210
kaza: *accident*, 222, 260
kazadan dolayı sorumluluk: *liability for accident*, 255
kazandırıcı işlem: *acquisitive transaction*, 148
kazandırıcı zamanaşımı: *acquisitive prescription*, 287, 289
kazanılmış hak: *acquired rights*, 136
keenlemyekûn: *null and void*, 172
kefalet: *suretyship*, 242
kefil: *surety*, 242
kendiliğinden geçiş: *ipso iure succession*, 308
kesin deliller: *formal proofs*, 111
kesin hüküm, *definitive judgment*, 111
kesin mahkeme kararı, *definitive judgment*, 111
kesinleşmiş olur: *becoming final*, 88
keşif: *view, inspection*, 111
kınama: *reproach, reprobation*, 24
kıyas: *analogy*, 127
kıymetli evrak hukuku: *law of commercial papers*, 62
kira kanununa göre sone erme: *termination under the to law on the leasing*, 237
kira sözleşmesi: *lease contract, rental agreement*, 239
kiracı: *tenant, lessee*, 237
kiralayan: *lessor, landlord*, 237
kişi: *person*, 57
kişiler hukuku: *law of persons*, 57
kişiler üzerindeki mutlak haklar: *absolute rights on persons*, 160
kişilik hakları: *personal rights*, 160
kişinin hakları ve ödevleri: *rights and duties of the individual*, 156
kişisel haklar: *individual rights*, 156
kişisel sorumluluk: *personal liability*, 308
kişisellik ilkesi: *personality principle*, 130
klasik görüş: *classical theory*, 268
kolektif mülkiyet: *collective ownership*, 268
kolektif siyasî sorumluluk: *collective political responsibility*, 204
kontrat: *contract*, 216, 230
konu: *subject-matter*, 17
koruyucu yetkiler: *protective powers*, 278
koşullu salıverilme: *release on probation, conditional release*, 116
koyucu: *maker, institutor*, 18
kullandırma amacı güden sözleşmeler: *contracts for the use of property*, 236

kullanım ödüncü: *loan of an object for use*, 237
kullanma (*usus*) yetkisi: *power to use*, 277
kumar ve bahis: *gambling and betting*, 243
kusur: *culpability*, 246
kusurlu imkansızlık: *subjective impossibility*, 253
kusurlu sorumluluk: *fault liability, liability ex delicto*, 220, 247
kusurlu: *faulty*, 209, 221
kusurluluk: *faultiness, culpability*, 209
kusursuz imkânsızlık: *objective impossibility*, 253, 259
kusursuz sorumluluk: *liability without fault, strict liability*, 220, 247
küllî halefiyet ilkesi: *principle of universal succession*, 307

---L---

lehine mal bırakılan kişi: *specific legatee*, 298
liberal-bireyci görüş: *liberal-individualist theory*, 267
linç: *lynch*, 25, 27
lukata: *object found*, 288

---M---

maddî mallar: *tangible goods, real goods*, 158, 265
maddî tasarruflar: *material dispositions*, 277
maddî tazminat: *material compensation*, 249
maddî unsur: *material element*, 44
maddî zarar: *material damage*, 245
mağdur: *victim, injured*, 85, 115
mağdurun zarara önceden razı olması: *consent given before the tort*, 248
mahfuz hisse: *reserved portions*, 300
mahkeme kararları: *court decisions*, 3
mahkeme: *court*, 73
mahkûmiyet kararı: *sentence of condemnation*, 89, 116
makaleler: *articles*, 5
makbuz, alındı belgesi: *receipt*, 252
mal: *goods*, 158, 265
malî sorumluluk: *pecuniary liability*, 214
malik, *owner*, 265
malik: *owner, proprietor*, 158
malvarlığı: *patrimony*, 147
manevî unsuru: *moral element*, 44
manevî zarar: *immaterial damage*, 246
mansup mirasçı: *appointed legatee*,297
mantık kuralları: *rules of logic*, 126
mantıkî yorum: *logical interpretation*, 126
markalar: *trademarks*, 160
Marksist veya kolektivist görüş: *Marxist or collectivist theory*, 268
medenî hukuk: *civil law*, 56
medenî sorumluluk: *civil liability*, 215
medenî usûl hukuku: *law of civil procedure*, 69
mefhumu muhalif, *argumentum a contrario*, 127
mehil: *continuance*, 257
men'i müdahale davası: *actio negatoria in rem, action of trespass*, 278
menfi tespit davası: *negative declaratory action*, 109
menfi yetkiler: *negative powers*, 278
mesuliyet: *liability, responsibility*, 203
meşru müdafaa: *legitimate self-defense*, 164, 212, 248
meşruten tahliye: *release on probation, conditional release*, 116
metotlar: *methods of interpretation*, 126
mevzu hukuk: *enacted law*, 31
mevzuat: *legislation*, 1, 31
Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun: *Law*

on International Private Law and International Civil Procedure, 66
milletlerarası usûl hukuku: *law of international civil procedure*, 65
milletvekilleri: *deputies*, 35
milliyet ilkesi: *principle of nationality*, 130
miras bırakanın ölümü anında sağ olmak: *being alive at the date of death of the deceased*, 303
miras hukuku: *law of succession, inheritance law*, 291, 58
miras ortaklığı: *community of heirs*, 284, 303, 309
miras sözleşmesi: *agreement of inheritance*, 299
miras şirketi: *community of heirs*, 284, 303, 309
miras: *succession*, 291
mirasçı atama: *institution of heir, appointment of a heir*, 297
mirasçı: *heir*, 291
mirasçılık belgesi: *certificate of inheritance*, 310
mirasçılıktan çıkarma (ıskat): *debarment from inheritance, disinheritance*, 305
mirasın açılması: *opening of the succession*, 302
mirasın mirasçılara geçişi: *transfer of estate*, 302
mirasın paylaştırılması: *partition of the estate*, 311
mirastan ıskat: *debarment from inheritance, disinheritance*, 305
mirastan yoksun bulunmamak: *not to loose the inheritance rights*, 304
mirastan yoksunluk: *unworthiness to inherit, loss of inheritance rights*, 304
motorlu araç işletenin sorumluluğu: *liability of motor vehicle keeper*, 246
muaccel alacak: *mature credit*, 252
muaccel borç: *mature debt*, 252
muacceliyet: *maturity*, 252, 254
mucip: *offeror*, 230
muhafaza amacı güden sözleşmeler: *contracts for conservation*, 241
muhatap: *addressee*, 17, 223
mukavele: *contract*, 216, 230
munzam zarar: *collateral damage*, 257
muris: *deceased*, 291
mutlak butlan: *absolute nullity*, 173
mutlak haklar: *absolute rights*, 158, 265
muvazaalı işlemler: *fictitious transactions, sham transactions*, 302
mücbir sebep: *force majeure*, 211, 222, 259
müdafi: *defense counselor*, 85, 115
müdahil vekili: *attorney of an intervening party*, 85, 115
müdahil: *intervening party*, 85
müebbet hapis cezası: *life sentence*, 175
müebbet hapis: *life imprisonment*, 116
müeccel borç: *deferred debt*, 252
müeyyide: *sanction*, 18, 167
müktesep hak: *acquired rights*, 136
mülkîlik ilkesi: *principle of territoriality*, 130
mülkiyet hakkı: *property right, right of ownership*, 159, 264
mülkiyet hakkına getirilen sınırlamalar: *limitations on ownership*, 279
mülkiyet hakkından kaynaklanan ödevler: *duties originating from right of ownership*, 279
mülkiyet hakkından doğan yetkiler: *powers arising from right of ownership*, 276

mülkiyet hakkının sınırlandırılması: *limitations on ownership*, 279
mülkiyet haklarının sınıflandırılması: *classification of ownership rights*, 281
mülkiyete elverişsiz mallar: *goods non suitable for ownership*, 272
mülkiyetin devri amacı güden sözleşmeler: *contracts for the transfer of ownership*, 234
mülkiyetinin kazanılması: *acquisition of ownership*, 284
mürekkep faiz: *compound interest*, 238
müspet tespit davası: *positive declaratory action*, 109
müspet: olumlu, *positive*, 276
müşteki, *complainant*, 115
müşterek mülkiyet: *joint ownership, condominium-principled ownership*, 282
müteselsil kefalet: *solidary suretyship*, 242
müteselsil sorumluluk: *joint and several liability*, 309
müteselsilen sorumlu: *jointly and severally liable*, 303
müvekkil: *client, mandator*, 83, 240

---N---

nakden tazmin: *pecuniary compensation*, 249
nedensellik bağı: *causal relation, lien of causality*, 221
nedensellik bağı: *lien of causality*, 207
negatif statü hakları: *rights of status negativus*, 156
netice: *result*, 207
nispî butlan: *relative nullity*, 174
nispî haklar: *relative rights*, 161
nizasız kaza: *ex parte proceeding*, 110
normatiflik: *normativity*, 17
normlar hiyerarşisi: *hierarchy of norms*, 32

---O-Ö---

olağan dönem kanun hükmünde kararnameleri: *ordinary decrees having the force of law*, 37
olağan: *ordinary*, 286
olağanüstü hâl: *state of emergency*, 38
olağanüstü zamanaşımı: *extraordinary prescription*, 286
olası kast: *eventual intent*, 209
olay: *event*, 139
onama kararı: *decision of approval*, 88
onama: *approval*, 88
onaylama: *ratification*, 39
oturma hakkı: *easement of habitation*, 266
öç alma: *revenge*, 168
ödev: *duty*, 154, 279
öğreti: *doctrine, books of authority*, 46
ölüme bağlı hukukî işlem: *testamentary legal transactions*, 147
ölüme bağlı tasarruf: *testamentary disposition*, 298
ölünceye kadar bakma sözleşmesi: *contracts of support for life*, 243
ömür boyu hapis: müebbet hapis, *life imprisonment*, 116
ömür boyunca gelir sözleşmesi: *life annuity contract*, 243
öneri: *proposition, bill*, 35
örf ve adet hukuku: *customary law*, 44
örf ve adet hukukunun uygulanması: *application of customary law*, 122
ödfler: *customs*, 24
örf ve âdet kuralları: *customary rules*, 23
örtülü: *implicit, tacit*, 232
özel haklar: *private rights*, 157
özel hukuk müeyyideleri: *private law sanctions*, 169

özel hukuk: *private law*, 47
özel hüküm, genel hükümleri ilga eder: *particular norm suppresses general norms*, 129
özel hükümler: *special provisions*, 54, 60
özel kanun genel kanunları ilga eder: *lex specialis derogat legi generali*, 129
özel mülkiyet: *private ownership*, 268
---**P-R**---
para cezası: *fine, pecuniary punishment*, 116
parantel sistemi: *parental system*, 294
patent hakkı: *patent right*, 159, 271
paylar: *portions*, 282
paylaşma: *partition*, 283
paylı malik: *joint owner*, 282
paylı mülkiyet: *joint ownership, condominium-principled ownership*, 282
pozitif hukuk: *positive law*, 31
pozitif statü hakları: *rights of status positivus*, 156
rehin hakkı: *mortgage*, 266
rehnin paraya çevrilmesi: *foreclosure*, 114
rekabet hukuku: *competition law*, 63
re'sen: kendiliğinden, *ex officio*, 114
re'sen araştırma ilkesi: *principle of ex officio examination*, 89, 112, 115
Resmî Gazete: *Official Gazette*, 2, 35
Resmî Gazetede yayım: *publication in the Official Gazette*, 132
resmî şekil: *official form*, 233
resmî vasiyetname: *official will*, 299
ret: *refusal*, 117
risk ilkesi: *risk principle*, 220
risk sorumluluğu: *risk-liability*, 220
---**S-Ş**---
sağ kalan eş: *surviving spouse*, 295
sağlararası hukukî işlem: *inter alives legal transactions, legal transactions among living persons*, 146
sahiplenme: ihraz, *appropriation*, 287
sahipsiz mallar: *res nullius*, 272
saklama sözleşmeleri: *safekeeping contracts*, 240
saklama: *bailment, depositum*, 241
saklayan: *bailee*, 241
saklı pay: *reserved portion*, 300
sanık: *accused, defendant*, 85, 115
sarih ilga: *explicit abrogation*, 134
sarih irade beyanı: *explicit declaration of intent*, 144
sarih: *explicit, express*, 232
satıcı: *seller*, 235
satılan şey: mal, *goods*, 235
satış: *sale*, 235
savcı: *public prosecutor*, 85, 114
Sayıştay: *Court of Accounts*, 102
sebebe bağlı olan–sebebe bağlı olmayan işlemler: *causal and non-causal transactions*, 148
sebep: *cause*, 148
sebepsiz zenginleşme: *unjust enrichment*, 217, 249
sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan borçlar: *obligations originating from unjust enrichment*, 249
semen: *price in money*, 235
semereler: *fructus* (Latince), 274
senet: *deed*, 111
sıhrî hısımlık: *affinity by marriage*, 293
sıkıyönetim ve olağanüstü hâl kanun hükmünde kararnameleri: *emergency decrees having the force of law*, 38
sıkıyönetim: *martial law*, 38
sınaî buluş: *industrial invention*, 159

sınırlanabilir olma: *determinableness, confinable*, 272
sınırlar: *limitations*, 279
sınırlı aynî haklar: *limited real rights*, 159; *restricted real rights*, 265
sigorta hukuku: *insurance law*, 62
sistematik yorum: *systematical interpretation*, 126
siyasî haklar ve ödevler: *political rights and duties*, 157
siyasî sorumluluk: *political responsibility*, 204
somut norm denetimi: *concrete review of norms*, 77
sonraki hüküm, önceki hükümleri ilga eder: *later norm suppresses ierlier norms*, 128
sonraki kanun önceki kanunları ilga eder: *lex posterior derogat legi priori*, 128
sonraki kanun: *lex posterior*, 128
sorumluluk: mesuliyet, *liability, responsibility*, 203
sosyal güvenlik hukuku: *social security law*, 69
sosyal haklar: *social rights*, 156
sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler: *social and economic rights and duties*, 156
soy hısımlığı: *consanguinity*, 293
soyut norm denetimi: *abstract review of norms*, 76
sözleşme (akit, mukavele, kontrat, bağıt): *contract*, 216, 230
sözleşme dışı idarî sorumluluk: *extra-contractual administrative liability*, 219
sözleşmeden doğan borçlar: *obligations originating from contract*, 229
sözleşmelerin kurulması: *construction of contracts*, 230
sözleşmelerin kurulması: *elements of contracts*, 230
sözleşmenin feshi: *cancellation of contract*, 254
sözlü vasiyet: *oral will*, 299
suç: *crime, delict*, 141, 206
suçun maddî unsuru: *material element of crime*, 207
suçun manevî unsuru: *moral element of crime*, 208
suçun unsurları: *elements of crime*, 207
sulh ceza mahkemeleri: *criminal courts of peace*, 83
sulh hukuk mahkemeleri: *civil courts of peace*, 81
süre: *continuance*, 257
süreli hapis cezası: *penalty of imprisonment*, 175
sürenin dolması: *expiration of rent period*, 237
şahit: *witness*, 111
şahsen ifa: *personal performance*, 251
şahsî dava: *personal action*, 163
şahsîlik ilkesi: *personality principle*, 139
şahsiyet hakları: *personal rights*, 160
şartname: *specifications*, 219
şekil serbestisi ilkesi: *freedom of form principle*, 232
şekil: *form*, 232
şikayetçi: *complainant*, 115
şirket: *association*, 243
şirketler hukuku: *company law*, 62
şüpheden sanığın faydalanması: *in dubio pro reo*, 116

---T---

taahhüt: borçlandırıcı) işlemleri: *promissory transactions*, 147

tabiiyet hukuku: *nationality law*, 64
tabiiyet: *nationality*, 64
tağyir: *conversion*, 288
takas: *barter*, 261
takdir yetkisi: *power of discretion*, 125
takdirî deliller: *discretionary proofs*, 111
taksim: *partition*, 283
taksir: *negligence*, 209
talep hakkı: *right to claim*, 107
tali kurucu iktidar: *derived constituent power*, 32
tam ifa: *full performance*, 251
tam yargı davası: *full remedy action*, 118
tanık (şahit): *witness*, 111
tapu siciline tescil: *registration in the land registry*, 286
taraf: *party*, 110
taraflarca hazırlama ilkesi: *principle of preparation of case by parties*, 111
tarafların talepleriyle bağlılık ilkesi: *ultra petita prohibition*, 113
tarihî yorum: *historical interpretation*, 126
tasarruf (*abusus*) yetkisi: *power of disposition*, 277
tasarruf işlemleri: *dispositive transactions*, 148
tasarruf nisabı: *disposable portion*, 300
tasarruf yapma özgürlüğü: *testator's freedom to dispose*, 299
taşınır eşya: *movable property*, 273, 287
taşınır mülkiyetinin kazanılması: *acquisition of movable property*, 287
taşınmaz eşya: *immovable property*, 273, 285
taşınmaz mülkiyetinin kazanılması: *acquisition of immovable property*, 285
taşınmaz yükü: *incumbrance on real estate*, 159
taşınmaz yükü: *right of incumbrance*, 266
tazminat davası: *action for compensation*, 253, 279
tazminat davası: *action for damages*, 109, 118
tazminat: *compensation, indemnity*, 171, 177, 217, 248, 256
teamüller: *usages*, 24
tecavüzün men'i davası veya men'i müdahale davası: *actio negatoria in rem, action of trespass*, 278
tehdit: *menace*, 212
tek mülkiyet: *sole ownership*, 281
tek taraflı hukukî işlemler: *unilateral legal transactions*, 145, 229
tek-yanlı idarî işlemler: *unilateral administrative acts*, 151
telif hakkı: *copyright*, 159, 271
temerrüde düşmesinin sonuçları: *effects of default*, 255
temerrüt faizi: *default interest, moratory interest*, 256
teminat amacı güden sözleşmeler: *contracts for guaranty*, 242
temyiz derecesi: *last instance, last resort*, 90
temyiz: *appeal*, 90
tenkis davası: *action for reduction*, 301
tenkis, indirme: *reduction*, 302
tereke: *estate*, 291
teslim: *delivery*, 235
tespit davaları: *declaratory judgment action, declaratory lawsuits*, 109
ticaret hukuku: *commercial law*, 61
ticaret mahkemeleri: *commercial courts*, 82
ticaret şirketleri: *commercial associations*, 244

ticarî işletme hukuku: *law of commercial enterprise*, 61
ticarî karz: *commercial loan*, 238
toplu iş hukuku: *collective labor law*, 68
toplu mülkiyet: *ownership in common*, 281
toplumsal düzen kuralları: *rules of social order*, 16
trafik mahkemeleri: *traffic courts*, 85
trampa: *barter*, 235
tüketici mahkemeleri: *consumer courts*, 82
Türk anayasa hukuku: *Turkish Constitutional Law*, 51
Türk Ceza Kanunu: *Turkish Penal Code*, 54
Türk Medenî Kanunu: *Turkish Civil* Code, 56
Türk Ticaret Kanunu: *Turkish Commercial Code*, 61
Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM]: *Turkish Grand National Assembly [TGNA]*", 35
tüzel kişi: *legal person*, 57
tüzükler: *regulations*, 41

---**U-Ü**---

uluslararası andlaşmalar: *international treaties*, 38
uluslararası hukuk: *international law*, 50
uluslararası kamu hukuku: *public international law*, 50
umulmayan hâl: *unexpected case, cas fortuit*, 260
uyrukluk: *nationality*, 64
Uyuşmazlık Mahkemesi: *Court of Conflicts, Court of Jurisdictional Disputes*, 5, 102
uyuşturucu madde etkisi: *narcotic drugs effect*, 209
uzanmış el: *longa manus*, 212
uzlaşma: *reconciliation*, 168
uzmanlık mahkemeleri: *specialized courts*, 82, 85
üçüncü dereceden mirasçılar: *heirs of third degree*, 295
ülkesellik ilkesi: *principle of territoriality*, 130
ürünler: *fruits*, 274
üst derece mahkemesi: *courts of last resort*, 100
üst derece: *last instance, last resort*, 80, 90
üst hakkı: *right of construction, superficies*, 266
üst kanun alt kanunları ilga eder: *lex superior derogat legi inferiori* (lat.), 128
üst kunun: *lex specialis* (lat.), 129
üstsoy-altsoy hısımlığı: *kinship in the direct line, lineal kinship*, 293
üstü örtülü: zımnî) irade beyanı: *implicit declaration of intent*, 144

---**V**---

vade: *due date*, 252
varis: *inheritor, successor*, 291
vasiyetçi, *testator*, 298
vasiyet: *will*, 298
vatandaşlık hukuku: *nationality law*, 64
vatandaşlık: *citizenship*, 64
vedia alan: saklayan, *bailee*, 241
vedia: *bailment, depositum*, 241
vekâlet: *mandate, proxy, attornity*, 240
vekil: *attorney*, 83, 240
velayet hakkı: *parental right*, 160
verese: *inheritors, successors*, 291
vergi davaları: *tax cases*, 119

vergi hukuku: *tax law*, 53
vergi mahkemeleri: *tax courts*, 98
vesayet: *guardianship*, 161
vicdan azabı: *compunction, qualms of conscience*, 21
---**Y**---
yabancı: *alien*, 64
yabancılar hukuku: *legal status of aliens*, 64
yansoy hısımlığı: *collateral consanguinity, kinship in the collateral line*, 293
yansoy hısımlığı: *kinship in the collateral line, collateral kinship*, 293
yapı sahibinin sorumluluğu: *landlord's liability*, 247
yaptırım: *sanction*, 18, 167
yararlanma (*fructus*) yetkisi: *power to benefit*, 159, 266, 277
yargı işlemleri: *jurisdictional transactions*, 150
yargı kararları: *jurisdictional decisions*, 3, *judicial decisions*, 46
yargı kolu: *branches of judiciary*, 73
yargı organı: *judiciary*, 52
yargı: *jurisdiction*, 73
yargıcın hukuk yaratması: *creation of law by judge in private law*, 122
yargılamanın yenilenmesi: *new trial*, 106
yargısal denetim: *judicial review*, 36
Yargıtay: *Court of Cassation*, 4, 90
yasak: *prohibition*, 17
yasal mirasçılar: *statutory heirs, legal heirs, intestate successors*, 292
yasama işlemi: *legislative transaction, legislative act*, 149
yasama organı: *legislature*, 52
yayım: *publication*, 35, 39
yazılı şekil: *written form*, 233
yazısız kaynak: *unwritten source*, 44
yemin: *oath*, 111
yeni arazi oluşumu: *accretion*, 285
yenileme: *novation, renewal*, 258
yersellik ilkesi: *principle of territoriality*, 130
yetki kanunu: *empowering law*, 37
yetkili makam: *competent authority*, 223
yokluk: *nonexistence*, 172, 177
yorum: *interpretation*, 126
yönetmelikler: *by-laws*, 42
yükümlülük: *charge*, 154
yürürlüğe giriş tarihi: *entry into effect date*, 35
yürürlüğe girmesi: *entry into effect*, 132
yürütme işlemi: *executive transactions*, 150
yürütme organı: *executive*, 52
yürütmeyi durdurma: *stay of execution*, 118
---**Z**---
zabıt katibi: *clerk*, 82, 83
zamanaşımı: *lapse of time, prescription*, 262
zarar: *damage*, 221, 245
zararın tazmini: *compensation for damage*, 248
zaruret hâli: zorda kalma, *state of necessity*, 247
zımnî: *implicit, tacit*, 232
zilyetliğin devri: *transfer of actual possession*, 292
zorda kalma, *state of necessity*, 248
zorlama: *coercion*, 212
zorlayıcı neden (mücbir sebep): *force majeure*, 211, 222, 259
zorunluluk hâli: *state of necessity*, 213
zümreler: *parentals*, 294■

İNGİLİZCE-TÜRKÇE HUKUK TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ
(English-Turkish Glossary of Legal Terms)

Açıklama.- Bu kitapta metin içinde kullanılan pek çok hukukî terimin İngilizce karşılığı parantez içinde italik olarak verilmiştir. Metinde bu şekilde verilen Türkçe hukukî terimler ile bunların İngilizce karşılıkları taranmış ve alfabetik olarak aşağıya listelenmiştir. Böylece hukukun temel kavramları konusunda bir *İngilizce-Türkçe terimler sözlüğü* oluşturulmuştur. Aşağıda toplam 800 küsur İngilizce hukuk terimi ve bunların Türkçe karşılıkları bulunmaktadır. Türkçe karşılıkların sonundaki numaralar bu terimlerin kitapta geçtiği sayfa numarasını göstermektedir. Bu sayfaya bakarak terim hakkında bilgi edinilebilir. Dolayısıyla bu sözlük aynı zamanda bu kitapta geçen *İngilizce terimler indeksi* olarak da kullanılabilir.

---A---

absolute nullity: mutlak butlan, 173
absolute rights on persons: kişiler üzerindeki mutlak haklar, 160
absolute rights: mutlak haklar, 158, 265
abstract review of norms: soyut norm denetimi, 76
acceptance: kabul, 231
accessory: eklenti, 274
accident and coincidence: kaza ve tesadüf, 210
accident: kaza, 222, 260
accretion: yeni arazi oluşumu, 285
accused: sanık, 85, 115
acquired rights: kazanılmış hak, 136
acquired rights: müktesep hak, 136
acquisition by transfer of title: devren kazanma, 286, 289
acquisition of immovable property: taşınmaz mülkiyetinin kazanılması, 285
acquisition of movable property: taşınır mülkiyetinin kazanılması, 287
acquisition of ownership: mülkiyetinin kazanılması, 284
acquisitive prescription: kazandırıcı zamanaşımı, 287, 289
acquisitive transaction: kazandırıcı işlem, 148
act: hareket, 207
act: kanun, 34, 149
actio negatoria in rem: tecavüzün men'i davası veya men'i müdahale davası, 278

action for annulment: iptal davası, 76, 117
action for compensation: tazminat davası, 253, 279
action for damages: tazminat davası, 109, 118
action for fulfillment: ifa davası, 109
action for performance: eda davası, 109
action for reduction: tenkis davası, 301
action for specific performance: aynen ifa davası, 253
action of replevin: istihkak davası, 109, 278
action of trespass: men'i müdahale davası, 278
action: dava, 107
action: davranış, 245
action: fiil, 221, 245
actions relating to disputes arising from administrative contracts: idarî sözleşmelerin uygulanmasından doğan davalar, 119
addressee: muhatap, 17, 223
administration: idare, 52, 151
administrative action: idarî dava, 117
administrative acts: idarî işlemler, 150
administrative contract: idarî sözleşme, 152, 218
administrative courts: idare mahkemeleri, 100
administrative employment contracts: idarî hizmet sözleşmeleri, 219
Administrative Judicial Procedure Act: İdari Yargılama Usulü Kanunu, 53
administrative jurisdiction: idarî yargı, 53
administrative justice: idarî yargı, 95
administrative law: idare hukuku, 52
administrative responsibility: idarî sorumluluk, 218
administrative transactions: idarî işlemler, 150
admissibility: kabul edilebilirlilik, dinlenebilirlik, mesmuiyet, 105
admissible: kabul edilebilir, 105
admission: ikrar, kabul, 111
adopted children: evlâtlık, 297
adoption: kabul, 35
adoptive parent: evlât edinen, 297
affinity by marriage: kayın hısımlığı (sıhri hısımlık), 293
agreement of inheritance: miras sözleşmesi, 299
agreement: anlaşma, 235
alien: yabancı, 64
analogy: kıyas, 127
annulment: iptal, 117, 134, 177
antiquity: eskilik, 44
appeal: temyiz, 87
appellate instance: ara derece, istinaf derecesi, 80, 86
application of customary law: örf ve adet hukukunun uygulanması, 122
application of legal norms in terms of place: kanunların yer bakımından uygulanması, 130
appointed legatee: atanmış mirasçı, mansup mirasçı, 297
appointment of a heir: mirasçı atama, 297
appropriation: ihraz, sahiplenme, 287
approval: onama, 88
argumentum a contrario (Lat.): aksi ile kanıt, 127
argumentum a fortiori (Lat.): evleviyet, 127
assize courts: ağır ceza mahkemeleri, 85
association: şirket, 243
attachment: haciz, 114
attorney of an intervening party: müdahil vekili, 86, 115

attorney: vekil, 88, 240
attornity: vekâlet, 240
auxiliary sources of law: hukukun yardımcı kaynakları, 45

---**B**---

bailee: saklayan, vedia alan, 241
bailment: saklama, vedia, 241
balancing of sacrifices: fedakarlığın denkleştirilmesi ilkesi, 220
bankruptcy law: iflas hukuku, 71
bankruptcy offices: iflas daireleri, 113
bankruptcy: iflas, 114
barter: takas, trampa, 235, 261
becoming final: kesinleşme, 88
behavior: hareket, 207
being alive at the date of death of the deceased: miras bırakanın ölümü anında sağ olmak, 303
bilateral administrative acts: iki-yanlı idarî işlemler, 152
bill of indictment: iddianame, 89, 114
bill: kanun teklifi, 35
blood money: diyet, 168
blood relatives: kan hısımları, 294
books of authority: bilimsel eserler, doktrin, öğreti, 5, 46
branches of judiciary: yargı kolu, 73
branches of law: hukukun kolları, 47
burden of proof: ispat yütkü, 110
buyer: alıcı, 235
by-laws: yönetmelikler, 42

---**C**---

cadastral courts: kadastro mahkemeleri, 82
cancellation of contract: sözleşmenin feshi, 254
capital punishment: idam cezası, 116
cas fortuit: beklenmeyen hâl, umulmayan hal, 210, 260
case law: içtihat hukuku, 46
causa credendi (Lat.): alacak elde edinilmesi sebebi, 148
causa donandi (Lat.): bağışlama sebebi, 148
causa solvendi (Lat.): borç ödeme sebebi, 148
causal and non-causal transactions: sebebe bağlı olan–sebebe bağlı olmayan işlemler, 148
causal relation: nedensellik bağı, illiyet rabıtası, 221, 246
cause: sebep, 148
caution: ihtar, 255
cease (to-) to be effective: kanunların yürürlükten kalkması, 133
certainty and predictability of the law: hukukun belirliliği ve öngörülebilirliliği, 136
certificate of inheritance: mirasçılık belgesi, 310
chamber: daire, 86
charge: yükümlülük, 154
citizenship: vatandaşlık, 64
civil and criminal jurisdiction: hukuk ve ceza yargısı (adlî yargı), 79
civil courts for intellectual and industrial property rights: fikrî ve sınaî haklar hukuk mahkemeleri, 82
civil courts of general jurisdiction: asliye hukuk mahkemeleri, 81, 82
civil courts of peace: sulh hukuk mahkemeleri, 81
civil courts: hukuk mahkemeleri, 81
civil fruits: hukukî ürünler, *fructus civiles*, 274
civil law: medenî hukuk, 56
civil lawsuits: hukuk davaları, *civil actions*, 108
civil liability: medenî sorumluluk, 215

claim: iddia, 110
claimant: davacı, 83, 110
classical theory: klasik görüş, 268
classification of contracts: sözleşme türleri, 233
classification of ownership rights: mülkiyet haklarının sınıflandırılması, 281
classification of property: eşya türleri, 273
clerk: zabıt katibi, 83
client: müvekkil, 83, 240
code of civil procedure: hukuk usûlü muhakemeleri kanunu, 70
Code of Criminal Procedure: Ceza Muhakemesi Kanunu, 55
Code of Execution and Bankruptcy: İcra ve İflas Kanunu, 71
code of obligations: borçlar kanunu, 60
coercion: cebir, 18, 168, 212; zorlama, ikrah, 212
coercive: cebrî, 18, 25
collateral consanguinity: yan-soy hısımlığı, 293
collateral damage: ek zarar, munzam zarar, 257
collective labor law: toplu iş hukuku, 68
collective ownership: kolektif mülkiyet, 268
collective political responsibility: kolektif siyasî sorumluluk, 204
commandment: emir, 17
commercial associations: ticaret şirketleri, 244
commercial courts: ticaret mahkemeleri, 82
commercial law: ticaret hukuku, 61
commercial loan: ticarî karz, 238
commodatum: ariyet sözleşmesi, 237
community of heirs: miras ortaklığı, miras şirketi, 284, 303, 309
company law: şirketler hukuku, 62
compensation in kind: aynen tazmin, 249
compensation: tazminat, 171, 177, 217, 248, 256
compensation for damage: zararın tazmini, 248
competent authority: yetkili makam, 223
competition law: rekabet hukuku, 63
complainant: müşteki, şikayetçi, 115
component part: bütünleyici parça, 274
compound interest: bileşik faiz, mürükkep faiz, 238
compulsory execution: cebrî icra, 113, 170
compunction: vicdan azabı, 21
concession contracts: imtiyaz sözleşmeleri, 219
concept of property: eşya kavramı, 270
concrete review of norms: somut norm denetimi, 77
conditional release: şartlı salıverilme, meşruten tahliye, 116
condominium-principled ownership: müşterek mülkiyet, paylı mülkiyet, 282
confinable: sınırlanabilir olma, 272
conflict of laws: kanunlar ihtilafı, 65
conflict: çatışma, 128
confusion and adhesion: karışma ve birleşme, 288
consanguinity: soy hısımlığı, 293
conscious negligence: bilinçli taksir, 210
consent given before the tort: mağdurun zarara önceden razı olması, 248
consideration: ivaz, 147
Constitution: Anayasa, 32
Constitutional Court: Anayasa Mahkemesi, 74
constitutional jurisdiction: anayasa yargısı, 74
constitutional law: anayasa hukuku, 51

constitutive lawsuits: inşaî davalar, 110
construction of contracts: sözleşmelerin kurulması, 230
consumer courts: tüketici mahkemeleri, 82
contention of unconstitutionality: itiraz yolu, 77
continuance: süre, mehil, 257
continuity: devamlılık, 44
contract of construction: istisna (eser) sözleşmesi, 239
contract of employment: iş sözleşmesi, 67, 238
contract of loan: karz, 238
contract of service: hizmet sözleşmesi, 67, 238
contract of work: istisna (eser) sözleşmesi, 239
contract: sözleşme, akit, bağıt, mukaveli, kontrat, 216, 230
contractors: yüklenici, müteahhit, 240
contracts for conservation: muhafaza amacı güden sözleşmeler, 241
contracts for guaranty: teminat amacı güden sözleşmeler, 242
contracts for the transfer of ownership: mülkiyetin devri amacı güden sözleşmeler, 234
contracts for the use of property: kullandırma amacı güden sözleşmeler, 236
contracts for works and services: iş görme amacı güden sözleşmeler, 238
contracts of support for life: ölünceye kadar bakma sözleşmesi, 243
contractual administrative liability: akdî idarî sorumluluk, 218
contractual liability: akdî sorumluluk, 216
contrariety to law: hukuka aykırılık, 248
conversion: tağyir, işleme, 288
co-owner: iştirak hâlinde malik, elbirliğiyle malik, 309
co-ownership: elbirliği mülkiyeti, iştirak hâlinde mülkiyet, 283, 303
copyright: telif hakkı, 159, 271
Council of Ministers: Bakanlar Kurulu, 35, 41, 52
Council of State: Danıştay, 4, 41, 99
court decisions: mahkeme kararları, 3
Court of Accounts: Sayıştay, 102
Court of Cassation: Yargıtay, 4, 85
Court of Conflicts: Uyuşmazlık Mahkemesi, 5, 101
Court of Jurisdictional Disputes: Uyuşmazlık Mahkemesi, 5, 101
court: mahkeme, 73
courts of first instance: ilk derece mahkemeleri, 80, 99
courts of last resort: üst derece mahkemesi, 100
creation of law by judge in private law: yargıcın hukuk yaratması, 122
creditor: alacaklı, 227
crime: suç, cürüm, 141, 206
criminal action: ceza davası, 114
criminal court of first instance: asliye ceza mahkemeleri, 84
criminal court of general jurisdiction: asliye ceza mahkemeleri, 84
criminal courts for intellectual and industrial property rigths: fikrî ve sinaî haklar ceza mahkemeleri, 84
criminal courts of peace: sulh ceza mahkemeleri, 83
criminal courts: ceza mahkemeleri, 83
criminal law: ceza hukuku, 54
criminal liability: cezaî sorumluluk, 206
culpability: kusurluluk, 209, 246
customary law: örf ve adet hukuku, 44

customary rules: örf ve âdet kuralları, 23
customs: örfler, 24
---**D**---
damage: zarar, 221, 245
date of maturity: ecel, 252
debarment from inheritance, disinheritance: mirasçılıktan çıkarma (ıskat), 305
debate: görüşme, 35
debt enforcement and bankruptcy law: icra ve iflas hukuku, 70
debtor: borçlu, 215, 227
debtor-creditor relationship: borç ilişkisi, 215, 227
deceased: muris, 291
decision of approval: onama kararı, 88
decision of insistence: direnme kararı, 88, 90
decision of reversal: bozma kararı, 88, 90
decisions of persistence: direnme kararları, 91
decisions on the unification of conflicting judgments: içtihadı birleştirme kararları, 46, 92
decisions: kararlar, 146, 229
declaration of intent: irade açıklaması, 142, 144, 151, 229
declaration of sentiment: duygu açıklamaları, 142
declaration of thought: fikir açıklamaları, 142
declaration of will: irade açıklaması, 151, 142, 144, 229
declaratory judgment action: tespit davaları, *declaratory lawsuits*, 109
decrees having the force of law: kanun hükmünde kararnameler, 36
deed: senet, 111
default interest: temerrüt faizi, *moratory interest*, 256
default of debtor: borçlunun temerrüdü, 254
defendant: davalı, 32, 110
defense counselor: müdafi, 86, 115
deferred debt: müeccel borç, 252
definitive judgment: kesin hüküm, 111
deliberation: görüşme, müzakere, 35
delict: suç, 141, 206
delivery: teslim, 235
denial of justice: ihkak-ı haktan imtina, 122
denial: inkâr, 110
depositum: saklama, vedia, 241
deputies: milletvekilleri, 35
derived constituent power: tali kurucu iktidar, 32
descendants: altsoyu, 294
determinableness: sınırlanabilir olma,272
different types of contract: akdin muhtelif nevileri, 234
disciplinary courts: disiplin mahkemeleri, 99
disciplinary measures (punishments): disiplin cezaları, 176
discretionary proofs: takdirî deliller, 111
disinheritance: mirasçılıktan çıkarma), 305
dismissal: azil, 241
disposable portion: tasarruf nisabı, 300
dispositive transactions: tasarruf işlemleri, 148
doctrine: öğreti, doktrin, 5, 46
donation: bağışlama, hibe 235
due date: ifa zamanı, vade, 251, 255
duties originating from right of ownership: mülkiyet hakkından kaynaklanan ödevler, 279
duty: ödev, 154, 279

---**E**---

easement of habitation: oturma hakkı, 266
effects of default: temerrüde düşmesinin sonuçları, 255
effects of obligations: borçların sonuçları, 250
elements of contracts: sözleşmelerin kurulması, 230
elements of crime: suçun unsurları, 207
emergency: fevkalâde hâl, 260
employee: işçi, 67, 237
employer: işveren, 67, 239
employment relation: iş ilişkisi, 67
empowering law: yetki kanunu, 37
enacted law: mevzu hukuk, 31
enforcement courts: icra tetkik mercileri, 113
enforcement law: icra hukuku, 71
enforcement offices: icra daireleri, 113
enforcement: cebrî icra, 113, 170
entry into effect date: yürürlüğe giriş tarihi, 35
entry into effect: yürürlüğe girme, 132
equality: eşitlik, 47
escheatage: devletin mirasçılığı, 297
estate: tereke, 291
European Court of Human Rights: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 105
event: olay, 139
eventual intent: olası kast, 209
evidence: delil, 111, 115
ex officio: kendiliğinden, re'sen, 114
ex parte proceeding: çekişmesiz yargı, nizasız yargı, 110
exception of unconstitutionality: def'i yolu, 77
execution: cebrî icra, 113, 170
execution: eda, edim, 228
execution: infaz, 116
executive transactions: yürütme işlemi, 150
executive: yürütme organı, 52
exeptio non adempleti contractus: adem-i ifa def'i, 252
exhaustion of domestic remedies: iç hukuk yollarını tüketmesi, 105
expert: bilirkişi, 111
expiration of rent period: sürenin dolması, 237
explicit: açık, sarih, 232
explicit abrogation: açık kaldırma, sarih ilga, 134
explicit declaration of intent: açık (sarih) irade beyanı, 144
express: sarih, 232
expropriation: kamulaştırma, 49
extinction of obligations: borçların sona ermesi, 258
extra-contractual administrative liability: sözleşme dışı idarî sorumluluk, 219
extraordinary prescription: olağanüstü zamanaşımı, 286

---**F**---

family courts: aile mahkemeleri, 82
family law: aile hukuku, 58
farming contracts: iltizam sözleşmeleri, 219
fault liability: kusurlu sorumluluk, 220, 247
faultiness: kusurluluk, 209
faulty: kusurlu, 209, 221
fee: bedel, ücret, 240
fictitious transactions: muvazaalı işlemler, 302
fine: para cezası, 116
first instance: ilk derece, 91

force majeure: mücbir sebep, zorlayıcı neden, 211, 222, 259
foreclosure: rehnin paraya çevrilmesi, 114
form: şekil, 232
form of contracts: sözleşmelerin şekli, 232
formal proofs: kesin deliller, 111
freedom of form principle: şekil serbestisi ilkesi, 232
freedom of will: irade serbestisi, 47
friendly settlement: dostane çözüm, 106
fructus (Lat.): semereler, 274
fructus naturales: doğal ürünler, 274
fruits: ürünler, 274
full performance: tam ifa, 251
full remedy action: tam yargı davası, 118
fundamental concepts of law: hukukun temel kavramları, 1

---G-H-I----

gambling and betting: kumar ve bahis, 243
General Assembly for Criminal Matters: Ceza Genel Kurulu, 91
general provisions: genel hükümler, 54
general theory of constitutional law: anayasa hukukunun genel esasları, 51
good faith: dürüstlük kuralı, 279
goods non suitable for ownership: mülkiyete elverişsiz mallar, 272
goods: mal, 158, 235, 265
government bill: kanun tasarısı, 35
grammatical interpretation: dilbilgisel yorum, 126
Grand General Assembly: Büyük Genel Kurul, 91
gratuitous legal transactions: ivazsız hukukî işlem, 147
guardianship: vesayet, 161
habits: âdetler, 24
heavy life sentence: ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası, 175
heir of the blood: kan hısımlarının mirasçılığı, 294
heir: mirasçı, 291
heirs of first degree: birinci dereceden mirasçılar, 294
heirs of second degree: ikinci dereceden mirasçılar, 295
heirs of third degree: üçüncü dereceden mirasçılar, 295
hierarchy of norms: normlar hiyerarşisi, 32
historical interpretation: tarihî yorum, 126
holographic will: elyazılı vasiyetname, 299
human behaviours: insan davranışları, 141
immaterial damage: manevî zarar, 246
immediately and automatically: derhal ve kendiliğinden, 308
immovable property: taşınmaz eşya, 273, 285
imperfect obligation: eksik borç, 263
implicit declaration of intent: zımnî irade beyanı, üstü örtülü, 144
implicit: zımni, örtülü, 232
imprisonment: hapis, 116
imputability: isnat yeteneği, 208
in dubio pro reo: şüpheden sanığın faydalanması, 116
individual application: bireysel başvuru, 105
inadmissible: kabul edilemez, 105
incumbrance on real estate: gayrimenkul mükellefiyeti, taşınmaz yükü, 159
indemnity: tazminat, 171, 177, 217, 248, 256

indictment, bill of indictment: iddianame, 89, 114
individual labor law: bireysel iş hukuku, 68
individual political responsibility: bireysel siyasî sorumluluk, 205
individual rights: kişisel haklar, 156
industrial design: endüstriyel tasarım, 160
industrial invention: sınaî buluş, 159
inheritance law, 58, 291
inheritor: varis, 291
injured: mağdur, 85, 115
insist on its first decision: ilk kararında ısrar, 88
insistence: ısrar, 88
institution of heir: mirasçı atama, 297
insurance law: sigorta hukuku, 62
intangible goods: gayrimaddî mallar, 159
intellectual and industrial works: fikrî ve sınaî eserler, 271
intellectual property: fikrî haklar, 159
intent: kast, 209, 246
inter alives legal transactions: sağlararası hukukî işlem, 146
interest: faiz, 238
international law: uluslararası hukuk, 50
international public law: uluslararası kamu hukuku, 50
international treaties: uluslararası andlaşmalar, 38
interpretation: yorum, 126
intervening party: katılan, müdahil, 85, 115
invalidity: geçersizlik, 172
invitation to treat: icaba davet, 231
ipso iure succession: kendiliğinden geçiş, 308

---J-K---

joint and several liability: müteselsil sorumluluk, 309
joint owner: paylı malik, 282
joint ownership: müşterek mülkiyet, paylı mülkiyet, 282
jointly and severally liable: müteselsilen sorumlu, 303
judges: hakimler, 86
judgment: hüküm, 113
judicial decisions: yargı kararları, içtihatlar, 46
judicial fine: adlî para cezası, 175, 206
judicial justice: adlî yargı, 79
judicial review: yargısal denetim, 36
judiciary: yargı organı, 52
jurisdiction: yargı, 73
jurisdictional decisions: yargı kararları, 3
jurisdictional transactions: yargı işlemleri, 150
jury: jüri, 86
just satisfaction: hakkaniyete uygun bir surette zarar gören tarafın tatmini, 106
juvenile courts: çocuk mahkemeleri, 85
kinship by adoption: evlat edinmeden doğan hısımlık, 294
kinship by blood: kan hısımlığı, 293
kinship in the collateral line: yan-soy hısımlığı, 293
kinship in the direct line: üstsoy-altsoy hısımlığı, 293
kinship: hısımlık, 292

---L---

labor contract: iş sözleşmesi, 238
labor courts: iş mahkemeleri, 82
labor law: iş hukuku, 66
laborer: işçi, 67, 239
land: arazi, 273

landlord: kiralayan, 237
landlord's liability: yapı sahibinin sorumluluğu, 247
landslide: arazi kayması, 285
lapse of time: zamanaşımı, 262
last instance: temyiz derecesi, üst derece, 91
last resort: temyiz derecesi, üst derece, 91
later norm suppresses earlier norms: sonraki hüküm, önceki hükümleri ilga eder, 128
law journals: hukuk dergileri, 5
law of civil procedure: medenî usûl hukuku, 69
law of commercial enterprise: ticarî işletme hukuku, 61
law of commercial papers: kıymetli evrak hukuku, 62
law of criminal procedure: ceza usûl hukuku, 55
law of international civil procedure: milletlerarası usûl hukuku, 65
law of obligations: borçlar hukuku, 59
law of persons: kişiler hukuku, 57
law of property: eşya hukuku, 59
law of succession: miras hukuku, 58, 291
Law on International Private Law and International Civil Procedure: Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun, 66
law: hukuk, 16
law: kanun, 34, 149
lawful legal acts: hukuka uygun fiiller, 142
lease contract: kira sözleşmesi, 236
legal acts: hukukî fiiller, 141
legal consequence: hukukî sonuç, 144, 151, 229
legal event: hukukî olay, 140
legal gap: kanun boşluğu, 124
legal heirs: yasal mirasçılar, 292
legal liability: hukukî sorumluluk, 214
legal person: tüzel kişi, 57
legal result: hukukî sonuç, 229
legal rules: hukuk normları, 17
legal security: hukuk güvenliği, 136
legal status of aliens: yabancılar hukuku, 64
legal transaction: hukukî işlem, 142, 143, 229, 299
legal transactions among living persons: sağlararası hukukî işlem, 147
legal vacuum, gap: kanun boşluğu, 124
legality: hukukîlik, 44
legislation: mevzuat, 1, 31
legislative act: yasama işlemi, 149
legislative transaction: yasama işlemi, 149
legislature: yasama organı, 52
legitimate self-defense: meşru müdafaa, 164, 212, 248
lessee: kiracı, 237
lessor: kiralayan, 237
lex posterior (Lat.): sonraki kanun, 128
lex posterior derogat legi priori (lat.): Sonraki kanun önceki kanunları ilga eder, 128
lex specialis (Lat.): özel kanun, 129
lex specialis derogat legi generali (Lat.): Özel kanun genel kanunları ilga eder, 129
lex superior derogat legi inferiori (Lat.): Üst kanun alt kanunları ilga eder, 128
liability ex delicto: kusurlu sorumluluk, 220, 247
liability for accident: kazadan dolayı sorumluluk, 255

liability of animal keepers: hayvan idare edenlerin sorumluluğu, 247
liability of employer: istihdam edenin sorumluluğu, 247
liability without fault: kusursuz sorumluluk, 220, 247
liability: sorumluluk, mesuliyet, 203
liberal-individualist theory: liberal-bireyci görüş, 267
lien of causality: illiyet rabıtası, nedensillik bağı, 207, 221, 246
life annuity contract: kaydı hayat ile irat sözleşmesi, ömür boyunca gelir sözleşmesi, 243
life imprisonment: müebbet (ömür boyu) hapis, 116
life sentence: müebbet hapis cezası, 175
limitations on ownership: mülkiyet hakkının sınırlandırılması, 279
limitations: sınırlar, 279
limited real rights: sınırlı aynî haklar, 159
lineal kinship: üstsoy-altsoy hısımlığı, 293
literary and artistic works: fikir ve sanat eserleri, 159
literary sources of law: hukukun bilgi kaynakları, 1
loan of an object for use: kullanım ödüncü, 237
logical interpretation: mantıkî yorum, 126
longa manus: uzanmış el, 212
loss of inheritance rights: mirastan yoksunluk, 304
lump-sum fee: götürü ücret, 240
lynch: linç, 25, 27

---M-N---

main branches of public law: kamu hukukunun başlıca dalları, 50
maker: koyucu, *institutor*, 18
mandate: vekâlet, 240
mandator: müvekkil, 82, 240
maritime law: deniz ticareti hukuku, 63
martial law: sıkıyönetim, 38
Marxist or collectivist theory: Marksist veya kolektivist görüş, 268
material compensation: maddî tazminat, 249
material damage: maddî zarar, 245
material dispositions: maddî tasarruflara, 277
material element of crime: suçun maddî unsuru, 207
material element: maddî unsur, 44
material of physical asset: cismanî bir varlığa, 271
mature credit: muaccel alacak, 252
mature debt: muaccel borç, 252
maturity: muacceliyet, 252, 254
menace: tehdit, 212
mental illness: akıl hastalığı, 209
merits: esas, 106
methods of interpretation: metotlar, 126
military administrative justice: askerî idarî yargı, 101
Military Court of Cassation: Askerî Yargıtay, 101
military courts: askerî mahkemeler, 100
military criminal justice: askerî yargı, 100
Military High Administrative Court: Askerî Yüksek İdare Mahkemesi, 5, 101
misdemeanor: kabahat, 141
mixed theory: karma görüş, 269
moral element of crime: suçun manevî unsuru, 208
moral element: manevî unsuru, 44
moral rules: ahlâk kuralları, 21
mortgage: rehin hakkı, 266

motions of non-confidence: güvensizlik önergeleri, 206
movable property: taşınır eşya, 273, 287
multilateral legal transactions: çok taraflı hukukî işlemler, 145
narcotic drugs effect: uyuşturucu madde etkisi, 209
nationality law: tabiiyet (vatandaşlık) hukuku, 64
nationality: tabiiyet, uyrukluk, 64
natural event: doğa olayı, 140
natural forces: doğal güçler, 271
natural fruits: doğal ürünler, 274
natural right: doğal hak, 267
negative declaratory action: menfi tespit davası, 109
negative powers: menfi yetkiler, 278
negative status rights: negatif statü hakları, 156
negligence: ihmal, 246
negligence: taksir, 209
new trial: yargılamanın yenilenmesi, 106
no punishment without law: kanunsuz ceza olmaz, 207
nonexistence: yokluk, 172, 177
non-performance of obligation: borcun ifa edilmemesi, adem-i ifa, 252
non-performance: adem-i ifa, ifa etmeme, 254
non-voluntary drunkenness: istemeyerek sarhoşluk, 209
normativity: normatiflik, 17
not to loose the inheritance rights: mirastan yoksun bulunmamak, 304
notice of cancellation: feshi ihbar, 237
notice: ihbar, 255
novation: yenileme, 258
null and void: keenlemyekûn, 172
nulla crimen sine lege: kanunsuz suç olmaz, *no crime without law*, 206
nulla poena sine lege: kanunsuz ceza olmaz, 207
nullity: butlan, 172
nullum crimen: kanunsuz suç ve ceza olmaz, *nulla poena sine lege*, 124

---**O**---

oath: yemin, 111
object found: bulma, lukata,289
objective impossibility: kusursuz imkânsızlık, 253, 259
obligation: borç, 154, 227
obligations originating from contract: sözleşmeden doğan borçlar, 230
obligations originating from tort: haksız fiillerden doğar borçlar, 244
obligations originating from unjust enrichment: sebepsiz zenginleşmeden kaynaklanan borçlar, 249
occupation: işgal, 285
offer: icap, 230
offeror: icapçı, mucip, 230
official form: resmî şekil, 233
Official Gazette: Resmî Gazete, 2, 35
official will: resmî vasiyetname, 299
onerous legal transactions: ivazlı işlem, 147
opening of the succession: mirasın açılması, 302
opinio necessitatis: genel inanç, 44
oral will: sözlü vasiyet, 299
order: emir, 17
ordinary justice: adlî yargı, 79
ordinary loan: adî karz, 238
ordinary partnership: adî şirket, 244
ordinary rent: adî kira, 236
ordinary suretyship: adî kefalette, 242
ordinary: olağan, 286

original acquisition: aslen kazanma, 285, 287
origins of obligation: borcun kaynakları, 228
other fruits: diğer verimler, 274
owner: malik, 158, 265
ownership in common: toplu mülkiyet, 281

---**P-Q**---

parental right: velayet hakkı, 160
parental system: parantel (zümre) sistemi, 294
parentals: zümreler, 294
particular norm suppresses general norms: özel hüküm, genel hükümleri ilga eder, 129
partition in kind: aynen bölüşülmesi, 283
partition in value: bedelin bölüşülmesi, 283
partition of the estate: mirasın paylaştırılması, 311
partition: paylaşma, taksim, 283
party ordering work: iş sahibi, 239
party: taraf, 110
patent right: patent hakkı, 159, 271
patrimony: malvarlığı, 147
pecuniary compensation: nakden tazmin, 249
pecuniary liability: malî sorumluluk, 214
pecuniary punishment: para cezası, 116
penalty of death: idam, 206
penalty of imprisonment: hapis cezası, 206
performance: eda, edim, 228
performance: ifa, 251, 258
performance of obligations: borçların ifası, 251
person: kişi, 57
personal action: şahsî dava, 163
personal liability: kişisel sorumluluk, 308
personal performance: şahsen ifa, 251
personal rights: kişilik (şahsiyet) hakları, 160
personality principle: kişisellik (şahsilik) ilkesi, 130
place of performance: ifa yeri, 251
plaintiff: davacı, 83, 110
plea of non-performance: adem-i ifa def'i, 252
political responsibility: siyasî sorumluluk, 204
political rights and duties: siyasî haklar ve ödevler, 157
political rights: siyasî haklar, 157
portion: hisse, pay, 282
positive declaratory action: müspet tespit davası, 109
positive law: pozitif hukuk, 31
positive: olumlu, müspet , 276
positive status rights: pozitf statü hakları, 156
power of discretion: takdir yetkisi, 125
power of disposition: tasarruf (*abusus*) yetkisi, 277
power to benefit: yararlanma (*fructus*) yetkisi, 277
power to use: kullanma (*usus*) yetkisi, 277
powers arising from right of ownership: mülkiyet hakkından doğan yetkiler, 276
precedent: emsal, 46
prescription: zamanaşımı, 262
President of the Republic: Cumhurbaşkanı, 52
presidential decrees: Cumhurbaşkanlığı kararnameleri, 39
presumption: karine, 48, 111
price in money: bedel, semen, 235

primary constituent power: aslî kurucu iktidar, 32
primary sources of law: hukukun asıl (esas) kaynakları, 31
principal property: asıl eşya, 273
principle of equal apportionment of public burdens: kamu külfetleri karşısında vatandaşların eşitliği ilkesi, 220
principle of ex officio examination: re'sen araştırma ilkesi, 112, 115
principle of immediate application: derhal uygulanırlık ilkesi, 138
principle of nationality: milliyet ilkesi, 130
principle of non-retroactivity of laws: kanunların geçmişe uygulanmaması ilkesi, 135
principle of preparation of case by parties: taraflarca hazırlama ilkesi, 111
principle of territoriality: mülkîlik (yersellik) ilkesi, 130
principle of territoriality: ülkesellik ilkesi, 130
principle of universal succession: küllî halefiyet ilkesi, 307
private international law: devletler özel hukuku, 63
private law sanctions: özel hukuk müeyyideleri, 169
private law: özel hukuk, 47
private ownership: özel mülkiyet, 268
private rights: özel haklar, 157
procedure of legislation: kanunların yapılış usûlü, 35
prohibition: yasak, 17
promissory transactions: borçlandırıcı işlemler, 147
promissory transactions: taahhüt (borçlandırıcı) işlemleri, 147
proof: delil, 111, 115
property right: mülkiyet hakkı, *right of ownership*, 158, 264
property: eşya, 158, 171
proposition: öneri, *bill*, 35
proprietor: malik, 158
protection of rights: hakların korunması, 162
protective powers: koruyucu yetkiler, 278
proxy: vekâlet, 240
public borrowing contracts: kamu istikraz sözleşmeleri, 219
public international law: uluslararası kamu hukuku, 50
public law transactions: kamu hukuku işlemleri, 149
public law: kamu hukuku, 48
public morality: genel ahlak, 137
public order: kamu düzeni, 137
public procurement: kamu ihalesi, 219
public prosecution: kamu davası, 114, 163
public prosecutor: savcı, 85, 114
public rights: kamu hakları, 155
publication in the Official Gazette: Resmî Gazetede yayın, 132
publication: yayım, 35, 39
punishment: ceza, 175
qualms of conscience: vicdan azabı, 21

---R---

ratification: onaylama, 39
real goods: maddî mallar, 158, 265
real persons: gerçek kişiler, 57
real rights: aynî haklar, 158, 265
receipt: alındı belgesi (makbuz), 252
reconciliation: uzlaşma, 168
reduction: indirim, tenkis, 302
refusal: ret, 117

regional administrative courts: bölge idare mahkemeleri, 97
regional courts of justice: bölge adliye mahkemesi, 86
registration in the land registry: tapu siciline tescil, 286
regulations: tüzükler, 41
regulatory administrative acts: düzenleyici idarî işlemler, 152
relation between law and customs: hukuk-örf ve âdet ilişkisi, 26
relation between law and moral: hukuk-ahlâk ilişkisi, 22
relation between law and religion: hukuk-din ilişkisi, 20
relative nullity: nispî butlan, 174
relative rights: nispî haklar, 161
release on probation: koşullu salıverilme, meşruten tahliye, 116
release: ibra, 258
religious rules: din kuralları, 18
renewal: yenileme, 258
rental agreement: kira sözleşmesi, 236
repeal: ilga, *abrogation*, 133
reproach: kınama, *reprobation*, 24
res (Lat.): eşya, 158
res nullius (Lat.): sahipsiz mallar, 272
rescission: fesih, 237
reserved portion: saklı pay, mahfuz hisse, 299, 300
resignation: istifa, 241
respondent: davalı, 83, 110
responsibility: sorumluluk, mesuliyet, 203
restricted real rights: sınırlı aynî haklar, 265
result: netice, 207
result of tort liability: haksız fiil sorumluluğunun sonucu, 248
revenge: öç alma, 168
reversal: bozma, 91
right of construction: üst hakkı, *superficies*, 266
right of incumbrance: taşınmaz yükü, 266
right to claim: talep hakkı, 107
right: hak, 153
rights and duties of the individual: kişinin hakları ve ödevleri, 156
rights in rem: ayni haklar, 158, 265
rights of status activus: aktif statü hakları, 157
rights of status negativus: negatif statü hakları, 156
rights of status positivus: pozitif statü hakları, 156
risk principle: risk ilkesi, 220
risk-liability: risk sorumluluğu, 220
rules df good manners: görgü kuralları, 25
rules of law: hukuk kuralları, , 17
rules of logic: mantık kuralları, 126
rules of social order: toplumsal düzen kuralları, 16

---S---

safekeeping contracts: emanet (saklama) sözleşmeleri, 241
sale: satım, 235
sanction: müeyyide, yaptırım 18, 167
sanctions in public law: kamu hukuku müeyyideleri, 175
secret vote: gizli oy, 33
seller: satıcı, 234
sentence of acquittal: beraat kararı, 89,116
sentence of condemnation: mahkûmiyet kararı, 89, 116
separation of public and private law: kamu hukuku - özel hukuk ayrımı, 47
service: hizmet, *work*, 67, 239

servitudes: irtifak hakları, 159, 266
sham transactions: muvazaalı işlemler, 302
simple partnership: adî şirket, 244
social rights: sosyal haklar, 156
social security law: sosyal güvenlik hukuku, 69
sole ownership: tek mülkiyet, 281
solidary suretyship: müteselsil kefalet, 242
sources of law: hukukun kaynakları, 30
special provisions: özel hükümler, 54, 60
specialized courts: ihtisas (uzmanlık) mahkemeleri, 82, 84
specific bequest: belirli mal bırakma, 297
specific legatee: lehine mal bırakılan kişi, 298
specifications: şartname, 219
state of emergency: olağanüstü hâl, 38
state of necessity: ıztırar hali, 165; zorda kalma, zaruret hâli, 247; zorunluluk hali, 213;
state sanction: devlet desteği, 44
state: devlet, 151
statute: kanun, 34, 149
statutory decrees: kanun hükmünde kararnameler, 36
statutory evidence system: kanunî delil sistemi, 111
statutory heirs: yasal mirasçılar, *legal heirs, intestate successors*, 292
stay of execution: yürütmeyi durdurma, 118
strict liability: kusursuz sorumluluk, 220, 247
subjective impossibility: kusurlu imkansızlık, 253
subject-matter: konu, 17
succession in toto: bütün olarak geçiş, 308
succession: miras, 291
successor: varis, 291
suit of abstention: içtinap davası, *injunction suit*, 109
suit: dava, 107
suitability for possession: hakimiyet kurulmaya elverişli olma, 271
Supreme Council of Judges and Public Prosecutors: Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, 85, 104
suretyship: kefalet, 242
surviving spouse: sağ kalan eş, 295
systematical interpretation: sistematik yorum, 126
---**T**---
tacit: zımnî, örtülü, 232
tangible goods: maddî mallar, 158, 265
tax cases: vergi davaları, 119
tax courts: vergi mahkemeleri, 96
tax law: vergi hukuku, 53
teleological interpretation: amaçsal yorum, 126
teleological interpretation: gaî yorum, 126
temporary causes: geçici nedenler, 209
tenant: kiracı, 237
termination under the to law on the leasing: kira kanununa göre sona erme, 237
territorial application of laws: kanunların yer bakımından uygulanması, 130
testamentary disposition: ölüme bağlı tasarruf, 298
testamentary legal transactions: ölüme bağlı hukukî işlem, 147
testator: vasiyetçi, vasiyet yapan kişi, 298

testator's freedom to dispose: tasarruf yapma özgürlüğü, 299
thing: eşya, 158
time of performance: ifa zamanı, *due date*, 251, 255
tort liability: haksız fiil sorumluluğu, 217, 244
tort: haksız fiil, 141, 216, 244
trademarks: markalar, 159-160
traffic courts: trafik mahkemeleri, 85
transaction for consideration: ivazlı işlem, 147
transaction without any consideration: ivazsız hukukî işlem, 147
transfer of actual possession: zilyetliğin devri, 292
transfer of estate: mirasın mirasçılara geçişi, 302
trial courts: ilk derece mahkemeleri, 99
Turkish Civil Code: Türk Medenî Kanunu, 56
Turkish Commercial Code: Türk Ticaret Kanunu, 61
Turkish Constitutional Law: Türk anayasa hukuku, 51
Turkish Grand National Assembly [TGNA]": Türkiye Büyük Millet Meclisi [TBMM], 35
Turkish Penal Code: Türk Ceza Kanunu, 54
types of lawsuits: dava türleri, 108
types of real rights: aynî hakların türleri, 265

---U-V-W---

ultra petita prohibition: istem dışı karar verme yasağı, tarafların talepleriyle bağlılık ilkesi,113
unexpected case: beklenmeyen hâl, 210, 233
unified decisions of supreme courts: içtihadı birleştirme kararları, 46
unilateral administrative acts: tek-yanlı idarî işlemler, 151
unilateral legal transactions: tek taraflı hukukî işlemler, 145, 229
unjust enrichment: sebepsiz zenginleşme, 217, 249
unlawful legal acts: hukuka aykırı fiiller, 141
unworthiness to inherit: mirastan yoksunluk, *loss of inheritance rights*, 304
unwritten source: yazısız kaynak, 44
usages: teamüller, 24
usufruct right: intifa hakkı, 266
usufructuary lease: ürün kirası, 236
vendetta: kan davası, 26
vesting of the inheritance: mirasın kazanılması, 307
victim: mağdur, 85, 115
view: keşif, *inspection*, 111
vote of confidence: güven oylaması, 204
will: vasiyet, 298
without any consideration: ivazsız, 236
witness: şahit, tanık, 111
work: eser, 240
work: hizmet, 67, 239
written copy of a court decision: ilâm, 113
written form: yazılı şekil, 233
written sources of law: hukukun yazılı kaynakları, 31 ■

KEMAL GÖZLER'İN ÖZGEÇMİŞİ VE YAYIN LİSTESİ

E-mail: kgozler@hotmail.com **Web: www.anayasa.gen.tr/gozler.htm**

I. ÖZGEÇMİŞ

1. Öğrenim:

1983-1987 *Lisans:* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
1988-1990 *Yüksek Lisans* (Kamu Hukuku): Ankara Üniversitesi SBE
1990-1992 *DEA* (Kamu Hukuku): Bordeaux Üniv. Hukuk Fakültesi (Fransa)
1992-1995 *Doktora* (Kamu Hukuku): Bordeaux Üniversitesi Hukuk Fakültesi

2. Meslekî Çalışma:

1988-1997 *Araştırma Görevlisi:* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
1997-2000 *Yardımcı Doçent:* Uludağ Üniv. İİBF KY Böl. Hukuk Bilimleri ABD
2000-2004 *Doçent:* Uludağ Üniversitesi İİBF KY Bölümü Hukuk Bilimleri ABD.
2004-2007 *Doçent:* Koç Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
2007-2016 *Profesör:* Uludağ Üniversitesi Hukuk Fakültesi.
2016- *Emekli.*

II. YAYINLAR

A. KİTAPLAR

Yayınlanmış 30'dan fazla kitap. Kitap listesine ve kitapların tanıtımına ve bazılarının tam metinlerine www.anayasa.gen.tr/gozler.htm adresinden ulaşılabilir. Bu kitaplardan en önemlileri şunlardır:

1. *Türk Anayasa Hukuku,* Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2019, XLVIII+1360 s.
2. *Türk Anayasa Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin, 24. Baskı, 2019, XVI+512 s.
3. *Türk Anayasa Hukukuna Giriş,* Ekin, 15.Baskı, 2019, XVI+384 s.
4. *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi,* Bursa, Ekin, 2011, 2 Cilt, 2180 s.
5. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları,* Bursa, Ekin, 11. Baskı, 2019, XVI+512 s.
6. *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş,* Bursa, Ekin, 12. B., 2019, 368 s.
7. *Anayasa Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 28. Baskı, 2019, XVI+408 s.
8. *Kısa Anayasa Hukuku,* Bursa, Ekin, 17. Baskı, 2019, XVI+272 s.
9. *İdare Hukuku,* Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2019, 2 Cilt (48+1568; 48+1664 s.).
10. *İdare Hukuku Dersleri,* Bursa, Ekin, 21. Baskı, 2019, XXXII+800 s.
11. *İdare Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 25. Baskı, 2019, XVI+444 s.
12. *Hukuka Giriş,* Bursa, Ekin, 16. Baskı, 2019, XVI+528 s.
13. *Hukukun Temel Kavramları,* Bursa, Ekin, 16. Baskı, 2019, XVI+352 s.
14. *Devletin Genel Teorisi,* Bursa, Ekin, 9. Baskı, 2018, XVI+384 s.
15. *İnsan Hakları Hukuku,* Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2018, XIV+568 s.
16. *İnsan Hakları Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 2017, XVI+368 s.
17. *Mahallî İdareler Hukuku,* Bursa, Ekin, 2018, XVI+520 s.
18. *Mahallî İdareler Hukukuna Giriş,* Bursa, Ekin, 2018, XVI+352 s.
19. *Türkiye'nin Yönetim Yapısı,* Bursa, Ekin, 2. Baskı, 2019, XVI+288 s.

B. MAKALELER

70'ten Fazla Yayınlanmış Makale. Makalelerin listesine ve tam metinlerine www.anayasa.gen.tr/gozler.htm adresinden ulaşılabilir.

III. ALDIĞI ATIFLAR (Listeye www.anayasa.gen.tr/atiflar.htm'den ulaşılabilir)

Web of Science.- Citing Articles: 124; Sum of the Times Cited: 138; h-index: 7
Google Scholar.- Citations: 2028; h-index: 18; i10-index: 33 (31.12.2018 İtibarıyla).